

Radiy Fiş

Bir Anadolu Hümanisti Mevlâna

Çeviren: Mazlum Beyhan

Biyografik Roman
3. Basım

EVRENSEL
BASIM
YAYIN

EVRENSEL

BASIM YAYIN

Radiy Fiş

BİR ANADOLU HÜMANİSTİ
MEVLÂNA

Rusçadan Çeviren: Mazlum Beyhan

Biyografik Roman

DOĞA BASIN YAYIN
Dağıtım Ticaret Limited Şirketi
Tarlabaşı Blv. Kamerhatun Mah. Alhatun Sk. No: 25 Beyoğlu / İstanbul
T: 0212 255 25 46 F: 0212 255 25 87
www.evrenselbasim.com - info@evrenselbasim.com

Evrensel Basım Yayın **275**
Bir Anadolu Hümanisti Mevlâna: Radiy Fiş

Çeviren: Mazlum Beyhan
Genel Kapak Tasarım: Savaş Çekiç
Kapak Uygulama: Devrim Koçlan

ISBN 978-975-6525-94-4
© Evrensel Basım Yayın 2005 - Sertifika No: 11015

Birinci Basım Nisan 2005 - İkinci Basım Temmuz 2013 • İstanbul

Baskı: Ezgi Matbaacılık Tekstil Pors. İnş. San. Tic. Ltd. Şti.
Sanayi Cd. Altay Sok. No: 14 Yenibosna / İstanbul • Sertifika No: 12142
T: 0212 452 23 02 - www.ezgimatbaa.net

BİR ANADOLU HÜMANİSTİ

MEVLÂNA

İÇİNDEKİLER

Yazardan 9

Birinci Bölüm

Çare 15

İkinci Bölüm

Sonlar ve Başlar 38

Üçüncü Bölüm

İnci 78

Dördüncü Bölüm

Kale 117

Beşinci Bölüm

Güneşle Karşılaşma 176

Altıncı Bölüm

Hasat 235

Yazardan

Göz kamaştırıcı bir şiir mirası bırakan bir ozan üzerinedir bu kitap. Ozanın dünyaca ünlü altı kitaplık Mesnevi adlı destanı, otuz bir binden fazla dizeyi içermektedir. İki bini aşkın gazelin toplandığı lirik şiirlerinden oluşan Divanı Kebir adlı kitabında ise yaklaşık kırk dört bin dize bulunmaktadır. Ozanın felsefi ve lirik dörtlüklerinin –rubailerinin– dize sayısı ise dört bini aşkındır.

Ama bütün bu dudak uçuklatıcı sayılara karşın, ozanın elinden çıktığı kuşkusuz olan dize sayısı yalnızca on sekizdir. Geri kalan dizelerin tümü –yetmiş dokuz bin dize– "kâtip-el-esrâr" (sır kâtipleri) denen öğrencilerinin, onun ağzından kaleme aldıkları doğaçlama dizelerdir. Ve işte yedi yüzyıldır, bu doğaçlama dizeler, düşünsel derinlikleri, ateşlilikleri, inanılmaz müzikaliteleri ve şiirsel mükemmellikleriyle bu göz kamaştırıcı şiir dünyasının kapısını aralayanları derinden etkilemektedir.

Şiir yapıtlarının dışında, söyleşilerinin toplandığı *Fihi ma-Fihi* adlı bir düzyazı kitabıyla, çeşitli kişilere yazılmış yüz kırk mektubu da büyük ozandan bize kalan yazın mirası arasındadır.

Bütün bu kitaplardan karşımıza çıkan, batının Yunan'ından doğunun İran ve Hint'ine dek muazzam bir coğrafyayı kapsayan çok renkli bir düşünce dünyasının yaratılarını diyalektik bir biçimde özümsemiş bir büyük Doğulu bilgedir.

Ozan ve düşünür Mevlâna, yaşamı boyunca, dinsel dogmaların boyunduruğuna karşı, insan ruhunun özgürlüğünü, Haçlı Seferleri ve fanatizmin şahlanış döneminde, dil, din, ırk ayrımı gözetmeksizin bütün insanların eşit olduğunu, insan denen varlığın yüceliğini savunmuştur.

Ozanın şiirlerinde ve eylemlerinde, resmi dinsel ideoloji tarafından korunan, kollanan ve kutsanan feodallerin zorbalığına karşı, kentlerin aşağı tabakalarından insanların duygu, düşünce ve protestolarının dile geldiğini görürüz.

Ama bizim bu kitabımız, ozanın felsefesi üzerine bir monografi denemesi olmadığı gibi, onun şiirlerinin irdelenmesini amaçlayan bir edebiyat çalışması da değildir. Biz burada yalnızca bir biyografi yazmayı denedik.

İnsan hayatının şuncacık değerinin olmadığı bir dönemde, ozanımızın göreli olarak, esenlikli bir yaşamı olmuş. Ama onun düşünsel arayışlarının tarihi ve bıraktığı mirasın yazgısı acı bir trajizmle doludur.

Sağlığında pek çok saldırıyı, kovuşturmayı göğüslemek zorunda kalan ozanın yapıtları, döneminin ilahiyat bilginlerince "din sapkınlığı" olarak nitelenmiştir. Ününün yaygınlığı ozanın maddi baskılara uğramasını engellemişse de, düşüncelerine baskı uygulanmasını engelleyememiştir.

Ortaçağ, felsefeden hukuk ve politikaya kadar ideolojinin bütün öğelerini teoloji içinde birleştiriyor, bunların hepsini teolojinin alt dallarına dönüştürüyordu. Halk yığınlarının duyguları yalnızca dinsel gıdalarla beslenmişti. Bu yüzden de kitlelere kendi çıkarlarını, dinsel giysiler altında göstermek zorunluluğu vardı.

Ozanın düşüncelerine giydirdiği dinsel giysileri alabildiğine sömüren gerici din adamları, onun en hümanist düşüncelerle dolu şiirlerini bile inanılmaz bir yobazlıkla yorumlamışlardır.

"İnsan yüreğinin mucizeleri"nden başka mucizeye inanmayan ozana, ölümünden sonra yaşam öyküsü uydurma yarışı içine giren kimileri, onu "mucizeler gösteren bir din ulusu", "kutsal kişi", "ermiş", "evliya" yapmışlardır.

Ömrü boyunca, canlı duygu ve düşüncelerini bukağılayan dinsel dogmatizmle, ayinlerle, biçimselliklerle savaşmıştı ozan. Ama ölümünden sonra onun kimi adet ve alışkanlıkları, dansları, giyim kuşam biçimi, hatta yazdığı şiirleri adeta, dinsel bir kutsallık verilerek, ayin havasına büründürülerek dogma haline getirilmiştir.

Sekterlik ve onun doğal uzantısı olan hoşgörüsüzlükle, içeriksiz skolastisizm, ozanın en uzak durduğu, en fazla çekindiği şeylerdi. Ama ölümünden sonra, öz oğlu, ozanın adını taşıyan ve bütün başka dinsel sektler gibi, duygu ve düşünceleri baskı altına alarak egemenlere, zalimlere sadakatla hizmet eden ve yüzyılımıza kadar yaşayan bir derviş tarikatı kurabilmiştir.

Bütün bunların sonunda da, ozanın şiirindeki isyancı öz ve bizzat ozanın yaşamıyla verdiği örnek, yedi yüzyıl boyunca resmi din ideolojilerinin damgasını taşıyan yorumlarla gözlerden gizlenebilmiştir.

Biz burada, tarihsel olaylara, belgelere, bize kadar ulaşmış tanıklara dayanarak ozanın yaşam öyküsünü, ruhsal arayışlarını yeniden hatırlamaya ve hatırlatmaya çalışacağız.

Bu konudaki en büyük dayanağımız, hiç kuşkusuz, ozanın bize bıraktığı büyük yazınsal mirastır. Mektupları ve söyleşileri de içinde olmak üzere bu yazınsal miras, Türkiye ve İran'da ancak şu son on yıl içinde bütünüyle yayımlanmıştır.*

Yine şu son on yıl içinde Türkiye'deki müze ve arşivlerde bulunan çok değerli el yazmalarından kimi bölümler yayınlanmıştır.

Bunların arasında ozanın babası Bahaeddin Veled'in, öğretmeni Burhaneddin Termezi'nin, dostu Şemseddin Tebrizi'nin söyleşileriyle, ozanın oğlu Sultan Veled'in kitapları da bulunmaktadır.

Yaşam öyküsü kitapları, başvurulan kaynaklar içinde özel bir yer tutmaktadır. Bunlar arasında en başta geleni, kuşkusuz, Ahmed Eflâki'nin, büyük ozanın ölümünden elli yıl sonra yazdığı *Menakıb-ül Ârifin*'dir. Pek çok dinsel söylence ve fantazya dışında bu kitapta, Mevlâna Celâleddin Rumi ve çevresindekilerin yaşam öykülerine de yer verilmiş, ayrıca dönemin yaşayış biçimine ilişkin paha biçilmez açıklamalar ve çözümlemeler yapılmıştır.

Kitabımızdaki kişiler (ister tarihsel kişiler, isterse yalnızca ozanın yakın çevresinde yer alan kişiler olsun) tümüyle gerçektir, hepsi de dünyamızda yaşamıştır. Kitapta yer verilen olaylar da tümüyle gerçektir.

---

* Radiy Fiş'in elinizdeki kitabının ilk yayın tarihi 1972'dir –ç.n.

Kahramanların portrelerini çizerken, karakterlerini, duygularını aktarırken, olayların akışındaki kimi kopuklukları, boşlukları doldururken, eldeki küçük verilerden yararlanılmıştır. Bu iş yapılırken, ele aldığı sanat yapıtının yaratıldığı dönemi ve sanatçının biçimini çok iyi bilen bir restorasyon uzmanının, belli belirsiz bir çizgi ya da uçuk bir renk kalıntısından hareketle, çağdaş bilimin olanaklarından da yararlanarak, zamanla silinip dökülmüş ya da edep-namus bekçilerince kazınmış eski freskleri yeniden ortaya çıkarırken izlediği yol ve yöntemler izlenmiştir.

Yazar, kahramanının düşüncelerinin sonuçlarını vermekle yetinmemiş, bu düşüncelerin gelişimini de göstermeye çalışmıştır. Bunu yaparken, gerek ozanın kaleminden çıkma mektuplarda, gerek şiirlerde, gerekse iç monologlarda görüleceği gibi, ozanın "söz"üne sadık kalmaya çalışmıştır. Ya ozanın yapıtlarıyla ya da çağdaşlarının tanıklıklarıyla doğrulanmış şeylerdir yazılanların tümü.

Hiçbir şiir çevirisinin, orijinaline, bir halının tersinin ön yüzüne benzediğinden daha fazla benzemeyeceğinin bilincinde olan yazar, yüce ozanın şiirlerinden yaptığı çevirilerin, ozanın şiirsel mükemmeliyetini yansıtmaktan uzak olduğunu itiraf eder. Yazarın, şiir çevirilerinde ulaşmayı düşlediği hedef, yalnızca, anlamları olabildiğince tam yansıtabilmek olmuştur. Büyük ozandan daha önce yapılmış çevirilerden yararlanıldığı durumlarda, çevirmenlerin adları metin içinde belirtilmiştir.

Kitaptaki olaylar değişik ulusal bölgelerde geçtiği ve aynı ad, Türk, İran, Arap dillerinde kimi kez farklı biçimlerde söylenip yazıldığı için, yazar, adların yazımında, her ad kendi dilsel ortamında nasıl söyleniyorsa, o yazımı yeğlemiştir. Okur, özünde aynı kavramı yansıtan kimi adların farklı yazımlarıyla karşılaştığında bu gerçeği düşünmelidir.

Düşünce ve çalışma olarak yaklaşık yirmi yıllık zamanını almasına karşın yazar, yapıtının kusursuz olmadığının bilincindedir. Celâleddin Rumi'nin devasalığının yanında yazarın bilgi ve gücünün sınırlı olmasından kaynaklanan kaçınılmaz bir durumdur bu. Ama tüm bir doğubilimciler kuşağının ortaya koyduğu ürünler olmasaydı,

yazarın bütün çabaları her şeye karşın sonuçsuz kalacaktı. Sözünü ettiğimiz doğubilimciler arasında Türk bilgini Abdülbâki Gölpınarlı, Tahran Üniversitesi profesörlerinden Bediüzzaman Füruzanfar, Sovyet doğubilimci E. Bertels (özellikle de sufi edebiyatı üzerine yayını çok gecikmiş yapıtı) ve sayısız öğrencileri arasında bu kitabın yazarının da bulunduğu V. A. Gordlevski'nin adlarını öncelikle anmalıyım.

Yazar ayrıca kitabının el yazmalarını okumak zahmetine katlanan ve çeşitli uyarılarda bulunan İ. S. Braginski'ye, A. Bertels'e, Z. Osmanova'ya teşekkürü borç bilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

Çare

Bana yapıp ettiklerinizle değil,
Niyetlerinizle gelin.

İbni Taymiyya

Damdaki Çocuk

Bakır rengi bir top halindeki kış güneşi, ağır ağır ufuk çizgisine doğru alçalırken, Belh kentinin dış mahallelerinde ve batıya doğru göz alabildiğine uzanan bozkırda, rüzgâr olanca hışmıyla uğulduyordu.

Yere kadar uzanan feracesinin geniş kollarına karşılıklı olarak soktuğu elleriyle dirseklerini tutan Celâleddin, üzerinde durduğu düz, toprak damdan, bilgelerin demesine göre iki bin yıldır karınca oğulu örneği burada kaynaşıp duran kalabalığı izliyordu. Kaç kez, kaç fatihin istilasına uğramış, taş üstünde taş kalmamacasına yakılıp yıkılmış olan bu kent işte yine ayaktaydı: Hep öyle çok dilli, hep öyle gürültülü ve hep öyle dindar.

Üzerine pazar kurulan dört ana yolla birbirinden ayrılmış toprak damlı evler, zincir halkaları gibi birbirini izleyen hamam kubbeleri

ve derviş tekkeleriyle medrese hücrelerinden oluşan alçacık yapılar arasında Emir'in kalesi, Hinduvan bir kartal yuvası gibi yükseliyordu.

Ağır, bakırsı ışıltılarla arklardan akan Belhab'ın bulanık suları, kent duvarları dışında yeniden ortaya çıkmak üzere, koyu yeşil yaprakların kararttığı bahçeler içinde kayboluyordu. Buradan yeraltı borularına giren su, sayısız kanaldan ve arktan akarak çevre köylerin kızıl topraklarına hayat veriyordu.

Pazar kurulan sokaklardan ikisi ta kent duvarlarına dek uzanıyordu. Dükkânlar kapanmak üzereydi. Alım satım işlerinin peygamberlerce konan kurallara uygun yürütülmesini denetlemekle görevli Muhtasib, ardında bir muhafız müfrezesiyle çarşıda dolaşıyordu. Silah yapan demirci işliklerinin ocakları sönmek üzereydi. Bakırcı ve kuyumcu işliklerinden yükselen ezgili tınlamalar, araba, beşik, sandık ustalarının keser sesleri ve dokumacı işliklerinin yılan ıslığını andırır iğ sesleri artık dinmişti. Kentin yedi kapısında nöbet değiştirmeye giden Türk askerlerinin atlarının boğuk nal sesleri duyuluyordu ıssız sokaklarda bir tek.

Damdaki çocuk soğuktan ürperdi, omuzlarını içine çekti, rüzgâra sırtını döndü. Kentin doğu yanında yer alan Nevbahar Kapılarının kil kuleleri, batan günün ışıklarıyla kan kızıldı. Babasının bugün büyük camideki hutbesinde söylediğine göre, düşman işte bu kapılardan girecekti Belh'e.

Annesinin çeyizi olan üzüm bağıyla bahçenin ve baba evinin satıldığı şu son birkaç haftadır evin içinde bitmez tükenmez bir hareket vardı. Evin harem bölümünde, babasının sütanası, yaşlı Nesibe Hatun'un buyruğu altında kadınlar gözyaşlarını içlerine akıtarak –babası ağlamalarını yasaklamıştı– halıları hasırları, yorganları yatakları, yastıkları minderleri dürüp kaldırıyorlar, testi ve kap kacağı toparlıyorlardı. Babasının müridleri ve öğrencileri kervan kuran tüccarlarla, kervan başılarla pazarlık ediyorlardı.

Ve bütün bu telaşlı koşuşturma sırasında, peygamber soyundan gelen seyidlerin yeşil sarıklarının uçları, uzak ülke kuşları gibi havada dalgalanıyordu. İster Kur'an okuyor, ister dua ediyor, isterse

şeyhinin öğütlerini dinliyor ya da kendi öğrencilerine ders veriyor olsun, yaptığı her işe tutkuyla kendini veren babasının halifesi Seyid Burhaneddin, uzunca yüzü, zayıf, dal gibi bedeniyle gerçekten de tam bir yırtıcı kuşa benziyordu.

Babası, kitaplarını elden geçiriyordu. Hadisler, çeşitli şeriat bilginlerinin yapıtları, Mutannabi, Senaî, Attar gibi ozanların divanları, ünlü ilahiyatçılar Gazali ve El Harezmi'nin yapıtları ile tüm Horasan kentlerinin anası olan Belh'te, Herat'da, Harezm'de, Semerkand'da, Nişabur'da, Tebriz'de, Şam'da, Necef'te, Basra'da... yazılmış birbirinden değerli kitaplardı bunlar. Geçmiş yüzyılların bilgelikleriyle dolu, deri, tahta, sahtiyan ciltli, simli kumaşla kaplı kitaplar, birbiri ardınca babasının iri ellerinden geçiyordu. Seyid Burhaneddin, şeyhinin ayırdığı kitapları saygıyla alıp, avluda, küçük havuzun yanına serilmiş keçenin üzerine özenle yerleştiriyordu. Salkımsöğütlerin altındaki sekiz köşeli havuzun hemen yanında yığılı duran kitaplar, keçeyle güzelce sarıldıktan sonra, dört yanından yumuşak postlarla da sarıldı: Böylece ne coşkun dağ ırmaklarından geçerken suda ıslanmaları ne de kızgın çöl güneşiyle yanıp kavrulmaları tehlikesi kalmıştı. Bu şekilde, pamuk balyalarını andırır, ama onlardan en az üç dört kez daha ağır, dört köşe denklerden belki on devenin zor taşıyacağı yük olmuştu, ama babası hâlâ kitap ayırmaya devam ediyordu.

Seyid Burhaneddin'in ardı sıra kitaplığın eşiğine kadar giden Celâleddin'le kardeşi, babalarını rahlede açık duran bir kitabın önünde diz çökmüş buldular: Sanki önündeki kitap Kur'an'ı Kerim'miş gibi, sayfaları eliyle okşar gibi çeviriyor, dudakları kıpır kıpır, başını belli belirsiz ileri geri sallıyordu. Bakışları bir noktaya saplanıp kalmış gibiydi. Seyid Burhaneddin, şeyhini, onun bir şey söylemesine gerek kalmadan anlıyordu. Çünkü aralarında söylenecek her şey söylenmişti ve Seyid Burhaneddin, kaç yıl önce şeyhinden icazet almış bulunuyordu. Bu, öğretmeninin bildiği her şeyi artık onun da bildiğini ve bundan böyle Hakk'ın sözünü başkalarına öğretmeye yetkili olduğunu gösteren mühürlü bir kâğıttı.

Rahlede açık duran kitabın, önemli yerlerine zencifre boyasıyla kırmızı benekler konmuş olağanüstü güzellikteki nesir yazısını

hemen tanıdı Burhaneddin. Kur'an surelerinin gizemli anlamlarının yorumlayıcısı Ahmed İbni Ömer Ebu Canib Necmeddin Kübra'nın kitabıydı bu. Şeyh-i Vali-taraş, yani "Ermişler yetiştiren şeyh" lakabıyla da tanınan bir bilgindi Necmeddin Kübra.

Şu anda rahlenin önünde diz çökmüş duran saygın, sebatlı ihtiyar, kendisinin Seyid Burhaneddin'e verdiği icazetin benzerini Necmeddin Kübra'dan almıştı. Ve şu anda, şeyhinden yüzlerce fersah uzakta, onun kitabının önünde diz çökmüş dururken, sanki şeyhiyle vedalaşmak istiyor gibiydi. Sadece vedalaşmak da değil, şeyhinin, şu anda kendisinin yapmaya hazırlandığı şeyi asla yapmayacağını, öz kentini ne olursa olsun terk etmeyeceğini biliyordu.

Öğretmeninin, yaşlı Bahaeddin Veled'in bu umarsız durumu karşısında Seyid Burhaneddin'in yüreği burkulur gibi oldu. Son günlerde yüreği, çıkacakları uzun yolculuğun sevinçli heyecanı, pek çok yabancı kent, ülke, sultanlık görecek olmanın peşin sevinciyle dolu olan Celâleddin'i ise, Allahtan başka kimsenin önünde diz çöktüğü görülmemiş olan babasının bu hali hiç şaşırtmamıştı.

On iki yaşındaki Celâleddin, ayrılık acısının ne olduğunu bilmiyordu daha. Ama şu anda, evlerinin damından, batan güneşin kızıl ışıklarıyla yıkanan kenti seyrederken, yüreğinin hüzüne benzer bir duyguyla daralır gibi olduğunu hissediyordu. Kulaklarındaysa, büyük camideki cemaate vaaz veren babasının öfke dolu sesi:

"Ey, Vahş kadısı ve ey siz, Fahreddin Râzi'nin ardı sıra doğru yoldan çıkan din sapkınları! Ey, Harezmşah Muhammed! Bilesiniz ki, şu değersiz dünyada hepinizin gözüleri kör olmuş. Bunca mucizeleri, delilleri bırakmışsınız da iki üç hayalin peşine düşmüşsünüz! Bu dâlâlet ve bid'at üstünlüğü, nefsinizin üst olmasından, sizi işsiz güçsüz, ibadetsiz, tâatsız bırakmasından ve kötülüğe çalışmasından ileri gelmede! Ama ne denilmiştir: 'Nefsin egemen olduğu sultanlık, şeytandandır!'"

Cuma vaazında babasının söyledikleri işte bunlardı. Ve cemaat, başları hep önde, korkudan gözlerini bile kaldıramadan, kentlerinin bu en ünlü din bilginini büyük bir dikkatle dinlemişti. İnsanların

yazgısı iki dudağının arasından çıkacak söze bağlı olan kadıyı ve onun sevgili efendisi Râzi'yi din sapkınlığıyla suçlamak! Bu da bir yana, Müslüman dünyasının en güçlü hükümdarı olan Harezmşah'ı da onlarla bir tutmak!.. Doğrusu herkesin söylemeye cesaret edebileceği şeyler değildi bunlar.

Harezmşah, Ulema ve Sufiler

Bahaeddin Veled'in vaazında nefsine uymakla kimi suçladığını herkes biliyordu. Harezmşah Muhammed'den başkası değildi bu. Kendini bütün Müslümanların kurtarıcısı ve koruyucusu ilan eden Harezmşah Muhammed, Belh kentine, geçmişte Müslüman olmayanlardan alınan vergilerden daha ağır vergiler salmıştı. Dur durak bilmeden yeni savaşlar açıyor, yeni ülkeler fethediyor, ama kendi topraklarındaki ayaklanmaları, başkaldırmaları, haydutlukları önleyemiyordu.

Belh kenti, dünyanın en önemli yollarının kesiştiği yerdeydi. Çin'den Şam'a, kutsal Mekke'ye ve Mısır'a; Hindistan ve Tibet'ten soğuk Rus ülkesine; Buhara ve Semerkand'dan mundar Bizans İmparatoru'na ve baş belası Franklara taşınan mallar, hep Belh'ten geçerdi. Savaşlar, yolları ellerinde tutan eşkıyalar, şah sarayının korkunç savurganlığı, Belh'in zenginliğinin üzerinde yükseldiği iki temel direği, zanaatkârlığı ve ticareti, için için kemiriyordu. Esnaf ve zanaatkârların örgütü niteliğindeki Ahilerin gizli toplantılarında ve tüccar kervansaraylarında, hükümdar ve çevresi hiç de iyi sözcüklerle anılmıyordu.

Durumdan din adamlarının da memnun oldukları söylenemezdi. Her gün esnaf işliklerinin, aşevlerinin, mescitlerin, hanların önünde dolaşıp dilenen binlerce dervişin sadaka maşrapalarının içine atılan bir bakır mangırın tıngırtısının duyulması pek enderdi. Medreselerde ders veren ulemanın durumu da zorlaşmıştı: Çünkü cömert bağışlarıyla tekkelerin ve buralarda yaşayan dervişlerin, şeyhlerin geçimlerini sağlayan varlıklı şehirlilerin durumları kötüleştiği için, ulemanın geçim kaynağı olan teberru ve ianenin de kökü kurumuştu.

Aslında ulema için bir kurtuluş yolu vardı: Şahın hizmetine girerek kadılık gibi geliri bol bir görev almak ya da saraya kapılanıp, hükümdarın yapıp eylediklerini fetva vererek onaylamak. Ama herkes Vahş kadısı gibi şahtan alacağı rüşvet karşılığı ruhunu satmaya ya da bu yakınlarda dünyasını değiştiren Fahreddin Râzi gibi, şahın birtakım garabetlerini fetvasıyla onaylayarak kendini küçük düşürmeye istekli değildi. Bunların düşüncelerine göre ulema dediğin, egemenlikleri bir göz kırpımı süresince olan şu fani dünyanın hükümdarlarına değil, âlemlerin yaratıcısı olan tek ve edebi Tanrı'ya hizmet etmeliydi. Bahaeddin Veled, bunun en azından kendisi için böyle olduğundan emindi. Çünkü ortada birtakım alametler vardı.

Ramazanda, sahurdan sonra bir düş görmüştü. Düşünde, Hazreti Muhammed, bundan böyle kendini, "Sultan-ül Ulema", yani "Bilginler Sultanı" olarak adlandırmasını buyurmuştu.

Çırpınarak ve gözyaşları içinde uyanmıştı Bahaeddin Veled. Ve o gece düşünden sonra da fetvalarını, adının yanına "Sultan-ül Ulema" sıfatını ekleyerek mühürlemişti. Yazdığı tek kitap olan *Maarif*'i de bu adla imzalamıştı.

Ama ne Vahş kadısı ne de kadı Zeyni Farazi böyle bir şeyi kabul edebilirlerdi. Sofuluğuyla ünlü yaşlı Marvazi de, yeminler ederek, benzeri bir düşü kendisinin de gördüğünü, nurani bir pirin, Bahaeddin Veled'in bundan böyle "Sultan-ül Ulema" olarak anılmasını buyurduğunu söylediyse de, ünlü bilgini kıskananlar, fetvalarından da, kitabından da Bahaeddin Veled'in bu unvanı silmesi gerektiğinde direttiler. Bunlara göre, Bahaeddin Veled elbette büyük bir bilgindi, ama Horasan'da ilim irfan yönünden ondan geri kalmayan daha pek çok bilgin vardı. Üstelik Bahaeddin Veled, gözünde at gözlüğü varmış gibi, sınırlı bir açıdan bakıyordu dünyaya: Hakikatin özünden çok sözü üzerinde duruyor, bilimsel gelişmelerin de yardımıyla, eski dinsel öğütleri yeni uygulamalar karşısında yorumlayan din ulularını yolunu sapıtmışlıkla suçluyordu.

"İki alametten de kuşkulanmak! Bu ne densizlik, bu ne küstahlıktır! Felsefe denen Yunan hastalığına tutulmuş bu türedi bilginler, ancak ilahi keşif yoluyla anlaşılabilecek hakikati, akıl yoluyla deliller getirerek

teyit etme hevesindeler... Allahın varlığını mantık yoluyla kanıtlamaya çalışmaktan daha küçük bir sapkınlık değildir bu! Ve bütün bu kurnazlıkların, kuşkulu yollara sapmaların tek nedeni, mundar ekmeğini yedikleri Harezmşah Muhammed'in bütün yapıp eylediklerinin dine uygun olduğunu gösterebilmek, başka bir şey değil!"

Haklılığından en ufak bir kuşkusu olmayan Bahaeddin Veled'in, hasımları için düşündükleri bunlardı. Aradan geçen yedi yüzyıldan fazla zaman sonra, bugünün insanına iki grup bilgin arasındaki tartışmanın nedeni gülünç görünebilir. Yine aynı nedenle Bahaeddin Veled'i, tam bir fanatik olarak suçlamak da mümkündür. Bahaeddin Veled, elbette bir fanatikti ve yedi yüzyıl sonra bugün bir ilkokul öğrencisinin bile fanatik bulacağı düşüncelere gerçekten inanıyordu. Astrolojiden simyaya, matematik ve hukuktan tarih ve Arap gramerine, İbni Sina'nın ünlü tıp kitabı *Kanun*'dan Eflatun'un düşüncelerine ve sufilerin felsefi ilkelerine dek döneminin bütün bilgilerine sahip olan Bahaeddin Veled'in, çağdaşı olan pek çok bilgin gibi aklın, hayatın önemli sorunlarını çözmekte yetersiz oluşuna inanması da zaten bu yüzdendi. Esasen o dönemdeki bilinç düzeyi de, üzerinde kafa yorulan sorulara yanıt verebilecek yeterlilikten uzaktı.

Bahaeddin Veled'in hısmı olan din bilginleri ise, ondan daha esnek düşünüyorlardı. Aristocu düşüncenin etkisindeki bu bilginler, köhnemiş din dogmalarını yeni tarihsel-toplumsal koşullarla bağdaştırabilmek için mantık bilimine başvuruyorlardı. Bunların, son çözümlemede, bilincin dogmaların boyunduruğundan kurtulması yönünde ileri doğru bir adım attıklarını söylemek bile mümkündür. Ama, yalnızca son çözümlemede. Çünkü bunların elde ettikleri o mini mini minnacık özgürlük, başlangıçta despotları, kendilerine ayakbağı gibi gördükleri dogmalardan kurtararak, keyfi yöntemlerin konumunu güçlendirmekten başka bir işe yaramamıştır.

Yığınların özgürlüğe kavuşmasıyla, düşüncenin özgürlüğe kavuşması her zaman birbiriyle çakışan bir yol izlemiyor. Engels'in sözleriyle, halk yığınları en can alıcı taleplerini bile hep köhnemiş teolojik giysiler altında ileri sürmüşlerdir. Özgür düşüncenin meyvelerini ise, halktan önce zalimlerin yediği sık görülen bir durumdur.

Bahaeddin Veled'i haklılığına inandıran, onda bu inancı pekiştiren şey, yalnızca yükselme arzusu ve fanatizm değil, Belh kentinde yaşayanlardan ve din adamlarının basit halkla ilişkili kesiminden gördüğü canlı destekti.

Bu arada Harezmşah Muhammed öyle büyük bir gurura kapılmıştı ki, adının başına "Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi" gibi bir unvan kondurmakla ve bu unvanı şahlık mührüne kazıtmakla kalmamış, yoksul halk kesimi üzerindeki etkilerinden yararlanarak, kendisinin egemenliğini kısıtlama girişimlerinde bulunan şeyhlere de güzel bir ders vermeyi aklına koymuştu. Harezmşah Muhammed'in hışmına ilk uğrayan da, ünlü sufi ozan Mecdeddin Bağdadi olmuştu.

Bahaeddin Veled'le Mecdeddin Bağdadi kardeşten ileri yakındılar birbirlerine. Her ikisi de Necmeddin Kübra'nın müridi olmuşlardı. Şeyh Necmeddin Kübra önce onların iradelerini kırıp kendi iradesine bağlamış, başka bir deyişle hayatın, yıllar içinde onların ruh kâğıtları üzerine yazdığı kargacık burgacık yazıları silmiş, temizlemişti. Ruhları sütbeyaz Semerkand kâğıdına dönünce de, bu tertemiz, apak kâğıtlar üzerine kendi yazısını yazmıştı. Sonra, kendilerini girdikleri hak yolundan bir daha kimseler çıkarmasın diye onlara ağır çileler çektirerek iradelerini yeniden çelikleştirmişti. Bahaeddin Veled'le Mecdeddin Bağdadi, alışılmıştan çok daha kısa bir sürede icazet alarak, girdikleri bu yeni yolda başkalarını eğitme yetkisine sahip olmuşlardı.

Ne var ki, iki arkadaşın karakterleri birbirinden farklıydı. Zaten şeyhleri Necmeddin Kübra da onları ayrı ayrı yollar için eğitmişti. Bahaeddin'de ateşliliğini denetleyen, dengeleyen bir katılık vardı. Bu özelliği, zengin bilgisinin de yardımıyla onu yalnızca bir sufi vaiz değil, büyük bir şeriat bilgini, neyin sevap neyin günah, neyin mübah neyin memnu olduğu konularında tam bir otorite yapmıştı.

Mecdeddin Bağdadi ise, kendinden geçişi sınırsızlığın sınırına vardıran kişiliğiyle, kendine ozanlık yolunu seçmiş ve ünlü bir sufi ozan olmuştu.

Horasan'ın ilk sufisi, söylencelere göre, soyu buraya yerleşen ilk Arap aşiretlerine dayanan ve Harezmşah Muhammed'den dört yüzyıl önce Belh kentinde hükümdarlık eden İbrahim İbn Edhem idi.

Efsaneye göre, bir gün, Şah avda kulan kovalıyordu. Okladığı hayvanı yakalamak için dörtnala üzerine giderken kulan birden dile gelip, "Ey hükümdar, korunmasız hayvanları kovalamak için mi yaratıldın sen?" dedi. Utanan Şah hemen sarayına döndü, geceyi de dua ederek geçirdi. Sabahleyin sarayının damında –oraya nasıl çıkabildiği bilinmez– bir bedevi gördü. Hemen nöbetçilere seslendi. Az sonra küstah bedevi huzurundaydı. İbrahim Şah, bedeviye sordu: "Sarayımın damında ne işin var?" Bedevi karşılık verdi: "Kaybolan devemi arıyordum." Dünkü avdaki mücizeyi anımsayan Şah, öfkesini bastırdı, yalnızca: "Çölde kaybolan deveyi sarayın damında aramak saçma değil midir?" dedi. Bedevinin karşılığı şu oldu: "Tahtta otururken Tanrı'yı aramaktan daha saçma değildir."

Allak bullak olan hükümdar hemen üstüne eski giysiler geçirdi ve ertesi gün de sarayından ayrılıp münzevi bir derviş olarak yaşamaya başladı. Katı bir içe bakış yoluyla iman, inanç konularını düşünüyor, zamanın tümünü ibadetle geçiriyordu. Geçimini ise ovadan topladığı dikenleri pazara getirip satarak sağlıyordu. Daha sonra sufilik adını alacak olan çileciliğin temelini atan İbrahim Şah'ın büyük şeyh İbrahim Belhi olması işte böyle gerçekleşmişti.

İbrahim İbni Edhem, Belh'te hükümdarlık yaptı mı? Bunun burası belli değil. Hatta dünyamızda böyle bir insanın yaşayıp yaşamadığını bile kesin bilemiyoruz. Bilim bu konuda tek bir şeyi saptayabilmiştir: İslamiyet içinde çileci hareket, yüksek din adamlarına ve devletle bütünleşen feodal-korporatif yapıya karşı kentlerin aşağı katmanlarının derin hoşnutsuzluklarıyla beslenip büyümüştür. Bütün Müslümanların kardeş olduğunu söyleyen dinin buyruklarıyla, egemenlerin ve aynı din adına kutsallaştırılmış olan yüksek din görevlilerinin baskıları arasındaki çelişki, bu hoşnutsuzluğu daha da büyütüyordu.

Çevrelerinde, sürüp giden haksızlıkları önleyecek, gerçekliği adalete uygun bir biçimde değiştirecek bir güç olmadığını gören çileciler, üzerlerine, Arapça "sof" adı verilen kaba yün kumaştan bir aba giyip, çöllerde inzivaya çekildiler ve doğa, insan, Tanrı üzerine düşünmeye başladılar. Giydikleri abalardan dolayı "sufi" adıyla anılmaya başla-

nan bu kişiler, etik öğretilerini, birer Kur'an kavramı olan "haram" ve "helal"e dayandırdılar. Egemenlerden alınacak her şey haram sayıldı. Çünkü onlar ellerindeki her şeye zorbalıkla sahip olmuşlardı. Hatta iman erlerinden biri, hükümdarın saray muhafızlarından olan komşusunun avlusuna girdi ve ordan yem yedi diye, kendi tavuğunu bile kendine haram saymıştı. Çileci dervişlerden, bir başkasının emeğini içerebileceği kuşkusuyla, sadakayı bile haram sayanlar vardı. Ovadaki dikenlerle pınar suyundaysa, durum farklıydı. Bunlar hiç kimseye ait değildi ve ancak bulundukları yerden alınıp işe yarayacakları yere taşındıklarında değer ifade ederlerdi. Zorla ya da hileyle bir başkasına ait olan bir şeyin kendine mal edilmesi gibi bir durum söz konusu değildi burada.

"Kendini bilen, Tanrı'yı bilir" şeklindeki ünlü hadisin değişik bir yorumundan yola çıkan sufiler, "hayr"a ulaşmak için, alabildiğine ayrıntılı bir "iç yaşam" düzenlemesine gittiler. Hakikatin kavranmasının biricik yolu olarak aşkı ilahileştirdiler ve bunun uygulamadaki temellerini belirleyebilmek için de, karmaşık bir felsefi sistem oluşturdular. Son olarak da, bu aşkı terennüm eden ve yüzyıllar boyunca dünya edebiyatını derinden etkileyen bir şiir yarattılar.

Sultan-ül Ulema'nın dönemine kadar, sufilik birkaç yüzyılı kapsayan bir yol almış ve örgütlü bir güce dönüşmüş bulunuyordu. Sufiler, din adamlarının ikiyüzlülüklerini açığa çıkarıyorlar, kişinin manevi hayatının titizlikle saptanmış birtakım resmi kurallara boyun eğmesine karşı çıkıyorlar ve Tanrı'yla ilişkinin her insanın özel sorunu olduğunu öne sürüyorlardı.

Müslüman feodalizmi içinde sufiliğin zarar görmeden kalabilmesini sağlayan dinsel-mistik kabuk, bu hareketin, yine yönetici sınıfların çıkarları doğrultusunda ruhun ezilme biçimlerinden birine dönüşerek yozlaşmasının da nedeni oldu.

İlk sufi erler, egemenlerin bir lokma ekmeğini bile kabul etmezlerdi. Ancak onlara öğüt vermeyi de görevleri bilirlerdi. Mecdeddin Bağdadi'nin hayatından olmasının nedeni de, onların örneğini izleyerek Harezmşah Muhammed'e öğütler vermeye kalkışması olmuştu.

Harezmşah'a karşı koyabilecek tek güç, onun Türklerden kurulu muhafız birliğiydi. Harezmşah Muhammed'in annesi Türkân Hatun akıllı bir kadındı; göçebe bir Türk beyinin kızı olan Türkân Hatun, Türklerin oluşturduğu askeri aristokrasinin yararına olarak, Şah'ın egemenliğini sınırlandırmayı amaçlayan bir grubun önderliğini yapıyordu. Oğlunun seferler ya da başka nedenlerle ülkede bulunmadığı sıralarda devleti yöneten Türkân Hatun, basit halk yığınları arasında büyük etkinliği olduğunu duyduğu Şeyh Mecdeddin Bağdadi'yi sarayına çağırdı. Şeyhin okuduğu şiirlerdeki tutku ve bilgeliğe hayran olan Türkân Hatun, şairi mürşidi ilan etti, hatta Şeyh'in tekkesindeki meclislere katılmaya başladı.

Mecdeddin artık saraya girip çıkıyordu. Türkân Hatun'la, insanı Tanrı'ya kavuşturacak yol üzerine konuşuyor (ona göre Tanrı sevgisi demek, başkalarına zulmetmemek demekti), hakikat karşısında kendini utançlı düşürecek işlerden sakınmasını öğütlüyor ve ekliyordu: "Ne yaparsan yap, Tanrı yaptığın her işi görür, bilir." Kısacası, annesi yoluyla Şah'ı etkilemeyi umarak, Türkân Hatun'u ruhsal arınma yoluna sokmaya çalışıyordu.

Sarayda arı oğulu gibi kaynaşan ispiyoncular, bu dinsel söyleşileri Şah'a yetiştirmekte gecikmediler. Üstelik bunu yaparken, Şeyh'in okuduğu şiirler ve verdiği öğütlerde Tanrısal sevgi değil, torunu bile çocuk sahibi olan Türkân Hatun'a Şeyh'in duyduğu tensel sevginin dile getirildiği gibi kışkırtıcı yalanlar da eklemeyi unutmadılar.

Harezmşah Muhammed, Şeyh'in öldürülmesini emretti. Mecdeddin Bağdadi'nin boynunu vurdular, bedenini Amuderya'ya attılar.

Önde gelen din adamlarına böylece derslerini veren Şah, bir süre sonra, bütün Müslümanların başı olan Halife'yle hesaplaşma vaktinin geldiğini düşünmeye başladı. Bağdat'a bir elçi gönderip, bundan böyle yalnızca Belh'te, Merve'de, Nişabur'da ve Horasan'ın öteki kentlerinde değil, Halife'nin başkentinde, Bağdat'ta da camilerde hutbelerin, Halife Nasır'ın değil, kendisinin adına okunmasını istedi. Bu istek, bütün başka Müslümanlar gibi halifenin tebaası sayılan Harezmşah Muhammed yararına olarak, Nasır'ın halifelikten

feragatı anlamına geliyordu. Bağdat, sert bir dille geri çevirdi isteği. Bunun üzerine Muhammed, ülkesinin önde gelen din adamlarından, bütün zamanını din uğruna savaşlarda geçiren Müslüman bir hükümdar olarak kendisinin, işi gücü Müslümanlar arasına fitne ve fesat sokmak olan Halife'yi azletmesinin şeriata uygun olduğunu onaylayan bir fetva vermelerini istedi. Bağdadi'nin sonunu anımsayan din ulları, yüreklerine taş basarak Şah'a istediği fetvayı verdiler. Halife'nin üzerine yürümesi için artık önünde hiçbir engel kalmamıştı Muhammed'in.

1217 yılı kışı Ön Asya'da yaman geçti. Bağdat üzerine yürüyen Harezmşah Muhammed'in ordusu, Kürdistan dağlarında korkunç kar fırtınaları ve dondurucu soğukla boğuşmak zorunda kaldı. Hafif giyimli Harezmşah askerleri soğuktan kırılıp gittiler; soğuğun tepeleyemediklerini de Kürt cengâverler hakladılar. Sözde kutsal savaş için Bağdat üzerine gönderilen koca Harezmşah ordusundan geriye ancak bir avuç asker ancak dönebildi.

Şah'ın saygınlığı derin bir yara almıştı. Ama o hiç de uslanmışa benzemiyordu.

Ertesi yıl yazın, Harezmşah ülkesinin doğu sınırında yer alan Otrar kentine, Cengizhan'ın ülkesinden bir ticaret kervanı geldi. Dört yüz elli de yolcunun bulunduğu dört tüccara ait kervanda, yaklaşık beş yüz deve yükü kunduz ve samur kürkü, mors ve denizgergedanı dişi, misk, nefrit, altın, gümüş, Cengizhan'ın daha yeni fethettiği Çin'den getirilmiş ipek gibi çok değerli mallar bulunuyordu. Cegizhan'ın bundan önce barış ve ticaret önerisiyle gönderdiği elçinin hemen ardından gelen bu kervan, iki ülke arasında karşılıklı çıkarlara dayalı iyi ilişkilerin kurulması için elverişli bir fırsattı.

Ancak, büyüklük saplantısı içinde olan Muhammed, tüccarların casus olarak tutuklanmalarını emretti. Otrar valisi bu dört tutuklamayla yetinmedi, geceleyin kervandaki dört yüz elli yolcunun boynunu vurdurdu, kervanın yükü olan değerli malları Şah'a gönderdi; mallar, Buharalı ve Semerkandlı tüccarlara satıldı, altın ve gümüşler ise Şah'ın oldu. Koca kervandan geriye tek bir kişi –bir deve sürücüsü– sağ kalmıştı; gidip Cengizhan'a olup bitenleri anlatan da o oldu.

"Öfkesine hakim kişi her şeye hakim demektir" ilkesini hiç-bir zaman gözardı etmemiş olan Moğol Hükümdarı, Harezmşah Muhammed'e bir elçi daha gönderdi. Yapılanları kahpelik olarak niteleyip sitemlerde bulunduktan sonra, Otrar valisinin, katliamın sorumlusu olarak kendisine teslim edilmesini istedi. Ama Şah, bu kez de tek durmadı: Elçilerden yaşlı olanın başını vurdurdu, öbür ikisinin de sakallarını kestirip geri yolladı.

Şeyh'i öldürme, Halife üzerine sefer düzenleme ve nihayet Müslüman tüccarları katletme şeklinde birbirinden ağır üç suç işleyen Şah'a karşı devletinin bütün sınıf ve tabakalarından, gitgide büyüyen bir öfke dalgası kabarmaya başlamıştı: Din adamları, asker-ler, ticaret erbabı, esnaf ve zanaatkârlar artık bütün bu olup bitenlere dur demenin zamanının geldiğinde hem fikirdiler. Şeyh Mecdeddin'i öldürmesinden ve kendilerini Halife'ye karşı fetva vermek zorunda bırakmasından dolayı Şah'ı bir türlü bağışlayamayan ulema ve şeyh-ler de, Cenabı Hakk'ın bütün bunları cezasız bırakmayacağı kehane-tinde bulunma fırsatını kaçırmadılar.

Harezmşah'ın her yerde ispiyoncuları, casusları vardı. Ama şeyh-lerin haber alma olanakları da şahınkinden az değildi: Hanayların kapıları, kimi hakikat, kimi bir lokma uğruna dünyayı dolaşıp duran gezginci dervişlere her zaman açıktı. Dinsel-sanatsal bir kardeşlik birlikteliği içinde bulunan esnaf ve zanaatkârlar da, kulaklarına ula-şan her bilgiyi, hiç gecikmeden tekkelere, bağlı oldukları din büyük-lerine yetiştiriyorlardı.

Otrar'daki kıyımla elçinin öldürülmesinin tek bir anlamı olabilir-di: Savaş! Cengizhan'ın, koca Çin'i bile dize getiren, dünyanın o güne dek bir benzerini daha görmediği demir disiplinli ordusu, bu savaşın sonunda Harezmşah'ı da, devletini de tarih sahnesinden silip attı.

Kehanet

1219 yılının o soğuk kış akşamında, evlerinin damından, tüm kentlerin anası Horasan'ın Nevbahar kapılarının batan güneşle nasıl kan kırmızıya boyandığını seyreden küçük çocuk, bütün bunları bilemezdi elbet. Ama, babasının, büyük caminin kemerli salonunda

kat kat büyüyen ve tıpkı önbiliciliğini yaptığı olay gibi ürkünçleşen ve göz korkutucu bir tınıya ulaşan sesi, hâlâ kulaklarında uğulduyordu:

"Ben gidiyorum. Ama bilin ki, ardımdan, göğü kaplayan çekirge sürüsü örneği kalabalık ve en akla gelmedik silahlarla donanımlı Moğol ordularının istilasına uğrayacak burası. 'Onları kendi hiddetimden ve gazabımdan yarattım' hadisinde denildiği gibi, Cenabı Hakk'ın gazabının ordusu Horasan topraklarını istila edecek, binbir acı içinde kıvrandıracağı Belh halkına ölüm şerbetini içirecek. Ve Şah kendi ülkesinden kovulup, yaban ellerde, kimsesiz, bir başına ölecek."

On iki yaşındaki Celâleddin'in cılız bedeni sarsılırcasına titriyordu: "Onları kendi hiddetimden ve gazabımdan yarattım!.. Ölüm şerbetini içecekler!.."

Babasının sözleri üzerine caminin kadınlar bölümünden yükselen çığlıkları, Bilginler Sultanı'nın ürkünç kehanetiyle kendilerini kaybederek halıların üzerine yığılıp kalan dervişlerin ak sakallarından süzülen gözyaşlarını yeniden görür gibi oldu. Dünyaya gözlerini açtığı andan beri görüp bildiği, dünya gibi sarsılmaz ve değişmez, taş gibi sağlam olan şu kerpiç duvarların, şu camilerin, çarşıların, evlerin, Nesibe ninenin, sokakta birlikte oynadığı arkadaşlarının, şu koca kentte yaşayan ve şu anda yatmaya hazırlanan tanıdığı, tanımadığı binlerce, onbinlerce insanın bir kemik ve kül yığınına dönüşeceğini aklı almıyordu, ama yine de babasının sözlerinin doğruluğundan bir an bile kuşku duymuyordu. Birden babasını bugüne dek dünyanın bir benzerini daha görmediği, tıpkı peygamber gibi güçlü, korkunç, korkusuz biri olarak görmeye başladı.

Ama hayranlık, saygı ve sevginin yanı sıra, babasına karşı bir başka duygu daha uyanıyor gibiydi yüreğinde; tıpkı uykudan uyanan bir yılan gibi. Bugün olduğu gibi o zamanlar da, tanımlanmamış olanı tanıyabilse ve görülmeyeni görebilseydi, bunun umutsuzluk yılanı olduğunu söylerdi. Ama işte, uyanma kıpırtılarını duymasıyla birlikte, yılanı yüreğinin derinlerine iteklemesi bir oldu.

Eğer yürekte insanlara karşı sevgi yoksa, bilinç ne denli gelişmiş, bilgi ne denli engin olursa olsun, bunların yararsız olduğunu –hatta

yararsızlık da bir yana; tiksinç olduğunu– o zamanlar nasıl bilebilirdi? Bilgi ve bilinç ne denli çok olursa, o denli korkunç oluyordu böylesi durumlarda. İnsanlar her zaman, zaman perdesinin ardında gizli olana ulaşmaya, geleceğin ne getireceğini kestirmeye çalışıyorlardı. Dünyaya dair bilgileri ne denli az olursa, yüksek otoritelerin onlardan uzak tuttukları bilgileri o denli büyük bir güçle kutsallaştırma gereksinimi duyuyorlardı.

Bahaeddin Veled'in kehanetlerinin, onda ilahi birtakım güçler bulunduğuna inanan dinsel inançları güçlü insanları ne denli sarstığını düşünmek hiç zor değil; özellikle de bir yıldan biraz fazla bir süre sonra bu kehanetlerin tümüyle gerçekleşmesinden sonra. Ancak, Bilginler Sultanı, döneminin pek çok bilgini gibi, kendini bir kâhin, önbilici olarak görmüyordu.

O, zamanın insanıydı ve kendi zamanının kategorileriyle düşünüyordu; bu kategorilerse, teolojik kategorilerdi.

Etik normlara karşı gelmenin kesinlikle bir cezası olmalı, bu ağır suçun bedeli ödenmeliydi. Bahaeddin Veled gibi geniş bilgili biri içinse, bu bedelin ya da cezanın nasıl bir şey olacağının ve nereden, ne zaman geleceğinin kestirilmesi hiç zor değildi.

1219 yılı sonlarının o cuma günü, Bilginler Sultanı Belh'in büyük camisinin minberinden son vaazını verirken, on binlerce Moğol atlısı, uğursuz Otrar kentinin kapılarına dayanmış bulunuyordu. Cengizhan'ın oğlunun komutasındaki, manda derisinden hafif zırhlar kuşanmış yedek ordu, şişirilmiş deri tulumlarla nehri geçerek Sırıderya boyunca aşağı sarkarken, Cengizhan komutasındaki asıl ordu çölü geçmiş, yolu üstündeki kentleri yakıp yıkarak Buhara'ya ulaşmıştı. Moğol ordularının saldırılarını duyan halk yollara dökülmüş, Müslüman dünyasının batısına doğru kaçışıyordu. Ruhun ölümsüzlüğü ilkesini getirmiş olan din normlarına bağlı olmayan, yalnızca önderlerinin buyruklarına ve putataparlığın geniş kurallarına göre hareket eden Cengizhan ordusunun, işgal ettiği Müslüman kentlerinde neler yapıp ettiğini Bilginler Sultanı henüz bilmiyor olabilirdi, ama bunları, Moğol istilasından sonra Çin'e gidip gelmiş olan tüccarların anlattıklarından çıkarması hiç zor değildi. Tüccarların

Çin'deki Moğol zulmüne ilişkin öykülerine, Bilginler Sultanı'nın çocukları da kulak misafiri olmuşlardı.

Bir kenti ele geçirdikleri zaman Moğollar genellikle halkı kent duvarlarının dışına çıkarıyorlar, sonra kenti yağmalamaya başlıyorlardı. Eğer yağmaya herhangi bir şekilde karşı çıkan olursa, o zaman tüm kenti yeryüzünden siliyorlardı. Zanaatkârları, genç kadınları tutsak alıp ülkelerine götürüyorlar, geri kalan halkı saf saf dizip ucu çivili ağır sopalarla kafalarına vura vura öldürüyorlardı.

Müslüman tüccarların anlattıklarına göre, Cengizhan'ın istilasından sonra Çin çöle dönmüştü. Toprak, insan yağından yumuşamış; hava, çürümüş ceset kokularından solunmaz olmuştu. Pekin'in kapısı önünde dağ gibi yığılı insan kemiği görmüşlerdi. Kentin kuşatılması sırasında ise, tam altmış bin Çinli genç kız, kendilerini kent duvarlarından aşağı atmayı, düşman eline geçmeye yeğ tutmuşlardı.

Belhli kadınları da bekleyen yazgı bu muydu? Ama niçin? Yüzlerini bile görmedikleri Şah'la onun yardakçısı olan din adamlarının işledikleri suçların cezasını, hem de bu kadar ağır bir biçimde neden onlar ödeyeceklerdi? Eğer herkesin cezası niyetlerine ve yaptığı işlere göre biçilecekse, daha yeni evli olan ve ağırlaştığı için de onlarla birlikte bu yolculuğa çıkmayı göze alamayan, herkese karşı dürüst, sevgi dolu kız kardeşi Fatima Hatun'un suçu neydi, böyle ağır bir cezaya uğramak için? Ya da, komşularının kızı, ay gibi toparlak yüzlü, on yaşındaki Gevher'in?

Bu soruların yanıtlarını bulamayan on iki yaşındaki Celâleddin, ilk kez içinde derin bir öfkenin yükseldiğini duyuyordu. Ama kime karşıydı bu öfke? Şah'a karşı mı, kadere karşı mı, yoksa, hiçbir suçu günahı olmayan insanların da öldürüleceğini önceden haber veren babasına karşı mı?

Belh'in ünlü vaizinin oğlu, ruhu karmakarışık, yüzünü kıbleye döndü ve kardeşiyle kendisine öğretmenlik eden Seyid Burhaneddin'in, Tanrı'nın acıyıcılığından ve bağışlayıcılığından kuşkuya düştükleri anda kılmalarını öğütlediği ve nasıl kılınacağını öğrettiği iki rekâtlık nedamet namazı kıldı. Ama bir rahatlama duymadı içinde. Ruhunu allak bullak eden hayaller oldukları yerde öylece duruyorlardı.

Bu hayaller arasında Gevher'in o sevimli yüzü yeniden belirince, Semerkandlı bir tüccar olan ve Belh'e, salt şeyhi Bilginler Sultanı'na yakın olmak için yerleşen Gevher'in babası Şerafeddin Lala'nın, geçenlerde, dünyanın öbür ucuna da gitse şeyhinin eteğinin dibinden ayrılmayacağını söylediğini anımsadı. Demek ki, Gevher de onlarla birlikte gelecekti. Ve bu düşünce, az kalsın yok olup gidecek olan çok değerli bir hazineyi kendisi kurtarmışçasına bir rahatlık duymasına neden oldu.

Dizleri üstünde doğrulup ayağa kalktı.

Gevher'i topu topu birkaç kez, o da şöylece bir görmüştü ve bütün konuşmaları da birkaç sözcükten fazla değildi. Dehşet duygularıyla sarsıldığı böyle bir anda, doğrudan doğruya ruhunun derinlerine bakan iri kara gözleri ve ay gibi toparlak yüzüyle Gevher'in hayalinin gözlerinin önünde belirmesinin nedeni neydi? Ne zaman kazınıvermişti bu hayal belleğine?..

Hatırlayınca yüzünü allar bastı.

Atlayış

İki yıl önceydi; mübarek Cuma günü. Mübarek, çünkü o gün, Seyid Burhaneddin'in, kardeşiyle kendisine öğrettiği Arapça gramer, Kur'an tefsiri ve bütün öteki derslere ara verilirdi. Gerçi Celâleddin derslerde hiç zorlanmıyordu, ama yine de eline bir şiir kitabı alıp, evlerinin damındaki çardakta tek başına oturmayı bütün derslere yeğlerdi.

Akşama doğru, her zaman olduğu gibi, yaşıtları olan komşu çocukları onların damına geldiler. Ağırbaşlı bir evsahibi gibi konuklarını damdaki minderlere buyur eden Celâleddin, öbür çocuklar yoldan gelip geçenlere bakar, aşık oynar ya da güçlerini yarıştırırken, dokumacının oğlu Sinan'la birlikte çardağın altına çekilip satranç oynamaya başladı.

Daha taşları bile yerleştirmemişlerdi ki, birden davul gümbürtüleri duydular. Bütün çocuklar damın kenarında üzüm salkımı gibi toplanıp aşağı bakmaya başladılar.

Kentin batı kapısına doğru karmakarışık bir müfreze ilerliyordu. En önde, demirkırı donlu atları üzerinde Türkler vardı. Onların hemen ardında, cüppelerinin astarlı eteklerini sığamış, belleri hançerli, elleri mızraklı, Kıpçak, Tacik, Harezmli, Heratlı, genç, yaşlı yaya askerler yer alıyordu. Müfrezeye, soylu bir taya binmiş bir yüzbaşı komuta ediyordu. Başında, serbest ucu sol kulağı üzerinde sallanan yüksekçe bir sarık vardı; sakalı rüzgârdan dağılmıştı.

Çocuklar, bu müfrezenin, Harezmşah'ın Halife üzerine yollamak için toparladığı uğursuz orduya katılacak bir müfreze olduğunu biliyorlardı, ama yine de mızrakların ışıltılı temrenlerine, müfreze kumandanının belindeki yatağanın kabzasında parıldayan değerli taşlara ve birbirinden yavuz atlara dalıp gitmişlerdi.

Müfreze kent duvarlarının dışına çıkıp da davul sesleri artık duyulmaz olunca, sokaklar bir anda yine eski canlılığına kavuşuverdi. Bu arada, babası fakih olan Mesud, Halifenin Bağdat'tan elçi olarak gönderdiği Şeyh Suhraverdi ile Harezmşah'ın bu savaşa neden olan karşılaşmalarını anlattı.

Şah, güya, Şeyh'i huzuruna kabul etmezden önce uzunca bir süre dışarıda bekletmiş, nihayet kabul ettiğinde de, Şeyh'in hem görev unvanının, hem de kişisel olarak onurunun açıkça aşağılanmasından başka bir anlama gelemeyecek bir tutumla, kendisine oturacak yer göstermemişti. Şeyh Suhraverdi, izni olursa bir hadis okumak istediğini söylemişti Şah'a. Harezmşah izin verince de, Şeyh, hadis okunurken ya da dinlenirken diz çökülmesi gerektiği kuralını hatırlatmıştı. Okuduğu hadis ise, Peygamberin, bütün müminlere, Abbasioğullarına bir zarar vermekten sakınmalarını öğütleyen hadisinden başkası değildi.

Yeniden ayağa kalktıklarında Şah Muhammed, öfkelendiğini hiç belli etmemiş, yalnızca, "Ben Türküm," demişti, "Arapçayı da iyi bilmem. Ama okuduğun hadisin özünü anladım. Benim Abbasioğullarına zarar verici ne bir eylemim oldu, ne de böyle bir niyetim var. Bu arada kulağımıza ulaşan kesin bilgilere göre, asıl Halife'nin kendisi Abbasioğullarına zarar vermekte, onlardan nicesini zindanlarda tutmaktadır. Bu bakımdan ben derim ki, memleketine

dönünce sen bu hadisi, seni buraya gönderene oku asıl." Gerçekten iyi oturtmuştu cevabı Şah Muhammed: Çünkü, tencere dibin kara, seninki benimkinden kara hesabı, Halife Nasır'ın da kendisinden hiçbir farkı yoktu; o da amaca giden yolda başvurulamayacak hiçbir araç tanımıyordu ve o da taht isteklilerini zindanlara kapatma yolunu seçiyordu.

Çocuklar, aksakallı ulemaya özeniyorlarmışçasına bir ciddiyetle, Halife'nin, tüm Müslüman toplumunun yararına da olsa, bir başka Müslümanı, hele de Peygamberin gölgesi üzerlerine düşmüş Abbasi soyundan birini zindana attırmaya hakkı olup olmadığını tartışmaya başladılar. Tartışma uzadıkça uzadı; çünkü, öne sürdükleri görüşlerin hepsi daha önce büyüklerinden duydukları şeylerdi, kendileri ise, yeni ve değişik bir şey bulup söyleyemiyorlardı.

Celâleddin tartışmaya hiç katılmamıştı; görüş ve düşüncelerinde özgün ve bağımsız olmayı severdi o.

Sonunda, dokumacının oğlu Sinan:

"Boşu boşuna ne çene çalıp duruyorsunuz?" dedi; sonra bakışıyla Semerkandlı tüccar Lala'nın damını göstererek ekledi:

"Şu karşı dama hanginiz atlayabilirsiniz? Evet, fakihin oğlu, bahse girmeye var mısın? Ben, atlayacağım inancıyla –yeninden bezekleri Buhara işi çok güzel bir mendil çıkardı– işte şunu ortaya koyuyorum."

Damın kıyısına kadar giden çocuklar karşı dama baktılar, aradaki uzaklığı şöyle bir ölçüp biçtiler, beş arşından daha az değildi öbür damdan burası; arada da sık çalılar vardı.

Fakihin oğluyla dokumacının oğlu, bedestendeki tüccarlar gibi, ellerini çapraz tutuşup hızlı hızlı birkaç kez salladılar.

Sinan damın öbür kıyısına kadar iyice gerildi, cübbesinin eteğini sığayıp kuşağının arasına sıkıştırdı, takkesini çıkardı, sonra hızla koşup bir kuş gibi havada uçarak karşı dama düştü.

Şaşılacak şey ama, yalnızca fakihin oğlu Mesut değil, öbür çocuklar da, kendi kendilerini iyice bir yüreklendirdikten sonra, Sinan'ın numarasını yinelemeyi başardılar. Şimdi hepsi karşı damda toplanmış, Celâleddin'e bakıyorlardı: en sona o kalmıştı.

Ama Bilginler Sultanı'nın oğlu hiç başarısızlığı kabul eder miydi? Doğuştan zayıf, içine kapalı, duygulu bir çocuk olan Celâleddin, koşuşturmayı, bağırıp çağırmayı, gürültülü oyunları sevmezdi. Kim bilir, tam atlayacağı sırada annesi çocukları aşağı çağırmak için dama çıkmasaydı, belki o da atlayabilirdi şu lanet olası beş arşını... Oğlunun iki dam arasındaki boşluğa doğru koştuğunu gören Mümine Hatun gözlerini kapayıp:

"Celâl!" diye bir çığlık attı.

Herkes dönüp bu dehşet dolu sesin geldiği yana baktı. Celâleddin'e gelince, olanca hızıyla koşarken, tam annesi bağırdığı sırada damın kıyısında durmak istedi, ama başaramadı ve açık kolları iki yanda çırpına çırpına boşluğa düştü.

Seven kadınlar ve analar, başlarına bir şey gelir korkusuyla sevdiklerini ve oğullarını bilinmeyen bir yere atılmaktan alıkoyarlar, ruh güçlerinin olgunlaşmasına, onların bu güce egemen olmalarına olanak tanımazlar. Ve bilincin aydınlığından yoksun sevgileriyle, olgunlaşmamış ruhun tüm dünyayı içine doldurmak istercesine uçuşunu desteleyecek yerde, boyunlarına sarılır ve onları evrenin ve insanın birliğinin yüce gizine dokunmaktan alıkoyarak, bencilliğin, alçaklığın uçurumuna çekerler.

Annesinin haykırışı müthiş bir gong uğultusu gibi yankılandı Celâleddin'in kulaklarında. Aşağıdan kendisine doğru hızla yaklaşan çalıların yemyeşil yaprakları üzerinde, yüzbaşının rüzgârda dağılmış sakalı, atların sağrıları, savaşçıların mızrak ve zırhları birbirine karışmış garip hayaller olarak göründü gözüne bir an.

Damdaki çocuklar bakışlarını Mümine Hatun'dan çevirip Celâleddin'e bakmak istediklerinde kendisini göremediler: Ne bu evin damında ne de öteki evin damında. Korku dolu bağırışlarla damın kıyısına koşup aşağı baktılar: Çalılarda tek bir yaprak kımıldamıyordu.

Kendine gelince Celâleddin'in ilk gördüğü şey, şaşkınlıktan irileşmiş gözlerini üzerine dikmiş bir kızın meleklerinkini andırır toparlak yüzü oldu. Baba evinin damındaki şu son akşamda, az önce gözünün önünde belirip yiten Semerkandlı tüccar Lala'nın kızı Gevher Hatun'un yüzü...

Ölü gibiydi Celâleddin; beti benzi atmıştı, yüzü kan içindeydi. Hafifçe doğrulunca, kendisine doğru koşarak gelmekte olan çocukları ve onların arkalarında da annesiyle süt nine Nesibe Hatun'u gördü.

Eğer yaşıtlarının gözlerinde yalnızca alay görseydi, belki katlanabilirdi buna. Ama çocukların bakışlarında düşmüş, güçsüz birine duyulan acıma da vardı. Birden içinde baba gururunun kabardığını duydu Celâleddin.

Ayağa kalktı. Ne söylediğini kendisi de bilmeden, düştüğü anda gözünün önünde beliren hayalleri babasının sözcükleriyle yorumladı:

"Yeşiller giyinmiş savaşçılar beni yukarı çekip, gökyüzü sultanlığının duvarları çevresinde dolaştırdılar. Sizin bağrışlarınızı duyunca da hemen geri getirdiler..."

O konuştukça, çocukların yüzlerindeki acıma ve alay ifadeleri yerini saygıya bıraktı: Böylesi bir şey ancak Bilginler Sultanı'nın oğluna nasip olabilirdi. Bir tek Gevher'in iri kara gözlerinde eskisi gibi şaşkınlık okunuyordu. Celâleddin bu gözlere bakarak tamamladı sözlerini:

"Kediler, sincaplar da atlayabilirler damdan dama. Ama ruhlar diyarına bir yolculuğu, ancak büyük tutkulara kapılmış insanlar gerçekleştirebilirler."

On iki yaşında olduğu ve baba eviyle vedalaştığı şu anda, bu sözlerinden utanç duyuyordu. Daha doğrusu sözlerinden değil de, bunları söyleyiş tonundan, kendisini ödünç alınmış sözcüklerle konuşmak zorunda bırakan gururundan...

Ama, özünde yalan değildi o sözleri. Bu başarısız atlayışı, ruhun göz kamaştırıcı yüceliklerine doğru çıkacağı sonsuz yolculuğun minnacık da olsa ilk adımı olmuştu.

Kervan

"Celâl! Celâl!"

Aşağıdan annesi sesleniyordu.

Aynı anda da, sanki onun seslenişine karşılık verirmiş gibi, kimi yüksekten, kimi alçaktan, kimi gözdağı verir gibi, kimi yumuşak, Belh'in uzak yakın bütün minarelerinden müezzinlerin halkı akşam namazına çağıran sesleri duyuldu:

"Allahu ekber! Allahu ekber!"

Sular kararmıştı. İsteksiz isteksiz merdivene yöneldi. Duvara tutunarak karanlıkta aşağı indi.

Evde kandiller yakılmıştı. Her şeyi toplanmış odaların bomboş duvarlarında gölgeler oynaşıyordu.

Babasıyla kardeşi namaz seccadesinde diz dizeydiler.

Öz kentinde kıldığı bu son akşam namazı çok uzun sürdü babasının. On iki yaşındaki Celâleddin de, kardeşinin ölçülü soluk alıp verişlerini dinleyerek uzun süre yatağında döndü durdu.

Uyuyamayacağını anlayınca avluya çıktı. Çınarın altındaki küçük havuzun başına gitti.

Rüzgâr dinmişti. Göğün mavi kadifesi üzerinde yıldızlar birbiri ardınca pırıldamaya başlamışlardı. Ahırdan, atların arada bir yeri hızlıca teptikleri ve burunlarından gürültüyle soluk verdikleri duyuluyordu. Yakında bir yerlerden, develerin uykuda iç çektikleri duyuluyordu; yarın sabah erkenden onları kim bilir hangi bilinmez diyarlara götürecekti bu develer?

Başını kaldırdı Celâleddin. Yıldızlar okyanusu içinde belli belirsiz ışıyan yıldızını buldu. Geçenlerde babasının müridlerinden birinin yardımıyla kendi yıldız haritasını çıkarmıştı. Yıldızına bakarak, yarın çıkacakları sonsuzluk kadar uzun yolculukta bir hafta, bir yıl, on yıl sonra kendisini nelerin beklediğini kestirmeye çalıştı.

Onları uyandırdıklarında hava hâlâ karanlıktı. Dışarıda develere yüklerini çatıyorlardı. Kitaplar, her biri yüzer kilo çeken iki büyük denk halindeydi. Develerin böğürtüleri atların kişnemelerine, yüklemecilerin bağırışlarına karışıyordu. Seyid Burhaneddin, bazen kervanbaşıyla konuşuyor, bazen hızla fırlayıp, ıhtırılmış olan develere yük yükleyen adamların yardımına koşuyordu: Sanki bütün hayatı bu yüklerin sağ salim yüklenmesine ve taşınmasına bağlıydı. Ama Seyid onları yalnızca ilk durağa kadar geçirecek, sonra kendi yurduna, Termez'e dönecekti.

Bir tek babası, kocaman sarığı, basit cüppesiyle, bu telaşlı kalabalığın içinde sessiz ve kımıltısız duruyordu. Derken üzerinde leylak rengi haşa olan bir at getirdiler önüne; Seyid üzengiyi tuttu ve

Bilginler Sultanı sanki ömrünün yarısını at sırtında geçirmiş gibi, hafif ve usta bir sıçrayışla eyere atladı. Sonra da, altmış küsur yaşına karşın dimdik, hep öyle çevresine karşı ilgisiz, katı, atını sürüp avludan çıktı.

Sokak kalabalıktı. Yük taşıyan develer, karınlarının altından geçen kayıştan burunlarındaki halkaya bir zincirle bağlıydılar. Ne dizginlerinde süslü saçaklar, ne boyunlarında püsküller ve ne de başlarında al sorguçlar vardı: Basit, boz bir örtüyle örtülmüş yüklerin üzerine çuval bezi ve deriden korumalıklar atılmıştı, o kadar. Kervan sahibinin, yanında, dünyanın gelip geçici zenginliklerini değil, tıpkı yüreğinin yükü gibi, sonsuz ve acımasız gerçekleri götürdüğü hemen belli oluyordu. Yalnızca kadınları, çocukları ve yaşlıları taşıyan develerin hörgüçleri üzerine, çölün yakıcı güneşine ve yabancı gözlere karşı, beyaz keten bezinden basit bir tente kondurulmuştu. Ne kadar direndiyse de, annesinin karşı koymaları sonucu Celâleddin de keten tenteli develerden birinde gidiyordu.

Babası müridlerinin arasında yerini almıştı: Sağında Seyid Burhaneddin duruyordu, ikisinin arkasında ise, Şeyh Haceği, Şeyh Hacac Nessac, fakih Ahmet ve Semerkandlı Şerafeddin Lala.

Kervanbaşı elini kaldırdı.

"Bismillahi rahmani rahim!"

Ve işte develerden yükselen ilk çan sesi!

Belhli küçük çocuk, insanlığın onur duyduğu ozan ve bilge Celâleddin Rumi olana dek yıllar hep bu çan sesi altında geçecek ve o kendini buldukça, zamanın sonsuzluğunu ve bu sonsuzluktan insana bağışlanan bölümün minnacıklığını anımsatıyormuşçasına hep bu ölçülü, tekdüze sesi duyacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

Sonlar ve Başlar

Bilgisizin edindiği bilgi
Onun bilgisizliğini ele verir

Celâleddin Rumi

Akşam Söyleşisi

Ve yeni bir gün işte. Yüzlerce fersah ötelerdeki bambaşka diyarlarda, baba evinin damından Belh kentine son kez baktığı günden bu yana geçen onlarca yıldan sonra. Onlarca yıl mı? Çok daha fazla! Koca bir hayat geçmedi mi o günden bu yana?

Tek bir dizeye sığışmış koca bir hayat: "Hamdım. Piştim. Yandım."

Bağdaş kurup yarım daire şeklinde karşısına oturmuş dostları ve öğrencileri arasında, on iki yaş yıllarındaki arkadaşlarından bir teki bile yoktu.

İşte, bu gün de karardı pencerelerin gerisinde. Duvarlardaki çinilerin yeşilleri gölgelendi, kubbenin altındaki büyük silmenin üzerine tünemiş kumrular büzüştüler, kuğurdayarak uykuya hazırlandılar.

Her birini çok yakından tanıdığı insanların yüzlerinde dolaştı bakışları. İşte Hüsameddin Çelebi... Yakında on yıl geride kalacak,

bunca süredir aynada görür gibi görür kendini onun yüzünde, pırıl pırıl, apaçık. Sarığını, ak sakalını, uzun burnunu, badem gözlerini değil, hayır! İçini, kendi özünü görür.

Ve Hüsameddin artık yaşlıdır. Geldiğindeyse gençti. Pırıl pırıl bir zekâ, denge ve özveri; her şey onda mükemmel bir uyum içindedir; kof bir güzellik, incelik duygusu değil, insanda saygı uyandıran bir uyum. Kendi emeğiyle yaşayan bir zanaatkârın sağlıklı kişiliği.

Celâleddin, tıpkı büyük ozan ve bilge Hallac'a Bağdat'ta yapıldığı gibi, kendisinin de burada din sapkınlığı suçlamasıyla derisinin yüzülmemesini, taşlanarak öldürülmemesini, tam tersine şiirlerinin saygıyla okunup dinlenmesini nasıl Ahi zanaatkârlara borçluysa, son kitabı *Mesnevi*'yi de Hüsameddin Çelebi'ye borçluydu. Eğer başarabilirse, özünü tek bir dizeye sığıştırdığı hayatını değil, bilinçlenmesini, olgunlaşmasını, hakikate ulaşmak için aştığı yolu, anladığı her şeyi, olduğu her şeyi anlatacaklardı bu kitapta.

Kitap üzerine yıllardır çalışmalarına karşın Hüsameddin'de en ufak bir yorgunluk belirtisi yoktu. Gençliğinde, bütün kazancını Ahi şeyhi babasına sevinçle verişi gibi, şimdi de, şu zor döneminde kendisine yardımcı olabilmek için, çalışıp çabalayarak kazandığı her şeyi öğretmenine veriyordu.

Kaç yıl vardı ki, Celâleddin başkalarıyla konuşurken, aynı anda kendi iç sesini dinleyebiliyor ve yine bu sırada, bambaşka şeyler düşünebiliyordu. Şu anda da, bir yandan konuşmasını sürdürürken bir yandan da içinden gülümsedi. Gülümsemesi, Hüsameddin'in kendisine dileğini iletmek için yakaladığı uygun fırsatla ilgiliydi. Hüsameddin, uygun fırsat denen şeyin buluta benzediğini, bir geçti mi, elden gideceğini iyi biliyordu. Baş başa kaldıkları bir akşamı seçmiş ve gözlerini yere indirerek, "Divanda topladığımız gazelleriniz," demişti, "epeyce büyüdü. Bunlardan yayılan ışık doğuyu da batıyı da aydınlattı. Hakim Senaî'nin *Hadika*'sı, Feridedin Attar'ın *Mantık-el-tayr*'ı gibi bir kitap yazıp bırakırsanız, ihvanınız, âşıklarınız, müridleriniz sizden sonra da sizden yoksun kalmamış olurlar."

Nicedir kafasında olgunlaşmış olmasına karşın kendinden bile gizlediği düşüncelerinin onun sözlerinde dile gelmesi! Ancak bir başkasıyla birleşerek tek bir varlık oluşturmuş kişilere özgü bir durum!

Hüsameddin'in bu sözleri üzerine Celâleddin derhal sarığının arasından dörde katlanmış bir kâğıt çıkardı. Kâğıtta kendi el yazısıyla *Mesnevi*'nin ilk on sekiz beyti yer alıyordu: "Dinle neyden, kim hikâyat etmede! Ayrılıklardan şikâyet etmede!" Kâğıdı Hüsameddin'e verdi: "Pekâlâ, Çelebi, sen yazarsan ben söylerim..."

O günden sonra geçen yıllar, onların ruhsal tekliklerinin dış görünüşünden başka bir şey değildi. O günden sonra Hüsameddin, yanından cilbendini, dividini ve rıhını hiç ayırmadı. O günden sonra hiç ayrılmamacasına birlikte oldular. Mürşide nerde ilham gelirse: sokakta, hamamda, pazarda, bahçede, mescitte, bir dost toplantısında ya da sema ederken... Hüsameddin, anında yazıyordu dizeleri.

Ama şu anda Hüsameddin'e bakışının böylesine sevecenlikle dolu olmasının nedeni belki de, bu kıdemli müridi ve halifesinin, uzun ve çetin bir yolu aşmakta olan yolcunun, gece yarısı son durağına giderken yolunu bulmasına yardımcı olan yıldız gibi, kendisinin son aşkı olmasıydı. Onu şu anki haline getiren her şey Hüsameddin'de birleşmişti; daha doğrusu, şu anki haline getiren de değil, onu kendisi yapan her şey. Çünkü Celâleddin'e göre (artık Mevlâna diyorlardı ona, yani "Efendimiz"), mükemmelliğe uzanan yolda insanın gösterdiği bütün gelişmeler, kendini kendi gerçek özüne yüceltmesinden başka bir şey değildi; bunun içine annesi Mümine Hatun'un sütünden, babası Bilginler Sultanı'nın direşkenliğine, öğretmeni Seyid Burhaneddin'in candan çabalarından, Dervişler Padişahı Tebrizli Şems'in göz kamaştırıcı ışığına, Konyalı Selâhaddin'in cevahir ışıltılarından, kendisine iki oğlan veren Gevher Hatun'un –bütün şu yukarıdaki kişilerle birlikte çoktan rahmete kavuşmuş ve şimdi onlarla birlikte Hüsameddin Çelebi'ye akmış, onda karışıp kaynaşmış olan–, Belhli küçük kızın yumuşak sevecenliği ve sonsuz saygısına kadar her şey giriyordu.

Hüsameddin Çelebi her zaman olduğu gibi, herkesten daha öne oturmuş, sonsuz bir dikkatle onu dinliyor, ağzından çıkan her sözü

yazıyordu... Tıpkı kendisinin de bir zamanlar öğretmenlerin ağzından çıkan her sözü zihnine yazışı gibi.

"Ey hak ziyası! Yüce himmetinle bu Mesnevi'yi nereye çekmedesin? Mesnevi koşup gidiyor, ciltler ciltleri kovalıyor... Çeken gizli. Ama görecek gözü olmayan gafillerden gizli. Mesnevi'yi bağlamışsın, bildiğin yere doğru çekmedesin. Yazılmasına sen sebep oldun bu kitabın. Artar, uzarsa, artıran, uzatan da sensin. Sen başlangıçların başlangıcı, hak, hakikat ışığısın, Hüsameddin!"

Birden yüreğinde bastırılmaz bir sevecenlik, dostluk kabarması duydu. Yüreğini dolduran bir duyguyu, öğrencilerin önünde –onlara öğüt, sevgilisine armağan olsun diye–, hemen şu anda söylemek için müthiş bir arzu duydu. Ama tuttu kendini: arzu şarap gibiydi, güçlenebilmesi için bekletilmesi gerekti.

Tekkenin geniş kubbesi altında Celâleddin'in hüzünlü sesi yankılandı:

"Dünyaya niçin geldiğin dışında her şeyi unutabilirsin. Kendini ucuza satma, çünkü bil, değerin çok yüksektir..."

Solunda oturan ve tüm sözlerini içer gibi dinleyen Alaeddin Siryanus'a yöneltti bakışlarını.

Bir sabah, babası Bilginler Sultanı'nın da yattığı mezarlığa gidecekti dostlarıyla birlikte. Pazar yerini geçmişler, tam kentin çıkış kapılarının oraya gelmişlerdi ki, bir kalabalık görmüşlerdi. Birden bir genç koşarak onlara doğru gelmişti: "Allah aşkına, Mevlâna arka olsun şu çocuğa!" "Ne var, ne oluyor burda?" "Rum bir oğlan... gencecik daha... kafasını vuruyorlar!" "Suçu neymiş?"

Köleydi, Siryanus. Efendisinin ölümünden sonra, vasiyeti üzerine azad edilmişti. Beş parasızdı. Açtı. Artık dayanamaz hale gelince, yeniden köle olarak satılmaktansa hırsızlık etmeyi göze almıştı. Ancak fırından bir somun ekmek çalarken, fırıncı kendisini yakalamıştı. Kaçıp kurtulmak için debelenen Siryanus, fırıncıya bir vurmuş ve fırıncı bu tek vuruşla ölmüştü...

... Celâleddin, anıları kafasından kovmak ister gibi avucuyla sakalını sıvazladı. Ama o sabahki olaylar, birbirini izleyen tablolar halinde gözünün önünden geçiyordu.

Olayı öğrenince kararlı adımlarla cellatla mahkûmun bulunduğu kürsüye doğru yürümüştü. Onun geldiğini gören kalabalık ikiye yarılarak yol vermişti. Celladın önünde, elleri arkasından bağlı, sarı, kıvırcık saçlı bir delikanlı diz çökmüş duruyordu. Çevredeyse, muhafızlar...

Üstünden feracesini çıkarıp mahkûmun üstüne atmış ve hiçbir şey söylemeden gerisin geri kente doğru yürüyüp gitmişti.

Sesi kubbenin altında yankılanmaya devam ediyordu:

"Diyebilirsin ki: ama ben yüce şeylerle uğraşıyorum; fıkıh, gökbilim, tıp öğreniyorum... Pek güzel. Ama unutma ki, bütün bunlar senin kendin içindir, özün için değil. Fıkıh öğrenmen, soyulmamak, utançlı duruma düşmemek, öldürülmemek içindir. Gökbilim öğrenmen, yıldızlara bakarak toprak fiyatlarının ve başka malların fiyatının ne zaman ucuzlayıp ne zaman pahalılaşacağını ve bir alım satım işi yaparken en risksiz günün hangisi olacağını önceden kestirebilmek içindir. Tıp öğrenmense, bedenine bakmak, onu sağlıklı tutman içindir. İyi ama, sen yalnızca beden değilsin ki! Beden attır, sen binicisin. Akıllı bir binici, atının kaldığı ahıra özen gösterir, ama kendisi o ahırda kalmaz. Ve atın yediği yem, biniciye yemek olamaz. Sen koşan atı yönetmiyorsun, o seni dilediği yere götürüyor..."

Cellat da, muhafızlar da şaşıp kalmışlardı. Öğütlerini devletin bir numaralı adamı, Sultanın halifesi Muineddin Pervane'ye bile dinleten, Sultan sarayında hüsnü kabul gören, bütün Konya'nın mübarek bildiği bu büyük insanın feracesini mahkûmun üzerinden kaldırıp atmak ya da kellesini bu feraceyle birlikte kesmek gibi zorlu bir konuda onlar karar veremezlerdi. Allahtan ve Sultandan kimin korkusu yoksa, varsın o karar versindi ne yapılacağına...

"Dünyalara değersin sen. Ama kendi değerinden kendinin haberi yoksa elden ne gelir?!"

Mevlâna'nın bir idam mahkûmuna arka çıktığı Sultana anlatılınca, mahkûmun salıverilmesini buyurdu Sultan: "Nedir ki bir zavallı Rum oğlancık! Unutmayın ki, bize de günahlarımız için Tanrı katında arka çıkıyor Mevlâna!"

Delikanlı, kendini dünyaya yeniden gelmiş sayıyordu. Kurtarıcısı Müslüman olduğu için, onun dinine girdi, onun müridi oldu. Saf bir genç olan Alaeddin –İslamiyete geçtikten sonra bu adı almıştı–, kurtarıcısına duyduğu sonsuz sevgi ve saygıda biraz aşırı giderek onu tanrılaştırma gibi birtakım taşkınlıklar gösterdi. Ve bu yüzden bir kez daha kellesinden olmasına ramak kaldı.

Ozandan nefret eden, onun halk katındaki ününü, saraydaki itibarını çekemeyen ulema, onu yok edecek değilse de, şöyle esaslı bir şekilde canını sıkacak bir olay yaratmak için zaten bahane arıyordu. Hemen kadı Sıraceddin'e gidip, Mevlâna'nın yeni müridinin ona "efendimiz" diyecek yerde, "rabbimiz" dediğini ilettiler.

Siryanus'u yeniden tutukladılar, yeniden mahkeme ettiler. Zihni çevikliği ve hazır cevaplığıyla kurtardı bu kez de kellesini, ama o kurtuluşunu, yeniden doğduğu o unutulmaz günden beri üzerinden hiç çıkarmadığı leylâk rengi feracenin gücüne bağlıyordu...

Şimdi de Siryanus'un üzerinde, bu hayli eski, hayli yıpranmış, ama korkunç çabaların onardığı ferace, diye düşündü Celâleddin... Fakat Hüsameddin'e duyduğu sevginin simgesi böyle şeyler olamazdı. Omuzundaki ferace, eğnindeki gömlek, parmağındaki yüzük, elindeki tespih... neydi ki bütün bunlar? Zamanla kül olup gidecek şeyler. Dizelerine hayran olduğu ozan Attar'ın anısını, öğretmeni Seyid Burhaneddin'e duyduğu gönül borcunu ve kendisini, Celâleddin'i içine alacak, bunların hepsini birleştirecek şey, ancak bir ruh armağanı olabilirdi.

Bir an sustu. Sonra yine öyle alçak, ama artık hüzünlü olmayan ve yüreğindeki kabarmayı gizlemekten ocaktaki pulat gibi kızışan bir sesle, öğretmeni Seyid'le ve remil atmayı öğrenen şah oğluyla ilgili bir öykü anlatmaya başladı: Sevgili öğrencisi Hüsameddin'e bugünkü armağanı olacaktı bu öykü.

"Adamın biri Seyid Burhaneddin'e: 'Biliyor musun, falanca adam seni çok övüyor,' demiş. Burhaneddin, 'Bu adam beni nerden tanıyor ki, övmeye kalkıyor? Eğer sözlerimden tanıyorsa, beni tanımıyor demektir. Çünkü söz ve ses, ağız ve dudaklar, yalnızca birer belirti-

dirler. Eğer yapıp eylediklerimden tanıyorsa, yine tanıdığı söylenemez, çünkü iş, ikincil ve geçici olan bir şeydir. Ama eğer beni özümden tanıyorsa ve övgüsü sözlerime, yapıp eylediklerime değil de, özüme ilişkinse, hakkı vardır, övebilir, çünkü beni tanıyor demektir.'

"Burhaneddin'in özle belirti arasındaki köklü farklılığa değinirken ne söylemek istediğini daha iyi anlamak istiyorsanız, kum falı öğrenen şah oğlunun şu öyküsüne kulak verin:

"Bir zamanlar bir şahın, değil şahlığı, en basit bir işi bile emanet edemeyeceği, aptal bir oğlu varmış. Şah acaba bu oğlana ne öğretsek, diye uzun süre düşünmüş, sonunda, varsın, demiş, remil sanatını öğrensin şöyle bütün incelikleriyle. Önbilicilik, falcılık işinin önde gelen uzmanları epey bir süre diretmişler, bu iş olmaz diye, sonunda şah iradesinin önünde boyun eğmişler.

"Aradan birkaç yıl geçmiş. Ustalar, şah oğlunu saraya getirmişler, etek öpüp: 'Oğlunuz çok çalıştı, remil ilminin bizim bilebildiğimiz bütün yasa ve kurallarını bütünüyle öğrendi' demişler.

"Şah, yüzüğünü avucunda gizleyip sormuş oğluna: 'Bil bakalım elimde ne var?' Delikanlı kum üzerine birtakım şekiller çizmiş, noktaları dökmüş, düşünmüş, taşınmış, sonunda: 'Yuvarlak, ortası açık bir şey' demiş. Şah, oğlunun zekâsından memnun, 'Bütün belirtileri bildin' demiş, 'hadi şimdi de adını söyle.'

"Şehzade biraz düşündükten sonra cevabı yapıştırmış: 'Değirmen taşı!'

'Pek çok belirtiyi, bilgi gücüyle doğru olarak saptadın!' demiş şah. 'Ama bir değirmen taşının ele sığmayacağını anlamaya aklın yetmedi!'"

Celâleddin uydurmamıştı bu öyküyü. Ferideddin Attar'ın *Kuş Dili* adlı kitabında okumuştu. Ama öykü, Attar'a da ait değildi; o da bunu kendisinden tıp ve eczacılık öğrendiği, Bilginler Sultanı'yla birlikte okuyan ve mundar Harezmşah tarafından başı vurulan Şeyh Mecdeddin'den öğrenmişti.

"Kıssadan hisse," diye sürdürdü sözlerini Celâleddin. "Günümüzde Bilginler, kendi alanlarıyla ilgili olarak kılı kırk yarıyorlar, en küçük

ayrıntılara dek iniyorlar. Ama kendilerine en yakın, kendileri için en önemli olanı, yani özlerini bilmiyorlar. Fakihler ve ulema, dünyadaki her şeye meşru-memnu, iyi-fena ayrımı uyguluyorlar, ama kendilerinin temiz olup olmadıklarını bilmiyorlar ya da genel olarak, kendilerinin ne olduklarından ya da olmadıklarından hiç haberleri yok...”

Öğrenciler dağıldılar. En son, yazdığı sayfalardaki mürekkebi rıhla kurutan Hüsameddin, öğretmeninin bugünkü armağanından içini dolduran sevinci sözcüklerle parçalamaktan korkuyormuş gibi, hiçbir şey söylemeden eğilip bir selam verdi ve geri geri yürüyerek çıkıp gitti.

Hava serinlemişti. Bir an, pencereden mavi gök görünmez oldu: birinin gölgesi görünüp yitti pencerenin gerisinde. Oğlu Veled'di bu, ama babasını rahatsız etmekten çekindiği için içeri girmemişti.

O ise, üşüyen ellerini pamuklu cüppesinin geniş yenleri içine sokmuş, ucu yerdeki döşeme taşları üzerinde bir yılan gibi uzanan tespihini düzenli aralıklarla şıkırdatarak tek başına oturuyordu. Düşünceleri, bütün ihtiyarlarda olduğu gibi, artık var olmayan şeylere yönelikti.

On iki yaşındaki bir çocuk, üzerinde yağdan muşambalaşmış eski püskü bir cüppe bulunan, saçı sakalı karmakarışık, artık görmeyen gözleri yarı çılgın bakan bir ihtiyarın konuşmalarından ne anlayabilirdi? Bilginler Sultanı'nın kendine aşırı güvenen oğlu Celâleddin Kur'an'ı ezberden okuyabiliyor, hadisleri, şeriatı, Arap gramerini biliyor, büyük ozanların şiirlerini okuyordu; ama kendine dair bir şey biliyor muydu? Babasıyla birlikte ziyaretine gittiği ihtiyarın büyük ozan Attar olduğunu biliyordu. Pek çok şiiri ezberindeydi ozanın, ama ruhun, sözcüklerin balçığı altında gizli dipsiz serinliklerine inebilmiş miydi acaba? Bilimi, bilginleri el üstünde tutmasıyla ünlü Bağdat'ın, adından, varlığından övünç duyacağı bir bilgeyi, bu gösterişsiz kente sürgün etmesinin nedenini nasıl bilebilirdi o sıralar?

İhtiyarsa, onu bir kitap gibi okuyordu. Şimdi kendisi yaşlandığı için bunu çok iyi biliyordu...

Gizler Kitabı

Develerin rahvan yürüyüşüne ve bu yürüyüşe uygun olarak başlarının üzerinde yıldızların ölçülü aralıklarla sallanışına alışmışlardı artık. Kervanı yeden görevlilerin kısık sesle söyledikleri ağıda benzer iç karartıcı şarkılara, soğuk bir rüzgârla insanın koynuna dolan, yüzünü dalayan, dişlerinin arasında gıcırdayan kuma da öyle... Alıştıkları başka şeyler de vardı: Suratları, kötü tabaklanmış deriyi andıran cellat kılıklı muhafızların koruduğu, kerpiç duvarlarla çevrili konak yerleri; yandaki ahırda zaman zaman yeri sertçe tepen atlardan gelen boğuk sesler ve idare lambalarının çıtırtısı eşliğinde, içinde bitlerin kaynaştığı otlar üzerine serilmiş halılara bitkince yığılarak uyumaya çalıştıkları kervansaraylar... Yolları üstündeki kentlerde, Bilginler Sultanı'nın geldiğini öğrenen şeyhlerin, ilâhiyatçıların, dervişlerin, vaizlerin, yoğun ilgisi... Bir ırmakla birlikte akıp gidiyorlarmışçasına, bir an görünüp yiten yerleşim yerleri, insan yüzleri... Sanki iki aydır değil de yıllardır yeryüzünü dolaşıp durmadaydılar bu kervanla ve bir öğle üzeri, Müslüman âleminde ünü Belh'ten daha az olmayan, geniş bahçeler ve sürülmüş tarlalarla çevrili kentin duvarları uzaktan göründüğünde, çocukluk, baba evi ve sevgili Belh yıllar öncesinin uzak, unutulmuş bir uykusunda kalmış gibiydiler.

Horasan'ın başkenti Nişabur, az önce dinen sağanak yağmurun çamur deryasına çevirdiği sokaklarıyla karşıladı onları ilk. Belh'in en büyük ilâhiyatçısı ve yanındakileri, aşırı bir telaş ve saygıyla kentin en eski medreselerinden birine götürdüler. Adamlar develerden yükleri boşaltır ve atların terli sağrılarını silerken, büyükler, medresenin geniş bir iç avluya açılan hücrelerine yerleştiler. Bilginler Sultanı'ysa, hep öyle dimdik ve yüzü gülmez, medrese reisiyle biraz sohbet etti. Fildişi rengi sakalı neredeyse bir karış uzamış, yaşlı mı yaşlı bir adamdı bu. Çocuklar, şöylece bir yıkanıp yolun tozunu toprağını üzerlerinden atar atmaz, hemen ünlü Kur'an tefsirini görmek istediler: iki yüzyıl önce, dünyanın dört bir yanından bu amaçla Nişabur'a çağrılmış onlarca İslam bilgininin ortaklaşa kaleme aldıkları dünyanın en geniş Kur'an tefsiriydi bu ve tarihçi El-Utbi'nin demesine bakılırsa, hükümdara yirmi bin dinar gibi akıllara durgunluk verecek bir paraya mal olmuştu.

Kitaplıkta epey kitap vardı, ama yine de vakanüvislerin yazdıkları gibi, yerden tavana kadar dört bir yanı kitap dolu değildi. Üstelik yüce tefsir de aralarında yoktu. Kitaplık görevlisi olan softanın çocuklara açıklamasına göre, tefsir yetmiş yıl önce, göçebe Oğuzların yağmaları sırasında kaybolmuştu.

Hücrelerin kalın döşeme ve duvar taşları dümdüz ve kaygandı: Akan zaman ve burada öğrenim gören çeşitli öğrenci kuşakları sanki cilalaya cilalaya cama çevirmişlerdi bu taşları. On yıl kadar önceki korkunç depremi hatırlatan tek şey, taşlar arasında yer yer görülen küçük çatlaklardı.

Celâleddin'le kardeşi büyük bir heyecan içinde Nişabur'u dolaşmaya çıktılar. Heyecan içinde, çünkü adları birer söylenceye dönüşmüş pek çok büyük insanın yazgısı hep bu kentle bağlantılıydı. Yüzyıllardır askeri başarıları, korku salan hükümdarları ve dünyanın yarısını ele geçirmiş fatihleriyle değil, manevi başarılarıyla ünlenmiş bir kentti Nişabur.

Gün geçtikçe halktan ayrılan ve elit zümreyle birleşmeye başlayan sufiliğe tepki olarak gelişen "Melâmetilik" bu kentte doğmuştu örneğin.

Müslüman dünyasındaki hemen bütün kentlerin valileri, erklerini bir de dinsel otoriteyle güçlendirmek için, halk içinde saygı gören din büyüklerini saraylarına davet ediyorlar ve onları cömertçe bağışladıkları armağanlara boğuyorlardı. Sufiliğin gitgide ahiret nimetlerinin değil, dünya nimetlerinin elde edildiği bir meslek halini aldığını gören Melâmetiler, her türlü merasimi, zahiri ve şekli her şeyi bir yana bırakıp insanın ancak ihlâsla insan olabileceği ve bu yoldaki çabaların, herkesin yalnızca kendisini ilgilendiren, gizli çabalar olması gerektiği görüşünü öne çıkaran bir öğreti geliştirmişlerdi. Bu da bir yana, nefislerini aşağı görmede, kendilerini kınamada o kadar ileri gitmişlerdi ki, yapılan hayrı gizlemeyi, fakat şerri açıklamayı, hatta bazen şer yapıyormuş gibi görünerek kınanmayı, nefsi aşağılatmak için en doğru yol olarak kabul etmişlerdi: Bütün büyük din önderleri ve peygamberler de vaktiyle kınanıp aşağılanmamışlar mıydı? Sonra, bir Melâmeti özel giysilerle, sufilerce önemli

olan taçla, hırkayla halktan ayrılmamalıydı. Bu yüzden Melâmetiler, sufiler gibi yırtık pırtık abalar yerine, askerlerinkine benzer giysiler giydiler. Asker giysisini aşağılanmak için özellikle seçmişlerdi; çünkü asker milletinin kursağına günahsız tek bir lokma bile girmezdi. Bir Melâmeti yiyeceği ekmeği dilenerek sağlayacak olsa bile, yalvararak, kendini acındırarak asla yapmazdı bu işi; sertçe hatta hakaret ederek isterdi sadakayı; bilerek seçtiği yoksul hayatı, bir zanaat haline getirmemek içindi bu.

İki yüzyıl önce, baskıcı yönetimle hoşgörüsüzlük arasındaki ilişkiyi çok güzel kavramış olan Sultan Mahmut Gaznevi'nin despotluğu döneminde, kentin başına Ebu Bekir Kerrami adında yobaz biri getirilmişti. Sultanın sağ kolu olan Kerrami, yandaşlarının da yardımıyla, dinsel-etik öğretilerine akıl unsurunu katanlara karşı amansız bir saldırı başlatmış, kendileri gibi düşünmeyenlerin mallarına el koymaktan, "dalalet"le suçladıklarına özel vergiler salmaya kadar uzanan bir dizi baskıyla, kendine ve yandaşlarına büyük çıkarlar sağlamıştı. Ama Nişaburluların başkaldırmaları sonucu, Sultan, Kerrami'yi görevden almak ve din adamlığıyla devlet adamlığının bağdaştırılamayacağını ve dinsel konumundan yararlanarak dünya nimetleri edinmeye çalışmanın yanlışlığını resmen kabul ve ilan etmek zorunda kalmıştı.

Ünlü sufi Şeyh Ebu Said Meyheni, Nişabur'daki derviş tekkelerinden birinde, basit halk için meclisler düzenliyor ve bu meclislerde Kur'an yorumlamak, hadislerden söz etmek yerine aşkı yücelten, dünyada varolan her şeyi sevmek gerekliliğini vurgulayan şiirler okuyor, şarkılar söylüyor, halkı kendinden geçirip vecd içinde bırakıyordu. Varsıl tüccarların yaptıkları bağışları da, sofu Müslümanların din sapkınlığı olarak gördükleri sema ve müzik âlemlerine harcıyordu. Buna karşın, kent halkı kendisini desteklediği için, düşmanları Ebu Said'e bir şey yapamıyorlardı. Giydiği giysiler de sufilerinki gibi yırtık pırtık değildi. "Tanrı'ya ibadet ederken insanın üzerinde yırtık pırtık giysiler mi, yoksa atlaslar, ipekler mi olduğunun ne önemi var?" diyordu. Düşüncelerin temiz olması, ona göre bütün kurallardan, merasimlerden, şekle bağlı törenlerden çok daha önemliydi.

Ebu Said, ünlü *Tıp Kanunu* adlı kitabın yazarı olan, büyük bilge ve hekim Ebu Ali İbni Sina'yla da karşılaşmıştı. Fanatik dincilerin can düşmanı olan İbni Sina'yla Şeyh birbirlerinden pek hoşnut ayrılmışlardı. İbni Sina öğrencilerine, "Ebu Said benim bildiğimi görüyor," derken, Ebu Said de müridlerine, "İbni Sina benim gördüğümü biliyor," demişti. İki büyük adam, nesnel dünyanın ve insanın ruh dünyasının kavranmasında rasyonel-mantıksal yolla, duygu-metafor yolunun eşit ağırlıklı olduğu konusunda birleşmişlerdi.

Mükemmel bir güneş takvimi de hazırlamış olan, gökbilimci ve matematikçi Ömer Hayyam da, Nişaburlu zanaatkârlar arasından çıkmıştı. Zulmün ve baskının kol gezdiği yıllarda Hayyam, ruhun özgürlüğü üzerine inanılmaz güzellikte dörtlükler yazmıştı.

Kendisine Sultan-ül Ârifin de denilen büyük ozan Feridedin Attar da yine Horasan'ın Nişabur kentinde yaşamıştı.

Nişabur'un çamurlu sokaklarında dolaşan, hanaklara, medreselere, mescitlere bakıp, pazar yerlerinin kalabalıklarını seyreden ve meczupların ilenmelerini, dilencilerin dilenmelerini dinleyen Bilginler Sultanı'nın çocuklarının kafasında, onlar bu yolculuğa çıkarken, kendisi de Moğol akınıyla karşı karşıya olan ve memleketi Tebriz'e doğru yola çıkan öğretmenleri Seyid Burhaneddin'den duydukları bütün bu efsaneleşmiş adlar, resmi geçit yapıyor gibiydi.

Kent, kediyle doluydu. Kimi duvar diplerine yayılmış güneşte ısınıyor, kimi de işkembe satılan tezgâhların dibine çökmüş, kocaman açılmış gözleriyle pür dikkat, satıcının hareketlerini kolluyordu.

Celâleddin birden kardeşinin kolunu dürttüğünü duydu. Çevresine bakınınca, kar beyaz, cılız mı cılız bir kedinin, ayağına bulaşan çamurları ikide bir iğrentiyle silkeleyerek, ağzında kendisi gibi bembeyaz başka bir kediyi taşıdığını gördü. Yüreği, kediyi kucağına alıp sıcacık, bembeyaz bir yün yumağı gibi sevip okşama isteğiyle dolup taşan Celâleddin, bir an ihtiyatı elden bırakıp kedinin üzerine yürüdü; ama kedi fırladığı gibi hemen oracıktaki bahçe duvarını aşıp, kayboldu. Olduğu yerde donakalmıştı Celâleddin. Hayır, gösterdiği taşkınlıktan değil. Bir erik ağacının kerpiç duvar

üstüne sarkmış, üzerleri meyveyle yüklü dallarını ve yeşil birer alevi andıran, dil gibi uzun, sivri yapraklarını görmüştü. Aynı anda, güneyden esen rüzgârla, Horasan'ın bağ ve bahçelerini dolduran o güzelim ilkbahar kokusu içine dolunca, birden bütün dünyayla, şu telaşlı, yabancı kentin insanlarıyla, şu deminki kediyle, ayaklarının altındaki kırmızı çamurla, feracesinin eteğini dalgalandıran rüzgârla, aşıp geldikleri kentlerle, sanki artık bedeninin sınırları yokmuş ve çevresindeki her şey kendi parçası ve devamıymış gibi bütün yeryüzüyle bütünleşiverdiğini duyumsadı. Uzunca bir süre daha sarhoş gibi kendini bilmez bir halde, kardeşinin ardı sıra kenti dolaşıp durdu. Ağzını açıp tek bir şey söylemiyordu. İçini dolduran bu duygu, yoğunlaşıp ışıklar saçan beyaz bir inci halini alana dek konuşma gücünü bulamadı kendinde.

Burada Gevher'i anımsadı. Çünkü Gevher de inci demekti. Kaç haftadır gördüğü yoktu onu. Hemen adımlarını hızlandırıp gerisin geri medresenin yolunu tuttu.

Şah Muhammed sağ oldukça Horasan ellerinde durmayacağına and içmesine karşın, babası yine de Nişabur'da birkaç gün eyleşmeye karar verdi: Önlerinde aşmaları gereken büyük çöl Daşti Kebir vardı, bu yüzden hem hayvanların, hem de insanların iyice bir dinlenmeleri gerekti. Ama bundan da önemlisi, *Gizler Kitabı*'nın* yazarı Feridedin Attar'la görüşmeden memleketini terk etmesi olacak şey değildi. Gerçi Attar kendisinden on beş yaş daha büyüktü, ama hırkasını, onun can kardeşi, Harezm'de birlikte öğrenim gördüğü Mecdeddin Bağdadi'nin elinden giymişti; Şah Muhammed denen günahkârın öldürdüğü Mecdeddin Bağdadi'nin...

Ama yüreği parçalanarak, ozanın din sapkınlığı suçlamasıyla ölüme mahkûm edildiğini, evinin, her şeyinin yağmalandığını, sonra da kentten sürüldüğünü öğrendi. Yalnız, kimi söylentilere bakılırsa, Attar yine Nişabur yakınlarında bir yerdeydi ve yapayalnız yaşıyordu. Bilginler Sultanı o zaman anladı, Attar'ın uzaktan gelene ilk ziyaret görevinin kendisine düştüğü kuralına uyamayışının nedenini.

---

* Feridedin Attar'ın *Esrarname* adlı kitabı –ç.n.

Bilginler Sultanı, sığındığı yer nereyse gidip ozanı ziyaret etmek istediğini söyleyince, kaldıkları medresenin başmüderrisinin yanlarına kattığı derviş, eşeğiyle önde, onlar arkada yola koyuldular. Bir süre sonra kent dışındaki bağları, bahçeleri, ağaçları henüz yapraklanmamış, bazı çınarlarının yamru yumru dallarında geçen yıldan kalma tek tük yaprakların göründüğü bir köyü geçtiler ve üç saat kadar sonra güneş altında çırçıplak uzanan bir dağın eteğine vardılar. Bilginler Sultanı sabırsızlanarak atından indi, doruğa yakın bir yerde kararan mağara ağzına doğru hızlı hızlı tırmanmaya başladı. Derviş, saygısından mı, yoksa sakındığından mı belli değil, aşağıda atların yanında kaldı. Celâleddin'le kardeşi ise, babalarını iki adım geriden mağaraya doğru izlediler.

Mağaranın önündeki genişçe düzlükte kimseler yoktu. Oysa Attar herhalde onların geleceğinden haberliydi. Babaları, mağara sakininin ateş yaktığı ve ocak olarak kullandığı anlaşılan bir kül yığınına doğru ilerleyince, birden karşılarından, üzerinde eski, külrengi bir aba, başında sivri keçe külah bulunan çelimsiz bir ihtiyarın seker gibi hafif adımlarla kendilerine doğru geldiğini gördüler. Yürüyüşünde telaştan çok, önemli bir işle uğraşmaktayken, değerli konuğunun geldiğini duyuvermiş gibi tutkulu bir kavuşma isteği okunuyordu. Derken, karşısına bir engel çıkmış gibi birden durdu. Duruşu yine öyle tutku doluydu. Sonra hiç konuşmadan, ağır ağır öne eğilip, yerden bir selam verdi. Uzun boylu, sert yüzlü, başında leylâk rengi yas sarığı bulunan Bilginler Sultanı ve yılların iki büklüm ettiği, yaşlı, çelimsiz ozan, karşılıklı olarak bu şekilde üç kez selamlaştıktan sonra, gözlerini birbirlerinin gözünden hiç ayırmadan dizili taşlara oturdular ve kımıldamaksızın, konuşmaksızın öylece birbirlerine bakmaya devam ettiler.

Ne düşünüyorlardı? Tanrı'yı mı? Birbirlerini mi? Şeyh Bağdadi'nin öldürülmesini mi? Yoksa geçmiş yaşamlarını ve kaderin acı cilvelerini mi? Büyük olasılıkla bunların hiçbiri değildi düşündükleri. Birbirlerinin özüne nüfuz etmek, aynı titreşimi yakalamak, aynı titreşimde buluşmak için bakışıyorlardı böyle. Sözü ne yapsınlardı bu durumda? Ne işe yarardı söz?

Bu karşılıklı sessiz bakışma uzun sürdü. Ya da en azından, aldığı terbiye gereği, ellerini göğsünde kavuşturmuş, kardeşiyle birlikte babasının ardında sessizce ayakta duran Celâleddin'e öyle geldi. Ozanın yaşının kaç olduğunu kestirebilmek zordu: yetmiş beş mi, seksen mi, hatta yüz mü? İhtiyarların yaşları hiç değilse gençler için tam bir muammadır. Hem, Mısır'dan Hindistan'a dek tüm Müslüman dünyayı dolaşmış, dünyanın ünlü velilerinin, evliyalarının ardı sıra kendini mükemmelleştirme yolunu aşmış, *Mantık ut Tayr* (*Kuş Dili*) gibi bir kitap yazmış, kırk beş bin dizeyi geçen bunca yapıtında varlıklı sınıfı övmek için kalemini bir kez olsun kirletmemiş bir ulu kişi için şu ya da bu yaşta olmak neyi ifade ederdi ki?

Şu yırtık pırtık abalı, karmakarışık sakallı, sivri keçe külahlı çelimsiz ihtiyar mı gerçekleştirmişti bütün bunları sahiden? Babadan kalma ecza-ıtriyat dükkânının getireceği bol gelirle karnı tok, sırtı pek, esenlikli bir hayatı neden tepmişti acaba? Ne dürtmüştü onu?

İki dünya –şu yaşadığımız dünya ve kendi ruh dünyası– yolunun daha en başında olan on iki yaşındaki bir çocuk nasıl bilebilsindi bu soruların yanıtlarını? Karşısındaki ihtiyarsa bu uzun yolu sonuna dek aşmış, çileli yolculuğu tamamlamıştı.

Celâleddin, Attar'ın bu soruların da yanıtlarını verdiği *Kuş Dili*'ni okumuştu. Düşünmemek için okuyan çoğu medrese öğrencisinden farklı olarak, Celâleddin okudukları üzerinde uzun uzun düşünürdü. Ama düşünmek, kafa yormak ayrı şeydi, anlamak ayrı şey. "Anlayana sivrisinek saz, anlamayana davul zurna az" demeleri boşuna mıydı Türklerin?

Kendini unuturcasına bir coşkuyla başkalarını sevmek... Gerek Attar'ı, gerekse öteki hakikat erlerini yöneten, yönlendiren duygu buydu. On iki yaşındaki Celâleddin bunu aklıyla kavramış değildi, ama yüreğiyle seziyordu. Nihayet gözlerini yerden kaldırma cesaretini gösterip de bakışları Attar'ın yarı çılgın bakışlarıyla karşılaştığı anda sezmişti bunu. Yaşlı ozan da tam o sırada, Bilginler Sultanı'nın sessiz sorusuna yanıt vermek ister gibi, yaşlılığın verdiği hakla, sessizliğini ilk bozan olmuştu:

Bir av bulup yeniden yükselmek için
Gizler dünyasından indim yeryüzünün düzüne.
Ne bir insan bulabildim, gizlerimi paylaşacak
Ne bir av, yanımda götürmeye değecek.

Ozanın bakışları donup kaldı, dudaklarının birleştiği çizgiler aşağı sarktı. Celâleddin, ozanın ne kadar yaşlı olduğunu daha bir fark etti; mağaranın karanlık ağzı önündeki toprak gibi, yaşlı ve yanıktı Attar.

Bu sırada babası:

"Ey, ruhumun gözü, Şeyh Ferideddin!" diyordu; "Yıllarca aradım durdum seni. Dünya gözüyle yüzünü görebilme onuruna erdiğim için, Allah'a bin şükür olsun!"

Bundan sonrasını duyamadı Celâleddin. Yüreğine bir bıçak saplanmıştı sanki, öyle yakıcı bir acıma duygusuyla doluydu içi. Sivri keçe külahlı ihtiyara değildi acıması; bütün dünyaya acıyordu, yakında ondan yoksun kalacak olan dünyaya. İhtiyarın sözlerinde, hayatla hesabını kapattığını ve artık tek bir şeyi: sonunu beklediğini öylesine apaçık bir biçimde duyumsamıştı ki...

Fazla beklemesi gerekmedi Attar'ın. Bir yıl sonra, 10 Nisan 1221'de, Moğol tümenleri Nişabur'a girdiler. Kentin duvarları dibinde bir Moğol komutanının ölü bulunması üzerine, kentlilerin bütün yalvarmalarına karşın, dört yüz zanaatkâr dışında bütün halk kılıçtan geçirildi, her şey yakılıp yıkıldı ve kent baştan başa bir tarla gibi sürüldü. Sağ kalan tek tük kişi çıkarsa, onları da öldürmek için buraya bir Moğol müfrezesi bırakıldı.

Müslümanların ermiş bilip saygı gösterdikleri bir ihtiyarın da ellerine geçtiğini öğrenen bir Moğol, ihtiyarı yakalayan askere, tutsağını bin dirheme kendisine satmasını önerdi.

Bu ahı gitmiş vahı kalmış ihtiyar karşılığında ummadığı bir zenginliğe kavuşmanın şaşkınlığı içindeydi asker. Ama ozan onu durdurarak:

"Bu kadar ucuza satma beni," dedi. "Çok daha fazla ederim ben."

Bunun üzerine asker pazarlığa tutuşmaya kalktı; ama alıcının daha fazla vermeye niyeti yoktu; malın senin olsun gibisinden bir el sallayıp, uzaklaştı.

Attar, istese canını kurtarabilirdi. Ama artık o cana gerek duymuyordu.

Yaşlı ve güçsüz biri için kimse bir dirhem bile vermiyordu. Bir Moğol askeri, talihsiz arkadaşıyla alay etmek için: "Bak," dedi, "sana çok iyi bir teklif: elindeki ihtiyar maymun için bir çuval has saman vereyim sana!" Ozanın nicedir beklediği an gelmişti. "Hemen kabul et teklifini," dedi, "çünkü bundan daha fazla etmem ben!"

Öfkesi tepesine çıkan asker kılıcına sarıldı. Ozanın nicedir gönlünde yatan fani dünyayı terk etme arzusu da böylece gerçekleşti.

Celâleddin'in yüreği, aradan geçen yaklaşık yarım yüzyıla karşın şu anda bile, tıpkı Attar'ın karşısında durup da onun sönmekte olan gözlerine baktığı anda olduğu gibi, dünyaya karşı yakıcı bir acıma duygusuyla doluydu.

Bu arada ozan ayağa kalktı. Belhli büyük vaizin ardında saygılı saygılı duran iki çocuğa baktı ve mağarasına gidip elinde bir kitapla geri döndü.

"Bir zaman gelecek," dedi; başıyla çocukları gösterdi, "onların yüreklerinde de dünyanın yüreği ateş alacak ve bu ateşin kıvılcımları, hakikate susamış yüreklerini alevlendirecek..."

Kitabı babasına verirken, garip şey, Feridedin Attar, ona değil, doğrudan Celâleddin'e bakmıştı. Yaşlı ozanın, incelik kurallarına aykırı olan bu bakışlarıyla, Celâleddin'in yüreğindeki o yakıcı acıma duygusu, nedense, yerini yumuşak, uzak bir hüzne bırakarak yok olup gitti.

Ama artık kendisi de yaşlandığı için çok iyi biliyordu Celâleddin: şaşılacak bir yanı yoktu bunun. Yüzlerine bakıp insanların ruhunu kitap gibi okuyan Attar için, küçük Celâleddin'in duygularını anlaması, daha küçük yaştan onun dünyayla ilişkilerini zorlaştıran aşırı duyarlılığını sezmesi hiç zor değildi. Tıpkı Attar için olduğu gibi, onun için de bir başkasının cehennemi, onun kendi cehennemiydi.

Kente nasıl döndüklerini anımsamıyordu bile Celâleddin. Anımsadığı tek şey, Nişaburluların o aşırı mültefit ve nazik hallerinin telaş; aşırı saygılı hallerinin yaltaklanma; endişeli hallerininse

ödleklik gibi görünmesiydi. Bu yüzden, atının gemini hizmetkâra uzatırken babasının Şeyh Hacegi'ye, "Yarın Allahın izniyle yolcuyuz!" demesiyle içinde büyük bir rahatlama duydu.

Birinci Kandil

Ayak sesleri duyunca dönüp bakmadı: çünkü medrese çoktan karanlıklara gömülmüştü, dönüp baksa da kimseyi göremezdi. Kaldı ki, iyi terbiye görmüş birine ait olduğu belli bu yumuşak, sokulgan ama yapmacık adımların sahibini tanıyordu: Büyük oğlu Veled'den başkası olamazdı bu.

Kandilin alevine siper ettiği ellerinin gölgesi duvara bir yarasa gölgesi gibi vuruyordu.

Sakalı her adımında hızla bir tavana yükseliyor, bir yere düşüyordu... Dünya yüzünde birer gölgeyiz, hepsi bu. Gölge kayboldu mu, yokuz. Sonsuz olan yalnızca, içimizde taşıdığımız ve birbirimize aktardığımız alevdir... Oğlunun sessizce durup elinde tuttuğu şu kandilin –duvarların ötesinde bir başkasınca yakılmış olan kandilin– alevi gibi tıpkı. İçimizi yakan alev ne kadar parlaksa, o kadar uzun süre yanar ve biz ağacın dallarına yürüyen özsu gibi dünyaya yayılmış olan hakikate o kadar yakın oluruz...

Değerli okurum, biz sizinle, nesnel gerçekliğin düşüncemizdeki yansısına hakikat diyoruz. Celâleddin'se bunu, Tanrı olarak adlandırıyordu. Kendi zamanının çocuğuydu o. Ama unutmayalım ki, bilgenin başına konmuş kuşun daha uzakları görmesi, bilgeden daha bilge ya da daha uzak görüşlü olmasından değil, yalnızca konumunun daha yüksek olmasındandır.

Her şeyi bilen, her şeye gücü yeten tek tanrının tasarlanabilmesi, putataparlıkla karşılaştırıldığında, insan aklı için büyük bir sıçramayı dile getirir, çünkü bu metaforda, insanın kendisinden uzaklaştırılmış bir biçimde de olsa, dünyanın birliğinin ve insan soyunun her şeye gücü yeterliğinin düşlenmesi vardır. Yine unutmamak gerekir ki, tarih, yanlışların toplamı değil, sayısız girişimlerin, deneyimlerin ve çabaların oluşturduğu bir zincirdir. Tek tanrılı dinlere geçiş, o dönem

için, fizyolojik olanla psikolojik olan, bedenle bilinç, nesneyle özne arasındaki kahredici çelişkinin çözümlenmesi yolunda bir aşama kaydetmek demekti.

Yaşamının büyük bölümünü, Müslümanların Rum diyarı adını verdikleri Küçük Asya'da geçirdiği için kendisine Rumi de denilen Celâleddin, yaşadığı dönemin gereği olarak düşüncelerini teolojik kılıflar altında sunuyordu.

Ama insan psikolojisinin gizli dehlizlerinde korkusuzca ilerleyen Celâleddin, "sürekli çatışma halindeki zıtların birliğinden ibaret olan dünya"nın, bir kez ve sonsuzcasına yaratılmadığı, "her an yeniden yaratıldığı" sonucuna vardı.

Celâleddin, temelleri Grek, Roma, Arap, Hint ve Çin düşünürlerince atılmış olan bir diyalektik sistem geliştirdi.

Hegel'in açıklamalarından öğrendiğimize göre, Celâleddin Rumi, onun, yeniden işlenmiş biçimiyle çağımız ilerici düşüncesinin temellerini oluşturan diyalektik metoduna, büyük katkılarda bulunmuştur.

Ama Celâleddin, yaşadığı dönemin gereği olarak, düşüncelerini Hegel gibi soyut mantık kategorileri şeklinde değil, coşkulu, ateşli şiirler halinde, şiirsel formla sundu.

Moğol istilaları döneminde doğudan, Haçlı Seferleri adı verilen vahşet ve barbarlık dönemindeyse batıdan kaynaklanan din savaşlarının ve fanatizmin sellerine kapılanları, hoşgörüye çağırdı: Onun gözünde bütün tek tanrılı dinler öz olarak bir ve aynıydı. Baskı, zulüm, zorbalık, kölelik döneminde, dini, dili, ırkı, sınıfı, kökeni ne olursa olsun, ister varsıl ister yoksul olsun, bütün insanların eşit olduklarını söyledi. İnsanlar onun için yalnızca Mükemmel İnsana ne kadar yaklaştıkları açısından fark taşıyorlardı; gösterdiği çabaya ve yeteneğine bağlı olarak, herkes Mükemmel İnsana yaklaşabilirdi.

Hakikate susamış insanlara seslenirken ünlü bir gazelinde şunları söylüyordu:

> Ey, Tanrı'yı arayan!
> Aradığın sensin!

"Tanrı" metaforunun gerçek içeriğini şiirinde böyle ortaya koyuyordu.

Yaşam ve ölüm, ruh ve madde, insan ve insanlık, uzam ve zaman, tarih boyunca çok değişik biçimlerde adlandırıldılar ve problem olarak çok farklı biçimlerde ele alındılar. İnsanoğlu var oldukça da, bu sorunlar değişik biçimlerde yeniden ve yeniden dikilecek insanlığın önüne ve bu sorunların çözümü yolundaki her girişim, eskiden olduğu gibi, yalnızca hakikate biraz daha yaklaşmak olacaktır.

Evet, değerli okurum, şimdi istersen yeniden yedi yüzyıl öncesine, Konya'daki bir medresede, güz gecesinin ağır, yoğun karanlığına karşı cılızca yanan kandilin ışığına dalarak düşüncelere ve anılara gömülmüş olan Celâleddin Rumi'ye dönelim ve yaşamını onunla birlikte izleyelim. Toz toprak içinde kalmış birtakım sözcüklerden ve alışılmadık ifade biçimlerinden sıkılmadan, bunların ardında gizli olan tarihin en yüce çabalarından birinin anlamını kavramaya çalışalım: Kim bilir, zamanın perdesini aralamayı başaran bu büyük insanı yakıp kavuran ateşi, bir parçacık olsun duyumsayabiliriz. "Söz, giysidir, anlamsa bu giysinin altında saklanan sır," diyordu, sırlarını çözmek istediğimiz büyük düşünür ve ozan.

Kandili önüne bırakan Veled, çömeldiği yerden, soran gözlerle babasına ürkek ürkek baktı. Celâleddin bir şey söylemeden bakışlarıyla teşekkür edince, gözlerindeki soruyu sözcüklere dökmeden, yine öyle yumuşak, sokulganlığı yapmacık adımlarla geri geri yürüyüp çekildi. Ama oğlunun dile getirmediği sorusunun, düşünce akışının ortasında bir engel gibi yükseldiğini duyumsadı Celâleddin: çözümlemediği bir sorun hatırlatılmıştı kendisine. Bu engelin üstesinden gelmeye çalışırken, Ferideddin Attar'ın *Esrarname*'sini, babasına değil de küçük bir çocuk olmasına karşın kendisine armağan etmesinin bir nedenini daha –belki de en önemli nedenini– buldu: Umuttu bu, avunçtu; kendi duymak istediğin sözleri söyleyerek, boynunu yokluğun, ölümün baltası altına uzatabilme umudu; babaların gerçekleştiremediklerini, oğulların muhakkak gerçekleştirecekleri, onların babalardan daha mükemmel, daha bilge olacakları umudu...

İyi ama, eğer biz olduğumuzdan daha mükemmel, daha bilge olamamışsak, onlar nasıl olacaklardı? Hayır, "kendine acıma" sarmalına dolanmadan, umudun baştan çıkarıcı telkinlerine kanmadan, soluk alıp verdiği sürece, kendinden sonra, sahibi olduklarından daha mükemmel, daha çok şey bırakmak için çaba harcaması gerekti insanın. O zaman belki oğullarımız bizim yapamadığımızı yapabilirlerdi.

Attar kendine acımamıştı. Ne var ki, neredeyse bir yaşam boyu beklediği oğula ancak yetmişli yaşlarında kavuşabilmiş, onu da on sekiz yaşındayken yitirmişti. İşte aradan geçen yarım yüzyıldan sonra şu anda, mezar çukurunu andıran mağarasının karanlık ağzında durup, ateşli gözlerini kendisine diken ozanın bakışlarında Celâleddin'in yeni keşfettiği anlam buydu.

Oğulları geldi gözünün önüne. Ay yüzlü, Belhli küçük kızın, Gevher Hatun'un, daha Konya'ya gelmeden, Larende'deyken doğurduğu oğulları. Büyüğe baba adı Veled'i vermişti. Tanrı hiçbir şey esirgememiş gibiydi Veled'den: Sağlıklıydı, akıllıydı, terbiyeliydi, iyi bir eğitim görmüştü. Onları birbirinden ayrı düşürebilecek hemen hiçbir şey yoktu: Babasının bütün düşünce ve davranışlarını anlar, onaylardı Veled. Ama ya ötesi? Bundan öteye geçebilir miydi?

Celâleddin burada biraz durdu. Veled onun sevgili oğluydu. Bu bakımdan adaleti oduncu kantarında değil, kuyumcu terazisinde tartmalıydı.

Belki de, onun çıkmazı da çok sevilmekti: İşte, yakında kırkına girecekti, sakalına kır düşmüştü, ama hâlâ babasının ayak izlerine basar, ona öykünürdü. Evet, Veled babasını anlardı, baba mirasını ondan daha iyi yorumlayacak ve koruyacak birini bulabilmek gerçekten zordu. Ama bildiği her şey, kendisinin bulup çıkardığı, kendisine kendisinin sağladığı şeyler değil, miras olarak sahiplendiği şeylerdi. Miras olarak edinilmiş şeylerin değeri ne olabilirdi ki? Üstelik kendisi yaşamı boyunca ne altın biriktirmiş ne ülkeler fethetmiş ne de bağ bahçe yetiştirmişti... Neyi koruyacaktı Veled? Onun sözünü mü? İyi ama söz de, dünyadaki her şey gibi sonluydu, ölümlüydü. Kullanıla kullanıla, içindeki anlamı taşıyamayacak denli yıpranabilirdi, tıpkı, artık su tutamayan delik testiler gibi. Her an yeniden doğan

hakikatse, her zaman canlıydı ve bir avucunu tutabilmek için olsun –her seferinde yeni bir kaba ihtiyaç gösterirdi. Yeni sözler, içerdikleri hakikat aynı da olsa, eskileriyle çelişebilirlerdi. Ama susamış insan için testinin biçiminin ne önemi vardı?

Koruyucu ve varis olmaya tamah etmeme güç ve cesaretini bulabilecek miydi Veled acaba? Aslında hakikati korumak demek, hakikati bulup çıkarmak demekti; bunun dışındaki bir koruma, zaten sayısı belirsiz mezheplere, tarikatlara, sektlere bir yenisinin daha eklenmesinden başka bir anlama gelebilir miydi? Bu kez de onun adıyla bağlı yeni bir sekt... Oysa onun ulaştığı en önemli sonuç, insanların sektlere, kastlara, dinlere, mezheplere bölünmesinin yanlışlığı ve anlamsızlığıydı: İnsan soyu, tıpkı hakikat gibi tekti.

Celâleddin ürperdi. Bir şeylere karşı koyamayacak kadar cılız, yumuşak, narindi Veled. Toparlak bir yüz, sakalın bile gizleyemediği al yanaklar... Seyid Burhaneddin sağken, müridlerinden biri sormuştu: "Mevlâna'nın yüzü neden soluk da, halifesi Veled'inki böyle al al?" Seyid hemen yanıtı yapıştırmıştı: "Bilebildiğim kadarıyla Celâleddin her zaman âşıktır, yani sevendir; sevenlerinse gözleri ateş gibi yanar, ama yanakları soluk olur. Veled'e gelince, o çocukluğundan beri hep sevilendir."

Seyid'in yanıtına şöylece bir gülümseyip geçmişti o sıra Celâleddin. Ama şimdi düşünüyordu da, rahmetli öğretmeni haklıydı galiba. Hakikatin âşığı ve hakikatin gözdesi... İşte aralarındaki fark! Ne yapsa, güzel, doğru, akıllıca yapıyordu oğlu: Vaazları öyleydi, şiirleri öyle. Ama yine de bir yavanlık, tatsızlık vardı bunlarda. Örneğin şiirleri, babasının şiirlerine benziyordu; ama bir halının tersinin, ön yüzüne benzemesi gibi bir benzerlikti bu. Renkler coşkudan yoksundu, ilmikler sırıtıyordu. Bu konuda istese de kendini aldatamazdı Celâleddin.

Veled'de kadınsı, munis, yumuşak, korunmaya muhtaç bir yan vardı. Işığı bile, ay ışığı gibi yansıma bir ışıktı. Yakıp kül eden bir ışık değil; okşayan, sakinleştiren, yumuşak bir ışıktı. Hep babasına özenmesine, ona öykünmesine karşın, içinde, derinliklerinde, annesi Gevher Hatun soluk alıp veriyordu. Kim bilir belki de bu yüzden öbür oğullarından daha çok seviyordu Celâleddin onu.

Şiir yazmakta niye böyle diretiyordu? Kendi yolunu bulsa, bir şeylerden kuşkulansa, bir şeylere başkaldırsaydı ya! İyi de, Celâl, sen sanki baban Bilginler Sultanı sağken bir şeylerden kuşkulanabildin mi? Başkaldırdığın oldu mu hiç? Hayır! Yalnızca onun ardından gittin. Aslında zaman zaman kuşkuya kapılmadın değil, ama...

Mekke'de babasıyla birlikte hacılar kalabalığına karışıp Kabe'yi tavaf etmişlerdi. Yarım sesle okunan duaların uğultusu, coşmuş bir denizin uğultusu gibiydi. Kimse birbirinden çekinmeden gözlerinden sicim gibi yaşlar dökerek ağlıyor, kimileri yerlere yıkılıyordu. Kendilerini unutma ve dünyanın dört bir yanından gelmiş şu on binlerce insana karışıp kaynaşma anını, bir mucize bekler gibi bekliyorlardı. Sonrasında her şeyin değişeceği bir mucize... Birbirleriyle kaynaşmış, insanlık, kardeşlik denizinde bir damlaya dönüşmüş bu insanların bir daha kin, kibir, cimrilik gibi duyguları yaşayabilmeleri olanaksızdı.

Ne var ki, aynı gün bir grup dervişin, gerçek mümin kime derler gibi bir konuda başlattıkları tartışmayı nasıl kavgaya dönüştürdüklerini görmüştü; yumruklar, uçları sivriltilmiş asâlar kafa göz demeden inip inip kalkıyor, sakallardan gözyaşları değil kanlar süzülüyordu; gözler yine öyle yanıyordu, ama bu kez hoşgörüsüzlük ve nefret kıvılcımlarıyla... sabahki ululama sözlerinin yerini ise, aşağılama sözleri almıştı.

Mekke'den Medine'ye giderlerken, bir atlıya rastlamışlardı. Altında Arap atı, üzerinde pahalı giysileriyle varsıl bir hacıydı bu. Yanında ise, ayakları kan revan içinde hizmetkârları vardı. On iki yaşındaki Celâleddin, hac görevini yerine getirmiş Arabın yüzünde bir zafer kazanmışlık edası ve kendinden hoşnutluk sezmişti. Aynı havayı daha önce pek çok başka hacıda daha gördüğü için, İslamiyette koşul olarak konulmuş olan Hac ziyaretinin, kutsal bir görevi yerine getirmek için ya da günahlarından arınmak için değil, hacılık unvanının ardına sığınarak, yurtlarına döndüklerinde mundar işlerini daha rahatça sürdürebilmek için yapıldığı sonucuna varmıştı.

Hayır, mucize gerçekleşmemişti. Kendisinin duyduğu ve bütün hacıların da duyduklarını sandığı o büyük coşku, insanların hayatlarını, davranışlarını zerre kadar değiştirmemişti. Hac görevini yerine

getirse de, insanın günahkâr kalabileceği ve değil Hacca gitmek, camiye bile adım atmamış olsa bile gerçek bir Müslüman olarak kalabileceği düşüncesi kafasında ilk doğduğunda, babasının, "İnsanlar senin aynandır; onların günahları, senin yansındır" sözünü hatırlayarak kendinden utanmıştı.

Bu konudaki düşüncesini dile getirecek asıl sözler, ancak on yıl sonra dökülecekti dudaklarından:

Ey Hacca gidenler, nereye böyle, nereye?
Tez gelin, çöllerde döne döne
Aradığınız sevgili burada,
Duvar bitişik komşunuz... Durun!
Gördünüzse suretsiz suretini onun,
Hacı da sizsiniz, Kâbe ve evsahibi de.

Başkaldırma mı?! Daha neler! Babası sağken, başkaldırma şurda dursun, bir şeylerden kuşkuya bile kapılması söz konusu olmamıştı. Bir erkek ancak babasının ölümünden sonra gerçek erkek olur, diye boşuna mı demişler?

Babasıyla kendisinin arasında şöyle böyle bir yarım yüzyıl vardı. Bilginler Sultanı öldüğünde kendisi hepsi hepsi yirmi üç yaşındaydı. Yaşı kırka dayanmış büyük oğlu Veled'se kendisinden yalnızca on dokuz yaş küçüktü.

Can sıkıntısı içinde kendi kendine telaffuz ettiği başkaldırma sözcüğü ona birini anımsattı. Bu "birinin" hayalini zihninden kovmak için nice uğraştıysa da başaramadı.

İkinci oğluydu bu. Adını hayalinde bile anmak istemediği isyankâr oğlu. Evet, o başkaldırmıştı işte. Ama "arayıp bulmak" için değil, "yitirmemek" için. Babasının yolu kendisine dar geldiği için değil, tam tersine fazla geniş, alışılmadık ve tehlikeli geldiği için. Babasına tutunmak, onu hiç bırakmamak istemişti, ama boğulan birinin, kendisiyle birlikte kurtarıcısını da diplere sürükleyen tutunmasına benzer bir tutunmaydı bu... Hayır, sen başkaldırmamıştın, sana akıl, mantık, dürüstlük denen kavramları unutturan içindeki kudurmuş kıskançlık ve bencillik hayvanı başkaldırmıştı. El kaldırdın, hem de kime?!

Celâleddin, yüreğinde unutulmuş bir duygunun büyümekte olduğunu ayrımsayarak şaşırdı. Öfkeydi bu; oysa nicedir bu duyguyu unutup gittiğini sanırdı; çünkü vaktiyle kendisinde sınırsız bir öfke uyandıran şeyler, şimdi yalnızca buruk bir keder ve acıma uyandırıyordu.

"İç dünyada olup bitenleri kavramak ve bu dünyaya egemen olmak, bir zamanlar Büyük İskender'in sahip olmayı başardığı cihana egemen olmaktan daha zordur. Ama bundan da zoru: her şeyi bilmek, anlamak ve dünyanın çılgınlığını gördüğün halde, onu değiştirecek güçte olmamaktır! Bundan daha kahredici bir şey yoktur dünyada!"

Eski düşmanına karşı içinde büyüyen öfke kabarmasının patlama noktasına yaklaştığını duyar duymaz, Celâleddin kendini tuttu. Yüzünde tek bir kas bile oynamadı bu anda. Tespihi, hep öyle ölçülü aralıklarla şıkırdayarak, eliyle yer arasında sonsuz halkalar çizmeye devam ediyordu.

Bu öfkenin kaynağını biliyordu: Baba mirası... Bilginler Sultanı pek seyrek olarak kendini kaybederdi... Ama bir kaybetti mi de, korkunç olurdu.

Babasının, Belh'teki büyük camide verdiği son Cuma vaazında ilk kez tanık olduğu bu korkunç öfkesi Celâleddin'i müthiş şaşırtmıştı. Hadi bunun ciddi bir nedeni vardı; ya şu Bağdat önünde mola verdiklerindeki öfkesine ne demeli..?

Dârüsselâm

Celâleddin'le kardeşi, palmiyenin fil ayağına benzer gövdesine yaslanmışlar, peynir dürümleriyle açlıklarını gideriyorlardı. Hepsi yorgunluktan bitkin durumdaydı. Daşti Kebir çölüyle Kürdistan'ın sarp dağ geçitlerini arkada bırakmışlardı. Özellikle de şu son gece, Nişabur'dan sonra atını bırakıp deve üzerine geçmesine karşın, babasını bile bitkin düşürmüştü. Buna karşın Bilginler Sultanı develerden yüklerin indirilmesine izin vermemiş, molanın fazla uzun olmayacağını söylemişti.

Deve sürücüleri develerini ağaçların altına çöktürürken, onlar karınlarını doyurmaya kervansaraya gitmişlerdi.

Sonunda serin bir yer bulmanın keyfi içindeki çocuklar, üzerinden bir zamanlar Babil krallarının geçtiği tarihi yolu; pide, peynir, hurma satıcılarını seyrediyorlardı. Mangallara konulmuş pideler sıcacıktı ve inanılmayacak kadar ucuza satılıyordu.

Sabahın ilk saatleri olmasına karşın tarihi yol canlıydı: Halifenin başkentine yakın olunduğu hemen duyumsanıyordu. Boz tüylü Belucistan devesine binmiş bir yolcu geldi kervansaraya; bu develerin doğudan batıya 30 fersah yol yapabildiklerini duymak, iki kardeşi de şaşırttı. Erkeklerin üzerlerindeki uzun gömlekler, kadınların ışıltılı giysileri, köle kızların başları üstünde taşıdıkları sepetler, evlerin üç parçalı ön cephelerine açılmış aşırı genişlikteki giriş kapıları... her şey bir garip, şaşırtıcıydı burda.

Satıcıların bağırışlarını dinleyen kardeşi bir ara dirseğiyle Celâleddin'i dürtüp:

"Baksana," dedi; "bizim Arapça gramer öğreneceğiz diye canımız çıkarken, burda şu köylü satıcılar bile Arapça biliyor."

Celâleddin karşılık vermedi kardeşine. Yolda bir kervan görünmüştü. Bir şeyler tanıdık gibi geldi bu kervanda, ama ne olduğunu çıkaramadı. Kervan iyice yaklaşınca yerinden fırladı ve heyecanla kervan başına doğru atıldı. Evet, yanılmamıştı, hemşerileriydi bunlar, Belh'ten geliyorlardı.

Bilginler Sultanı'nın, aralarında Şerafeddin Lala'nın da bulunduğu müridleriyle birlikte burada konaklamakta olduğu haberi üzerine, onlar da burada biraz soluklanmaya karar verdiler. Şerafeddin Lala'nın, Belh'in tüccar kesiminin önde gelenlerinden biri olmasının da payı vardı bunda.

Ancak, kervandakiler, memleketten doyurucu haberler verecek durumda değillerdi. Çünkü, çölün sıcağına dayanamayacak bir yük taşımakta oldukları için, dolambaçlı bir yol izlemeye karar vermişler, bu nedenle de çok erken yola çıkmışlardı. Belhliler, hemşerilerine memleketten bir şeyler armağan etmek için denklerinden birini

çözünce, ortalığı bir anda mis gibi bir kuru kavun kokusu kaplayıverdi. Yalnızca Belh'te yapılırdı bu nefis yiyecek.

Kavunun dış kısmını, hiç koparmadan düzgün bir sarmal şeklinde soyanların hünerine çocukluğundan beri hep hayranlık duyan Celâleddin, kervancıların verdiği kehribar rengi kavun dilimine yüzünü yaklaştırdı, kokusunu derin derin içine çekti: Memleketinin son bir selamı gibiydi bu doyumsuz koku.

Ama Bilginler Sultanı'nı hiç yumuşatmadı hemşerilerini görmek: Besbelli artık kendini Belh'e bağlı hissetmiyordu.

Yemekten sonra Celâleddin, kervancılardan ikisinin, babasına:

"Bugün yola devam edebilmemiz olanaksız; develer yoruldu," dediklerini duydu.

"Dinlenecek sıra değil," diye karşılık verdi babası.

Adamlar diretmiş olacaklar ki, babası uzun uzun adamları ikna etmeye çalıştı. Ancak, "Develer yoruldu!" diyor, başka bir şey demiyordu kervancılar. Birden babasının iri, kemikli eli başının üzerine yükseldi ve karşısındaki adamın yanağında patladı. Eli çok ağırdı Bilginler Sultanı'nın: Tek tokatta adamların ikisini birden yere sermişti. Kimse ne olduğunu anlayamadı bile.

"Develere, kahpe dölleri!"

Develer, gerçekten de yorgundular. Ama kervancıların bugün yola devam etmek istememelerinin asıl nedeni, hemşerileriyle oturup doya doya konuşmaktı. Babasıysa yalana hiç katlanamazdı. İyi ama, kendinden küçük birine el kaldırmayı gerektirecek kadar büyük bir yalan mıydı bu? Hem nedendi ki bu acelesi böyle?

Celâleddin şimdi anlıyordu ki, devecilerin o küçük yalanları bardağı taşıran damla olmuştu babası için. Acele edişinin nedeni ise, Bağdat'a vardıklarında anlaşılmıştı. Ama o sırada babalarının öfkesi, bundan da çok, onun ağzından öyle ağır bir küfür duymak, kardeşini de, kendisini de müthiş korkutmuştu.

Halifenin başkentine iki saatlik bir yolları kalmışken, bir devriye kolunca yolları kesildi. Karışık zamanlardı; bu yüzden yollarda bu

türden önlemler doğal görülüyordu. Arap muhafızlar kervanı çember içine aldılar.

"Nerden gelip nere gidersiniz?"

Babası devenin üstündeki oturma yerinin perdesini aralayarak, olduğu yerden, Arapça:

"Tanrı'dan gelip Tanrı'ya gidiyoruz," dedi. "Tanrı'nın iktidarından başka iktidar yoktur. Böyle olduğu için de hiçbir yerden gelmiyor, hiçbir yere gitmiyoruz."

Muhafızlar şaşkınlıktan bakakaldılar. Peygamber dilince söylenen sözlere her zaman saygı duyardı Araplar; kaldı ki bu garip adamın konuşma tonu, sözlerinin anlamı iyice bir korkutucuydu. Kervanı salıvermeye de, durdurmaya da karar verememiş gibiydiler. Sonunda, Bağdat'a, şeyhler şeyhi Suhreverdi'ye bir atlı gönderip, kendileri de kervana eşlik ederek Bağdat'a doğru ilerlemeye karar verdiler.

Atlı, Dârüsselâm'a varıp (Halifenin başkentinin resmi adıydı bu ve "huzur yeri" anlamına geliyordu), anlayabildikleri kadarıyla Horasan taraflarından, içinde ulema ve şeyhlerin bulunduğu bir kervanın yaklaşmakta olduğunu ve kervandaki yolculardan birinin kendilerine söylediği garip sözleri aktarınca, Şeyh Suhreverdi:

"Bu olsa olsa Belhli Bahaeddin Veled'dir," dedi. "İçinde yaşadığımız günlerde ondan başka kimse böyle bir dille konuşamaz."

Bağdat'ın en ünlü ilâhiyatçılarından biri olan Suhreverdi, döneminin bütün şeyhlerini ve önde gelen sufi erlerini tanırdı. Vaktiyle Harezmşah Muhammed'i Bağdat üzerine çıkacağı seferden vazgeçirmek göreviyle elçilik de yapmıştı. Bu yüzden Muhammed'in sarayındaki ulema arasındaki çekişmeleri de, Bahaeddin Veled'i de biliyordu. Bu ünlü şeyh ve vaiz, eğer Harezmşahının ülkesini terk etmişse, terk ediş nedeni ne olursa olsun, Halife'nin yararına bir şeydi bu. Bu bakımdan kendisi çok saygın bir şekilde karşılanmalı ve çok iyi ağırlanmalıydı; bütün Müslümanlar, önderlerinin, Şah Muhammed denen mundarın taciz ettiği din büyüklerine nasıl saygılı davrandığını da görmüş olurlardı böylece.

Halife'nin başkentinin duvarları uzaktan görününce, başlarında beyaz bir katıra binmiş olarak Şeyh Suhreverdi'nin bulunduğu bir kurul kervana doğru karşıcı çıktı.

Suhreverdi, Bilginler Sultanı'nın yanına varmadan katırından indi, büyük bilgine yürüyerek yaklaştı. Bilginler Sultanı, Bağdat'ın şeyhler şeyhinin, cüppesinin eteğinin ucundan öpmesine izin verdiyse de, Bağdat'ta kendisinin konağında kalmaları önerisini kibarca ama kesin bir dille geri çevirdi. Ulema takımı medresede kalırdı. "Huzur Yeri"nde kalışını olabildiğince uzatmak her yolcunun gönlünden geçerdi, ama onlar, Allah izin verirse Hac görevlerini yerine getirmek için bir an önce Mekke yolunu tutma niyetindeydiler. Kente, Fırat'ın hızla akan bulanık suları üstüne kurulmuş Hahrvane köprüsünden geçerek girdiler.

Babası hep olduğu gibi sert, içine kapanıktı. Ama gözleri kor gibiydi; gözlerinde tutuşan hiddet alevleri içinde, gurur kıvılcımları seçiliyordu.

Aslında Celâleddin'e şimdi böyle geliyordu bunlar, yıllar sonra... O zamanlarsa babası hakkında böyle şeyler düşünebilmeyi aklının köşesinden bile geçirmezdi. Bu da bir yana, o zamanlar, öfkeyi besleyen şeyin gurur olduğunun, hatta yalnızca beslemek de değil, kömür üzerindeki alevin, yandıktan sonra geriye yine kömür ve kül bırakması gibi, öfkeyi doğuran şeyin de gurur olduğunu anlayamazdı ki! İçindeki öfke kıvılcımlarını söndürmeyi öğrenmişse eğer, bu öfkenin besinini, yani babadan geçme o sınır tanımayan gururu bir yana atmakla başarmıştı bunu. Ama böylece uysal, boynu bükük biri olduğunu söylemek de mümkün değildi. Ruhları hadım olmuş kimilerinin onu küstah bir din sapkını olarak nitelemeleri de bu yüzden değil miydi zaten? Ama elden ne gelir: tutku, ruhları hadım olmuşlara her zaman küstahlık olarak görünmüştür.

Evet o, Celâleddin, babasını, Bahaeddin Veled'i geride bırakmıştı ve bunu da, insanın zihnini kütleştiren, gözünü kör eden baba gururunu yenmesine borçluydu.

Bağdat sokaklarında ağır ağır ilerliyorlardı. Güneş batmak üze-

reydi. Bazı pencerelerin kafesleri, içerde yakılan kandillerle sarıya boyanmıştı bile. Sarayların, kulelerin, minarelerin, evlerin üzerinde yeşilimsi bir ışıltı gibi sonsuz gibi uzanan Bağdat göğü ise, alacakaranlığın içine gömülmeye hazırlanan bütün güzellikleri kendine çağırırcasına, pırıl pırıl parlamaya devam ediyordu.

Abbasioğullarının sadık bir hizmetkârı olarak Şeyh Suhreverdi, Bilginler Sultanı'nı, onun dinsel değerine uygun düşecek bir şekilde ağırlamak istiyor, herhangi bir yanlışlık yapılmaması için büyük çaba gösteriyordu. Medreseye varana dek kervana kendisi eşlik etmiş, en iyi hücreleri ayırmış, hatta Bilginler Sultanı'nın toza batmış çizmelerini kendi elleriyle çıkarmıştı. Bilginler Sultanı, bütün bunları gerekli ve uygun davranışlar olarak görmüş olacak ki, hiç karşı koymamıştı.

Ne var ki, akşam namazından sonra medrese, ellerinde saray mutfağında hazırlanmış birbirinden nefis yemekler, türlü meyve ve yemişlerle dolu tepsiler taşıyan kadın erkek bir yığın hizmetkârla dolunca, Bilginler Sultanı'nın tepesi attı. Hele tepsilere bütün bu nefis yemeklerden başka çil çil altın dinarlar da konulmuş olduğunu görünce büsbütün öfkelendi.

"Burada bize her şey sağlanmışken bunlar da nereden çıktı? Zenginle sağlıklının sadaka aldığı nerede görülmüştür."

Bu sözlerle, hükümdarın armağanlarını geri çevirerek, yemeklerin fakir fukaraya, altınlarınsa Bağdat'ın derviş tekkelerine dağıtılmasını buyurdu.

Bilginler Sultanı'nın, günah sayılabilecek en ufak bir hatadan bile kaçınma özenini, Halifenin armağanlarını kendisi için haram saydığı sonucunu çıkaran Şeyh Suhreverdi öfkeyle medreseyi terk etti.

Gerçekten de yanılmıyordu Suhreverdi. Halifenin yalnızca dünyevi değil, aynı zamanda ruhani bir lider de olduğunu düşündükleri için olacak, müridlerinin kendisine sorgu dolu gözlerle baktıklarını gören Bilginler Sultanı:

"Halifenin buraya gönderdiği armağanları alsaydım," dedi, "peygamber cemaatini himayeyle uğraşacak yerde kendini müziğe, raksa, şaraba kaptırmış birinden hediye aldığım için, günaha girerdim."

Bilginler Sultanı'nın çocukları, Abbasi sarayında, halifelik unvanıyla asla bağdaşmayacak bir lüksün ve ahlâksızca eğlencelerin hüküm sürdüğüne ilişkin birbirinden ilginç öyküler dinliyorlardı durmadan. Bağdat'ta bu durumu açıklamak için peygamberin bir hadisine gönderme yapılıyordu: "Üç oyuna melekler refakat eder: at yarışı, ok yarışı, kadınlarla oynaş." Ancak dayanak, yani bu hadisin nakil zinciri, kimi ulema tarafından güvenilir bulunmuyordu, bu bir; ikincisi de bu hadis, ne koyun boğazlama törenlerinin, ne de perdeler ardına gizlenmiş (hatta bazen açıkta) şarkılar söyleyen köle kızları dinleyerek, şarap içip birbirlerine çiçekler atarak düzenlenen âlemlerin bir mazereti olabilirdi.

Hatta, görevleri şeriata uyulup uyulmadığını denetlemek olan kadıların bile, üzerlerine allı pullu giysiler giyerek sarhoş kafayla sakallarından şarap süzdüklerine ilişkin öyküler anlatılıyordu kentte.

Tanrı korkusuyla yetiştirdiği oğlunun da, ney ve rebab eşliğinde kendi yazdığı şiirlerin okunduğu meclisler düzenlediğini, bu da bir yana, kadınların da katıldığı bu meclislerde raksedildiğini öğrense, acaba Bilginler Sultanı'nın tepkisi ne olurdu?

Rebab

Ah, rebab, sevgili rebab! Celâleddin'in dünyada belki de çok bağlı olduğu şeydi rebab. Hatta şiir yazması bile, belki de şiirin müziğinin, sözcüklerin ifade edebildiğinin ötesinde bir şeyleri ifade edebileceğini düşünmesindendi. İnsanda gizli olan ruhsal güçleri ortaya çıkarmak, insanı bıkkınlık veren gündelik uğraşların tekdüzeliğinden kurtarmak ve her insana özgü ruh dünyasına girmeyi sağlamak için müzik ve rakstan daha etkili bir başka şey olamazdı. Öğrencilerine en sık yinelediği sözlerden biri şuydu: "Dünyada insanları bilgece tartışmalardan daha çok hiçbir şey ayıramaz... ve dünyada hiçbir şey raks ve müzik kadar insanların birliğini sağlayamaz."

İster Türk, ister Rum, ister Arab
Sen herkes için aşkın dilisin, rebab.

Bir sufi vaiz olmasına karşın Bilginler Sultanı'nın müziğe şiddetle karşı çıkması ilginçtir. Çünkü ondan yüz yıl önce bile, örneğin Nişabur'da Şeyh Ebu Said (ve tabii daha başkaları da) sema törenleri düzenliyorlardı, bu törenlerde Kur'an surelerinin yanı sıra, aşk şiirleri de okuyorlardı.

Tarikat, yani mutlak'a kavuşmak için kendilerini mükemmelleştirme "yol"u konusuna kafa yormuş sufi kuramcılar, "yolcu"nun durup dinlenmek bilmeyen çabalarıyla ulaşacağı bir dizi psikolojik, sabit (değişmez) "durum" belirlemişler ve bu durumlara "makam", yani durak adı vermişlerdir. Bununla birlikte bu değişmez durumların yanı sıra, "yolcu"nun, bir anlık kasırga gibi gelip geçici coşkulara kapılabileceğini de kabul etmişler ve buna da "hal" adını vermişlerdir. Greklerin de "ekstaz" dedikleri bu durumu günümüzde belki en iyi karşılayacak kavram "esin" olacaktır. Makamdan farklı olarak, sınırsız bir özden geçişin ödülü olarak gerçekleşmesine karşın "hal", "yolcu"nun irade gücüne ya da çabalarına bağlı değildir; tıpkı, bütün düşüncelerini tek bir noktaya yoğaltmakla esine de her isteyenin istediği zaman ulaşamadığı gibi... İnsan ruhunun uzmanı olmuş büyük şeyhler belki bu yüzden, yolcuyu "hal"e yaklaştıracak biricik aracın müzik olduğunu belirtmişlerdir.

Celâleddin'in tüm insanlık ve dünyayla karışıp kaynaşmasında, kendisini sonsuz güçlü, Tanrı'ya eşit, mükemmel insan duymasında müziğin ve rebabın payı büyüktür. İnsanların bölük pörçük, dünyanın paramparça, özün olgudan kopuk olmasını çıkarlarına uygun bulanların, onun elinden bu biricik aracı çekip almak için sonsuz bir hınçla çabalamaları boşuna değildir.

Ne çok karalamadan kendini temize çıkarması gerekmiş, ne çok tehlike atlatmış rebaba düşkünlüğü yüzünden! Bunlardan sonuncusu, beş yıl önceydi...

Hüsameddin'le birlikte ortak kitaplarının başında bütün gece süren bir çalışmadan sonra, o sabah canı hiç evde kalmak istemiyordu. Yukarıdan, tavanlar üzerine üzerine bastırıyor gibiydi sanki. Sonra çanak çömlek sesleri, ayak sesleri, evdekilerin birbirlerine ürkekçe sordukları acaba yemek yiyecek mi, acaba istediği bir şey var mı soruları, kısacası dış dünyadan odasının duvarlarını aşarak ken-

disine ulaşan her ses dayanılmaz bir biçimde yoruyordu kendisini. Yapayalnız kalmalıydı. Kendisiyle baş başa.

Evin arka kapısından usulca çıkıp yürümeye başladı. Niyeti kent dışındaki üzüm bağlarına gitmekti. Sabah, pırıl pırıldı. Dünkü boğucu sıcaktan sonra bugün beklenen esinti de yoktu. Karşıdan gelenlerin yerden selamlarına karşılık vererek kale duvarları boyunca yürürken, birden çok hoş, kuytu bir yer aklına geldi.

Sultan sarayının büyük kapısına yakın bir çınar altıydı burası.

Üç yandan hanımelleriyle çevrili yaşlı çınarın altına oturup koynundan çıkardığı kitabı okumaya başladı: Senaî'nin bir şiir kitabıydı bu. Muhafızların bakışları, atların nal sesleri, araba gıcırtıları, bu kuytu yeri kendilerine yuva tutmuş hezen arılarından yükselen yoğun uğultu onu rahatsız etmiyor, yalnızlığını bozmuyordu: Ona sormadan, kendi bildiğince akan hayatın sesleriydi çünkü bunlar.

Senaî'nin şiirlerine gömüldü.

Bir ara sayfa çevirirken dalgın dalgın başını kaldırdı. Beş adım kadar ötesinde, kollarını göğsünde çapraz kavuşturmuş sıska bir adam duruyordu. Seyrek sakalı korkudan titriyor, ufacık gözlerinden kurnazlık okunuyordu. "Burada bile buldular! Herhalde epeydir dikiliyordu başımda... Yaklaşıp okumamı kesmeye korkmuş olmalı."

Bakışları karşılaşınca adam gözlerini indirdi ve sanki her an ayaklarının altındaki yer yarılabilirmiş gibi, ürkek, ihtiyatlı yaklaştı. Yerden bir selam verdi. Sonra yeninden bir kâğıt çıkarıp uzattı.

Bir Türk fakihti bu; Konya'nın en yeteneksiz ilâhiyatçılarından biri... Hiç değilse şu yaşlılık günlerinde en küçüğünden de olsa bir medresede reislik ya da küçük bir kasabada kadı yardımcılığı gibi bir görev alabilmek için, şansları kendisininkinden daha yaver gitmiş, önemli görevlere gelmiş meslekdaşlarının ayak işlerini görürdü. Aslında bu kadar çabalamasa amacına ulaşabilirdi belki. Öbür ulema kendisini küçük görür, aşağılardı; ne zaman pis bir iş olsa, hep onu görevlendirirlerdi. Kurbanlık koyun gibiydi bir bakıma.

Garibin tir tir titreyişine bakılırsa kendisine bu kez verilen görev de pek hoş bir görev değildi. Celâleddin yine müzikle ilgili bir

sorunla karşı karşıya olduğunu düşündü: Çünkü ulemanın, Konya Kadısı Sıraceddin'e kendisiyle ilgili yeni bir curnalde bulunduğunu duymuştu:

"Ey bilginler bilgini, bilgeler önderi, şeriatın temeli, peygamber halifesi, efendimiz! Biz camilerimizde Allah'ı ululârken, bazı yerlerden yükselen şarkı ve müzik sesleri bizim sesimizi bastırmaktadır! Bu işe bir son verilmesini sağlamanızı ve şeriatta haram olan rebab ve semayı yasaklamanızı dileriz."

İhtiyarın uzattığı kâğıdı alan Celâleddin, canının sıkıldığını hiç belli etmedi. Yalnızca:

"Kadıdan mı?" diye sordu.

Kaşla göz arasında eski yerine dönmüş olan fakih:

"Evet efendim," dedi. "Kadı Sıraceddin efendimizden."

Celâleddin dürülmüş kâğıdı açtı. Kâğıtta, usta bir kâtip elinden çıktığı belli olan incecik ve düzgün bir yazıyla, fıkha, mantığa, usule, tefsire, tıbba, nücuma ve başka alanlara ilişkin pek çok soru düzenlenmişti. Hepsi de şaşırtıcı, dolambaçlı, çetrefil olarak kabul edilmiş sorulardı ve bunlardan kimine bugüne dek, bu soruları ortaya atan bilim ve din erleri de içinde olmak üzere, kimse bir yanıt bulamamıştı. Hele şu anda bu soruları kendisine yöneltenlerin, sordukları soruların yanıtlarını verebilecekleri çok kuşkuluydu. On batman ekmeği taşımak zor değildir; ama sıkıysa hadi ye bakalım! Bilimin bu ekmek taşıyıcıları, taşıdıkları ekmeğin nasıl yeneceğini nereden bilsinlerdi?!

Sıraceddin'inse kurnaz olduğu açıktı. Aslında, ulemanın karnının doymasını sağlayan cemaati başka yöne çektiği için, müziği ve raksı yasaklayan bir fetva yayınlamaya herhalde karşı değildi; ama eğer Konya'da basit halk, müziği, şiiri, rebabı, semayı seviyorsa, elden ne gelir? Sultan sarayının güçlü adamlarından Muineddin Pervane bile halka sevimli görünmek uğruna Celâleddin için sema âlemleri düzenliyor ve bu âlemlere divanın yüksek görevlileriyle Sultan kızları bile katılıyorsa Sıraceddin'in elinden ne gelirdi?

Şu ulema olacak kafasız takımı keşke böyle bir curnal vermemiş olsaydı! Ama curnal verilmiş bir kez, gereğini yapmak gerek!

Kendisine curnalle başvuran ulemaya:

"Her koyun kendi bacağından asılır," dedi. "Sözünü ettiğiniz kişi, bütün bilgilerde örneksiz; onunla uğraşmamak gerek."

Kadı Sıraceddin hiç değilse ekmeği taşıyanlarla yiyenleri birbirlerinden ayırabiliyordu. Görevi gereği Celâleddin'in pek çok şiirini okumuştu ve onun resmi bilginleri küçük gördüğünü biliyordu. Kendisi onlardan daha geri olduğu için değil –buralı herhangi bir bilginin bellek ambarına atabileceğinin en az on katını sığdırabilirdi kafasına–, bir bilgi, bilinç ziyafetinde yavan ekmekle yetinmeyeceği için.

Gramer üstadı güverteye çıkıp,
"Gramer bilir misin sen ey dümenci?" demiş.
Ne desin garip dümenci,
"Bilmem üstadım," yanıtını vermiş.
Bunun üzerine bizim bilgin:
"Eyvah," demiş kibirli, "gitti ömrünün yarısı!"
İçerlemiş bu söze dümenci, ama belli etmemiş.
Az sonra bir fırtına patlamış, bir fırtına ki,
Ne direk kalmış gemide, ne yelken.
Dümenci koşup üstada sormuş:
"Muhterem, yüzme bilir misin sen?"
Bilgin, şaşkın:
"Yok," demiş, "suyun üstünde bile duramam!"
"Eyvah," demiş dümenci, "gitti ömrünün tamamı!"

Celâleddin, ulemanın, Sıraceddin'in onun bütün bilgilerde örneksiz olduğu yolundaki görüşünü sınamak için düzenledikleri çetrefil sorulara şöyle bir baktı, sonra fakihe:

"Mürekkep ve kalem!" dedi.

Sonra ağır ağır, her sorunun altına yanıtını yazdı, ayrıca, farklı gibi görünen olayların ortak yanını görme yeteneğiyle, tıpkı bir yığın otu karıştırarak tek bir hapa dönüştüren bir eczacı gibi, bütün o soruları birleştirerek tek bir soruya dönüştürdü.

Yanıtlar bitince, bir an durup az ötesinde sessizce dikilen ihtiyarın aşırı bir çabayla götürüp kendilerine sunacağı bu hapı yuttukların-

da, kendisini sınavdan geçirmeye kalkışan bilgin müsveddelerinin yüzlerinin alacağı şekli düşündü. Sonra kâğıdın arka yüzünü çevirip, gitgide artan bir keyifle, kendisini sözümona oyuna getirmeyi planlayanlara şunları yazdı:

"Ey, dünyanın büyük âlimleri! Bilin ki, biz dünya isteklerinden vazgeçtik, medreselerle tekkeleri sizlere bıraktık. Dilediğiniz gibi bunların gelirlerinden yararlanın. Biz her şeyden vazgeçip bir bucağa sığındık. Kapımızı şana şöhrete kapadık. İşinize yarayacağını bilseydik rebabı da size bırakırdık. Ama ne gelir elden? Siz rebaba haram diyorsunuz, karşı çıkıyorsunuz. Rebabcağız garip kalmış. Biz de o garibi okşayıp gönlünü yapmadayız. Gariplere dost olmak, erlerin kârıdır ve de peygamber buyruğudur."

Geç kalmışlardı muhteremler! Daha önce almayı başaramadılarsa, artık hiç alamazlardı elinden rebabı. Belki acı gelecekti, ama isteseler de istemeseler de bu hapı yutacaklardı.

Hep başkalarının aklıyla yaşayan ve her zaman yüksek mevki sahibi ulemaya özenen yaşlı fakih, birkaç gün sonra kuyumcu dükkânında Alaeddin Siryanus'a rastladı ve:

"Vallahi evlat," dedi; "bugüne dek belki bir eşek yükü kitap okudum, ama hiçbirinde şu sizin rebabın helâl olduğunu görmedim."

Celâleddin'in kara cübbelilere karşı kazandığı zafere en çok sevinen müridlerinden biri olan ve düşüncelerini öğretmeni gibi bilimsel bir incelikle gizleme gereğini duymayan Alaeddin:

"O bir eşek yükü kitabı eşekçe okuduğun için görememişsindir babalık," dedi. "Hamdolsun biz İsa'ca okuduk, gördük ve sırrına erdik."

Birinci Kandilin Sonu

Celâleddin'in yüzünde bir gülümseme belirdi... ve dondu. Düş mü görüyordu yoksa? Rebabın buğulu, boğuk sesini duyar gibi olmuştu.

Fitil çatırdadı, alev titredi. İçinin ta derinlerinde bir yerlerde, yavaş yavaş hal'e girmekte olduğunu duyumsayarak, kandilin yanındaki cımbıza uzanıp fitilin yanık ucunu düzeltti.

Rebabının uzak, buğulu sesini yeniden duydu. Sakın oğlu Veled babasının düşüncelerini sezmiş olmasındı? Ya da babasını müziğin nasıl etkilediğini düşünerek, onun düşünce akışını bir başka yana yöneltmek istemesindi: şu son sıralarda babasının geceleri odasına çekilip kendi içine kapanmasından korkar olmuştu. Belki de hakikatin sevgilisi Veled, babası şuracıkta uyanık dururken, yatıp uyumaya utanmış ve kendisini kimselerin duymayacağını düşünerek can sıkıntısından rebaba sarılmıştı?

Bu düşünce, içindeki sevinç balkımasını bir anda kararttı ve düşünce akışını yeniden eski yatağına, o uzak Bağdat gecesine yöneltti: Babası, günah olan eğlencelere kendini kaptırıp gitmiş olan halifenin mundarlığından söz ediyordu.

Müzik, kadın gibiydi. İki türlü kullanabilirdin onu: Bir, Halife Nasır Lidinillah gibi, içindeki insanı uyuşturacak bir odalık ya da kapatma olarak; iki, seni kendisiyle birlikte aynı insani şeye doğru akıtacak, aynı şeyin içinde hemhal edecek ve içindeki insani özün uyanmasını sağlayacak bir araç olarak.

Sema, insan ruhuna ferahlık, bahtiyarlık veren bir güzellikti. Halifenin keyif meclisleriyle sema arasında dağlar kadar fark vardı.

Evet, şu anda babasını daha iyi anlayabiliyordu. Bilginler Sultanı, semanın nasıl bir şey olduğunu biliyor, neden ve sonuçlarını anlıyordu. Onun müziğe karşı çıkmasının nedeni başka başkaydı.

Sema, uyanıştır. Ama zındandaki tutsak uyanmak istemez. Zira tutsaklığını gereksiz yere bir kez daha hatırlatmaktan başka bir işlevi yoktur uyanıklığın onun için. Bir gül bahçesinde uyuyup kalmış biri, hele de uykusunda ağır düşler görmüşse, uyanmaktan sevinç duyar. Müzik, düğün dernek, bayram şenlik içindir, yas için değil.

"Senaî ve Attar gibi en ileri gelenleri de içlerinde olmak üzere, sufilerin hepsi, hemen hep ayrılıktan söz ettiler. Oysa bizim sözümüz kavuşma üzerinedir. İşin özü burada."

Bilginler Sultanı a hü vah etme, ağlayıp sızlanma döneminin insanıydı. Oğlu Celâleddin'se, yeni bir dönemin habercisiydi.

Konya'da basit halkın müziği ve şiiri sevmesi doğrusu büyük mutluluktu. Kendisinin bu kentteki yaklaşık yarım yüzyıllık yaşamından

sonra, ney ve rebab sesleri, ezan okuyan müezzinlerin iç karartıcı seslerinden daha seyrek duyulmuyordu. Bir de gelenek oluşmuştu: Celâleddin'in müridleri, kendilerinden biri öldü mü, cenazeyi sema ederek, neyler çalıp besteler okuyarak kaldırıyorlardı; cenazenin önünde de imamlar, hafızlar değil, sazendeler, hanendeler gidiyordu. Çünkü cenazenin önünde giden imam, ölünün Müslüman olduğuna tanıklık ederdi; sazendeler ve hanendelerse, onun Müslümanlığından başka bir de âşık olduğuna tanıklık ederlerdi ve herkesin bildiği gibi âşıklar ölmezlerdi. "Ayrılık üzerine değil, kavuşma üzerinedir sözümüz bizim..."

Ama kavuşmaktan söz edebilmek için önce ayrılık denen şeyi bütün çeşitleriyle ve çok iyi bilecektin: tıpkı bütün kavun çeşitlerini, yıldızların bütün hareketlerini, bütün yazı türlerini bilir gibi.

Kendisinin yaşadığı ilk ayrılık, yurt ayrılığıydı ve bunun bilincine Bağdat'tayken varmıştı...

Gerçekleşmeyen Ceza

Bilginler Sultanı'nın, Şeyh Suhreverdi'nin ricası üzerine Bağdat'ın en büyük camisinde verdiği vaazdan Celâleddin'in hatırında kalanlar, yere serili halıların gözalıcılığı, kubbeli tavandan sarkan ve kandillerin ışığını yüzlerce kez çoğaltan kristal avizelerin görkemi, ulema takımının göğüslerini döven sakallarıydı; ne camiyi sık saflar halinde dolduran cemaatten tek bir kişinin yüzünü, ne babasının tehditkâr vaazında söylediklerini anımsıyordu; herhalde daha önce pek çok kez duyduğu şeyleri yinelemişti babası.

Ama, aradan yarım yüzyıl gibi muazzam bir zaman geçmiş olmasına karşın, Bağdat'ta kaldıkları medrese hücresinin çamur sıvalı duvarlarındaki bütün lekeleri en küçük ayrıntısına dek gözünün önüne getirmesi için, gözlerini bir an yumması yeterdi. Bu hücredeki ilk gecesini gözünü kırpmadan geçirmiş ve hücrenin duvarlarında, ayrıldığı öz kenti Belh'le ilgili birbirinden korkunç tablolar canlanmıştı.

Daha camiden eve dönmemişlerdi ki, tüm Bağdat korkunç bir haberle çalkalanmaya başladı: Horasan'ın pek çok kentini yakıp

yıkan Cengizhan orduları şimdi de Belh kapılarına dayanmış, kenti kuşatma altına almıştı.

Bilginler Sultanı, oğulları, müridleri bütün gece dua ettiler. Babası ne için dua etmişti, Celâleddin bilmiyordu. Yalnız, sessizce kımıldayan dudaklarından arada bir, "şükürler olsun sana Yarabbi!" sözleri dökülüyordu.

Belki de onursuz ulemayı cezalandırdığı ve kendisine Horasan'ı terk etme düşüncesini esinlendirdiği için şükrediyordu Tanrı'ya, kim bilir? Celâleddin'se, yaşlı süt nine Nesibe'nin, kız kardeşinin ve daha doğurmadığı bebeğinin, arkadaşı Sinan'ın ve öteki oyun ve okul arkadaşlarının, sonra, kendileriyle arkadaş bile olamadığı bütün çocukların, tanıdığı tanımadığı herkesin canlarını bağışlaması için öfkeyle, umutsuzlukla, coşkuyla, gözyaşları içinde dua etmişti. Dualarının özü, dünyanın bütün dualarının özü neyse oydu: "Tanrım, ne olur, olması beklenen şey olmasın!"

Duaları karşılıksız kalmıştı. Cengizhan kenti almış, sevgili torunu Mutugan'ın Belh yakınlarındaki bir çarpışmada ölmesinin öcünü de, bütün Belh halkının öldürülmesi emrini vermekle almıştı.

Şah Muhammed, Bahaeddin Veled'in de önceden bildiği gibi, kaçıp katliamdan canını kurtarmakla beraber, Hazer denizinin ıssız, kumluk bir adasında, kimselerin bilip tanımadığı, şansız, şerefsiz bir insan olarak ölüp gitmişti.

Bilginler Sultanı'nın Belh'teki ürkünç kehaneti gerçekleşmişti. Ama Bağdat'taki kehaneti gerçekleşmemişti. Halife Nasır Lidinillah'ın belasını bulacağına ilişkindi bu kehaneti. Ancak, dünyadaki günlerini akla gelmedik ayıplarla, işret ve âlemle geçiren Halife, kendi döşeğinde rahat rahat ölmüştü. Moğolların, otuz yedi yıl sonra Bağdat'ı kuşattıklarında, çuvala tıkıp tekmeleye tekmeleye öldürdükleri Halife, Nasır değil, bir başkası olmuştu. Gerçi El Mutasim Billah'ın da selefinden bir farkı yoktu ve böyle bir cezayı çoktan hak etmişti, ama Nasır cezasız kalmıştı.

Peki ama bu bir ceza mıydı? Halife tıpkı yaşadığı gibi, bir seçkin olarak ölmüştü. Eğer Moğollar Tanrı'nın gönderdiği ceza idiyse-

ler, Halife işlediği suçlardan dolayı hak ettiği bir cezayı çekmişti. Müslüman dünyasında yüz binlerce insanın, hiçbir acıyı, hiçbir cezayı hak etmediği bir dönemde, o günah içinde yüzmüştü.

Binlerce insan, tek suçlarının birinin atı önüne çıkmak olduğunu bile bilmeden öldürülür, yok edilirken, haksız yere ceza çekmek, ama bu sırada bir günahın –hatta kendi işlemediği bir günahın– kefaretini ödemek için kurban olarak seçildiğini bilmek, ceza değil, Hallac'ınkine benzer imrenilecek bir alınyazısıdır. Moğollardan üç yüzyıl evvel, Bağdat'ın bir caddesinde "En el Hak!," yani "Tanrı (hakikat) benim!" diye bağıran, bu yüzden yerlerde sürünüp kırbaçlanan, nihayet boynu kesilen ve bu sözü bağırdığı alanda başsız bedeni yakılan Hallac, bu kahredici acılı yolu, bu ölüm yolunu, bilinçli olarak seçtiği için değil midir ki, kendisinden sonraki kuşaklar onun bu sözünü rehber bilip hakikat diye yollara düşmüşlerdir?

Bilginiyle, bilgesiyle tam iki yüz bin Belhli öldürülmüştü; kitaplar ayaklar altına atılmış, camiler, medreseler yerle bir edilmişti. Suçlu suçsuz, günahlı günahsız, bilgili bilgisiz denilmemişti. Katledilen bir kalabalık içinde, herkesi –yakınlarını, mahallelisini, tüm kenti, tüm halkı– ölümün beklediğini bilerek ölen bir insan, artık kaderin adilliğine inanabilir miydi?

Celâleddin, ölen her Belhli için yüreğinin dağlandığını duydu, sanki bir kez de o öldü. Bu bakımdan gerçek anlamıyla Bağdat'ta bilincine vardığı ana yurttan ayrılık, onun için hem alınyazısına inançtan ayrılığın, hem de kendini mükemmelleştirme yolunda insan istencinin özgürlüğüyle buluşmasının ilk adımı oldu...

Kervanları üçüncü gün sabah erkenden, halife başkentinin batı kapısından Mekke'ye doğru yola çıktı.

Aralanmış örtünün gerisinde toparlacık genç kız yüzünü gören Celâleddin, bir anda yüreğinin alınyazısına karşı sonsuz bir minnetle dolup taştığını duydu: Gevher Hatun onunla birlikteydi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNCİ

Aşk, hakikatin açı ölçeridir.

Celâleddin Rumi

Ordu

Mekke, Medine, Şam, Halep, Erzincan... dörtnala giden bir atlının yolundaki işaret direkleri gibi bir görünüp bir yittiler. Bilginler Sultanı hiçbir yerde fazla eyleşmeden, kervanını hep kuzeye, Selçuklu sınırına doğru sürdü.

Şam'dan Erzincan'a dek tüm yollar kuzeye akan insanlarla doluydu. Topraklarını bırakıp kaçan eski Harezm beyleri, yoksul halk, Harezmşah'ın başkenti Gürgenc'in yaşadığı korkunç olayları anlatıyorlardı. Aylar süren kuşatmadan sonra kente giren Moğollar, mahalle mahalle çarpışarak ele geçirdikleri kenti Amuderya'nın suları altında bırakmışlardı.

Moğolları hiçbir şey durduramıyordu: Ne yiğitlik, ne kurnazlık, ne de savaşkanlık. Muhammed Şah'ın oğlu, çılgınlık olarak nitelenebilecek bir gözüpeklikle Moğol ordularını durduracak bir girişimde

bulunmuş, hatta zafer bile kazanmıştı; ama arkadan gelen tümenler onun da işini bitirmişti. Tıpkı avcının kovaladığı bir av gibi Hindistan sınırında Moğollara yakalanmış, düşmanın eline geçmesinler diye annesini, karısını ve odalığını İndus'un sularına atmış, kendisi atının üzerinde geçerek canını kurtarmıştı.

Moğol zulmünü yaşayanların, daha Moğol sözcüğünü duyar duymaz, sanki önlerine cehennem zebanileri dikilmiş gibi gözleri dehşetle irileşiyordu. Aslında saraya yakın yüksek memurların dış görünüşleri bile durumu açıklamaya yetiyordu: Üzerlerinde yırtık pırtık giysiler, pılı pırtılarını iki tekerlekli köylü arabalarına yüklemişler, ev halkıyla birlikte yollara düşmüşlerdi. Şah ordusundan kalıntı birtakım askerler, kılıçtan orağa kadar ellerine geçen her şeyle silahlanmışlardı. Moğolların eline geçen Horasan, Merv, Afganistan gibi yerlerden batıya doğru yollara düşmüş dervişler, ellerinde asâları, kemerlerine asılı Hindistan cevizi kabuğundan maşrapalarıyla ağır ağır, yalpalaya yalpalaya yürüyorlardı. Saçları, sakalları ustura ya vurulmuş, bellerine kadar çıplak "cavlaklar", Suriye yönünden yukarılara doğru çıkmadaydılar. Kendilerine "gazi" denilen savaşçı dervişlere de rastlanıyordu yollarda. İki yüzyıldır Bizans kaynaklı saldırıların temel gücü olan Frank gavurunun bu saldırılarını püskürtmek için Rum Selçuklusunun komutasında, Müslüman dünyasının batı sınırında toplanıp durmadaydı bunlar.

Franklar, Bizans'ı ellerine geçirmeyi başarmışlar, İsa'nın kabrini özgürlüğüne kavuşturmak bahanesiyle Suriye ve Filistin'e yerleşmişler ve buralarda kendi barbar düzenlerini kurmuşlardı: Özgür köylüler artık birer köleydiler, hatta köle bile değil, boyunlarında, efendilerinin damgalarını taşıyan tasmalarıyla birer hayvana dönmüşlerdi.

Bir tek Rumun Selçukluları, Küçük Asya'da Müslümanların hiçbir zaman göstermedikleri bir direnişle, bazen gerileyip bazen ileri atılarak, tutundukları yerleri koruyorlardı.

Sekirlerle, palalarla, baltalarla silahlanmış Gazidervişler, kemerlerine asılı dümbelekleri çalarak, kahramanlık türküleri söyleyerek yürüyorlardı. Sırtlarına asılı torbalarında, bir savaşa girmezden önce düşmanı korkutmak için yüzlerini boyayacakları boyalar, kartal tüyleri, öküz boynuzları vb. taşıyorlardı.

Tüccar kervanları, Selçuklu başkenti Konya'ya, ordan daha kuzeye, Karadeniz kıyılarına ve güneye, Ceneviz kolonileri olan Antalya ve Alanya'ya doğru yollara düşmüş durumdaydılar. Cenevizliler, Ruslar, belleri kara kuşaklı Ermeniler, alınları mavi benekli Hintliler, belleri putataparlar gibi sicim kuşaklı Yahudiler yollarda telaş içinde koşuşturuyorlar, hanlarda at, deve, eşek arıyorlar, pazarlık ediyorlar ama hep yaptıkları gibi aralarında tartışmıyorlardı; hepsi de tek bir düşünce çevresinde birleşmiş gibiydiler: Yaklaşan saldırıdan olabildiğince hızla uzaklaşmak, mallarını, canlarını güvenceye almak... Çarşılardaki dükkânların çoğu kapalıydı. Değerli mallarını ve ailelerini gözden ırak yerlere yerleştiren dükkân sahipleri, atlarını sürekli eyerli, kamçılarını hep çizmelerinin konçlarında tutuyorlardı.

Yollar, hele dağ yolları, boğazlar, geçitler hiç tekin değildi. Kırımdan canlarını kurtaran, ancak açlık, sefillik içinde yüzen Harezm askerleri, hiç kimseye boyun eğmeyen Kürtler, kervanlara saldırıyor, tüccarları, yolcuları soyuyorlardı. Selçuklu Sultanının kendilerine sınır topraklarını açtığı göçebe Oğuz kabileleri de tek durmuyorlardı: Mevsim kışa dönmek üzere olduğu için sürüleriyle birlikte yaylalardan inen Oğuzlar, yolculardan yalnız Sultan adına değil, kendi adlarına da haraç alıyorlardı.

Malatya'ya yaklaştıklarında, hafif silahlar kuşanmış bir atlı birlik durdurdu kervanlarını. Moğollara çattıklarını düşünen deve sürücüleri aman dileyip canlarının bağışlanması için yalvarmaya hazırlanıyorlardı ki, yanıldıklarını anladılar. Moğollar değil, Müslüman Türklerdi bunlar. Silah ve donanımlarının hafif olduğuna bakılırsa, gerideki asıl birliğin öncüsüydüler. Nitekim öyle olduğu anlaşıldı. Bir fersah kadar daha gittikten sonra, uygun bir yerde durmalarını ve aynı yoldan geçecek olan ordularına yol vermelerini emredip, geldikleri gibi hızla uzaklaştılar.

Çok geçmedi, bir dönemecin gerisinden, turna seslerine ve deve çanlarına alışmış dağ yollarını tir tir titreten ritmik bir müzik duyuldu. Borular, davullar, nakkareler, müthiş bir gümbürtüyle, asıl ordunun gelmekte olduğunu duyuruyorlardı. Kervanbaşı, sesini duyurabilmek için gırtlağını yırtarcasına bağırarak, kervanın boydan

boya yol kıyısına çekilmesini emretti. Sürücüler develerini yandaki dik yamaca adeta yapıştırdılar. Burun deliklerinden eyerlerine kısa bir iple bağlı develer, akıllı başlarını kaldırıp, korumaların, kervancıların ve müridlerin telaşlı koşuşturmalarını, karşılarından bir sel gibi gelen koca ordu kervana el koyacak olsa buna sanki engel olabilirlermiş gibi, yükleri, kadınları ve çocukları korumak için atlarıyla bir ileri bir geri gidip gelişlerini serinkanlı bakışlarla izlediler.

Garip, coşkulu müzik iyice yaklaştı. Bilginler Sultanı'nın müridi olmazdan önce Rum topraklarında gavurlarla pek çok kez savaşmış olan Şeyh Hacegi, bu müziği tanıyordu: Adını Büyük Selçuklu devletinin son hükümdarı Sencer'den alan, "senceri" denilen cenk müziğiydi bu.

İki yüzyıl önce, Orta Asya bozkırlarından kopan göçebe Türkmen kabileleri, İslamiyeti benimsemişler ve Çin'den Bizans'a, Gürcistan'dan Irak'a uzanan büyük bir imparatorluk kurmuşlardı. Moğollardan canlarını kurtarmayı başarmış, Semerkand, Merv, Tebriz gibi kentlerden yollara düşmüş binlerce insanın kurtuluş umudu, işte bu büyük imparatorluktan ayakta kalmayı başarmış son küçük parça olan, Rum toprakları üzerine yerleşmiş Selçuklu Sultanlığıydı.

Kervandakiler rahat bir soluk almışlardı. "Senceri"nin kulaklarına ulaşabilen sözlerinden anladıklarına göre, karşılarındaki ordu, Konya'daki Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubad'ın, Bağdat'a, çaresiz düşmüş Halifeye yardımcı olmak üzere yola çıkardığı orduydu.

Dönemecin ucundan ilk görünenler, mızraklı süvariler oldu. Onları, hemen her savaşın yazgısını ellerinde tutan seçme savaşçılar: alpler ve bahadırlar izledi. Altlarında kuzguni Arap atları vardı. Atlardan bazısının boynunda, savaştaki başarılarının ödülü olarak Sultanın armağan ettiği altın halkalı süslemeler vardı. Kardeşiyle birlikte devenin sırtında sindikleri yerden orduyu büyük bir merakla izleyen Celâleddin, bahadırların komutanının atında bu süslemelerden tam dört tane saydı. Tepeden tırnağa zırhlı, eğri Dağıstan kılıçlı, dev gibi bir adamdı bu. Ağır gürzünü, hemen ardından gelen silahçısı taşıyordu. Kendilerine çavuş denen bu silahçılardan her bahadırın arkasında üçer dörder tane vardı.

Bahadır müfrezesinin arkasından, hançerler ve hafif kalkanlarla silahlanmış bir birliğin korumasında bayraktar geliyordu. Üç köşeli bayrağın rengi, Halifeye sadakat işareti olarak siyahtı, ama tam ortasında, Selçuklu soyunun simgesi olan kızıl şahin yer alıyordu.

Boz Belucistan develeri üzerine yerleştirilmiş davul ve nakkareleriyle müzik takımı da geçtikten sonra, özel bayraklarıyla sipahiler göründüler. Sipahi bölüklerinin komutanları, savatlı silahları, altın, gümüş, süslemeli koşum takımlarıyla hemen belli oluyorlardı.

Ama Belhlileri en çok şaşırtan şey, ağırlıkların taşındığı arabalardan hemen önce geçen üç birlik oldu. Atları müthiş iri, palaları çifte kabzalı, mızrakları çok uzun, kılıçları iğne gibi ince, zırhları ağır, tolgaları ve yelmeleri değişik, kimi Ruslar gibi sarışın, kimi İranlılar gibi yağız savaşçıların, zırhlarında, kılıçlarının kabzalarında, arkalarına attıkları pelerinlerde Hıristiyan ve gregoryen haç işaretleri görmek, Bilginler Sultanı'nın kolay kolay hiçbir şey karşısında şaşırmayan müridlerini bile şaşırttı. Bu adamların Hıristiyan olduklarına kuşku yoktu; peki öyleyse, Müslümanların Halifesini korumak için hazırlanmış bir ordunun içinde ne işleri vardı?!

Binbir ulusun, kavmin, ırkın kaynaştığı Küçük Asya topraklarına yerleşmiş olan Selçukluların, kendi dinlerinden olmayanları itip horlamak şurda dursun, tam tersine, Rum ve Ermeni vassallarını bayrakları altında topladıklarını, Gürcü, Frank, Norman ırkından olanlardan, tıpkı Türklerden kurdukları gibi, paralı askeri birlikler kurduklarını çok sonra öğrendiler. Batının, "Karanlık Dünya"nın şövalyelerinin yüzyıllar süren saldırılarına karşı koyabilmelerinde, belki bu dinsel hoşgörülerinin de büyük payı vardı.

Bitip tükenecek gibi görünmeyen bir sıra halinde silah, araç ve gereçlerle yiyecek ve içecekleri taşıyan atlar, develer, katırlar geçti en son. Selçuklu ordusu sanki açlık çekilen bir diyarda, kendisine koca bir yıl yetecek yiyecek ve donanımı da yanında götürüyor gibiydi. Celâleddin, Büyük Selçuklu Devletinin ünlü veziri Nizam ül Mülk'ün devlet yönetimine ilişkin *Siyasetname* adlı kitabındaki bir

öğüdünü anımsadı: "Sefer sırasında, ordunun gereksinimi olan her şeyi önceden sağlamak gerekir; haraç ya da başka yollarla köylüleri soyup soğana çevirmek, onları size düşman eder." Halkın desteğinin ne demek olduğunu bilen Selçuklu sultanlarının bu bilgece öğüdü hâlâ tuttukları anlaşılıyordu. Kafasız Harezm şahlarının hiç anlamadıkları, önemsemedikleri bir şeydi bu.

Aylar süren yolculuklarının biricik sevinci oldu bu düzenli, akıllı, güçlü orduyla karşılaşma. Moğollar bu orduyu da koyun sürüsü gibi dağıtabilecekler miydi bakalım?

Malatya önlerinde karşılaştıkları bu düzenli ordu, sağ esen yurduna döndü: Moğollarla beklenen çarpışma gerçekleşmemişti. Çünkü Moğollar Bağdat üzerine yürümekten vazgeçerek, kuzeye, Kafkasya'ya yönelmişler ve Hazer'i dolanarak Volga'ya, Rusya içlerine sokulmuşlardı. Bir süre için ertelemişlerdi anlaşılan Bağdat seferini.

Ağırlıkların arkasında giden keskin gözlü okçu birliği de iyice gözden yitince, kervan başı coşkulu bir "Ya Allah, ya Bismillah!" çekerek yeniden yol emri verdi.

Öğleden sonra kervan dağ boğazından çıkınca önlerinde göz alabildiğine uzanan geniş vadiye bakakaldılar. Güneş altında göz kamaştırıcı ışıklar saçarak parlayan dağ doruklarındaki karlara, o dağların eteklerine, Fırat'ın çelik rengi sularının şarlayıp aktığı derbente köprü kurmuş gökkuşağına, üzerinde yaylakçıkların derme çatma damlarının yer aldığı yemyeşil yaylalara, bahçelere, köylere, vadinin tam ortasında yer alan mübarek Malatya şehrine uzun uzun bakıp, seccadelerini serdiler ve aylardır ilk kez ferah bir yürekle ikindi namazlarını eda ettiler. Bitmez tükenmez yollardan ardı ardına geçtikleri ülkelerden sonra nihayet varacakları yere ulaştıklarını düşünüyorlardı. Geride korkunç çöller, ürkütücü dağ silsilelerini bırakmışlardı. Önlerinde güçlü Selçuklu Sultanınca korunan barışçıl, dingin, verimli topraklar uzanıyordu.

Ama Bilginler Sultanı Malatya'da hiç durmayacaklarını söyledi ve kervanın yönünü kuzeye döndürdü. Ta Erzincan'a vardıklarında, güneydoğuya doğru kıvrıldılar.

Ateşler

Selçuklu Sultanlığı sınırları içinde epey ilerlemişlerdi. Bilginler Sultanı, kervanını nihayet, halkının çoğunluğunu Rum ve Ermenilerin oluşturduğu Larende adlı küçük bir kasabada durdurdu. Burada ne kadar kalmayı düşünüyordu, belli değil, ama en azından kapıya dayanan kışı burada geçirecekleri belliydi.

Selçuklu Sultanı'nın buradaki valisi Emir Musa, okuması yazması olmayan, ama Sultana alabildiğine sadık bir Türk askeriydi ve sorumlusu olduğu kenti şeriat yasalarından çok, "türe" denilen göçebe Oğuz kabilelerinin kurallarıyla yönetiyordu. Din ululara sonsuz bir saygı duyduğu ve Bilginler Sultanı'nın Larende'de bir süre kalma kararı özsaygısını okşadığı için, bu Belhli din büyüğünü, büyüklüğüne yakışır bir saygınlıkla ağırlamayı görevi bildi.

Selçuklu ülkesinin hemen bütün valileri, sarayında bilgin, şeyh ve ulema takımını toplayıp onların öğütlerini dinleyen ve onları armağanlara boğan Sultan Alaeddin Keykubad'a öykünüyorlar ve şairiyle, din bilginiyle ileri gelen kişileri konaklarında ağırlamayı, sultanlarına sadakatle eş tutuyorlardı. Gelgelelim, Larende'yi onurlandıran şu Belhli bilgin biraz ters, harın bir adamdı ve "Ben medreseden başka bir yerde konaklamam!" diye tutturmuştu.

Oysa Larende, Ermeni kralı II. Levon'dan alınalı topu topu beş yıl olmuştu, bu yüzden de, kimi eskiden kalma, yıkık dökük, kimi de fetihten sonra kullanılmaz olan pek çok kilise ve manastırla dolu olmasına karşın, henüz tek bir medresesi yoktu.

Ama Emir kesin kararını vermişti: Belhli büyük bilgini ne pahasına olursa olsun kentinde alıkoyacaktı. Söz verdi: Kışa kadar bir medrese yapacağım sana, dedi.

Sözünü de tuttu. Bilginler Sultanı bir ay sonra yeni yapılan medreseye geçti. Evet, Nişabur'da, Şam'da, Halep'te gördükleri gibi yüzlerce hücresi olan görkemli medreselerden değildi bu, ama yine de, ev halkıyla beraber kendisinin, müridlerinin, yeterince müderrisin ve on kadar da softanın –medrese öğrencisi– kalmasına yetecek büyüklükte, alçakgönüllü bir yapıydı.

Selçuklu Sultanı'nın, ünlü ve saygın biri olma heveslisi Emir'in saflığı ve içtenliği, yalnızca o kışı Larende'de geçirmeye niyetlenen Bilginler Sultanı'nın burada tam yedi kış geçirmesine yol açtı.

Celâleddin'in çocuk aklı, Sultanın başkentine on yedi fersah uzaklıktaki bu kasabada olağanüstü inceliğine kavuştu, çağının açık bilgilerini yine bu kasabada aldı. Hıristiyanların, içlerine gizli tapınaklar kurdukları volkanik kayalarla çevrili, birbirinden hünerli Rum ve Ermeni ustalarla ve Horasanlı ilahiyatçılarla dolu bu yemyeşil vaha, onun gençliğinin de geçtiği yer oldu. İlk bahar tadını, ilk büyük acıyı ve ilk mutluluğu da yine Larende denilen bu kasabada tattı.

Bağlarda, bahçelerde yürürken, tepelerdeki çayırlıklarda dolaşırken, derelerde akan buz gibi suların şırıltılarını dinlerken, doğayı yöneten yüce güce karşı minnetle karışık taşkın sevinci ilk burada duydu. Doğa, çocukluğundan beri onu derinden etkilerdi. Ama ilk kez burada, on altıncı ilkbaharını sürdüğü Larende'de, doğaya karşı duyduğu coşku, çılgınca bir kendinden geçişe dönüştü. Bu kendinden geçişi, daha sonraları da, yaratılanların en mükemmeli olan insanoğlunun ruhunda gizli sonsuzluk olgusu üzerine her düşünüşünde tekrar tekrar yaşayacaktı.

Yıllar geçtikçe, bütün duyguları gibi bu coşkusunu da yönlendirmeyi öğrendi; ama bunu asla bastıramadı; istediği zaman, ufacık bir iteklemeyle, önündeki her şeyi silip süpürecek bir çığ gibi boşanmasına izin verdi.

Aslında zamanın perdesini yırtıp onun duygu ve düşüncelerini yedi yüzyıl ötelerden günümüze taşıyan da yine bu çığ olmuştur.

Geçti katar katar
Vadiyi sulayıp bulutlar.
Gümbürdedi semanın davulu:
"Can gelsin her şeye!"
Toprak uyandı... ve baharın kokusuyla beraber
Geldi gülün özünden de haberler.
Damarlarına kan yürüdü dalların
Tohumdan filize aşk yürüdü
Ağaçsa yüreğinin sırrını ele vermede...

Epey sonra, Konya'da yazıldı bu dizeler. Ama şiire dönüşecek gücü bulması, burada, Larende'de oldu. Hiç farkında olmadan başlamıştı şiire; daha doğrusu olgunlaşmamış dizeler oluşmaya başladı ilkin; tıpkı henüz olmamış kavun gibi. Garip, birbiriyle ilintisiz birtakım seslenişler, kopuk kopuk birtakım görüntüler... Arada bir hiç eksiksiz tam bir dizenin doğuverdiği de oluyordu. Gençlik gazellerinden kimilerini yeniden işlemiş, altına da ilk mahlâsı olan Hâmuş imzasını atmıştı; bu ilk gazellerini vaazlarında kullandığı bile oluyordu bazen.

Ah, gençlik, gençlik! Hâmuş, "susmuş" demekti. Daha yanmaya başlamadan önce kendini, hayatı ve ölümü anlamış, hakikat ateşiyle yanmış, bilgeliğe ermiş gibi görürdü... Oysa bütün bunlar çok sonra, Konya'da gerçekleşecekti.

Larende'de ise o bahar henüz hayatının on altıncı baharıydı ve gün batımına doğru yürüyüşten dönerken, Karadağ'ın dorukların-daki karları kan kızıla boyayan günün son ışıkları yüreğine nedensiz bir keder salar, yorgun bedeninin sanki usulca eridiğini ve ilkbaharın leylak rengi akşamına karıştığını duyardı.

Geceleri yalnız karakollarda değil, tüm kentin çevresinde ateşler yakılırdı. Kenti dört yandan kuşatacak duvarları ören işçiler, sanki alınterleri ve sonsuz çabaları onları esaretten, aç, sefil hayatlarından, elleri kızılcık sopalı amele çavuşlardan uzaklaştıracakmış gibi çalışmalarını gece de sürdürürlerdi. Bu işçilerin çevreden tümüyle kopmuş, yalnızca kendi iç dünyalarına yönelmiş bakışlarını Celâleddin bir de, dua ettikleri sırada babasıyla müridlerinde görmüştü. Açık başları; şerit gibi kesilmiş bir kumaş parçasıyla tutturulmuş kumral, kara saçları; gür, kıvırcık sakalları ve kor gibi yanan gözleriyle duvar işçileri, kendisinde hayranlıkla karışık bir merak uyandırıyorlardı.

Her yanında sivri, keskin çıkıntılar bulunan kaba kesilmiş taşları ustaca yerleştirerek duvarı yükseltirken, hemen hiç konuşmazlardı: Birbirlerini konuşmadan da anlayabildikleri belliydi.

Eski uygarlıklardan kalma mermer köşe taşları ve sütunlar da kullanılıyordu duvarlarda, karışık olarak sıralanan mermer ve taşların üzerine yoğun Horasan harcı boca ediliyordu: Çabucak donan ve bir

dondu mu da, tuttuğunu bırakmayan bir harçtı bu; Karadağ silsilesini koparıp birbirinden ayırmak nasıl olanaksızsa bu duvarlardan tek bir taş sökebilmek de olanaksızdı. Yapı ustaları böyle ustaydılar işte!

Yıllar sonra, gençliğindeki bu gözlemlerine dayanarak şöyle söyleyecekti: "Yapmak için Rum'u çağır, yıkmak için Türk'ü." Rumlar ve Ermeniler iyi yapıcıydılar, Türklerse iyi savaşçı. Aslında Türkler de az şey yapmamışlar, az şey kurmamışlardı. Ama onların yaptıkları gözle hemen görülen yapılardan değildi: Devlet yapısıydı bu; devlet kurmuşlardı Türkler bol bol.

O yıllarda yalnızca Larende çevresinde değil, Selçuklu Sultanlığının bütün kentlerinin çevrelerinde gece boyu aralıksız ateşler yakılıyor, temeller kazılıyor, taş taşınıyor, bu taşlar dantel gibi incecik bezeklerle donatılıyor, sonra da camiler, saraylar, medreseler, hamamlar, hanaylar ama en çok da kervansaraylar, köprüler ve kale duvarları yapılıyordu. Gürcistan'dan İran'a, Bizans'tan Şam, Kahire ve Halep'e kadar her yandan yapı ustaları getirtiliyordu. Ermeni taşçı ustalarının sezgileri, Horasanlı mimarların gelenekleri, Türkmen halı ve kilimlerinin bezekleri, Rum ustaların deneyimleri... Bütün bunlar simyacı potasında değişik metallerin kaynayıp birbirleriyle kaynaşması gibi, tek bir potada eriyor, tek bir bütüne dönüşüyordu.

Bütün bu çalışmalar sırasında öyle acele ediliyordu ki, sanki Konya'daki Sultandan yapı işçilerine, valilerden mimar ve ustalara dek herkes, bu yakınlarda püskürtülen batının Haçlı Seferlerinden sonraki şu soluklanma döneminin fazla uzun sürmeyeceğini ve bundan çok daha büyük bir saldırının doğudan gelmesinin an meselesi olduğunu önceden hissetmiş gibiydi. Bu saldırıya bir hazırlıksız yakalanırlarsa, başlanan hiçbir şey bitirilemeyeceği gibi, onlardan, yarattıkları bu koca uygarlıktan, geriye tek bir taş bile yadigâr kalamazdı.

Gerçekten de, otuz kırk yıl gibi bir süre içinde Selçuklu Sultanlığında, bundan önceki iki yüzyıl ve bundan sonraki iki yüzyılda yapılanlardan çok daha fazla şey yapıldı. Üstelik bu yapılanlardan pek çoğu Moğollardan da, Osmanlılardan da uzun yaşadı: Yedi yüzyıl sonra bugün de, o hummalı günlerin ve bozkır ateşleriyle aydınlatılmış kan ter içindeki gecelerin anısı olarak duran anıtsal yapılardır bunlar.

Celâleddin başını omuzlarının içine çekip ateşe biraz daha yaklaştı. Dağda eriyen karların soluğu buraya dek ulaşıyor, topraktan sürekli sis yükseliyordu: Bahar gelmişti gerçi, ama geceler hâlâ soğuktu. Bir Rum delikanlı ateşin üstüne asılı koca bir kazanda çorba kaynatıyordu; molla giyimli Celâleddin'in yaklaştığını fark edince, üzerinde oturmakta olduğu koyun postundan kalkıp, ciddi bir yüzle bir şeyler söyledi. Celâleddin yanıt olarak, konuştuğu dili bilmediğini söyledi. Elindeki sopayı gocuğunun altına sokmuş, başındaki tüylü papağın altında gözleri kurt gözü gibi pırıl pırıl, ateşin başında duran amele çavuşu, sakalını sıvazlayıp, seyrek dişlerini ortaya çıkaran bir sırıtıştan sonra:

"Gavur bu," dedi. "Kendi dilinde konuşuyor, sünnetsiz teres! Bayılırlar gevezelik etmeye! Ama gözünü üzerlerinden ayırmadın mı, iyi çalışırlar!"

Celâleddin karşılık vermedi. Alevlerin yükselip alçalan kızıl dillerine dalıp gitmiş gibiydi.

Zorbalıktan, kabalıktan, cahillikten uzaklaşmak için bunca yol tepmişler, neredeyse dünyanın öbür ucuna gelmişlerdi. Ama nereye gitsen, aklın ve hünerin, bilginin ve ruhun üzerinde cehaletin sopasını kalkmış buluyordu. Yolculukları sırasında bazı yerlerde bilginin saygı gördüğüne de tanık olmamış değillerdi; ama eğer bilgi işe yarıyorsa gösteriliyordu bu saygı. Peki bu kahredici durum hep böyle mi sürüp gidecekti? Oysa insanı insan yapan, yalnızca akıl ve ruhtu; yoksa et, kemik ve deri değil; bunlar onu hayvandan üstün kılmaya yetmezdi.

O ilkbahar, Larendeli yapı işçisinin konuştuğu dili öğrenmeye karar verdi. İçinde bu arzuyu uyandıran şeyin ne olduğunu kendisi de bilmiyordu: Cahillikten nefret mi, yoksa ustalığa, hünere saygı mı?

Karar verdiği bir şeyi ne pahasına olursa olsun uygulamak, daha gençliğinde kişiliğinin önemli özelliklerinden biri olmuştu. Bir yıl sonra, çok iyi Rumca konuşabiliyordu. Bir süre sonra ise, Eflatun'un yapıtlarını kendi dilinden okumaya, Konya yakınlarındaki Ortodoks kilisesinin baş rahibiyle Eflatun üzerine tartışmaya, hatta Rumca şiirler yazmaya başladı.

Kardeşi Alaeddin, ne düşüncelerinde ne de gezintilerinde onunla beraberdi. Aslında baştan beri pek az şeyi paylaşırlardı, pek az ortak yanları vardı.

Larende'de geçirdikleri şu ilk kış, kardeşini yatağa sermişti. Aşıp geldikleri uzun yoldan mı, buraların ikliminden mi, yoksa günde sekiz-dokuz saat yarı karanlık hücrede süren derslerin üzerine kimi kez gece boyu uykusuz kalarak gerçekleştirilen dua fasıllarından mı, neden olduğu bilinmez, sağlığı bozulmuştu Alaeddin'in. Hiçbir hekim, hiçbir ilaç derdine çare olamamıştı. Hatta annesinin ısrarı üzerine kendisine okunmuş kâğıt yutturmuşlar, tütsüler tüttürmüşler, hocalara okutup üfletmişlerdi, ama kardeşinde en ufak bir düzelme olmamıştı. Peygamber zamanından bu yana hadislerin dayandırıldığı kırk elli kişinin adını, yüzlerce sayfalık Kur'an tefsirlerini tek sözcük sektirmeden tuttuğu o harika belleği de iyice zayıflamıştı.

Kendisi de tebabetten anlayan Bilginler Sultanı, Halep'ten özel bir hekim çağırmış, bu hekimin hazırladığı macun kıvamındaki merhemle her sabah bütün bedeni ovulmuş, her akşam da özel bir iksir içirilmişti kendisine. Önce biraz düzelir gibi olmuş, ama ilkbahara doğru yeniden ağırlaşmıştı. Cılız bedeni, tahta gibi göğsüyle, çökkün, kambur, yastıklarla pekiştirilmiş yatağında yatıyor, öksürüklerinden bütün medrese titriyordu. Artık dersleri de izleyemiyordu ve sürekli olarak annesinin bakımı altındaydı. Celâleddin, kardeşinin her gün geçmişe doğru kendisinden biraz daha uzaklaştığını hissediyordu.

Gevher

Medresenin avlusunda, kardeşinin hücresinden gelen yürek paralayıcı öksürük seslerini duyan Celâleddin, çocukluğundan beri zayıf, içine kapanık, kolay yaralanabilir biri olmasına karşın, şu ılık ilkyaz gününde, güneşin ısıttığı avlu taşlarının sıcaklığını da, erik çiçeklerinin acımsı kokusunu da duyanın kendisi olduğunu, canlı, neşeli, hareketli, hayat dolu olan kardeşininse hasta yatağında yattığını, yarı acıma, yarı utançla düşünüyordu ki, birden arkasından incecik bir kız sesi duydu:

"Hasta için babam gönderdi bunu... Kızılcık şerbeti..."

Döndü, Celâleddin. Babasının müridlerinden Şerafeddin Lala'nın kızı, elindeki küçük testiyi uzatmış, bekliyordu.

Nasıl da değişmiş, nasıl da büyüyüvermişti! Yine öyle, toparlacık yüzlü ve gamzeliydi. Ama ağzını yetişkin kızlar, kadınlar gibi tülbentinin ucuyla örtmüştü. Ayaklarında, sivri uçları yukarı kıvrık, nakışlı yemeniler vardı. İri gözleriyle kendisine sadece bir an bakmış, sonra bakışlarını yere indirmişti.

Testiyi almayı unutup gitmişti Celâleddin.

"Buyurun!"

Ne diyeceğini bilemiyordu. Hiçbir şey söylemeden testiyi aldı. Ama yerinden de kımıldamadı. Kız bir kez daha gözlerini hızla kaldırıp ona baktı, sonra yeniden yere indirdi; hafifçe eğilip selam verdi ve suda akar gibi avlu kapısına doğru uzaklaştı. Ancak avlu kapısının kapanma sesini duyunca kendine gelebildi Celâleddin.

O ilkbahar Gevher der başka bir şey demez oldu. Rüzgârda sallanan yaprakların, otların hışırtısında, atların nal seslerinde, arabaların gıcırtısında hep onu duydu, onu düşledi. Kuşların bir kanat çırpışta göklere yükseldiğini gördü mü, yüzünü allar bastı: sanki Gevher Hatun bir an gözlerini kaldırıp kendisine bakmış gibi... Her pınarın suyunda bu adı gördü: "İnci" demekti çünkü Gevher. Her nesnenin özünü "inci" olarak adlandıran skolastik ilahiyatçılar gibi, gördüğü, dokunduğu her şeye Gevher der oldu.

Yaz boyunca, onların evinin çevresinde dolandı durdu. Hatta bu çabaları sırasında bir sabah erkenden, Gevher Hatun pınara su doldurmaya giderken onunla bir an göz göze gelmeyi bile başardı. Ama o kadar az gidiyordu ki pınara Gevher! Testisini sağ omuzu üzerine yerleştirip suda akar gibi yürüyüşüyle pınara gidip gelişleri, parmakla sayılacak kadar azdı. Bu arada Gevher Hatun'un babasına aşırı ilgi göstermeye başlamış, onlara her gidişinde altına minderler, yastıklar koşturmuş, ayranlar, şerbetler sunmuş ve kırışıklar içindeki yanık yüzünde Gevher'in yüz çizgilerini bulma umuduyla, gözlerini ondan hiç ayırmamıştı.

Bu durum da tabii büyüklerin gözünden kaçmadı.

Ağaçların meyvelerle ağırlaşıp, dökülen yaprakların ekşimsi kokusunun yaklaşan yağmurları ve düğünleri müjdelediği güz ortalarında bir gün babası kendisini çağırıp:

"On yedi yaşındasın," dedi. "Allahın izniyle artık seni evlendirmek istiyoruz. Biz annenle bir gelin adayı bulduk, ama daha önce senin de bir görüşünü almak istiyoruz: Ola ki gönlünü kaptırdığın bir başkası vardır?"

Hemen babasının önünde diz çöktü, gözlerini yerden kaldırmaya cesaret edemeden, duyulur duyulmaz bir sesle:

"İzniniz olursa, müridiniz Şerafeddin Lala'nın kızı Gevher Hatun'la evlenmek isterim," dedi.

Bilginler Sultanı kendini tutamayıp güldü.

"Kalk ayağa! Bizim de düşündüğümüz oydu."

Celâleddin babasının kuru, buruşuk ama ürkütücü Bağdat önündeki o öfke patlamasını hâlâ unutmamıştı –ellerine sarıldı.

Toyumuz düğünümüz kutlu olsun dünyaya!
Tanrı boyumuza göre biçmiş bu toyu bize
Zühre aya eş oldu, dudu kuşu şekere
Padişahımızın devleti sayesinde.
Ey güzel, ne güzel yürüyorsun!
Ey ırmağımız, bizi arayan sevgili
Deremizde ne hoş çağlıyorsun,
Neyimiz, ne güzel çalıyorsun,
Çözüp ayağımızın bağnı, tutup elimizden,
Bizi ne hoş yürütüyorsun!
Raksedin ey ârifler, sufiler semaa girin
Çarkurun, dönün, gülün, köpürün!
Bir bölük halk denizler gibi coşmada
Bir bölük halk dalgalar gibi secde etmede
Bir bölük halk da kılıç gibi savaşıp kan içmede.
Nesrinle gülün gerdeğinde boynuma bir davul astım
En güzel giysi defle davul bize bu gece.

Sus, bu gece Zühre sâki oldu, kadeh sunuyor!
Kızıl yüzlü dilber, elinde kadeh, şarap içiyor
Sus, bu gece padişah mutfağa girdi, helva pişiriyor!

İkinci Kandil

Celâleddin şiirlerini genellikle yüksek sesle söylerdi. Ritm, şiirlerinde gitgide önlenemez bir güç kazanmaya başlamıştı. Şiirlerindeki ritme artık kendisi bile boyun eğiyordu. Önce başını sağ omzuna doğru yatırarak şiirinin sesine kulak veriyor, sonra ağır ağır, sanki yulardan bastıran bir güce karşı korcasına, ayağa kalkıyordu. Derken eteklerini toplayıp ilk adımı atıyor, sol kolunu yana açıp, elini havada hareketsiz bırakarak, olduğu yerde ağır ağır dönüyordu.

Sonsuz bir dönüş içindeki evrenin uyumunu duyuyordu içinde. Ve bu uyum tüm varlığını kapladı mı, sağ kolunu hafif ileri atıyor ve dönmeye başlıyordu. Önce ağır ağır, sonra gitgide hızlanarak, soluk gölgesini şiirin müziğiyle rebabın ezgisinde götürdüğü, tüm evreni dolduran, ritmle karışıp kaynaşana ve kendinden geçene dek dönüyor, dönüyordu.

İşte şu anda da, "Toyumuz düğünümüz kutlu olsun dünyaya!" derken, ayağa kalkmış ve hücrenin taş döşemelerinde ilk adımlarını atarak, çoktan uykuya gömülmüş olan koca medresede, tek başına, yanan kandilin çevresinde dönmeye başlamıştı. Ve işte yine, rebabın tellerinden onun dizesini tekrarlayan sesler duyulmuş, bunun hemen ardından da, kollarının kanat gibi iki yana yükselmesiyle, hücrenin duvarlarında gölgeler uçuşmaya başlamıştı.

Rebab, düğün bayram ediyordu sanki: Büyü gerçekleşmiş, âşıklar birleşmişti. Ama rebabın sevincinde bir hüzün de vardı: Birbirinde tümüyle eriyip yokolmanın, "ben" ve "sen" diye ayrı varlıkların olmadığı bir kavuşmanın olanaksızlığının hüznü... Sevenle sevilen arasındaki sonsuz çelişkinin giderilememesine duyulan bu hüzün, her nakaratta daha bir esrik, daha bir çılgın nitelik alıyordu.

Ve ak sakallı ihtiyar, gitgide daha hızlı, gitgide kendinden geçerek dönüyordu. Eteklerinin rüzgârından savrulup duran kandilin alevi kaç kez sönecek gibi olmuştu...

Değerli okurum, gelin bu mutlu kendinden geçiş anında onu bir kez daha yalnız bırakalım; hatta bir süre için medreseyle Konya'dan da çıkıp gidelim. Çünkü artık Celâleddin Rumi için aşkın ne anlama geldiğini açıklamamızın zamanı geldi.

Ozanımız, aşkı, hakikati kavramanın biricik yolu olarak görüyordu.

Bir kuyumcunun sanatına duyduğu sevgi, diyordu, onu metalin gerçek niteliğini kavramaya götürür ya da o zamanın diliyle söyleyecek olursak, metalde gizli olanı kavramaya, dolayısıyla da, o metali işleme yol ve yöntemlerine hakim olmaya götürür.

Öte yandan, metalin gizini ele geçirme süreci, usta için, kendi kendini anlama sürecini ifade eder.

Mükemmel ustalık (yani saltık hakikatin kavranması), öznenin nesneyle, ustanın elindeki malzemeyle tam anlamıyla kaynaşmasını, ustanın kendini elindeki malzemeyle özdeşleştirmesini gerektirir. Ama gerçeklikte ya da Celâleddin'in diliyle, "bu çocuklar ve yarım yamalaklıklar dünyası"nda, böylesi bir kaynaşmaya ulaşmak olanaksız olduğu için, tek ve saltık hakikat ancak göreli olarak bilinebilir, özdeşleştirme ise ancak saltık dünyada tasavvur olunabilir.

Saltık olanı kavramak istemek, ama bir yandan da saltık olanın kavranabilmesinin olanaksız olduğunu bilmek... Celâleddin Rumi'nin şiirsel diyalektiğinin özünü, işte bu çelişkiyi giderme çabası oluşturur. Onu, saltık hakikatin kavranabileceğini öne süren geleneksel sufi hareketten ayıran başlıca nokta da budur.

Aslında gözlemleyenin gözlemlenenle, kavrayanın kavrananla özdeşleşmesi, doğanın nesnel güçlerinin canlılaştırılması biçimlerinden biridir ve dinsel dediğimiz bilinç yapısına özgü bir durumdur.

Maddi âlemin nesnel yasalarını mecazlara, iğretilemelere dayanan düşünce sistemleriyle kavrama girişiminin çoğu kez fantastik olarak nitelenebilecek sonuçlar vermesine bakarak (sufiler taşın yere düşmesini de, gezegenlerin Güneşin çevresinde dönmesini de aşkla açıklıyorlardı), bu düşünce sisteminin gerçek bir içerikten yoksun olduğunu ya da akılcılık çağında, herhangi bir şeyin kavranmasına katkıda bulunamayacak, tükenmiş bir yol olduğunu düşünmemek gerektir.

Unutmamak gerekir ki, akılcılık çağı olan, bilimsel teknolojik devrimler çağı olan yirminci yüzyılın içinde bulunduğumuz şu son çeyreğinde bile sinektik gibi disiplinler doğabilmektedir. Sinektika, mantıksal düşünme yoluyla çözüme kavuşturulamayan en karmaşık teknik sorunların çözümünde iğretilemeli, mecazlı düşünme yollarına başvurmakta ve metodolojisinin temeline çoğu kez canlılaştırma olayını koymaktadır. Sinektikler, örneğin gemi yapımıyla ilgili mühendislik sorunlarının çözümü için, ressamları, ozanları, müzisyenleri, kısacası, profesyonel uğraşları gereği düşünce sistemleri mecazlara, iğretilemelere dayanan kimseleri çağırmakta ve bunlardan, kendilerini herhangi bir nesnenin ya da olayın yerine koymalarını ve bu sıradaki duygularını dile getirmelerini istemektedirler.

İdealist olmaları dolayısıyla felsefi monizmi, yani evrenin birliğini savunan sufiler için, doğada ve toplumda yer alan olaylar, tıpkı bireyin ruhsal yaşamında olanlar gibi, genel ve ortak diyalektik yasalara bağlıydı.

Ruhsal yaşamı, yani mikrokosmos olarak kendi kendilerini kavramakla, tüm dünyayı, yani makrokosmosu da kavrayabileceklerini düşünen sufiler, özellikle iç dünyalarıyla uğraştılar.

Celâleddin'in, saltık dünyanın nerde olduğu sorusuna, "sizin yüreğinizde" yanıtını vermesinin nedeni de budur.

Aşkın, özellikle de erkekle kadın arasındaki aşkın, sufi felsefesinde önemli bir yer tutması doğaldır; çünkü, bilindiği gibi, erkekle kadın arasındaki ilişki, insan-insan ilişkisi olduğu kadar, insan-doğa ilişkisidir de aynı zamanda. Ya da, Marx'ın sözleriyle söyleyecek olursak, insanın sosyal özünün onun ne kadar doğal özü olduğu, başka bir deyişle, insanın ne kadar insan olduğu, en dolaysız biçimde aşkta ortaya çıkar.

Celâleddin Rumi de, Hegel diyalektiğini önceleyen diyalektiğini, bir yandan birbiri içinde erime arzusunu, öte yandan özdeşleşmenin erişilemezliğini içeren aşk psikolojisine dayandırıyordu.

Celâleddin'in duygu ve düşüncelerine yön veren şey, dünyayla uyum içinde olma konusunda duyduğu sonsuz arzuydu. Bu uyumu,

döneminin mantıksal skolastisizm zemininde aradı, ama mantıksal skolastisizmin mızmız, kılı kırk yaran dogmatizminde, aslanla eşek arasındakinden daha fazla bir uyum bulamadı.

Geriye yürek kalıyordu.

Celâleddin'in, yüreği bilincine yeğlemesinin nedenini anlamak zor değil: Sufi erlerin kendi kendilerini gözlemleyerek kuşaklar boyu geliştirdikleri –bugün herhalde deneysel ruhbilim olarak adlandırabileceğimiz–, "yüreğin bilimi", gerçek bilgiye o zamanki düz, formal metafizikten çok daha yakındı.

Ama yüreğin eriştiği bilgi, sezgiseldir. Bununsa, simgelere ve iğretilemelere kapı aralayan hatalı muhakeme (paraloji) ile sonuçlanacağı açıktır. Öte yandan, iğretileme sanatın iyeliğindedir; bu kavrama başvurduğunuz anda, sanatın topraklarına girdiniz demektir.

Bir düşünce akımı olarak sufilik, en başından beri hep şiirle iç içe olmuştur.

Başlangıçta, sufi meclislerinde aşk üzerinde halk şiirleri okunuyordu. Örneğin, din sapkınlığıyla suçlandığını daha önce gördüğümüz Nişaburlu Şeyh Ebu Said Meyheni böyle yapıyordu. Daha sonra sufiler kendileri şiir yazmaya başladılar; bunlar, bu meclisler için özel olarak yazılmış rubailer ve gazellerdi. Bu şiirlerde, çeşitli mecaz ve mazmunlarla, "hakikat arayıcısı"nın ruhsal durumu yansıtılıyor, böylece dinleyiciler bu yolda coşturulmaya çalışılıyordu.

Vaazlar ve çeşitli vesilelerle yapılan konuşmalar, bir öğreti olarak sufiliğin daha derinlemesine çözümlemesinin yapılmasını gerektiriyordu; Ensari'nin, Senaî'nin ve Attar'ın alegorik yapıtları işte bu aşamada ortaya çıktı.

Sufi şiiri geliştikçe, tıpkı felsefi düşüncenin soyut mantık kategorileri geliştirilmesi gibi, imgeler, metaforlar geliştirilmiş, neredeyse bir mazmunlar saltanatı yaratmıştır.

Celâleddin Rumi ise, bu saltanatın sultanı, bu geleneğin doruk noktasıydı. Şiirinde en sık yer verdiği, en sevdiği imgeler ayna, yansı ve gölgeydi. Nesnel gerçekliği, başka, ideal bir dünyanın gölgesi olarak kabul ediyor ve bu ideal dünyayı, biricik hakikat olarak görü-

yordu. Başka bir deyişle gerçekliği yansı, yansıyı gerçeklik olarak görüyordu. Celâleddin'i ve sanatını incelerken bu noktayı gözden hiç uzak tutmamamız gerek.

Bilindiği gibi aynada her şey tersinedir. Ama ayna olmadı mı da, kendi kendimizi görebilmemiz olanaksızdır.

Celâleddin Rumi'nin idealistliğini unutmamak koşuluyla, şu ayna iğretilemesini sürdürecek olursak, belirtmemiz gerekir ki, ozanın şiiri, yedi yüzyıl boyunca insanlığın kendini seyrettiği duru, pırıl pırıl bir ayna olmuştur; çünkü bu aynada insanın ruh dünyası, bu dünyanın hareket yasaları ve bunlar aracılığıyla da gerçek dünyanın gelişme ve değişme yasaları, şaşırtıcı bir derinlik ve açıklıkla yansılanmıştır.

Kimi bilim adamlarının, "sufi" sözcüğünün Arapça yünlü kaba kumaş anlamına gelen "sof"tan değil, Grekçe bilge anlamına gelen "sofos"tan türediğini ileri sürmeleri boşuna değildir.

Ancak Celâleddin Rumi ve müridleri, kendilerini sufi diye değil, âşık diye adlandırıyorlardı. Bilme, anlama yolunda onları yönlendiren şey mantık değil, aşktı.

> Dalı öncesizliktedir aşkın, kökü sonrasızlıkta
> Bu ululuk, şu akla, ahlaka yaraşır değil
> Yok ol, varlığından geç, varlığın cinayettir
> Aşk, doğru yolu buluştan başka bir şey değil

Var olan her şeyi harekete getiren şeydir aşk, Celâleddin için. Bir tohum, bir ot, bir hayvan da sevebilir ona göre. Ama yalnızca insan hem bedeniyle, hem bilinciyle, hem düşgücüyle, hem belleğiyle sevebilir.

Saltık olana ulaşma arzusuyla yanan Celâleddin için en büyük aşk, hakikat aşkıydı. Ama o, diyalektik düşünce sisteminin gereği olarak, çileli sufiler gibi, bedensel, dünyevi ya da kendisinin de geçici dediği aşkı küçük görmüyor, insanı hadım etmiyordu.

Sanat aşkı, toprak aşkı ya da yurt aşkı... her aşk hakiki aşkın birer basamağıydı ona göre, dolayısıyla da hayırlıydı.

Aşkı, güneş ışığına; insanı sonsuza dek kendi içine hapseden bencilliği ise, bu ışıktan gözlerin kör olmasına benzetiyordu.

Kadına duyulan aşkı ululuyordu, çünkü böylece kendine benzer birini severek, insan hem kendi özünü, hem de genel olarak insanlığın özünü kavrıyordu.

Ve şu anda, gece karanlığını çınlatarak, aşkta eriyip yok olma üzerine şiirler okuyan ak sakallı ihtiyarın döne döne yaptığı raks, bir kendinden geçiş içinde, tüm dünyayla aşkta birleşmeden başka bir şey değildi.

Durduğunda soluk soluğaydı. İki yanına bakındı... yavaş yavaş gerçekliğe döndü.

Kandil bitmek üzereydi. Duvarların ötesinde hâlâ sağır ve ıssız gece sürüyordu. Oysa eskiden, bu kendinden geçerek dönüşleri, sabaha dek sürerdi; biraz soluklandıktan sonra yeniden başlar, öğleye, hatta bazen akşama dek yeniden döner, dönerdi.

Hayatta bugüne dek kimseden utanmamıştı. Ama işte, şu anda kendi bedeninden utanıyordu. Bir binicinin hedefine ulaştıktan sonra, acımasızca mahmuzlayıp durduğu, yorgunluktan bacakları titreyen, terden sırılsıklam olmuş atının önünde duyduğu utanca benzer bir utançtı bu.

Titreyen bacaklarıyla, zorla bir adım attı. Veled, sindiği gölgeden çıkıp saygıyla yaklaştı ve yardım etti ona. Evet, oydu; babasının heyecandan titreyen sesini duyarak rebabını almış ve karanlık bir köşeye oturup çalmıştı.

Tanımakta güçlük çekiyormuş gibi baktı oğluna. Rebabını koltuğunun altına sıkıştırmış, kendisine saygıyla yardımcı olan şu adam onun oğlu muydu? Başında, üzerine üstünkörü bir sarık sarılmış yün bir başlık; eyninde, sağ ve sol göğüs kısımlarına iki çift serviye (yoksa yüreğe mi?) benzeyen nakışlar işlenmiş kısa bir kaftan bulunan, şu sakalına aklar düşmüş koca adamın, çok, çok gerilerde kalmış bir Larende gecesinde ana rahmine düştüğünü düşünebilmek kolay değildi doğrusu.

Yarım yüzyıl, bir göz kırpımı süresi içinde akıp gitmişti. Mutluluktan beyni, yüreği kütleşmiş gibiydi sanki: Ne şiiri, ne hakikati, hatta ne de aşkı düşünüyordu o gece. Görenek uyarınca sırtı yumruklanarak

odaya itilmiş, sonra üzerlerine kapı kapatılmıştı. Nasıl abdest aldığını hatırlamıyordu bile. Şeriatın, yeni evlilerin ilk gece okumalarını buyurduğu duayı, Gevher'in ardından nasıl okuduğunu, sonra, fırtınanın, gölün aynası üzerine eğdiği bir kamış gibi eğilip onu nasıl selamladığını da hatırlamıyordu. Gevher'in allar basmış, dolunay gibi toparlak yüzü, uzun boynu, giysisinin altında davetkâr bir uysallıkla kabaran bembeyaz göğüsleri, kışkırtıcı meme başları, içinde yaratıcı bir gücü gizleyen diri karnı, her kıvrımı ışıl ışıl yanan esnek beden, öyle davetkârdı, zayıflığın o büyük gücüyle öylesine doluydu ki, doğayla baş başa kaldığı zamanlarda duyduğuna benzer, ama ondan yüz kat daha güçlü bir anlık parlamayla içinin yandığını duydu, başı döndü ve öylece cayır cayır, kendini denizin sularına bıraktı; dalgaların arasında bir nice zaman çalkandıktan sonra, sağanak yağmurun denizde eriyip yok olması gibi, kendinden hiçbir şey kalmadığını, en ufak parçasına dek tümüyle eridiğini duydu.

Veled ürününü veren o geceki kendinden geçişi, dünyaya duyduğu aşkla kendinden geçişinin ve bu aşkla yanıp kül olarak şiirini yaratacağı asıl kendinden geçişinin habercisiydi. Ama bunun böyleliğini o Larende gecesinde değil, çok sonra, ta Hayatının Güneşi'yle karşılaştığında anlayacaktı.

Az önce Gevher'i anımsayarak söylediği aşk şöleni şiirini de kendi düğününde değil, oğlunun hayatında –gençliğini kahreden ruhsal dilsizlik dönemi dışında– kendi hayatının yinelenebileceği duygusuna kapılarak Veled'in düğününde yazmıştı.

Veled de, tıpkı bir zamanlar kendisinin yaptığı gibi, bir baba dostunun kızıyla evlenmişti. Peygamberin kızının adını taşıyordu kız: Fâtıma. Bu adda gizli bir anlam var gibi gelmişti Celâleddin'e. Kızın babası kuyumcu ustası Selâhaddin, yüce ruhlu, olağanüstü bir insandı. Bir köylü çocuğu olarak hiç eğitim görmemişti, ümmi idi, ama dünyanın hiçbir medresesinde, hiçbir zaman öğretilemeyecek bir ilme sahipti: Doğruyu yanlıştan, haklıyı haksızdan yanılmaz bir biçimde ayırabilme sezgisine. Celâleddin'in, bu "Tanrı yolunu aşmış, perdeleri yırtmış, bir katreyken yüzlerce deniz kesilmiş" sufi erini, "şeyhlerin şeyhi, zamanın kutbu, âriflerin ruhu, hakikat ışığı, kalpler

emini, Hızır kademli, Mesih nefesli" gibi sözlerle övmesinin ve onu bütün müridlerinin başına şeyh yapmasının nedeni de buydu.

Selâhaddin'in kızı Fâtıma'yı da canı gibi sever, gözünün bebeği gibi korurdu. Daha küçükken onu yanına alıp, okuma yazma öğretmiş, kendisine, anlayabileceği bir dille dünyayı, evreni, insanları anlatmıştı; yakınlarını bile şaşkınlığa düşüren içten çabalar göstermişti onu eğitmek için.

Gerdek gecesi geç saatlere kadar sema eden Celâleddin, daha sonra *Mesnevi*'ye devam etmek için kent dışındaki bağlara gitmiş ve ilk iş olarak oğlu Veled'e, içeriğini gizli tutmasını istediği bir mektup yazmıştı.

"Padişahımızın, bizim ve bütün dünyanın gönlünün ve gözünün ışığının kızıdır Fâtıma Hatun ve sana sınama için verilmiş bir emanettir; sakın ola ki, yanılarak yahut unutarak da olsa, hatırını kırmayasın, gönlünü incitmeyesin. Bilir misin, bir gün Peygamber, Ali'ye, 'ya Ali, ciğerimi yeryüzünde yürür görsen ne yaparsın?' buyurdu. Ali, 'ey Tanrı elçisi, bu soruya cevap vermekten acizim. Gözümün yuvasını ona konak kılarım, yüreğimin içini ona yurt yaparım, ama gene de kendimi suçlulardan sayarım,' deyince, Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber, 'Fâtıma benim bir parçamdır; evladımız yeryüzünde yürüyen ciğerlerimizdir,' buyurdu. İşte sen de ona böyle bağlı ol. Her günü, her geceyi gerdek günü ve gerdek gecesi bil."

Veled onu köşedeki mindere kadar götürdü. Oturmasına özenle yardım etti. Yeni bir kandil getirdi, sönmek üzere olan eski kandilden yaktı.

Celâleddin, gidebilirsin, anlamında bir el işareti yaptı ve Veled'in hep öyle terbiyeli, Fâtıma Hatun'un gözünü kırpmadan dönüşünü beklediği hücresine çekilişini izledi.

Karısı altı aylık hamileydi ve geceleri korkudan içi içini yiyordu. Tam on iki çocuk doğurmuştu kocasına ama hepsi birbiri ardınca ölüp gitmişti: Kimi doğarken, kimi doğumdan birkaç gün sonra, kimi de altı ay sonra; aralarında bir ikisi de bir yıl kadar yaşayabilmişti. Canından kopardığı canları toprağa vermekten umutsuzluğa

kapılan Fâtıma Hatun, kara toprağı kanla doyurmaya tövbe etmiş, ağırlaştığını anlar anlamaz yükünden kurtulmak için elinden geleni yapmaya başlamıştı. Gerekli gereksiz ağır eşyaları kaldırıyor, kadınlar meclisinde gece sabaha dek sema ediyor, zeyle içiyordu, ama nafile!

Celâleddin durumu biliyordu. Yeni bebek ana rahminde üç ayını doldurunca, gelinine destek olmaya karar verdi. Onun kendisine inandığını biliyordu; inançsa, bedenin gücünü artırırdı.

En sadık müridlerinden Tatar'la, gelinine selam ve esenlik dilekleriyle beraber, bebeği kendi haline bırakmasını rica ettiğini iletti; çünkü bu kez bebeğin sağlıklı doğacağına ve yaşayacağına ilişkin işaretler almıştı, dünya gözüyle nihayet torununu görebilecekti.

Kaynatasına sonsuz bir saygı duyan ve onun engin bilgi ve görgüsüne Tanrı'ya inanırcasına inanan Fâtıma Hatun, kurbanlar kestirdi, yoksullara sadaka dağıttırdı ve sabırla, sevgiyle beklemeye başladı. Ama geceler yok mu; ne kadar belli etmemeye çalışsa da, yine de korkuyordu.

Ölen bebecikler için Veled de yanıyordu elbet, ama Fâtıma Hatun gibi değil, soyunu kurutan kadere karşı boynu eğikti, yüreğine taş basmıştı, ama hoşnutsuzluğunu karısına yöneltmişti.

Aziz Gevher'in ölümünden sonra bir dul hanımla evlenen ve ömrünün sonuna dek onunla yaşayan Celâleddin için, oğlunun gizliden gizliye ikinci bir hanım arzuladığını, ya da en azından eve nikâhsız bir karı, odalık almak istediğini fark etmek, az acı değildi. Gerçi İslam yasaları buna izin veriyordu; şeriat sadece kadın sayısını dörtle sınırlamıştı; esirelerin, cariyelerin sayısı ise bunun içinde değildi; onlardan yükünü taşıyabildiğin kadarını alabilirdin. Ama onun oğlunun ve halifesinin, her Müslüman için uyulması zorunlu bu açık yasaya değil, yüreğin, hakikat âşıkları için karşı gelinemez içrek yasalarına uyması gerekmez miydi?

Hücresine doğru sessizce uzaklaşan Veled'in arkasından bakarken, yumuşaklığın ve uysallığın, katılıktan, esip gürlemekten çok daha acımasız olabileceğini düşündü üzüntüyle. Ve varlığının oğlun-

da sürebilmesi umudu yeniden titredi içinde. Karısı Fâtıma'yı bile anlayamadığına ve zaten kahrolan kadıncağızı gizli hoşnutsuzluğuyla incittiğine göre, onu, babasını nasıl anlayacaktı? Akılla, bilinçle değil tüm varlığıyla anlamaktı burada söz konusu olan. Sözleri değil, söz giysisinin altında yatan özü anlamaktı!

Birden, gelini, yetiştirmesi Fâtıma Hatun'u oğlundan daha yakın duydu kendine; çünkü ondan, büyük önünde boyun eğiş, uysallık gibi özelliklerini değil, isyankârlık ruhunu almıştı. Çocuklarını birbiri ardınca yitirmesinden sonra, kendisi Hayatının Güneşi'ni yitirince nasıl isyan etmişse, o da öyle isyan etmişti.

Öyle karanlık bir geceyim ki, aya isyan ettim
Öyle çıplak ve yoksulum ki, sultana isyan ettim
O güzeller güzeli lütfedip çağırdı da beni
Gitmiyorum evine: yola, ize isyan ettim
İnatlar etse sevgilim, nazlar etse, üzse beni
Yine de ah demeyeceğim: ah çekmeye isyan ettim
Altınla, şanla, mevkiyle çelmek isterler aklımı
Bilmezler: altına da, şana da, mevkiye de isyan ettim
Kuru bir saman çöpüyüm ama, mıknatısa isyan ettim
Öyle bir zerreyiz ki biz, isyan ettik dört unsura
Suya, ateşe, rüzgâra toprağa; isyan ettik beş duyuya
Beş altı dediğin nedir ki zaten senin?
Öyle bir zerreyim ki ben, bir Allah'a isyan ettim
Bu söze dayanamazsın, çünkü suyun dışındasın
Güneşe benzediği için ben güneşe isyan ettim

Celâleddin heyecanını bastırmak için gözlerini kapadı. Düşünceleri yine eski yatağına dönene dek böyle kımıldamadan oturuşunun, bir an mı, yoksa sonsuzluk kadar uzun mu sürdüğünü kendisi de anlayamadı.

Sözcüklerin suyunu içiyor, ama bu sözcüklerin isyancı özünü anlamaya gücü yetmiyor diye oğlu Veled'i bu kadar suçlaması doğru muydu? Söyleyen ne güzel söylemiş: "Kendilerine karşı kayıtsız olduğumuz insanların en ağır suçlarını bağışlarız da, sevdiklerimizin küçücük suçlarını bağışlayamayız."

"Kadın Hak nurudur, sevgili değil; yaratıcıdır, yaratılmış değil. Peki yaratanın ne olduğunu anlayan insan hani? Kadını anlayan erkek hani?

"Güneş, karanlıkta yaşamaya alışmış olanların gözlerini kamaştırır. Fakihlerin kurtlar gibi kitaplarının içine gizlenip, kadınların yüzlerini kapatmalarını buyurmaları, onları haremlere kapatmaları, hatta mezar taşlarına isimlerini bile yazdırmamaları, cahil bilimlerinin karanlığına alışmış gözlerinin, kadının yüreğinden yayılan ışıktan kamaşmasından değil midir? Bu düşüncelerine, Kur'an'da, 'er', kadından üstündür, denilmesini gerekçe olarak göstermiyorlar mı bir de! Başkalarının sözlerini papağan gibi yinelemekle, o sözlerin anlamı anlaşılmaz ki. Kur'an'daki 'er' sözüyle erkekler mi, yoksa erlik sıfatını kazananlar mı amaçlanıyor? Pek çok erkek bu makama erişememiştir ve nice kadın erlik makamına vararak bu makama ulaşmamış erkekleri aşmıştır. Peygamberin zamanında kadınlar yüzlerini de kapatmıyorlardı; bu da bir yana, söyledikleri güzel sözler, yapıp eyledikleri güzel işlerle, nice kadın ün kazanmıştı o dönemde. Er doğulmaz, er olunur. Erlikte, pek çok kadın erkeklerden daha üstündür."

Kadın aşkının şekerini tadan Veled, kadında kendi özünü görüp, yüreğinin sağırlığına veda edebilmeli ve ayna önünde şeker yardımıyla insan dilini öğrenen papağan gibi, yüreğinin dilini öğrenebilmeliydi.

"Kadın Nedir?"

Larende'de kardeşi Alaeddin'in ilk hastalanışıydı. Anneleri Mümine Hatun, yeşil kanatlı, kırmızı gagalı, kara düğme gözlü, bir garip kuş getirmişti eve: uzak ülkelerden gelmiş bu kuşa "dudu kuşu" deniliyordu. Bu kuş, gerek Belh'te, gerekse Horasan'ın öbür kentlerinde, haremlerdeki kadın kızın, evdeki çoluk çocuğun gönül eğlencesi olan bir kuştu.

Herkese, insanı güldürecek bir ciddiyetle bakan ve artık yurdundan ayrı oluşunun özleminden mi nedir, başını yana eğip çevresindekileri meraklı bakışlarla süzen kuşcağız, herhalde hasta kardeşi için iyi bir eğlence olacaktı. Dudunun yaşı küçük olduğu için kendisine insan dili öğretmenin tam zamanıydı; hemen çalışmalara başladılar.

Önce kafesinin içine ayna işlevi gören parlak bir metal levha yerleştirildi, sonra biri bu levhanın arkasına geçip bitmez tükenmez bir biçimde hep aynı sözleri yinelemeye başladı. Aynada kendi suretini gören dudu, kendine benzer bir yaratık sandığı bu varlıkla konuşup anlaşabilmek için, kulağına ulaşan garip sesleri yineleyecekti. Belirli sözcükleri yinelemeyi başardıkça, dudunun şekerle ödüllendirilmesi gerekliydi. Şeker ödülü, duduya aynayı unutturmak ve şekeri kendiliğinden istetebilmek içindi.

Çocuklar da böyle yaptılar. Gelgelelim, ya bu dudu çok aptaldı ya da –ve büyük olasılıkla– çok akıllıydı; aynayla konuşmaya hiç girişmedi.

Kendisi için çoktan, "boşver, ne hali varsa görsün" diyeceklerdi ki, bir gün Mümine Hatun'u elinde şekerle gören dudu kuşu, kendisine binbir çabayla öğretmeye çalıştıkları sözü yinelemeye başladı: "Şeker ver! Şeker ver!"

Alaeddin gülmekten kırılayazdı.

Çok geçmedi, bu kara gözlü harika, kendisine şeker verilince "sağol!" demeyi, su istemeyi ve ayak sesleri duyunca "kim o?" demeyi de öğrendi. Hatta akşamları kafesinin üzerini bezle örtmeyi unuttular mı, gerçekten Farsça anlıyormuş gibi, "uykum var!" diyerek uyuma isteğini bile dile getirebiliyordu.

Kış gelmiş, Alaeddin daha iyi olmuştu. Dudu kuşuna gelince, evde herkesin sevgilisiydi, ama artık alıştıkları için kendisine bir şey öğretmeye pek uğraşmıyorlardı. Onlar uğraşmıyorlardı ama dudu kuşunun dudu aklıyla kendi kendine bir şeyler öğrenmek için uğraştığı anlaşıldı.

Bir gün, sofradan ayak sesleri duyunca, yine her zamanki "Kim o?"sunu söyledi.

Gelen babalarıydı. Dudu kuşu birden, müthiş bir heyecanla kanat çırparak ve olanca gücüyle, "Pezevenk!" "Pezevenk!" diye bağırmaya başladı.

Herkes donup kalmıştı. Bilginler Sultanı'na "pezevenk" demek! Ya babası bu sözü duduya onların öğrettiğini düşünürse?! Ama Bilginler Sultanı sessizce başını sallamakla yetindi: dudu kuşunun bile sözünden bir ders çıkarmış gibiydi.

Dudu kuşunu derhal Celâleddin'in arkadaşı Rum yapı işçisine armağan ettiler: Bereket versin oğlanın ailesinde hiç Farsça bilen yoktu. Dudunun da o sözcüğü kimden, nasıl öğrendiği bir giz olarak kaldı: Çok öfkelendiği anlarda Bilginler Sultanı'nın ağzına aldığı tek sövgü sözcüğüydü o.

Sözü kuşlar da öğrenebilirdi, ama sözün altındaki özü ancak insan anlayabilirdi, onu da her insan değil.

On yedi yaşında Gevher'e duyduğu aşk, Celâleddin'in ruhunun dilini bağlayan bağları çözmüş, ona yürek dilinin ilk sözcüklerini öğretmişti. Ama bu elbette onun bu sözcüklerin özünü de kavramış olması anlamına gelmiyordu. Bunun için isyan ateşlerinde yanması, bencillik denen şeytanı alt etmesi gerekiyordu.

Ama her kazanım bir yitik, her yitikse bir kazanımdır. Bu savaşta o da Gevher'i yitirmişti!

Babasının öğüdünü tutmayan Veled, aşkın sınavından geçememiş, bu yüzden de düğün günü oğluna gönderdiği mektupta sözünü ettiği sır, Celâleddin'in sırrı olarak kalmıştı. Bu sırrın da adı Gevher'di.

Hicri takvimle 623, miladi takvimle 1226 yılı ilkbaharı'nda Gevher Hatun sağlıklı bir doğumla ilk oğlunu dünyaya getirdi.

Celâleddin, yere serili çarşafın üzerinde pembe bir top gibi duran dünyanın yeni konuğuna baktı. Yüzü gururdan ve utançtan kıpkırmızı kesilmiş genç anne –topu topu on beş yaşındaydı Gevher Hatun o sıra–, iki saatlik doğum acılarıyla birer kuyu derinliğini almış gözlerini yerdeki oğlundan kaldırıp kocasına baktı. Hayranlıktan donup kaldı Celâleddin.

Mümine Hatun, yüzü gelinine dönük oturuyor ve bebeğin kundak çarşafına eski bir altın para dikiyordu. Kuşaktan kuşağa geçen bir aile yadigârıydı bu para ve Bilginler Sultanı bunu şimdi de gelinine armağan etmişti.

İpliği dişiyle koparan Mümine Hatun, bebeği kundaklayıp annesine uzattı. Gevher'in bileklerindeki bilezikler, meçhul bir melodinin ilk ezgileri gibi şıngırdadılar. Gevher, dolgun memesini çıkarıp, kararmış meme başını bebeğin dişsiz, pembe ağzına soktu. Bebek, dilini ritmik

bir şekilde şaklatarak doymazcasına emmeye başladı memeyi: onun emiş ritmiyle annenin bedeni de belli belirsiz sallanıyordu. Celâleddin tüm varlığıyla seyre dalmış, yüreğinde bu ritmik salınmaya koşut olarak gitgide coşkunlaşan bir melodinin yükseldiğini duyuyordu.

Karşısında bir tek Gevher'i değil, doğanın bitmez tükenmez bereketinin timsali olan Zühre'yi de görüyordu. Tam şu eski minyatürlerde olduğu gibi: Üstünde sarı bir giysi, bileklerinde bilezikler, ayakta duruyor Zühre. Yine minyatürlerde olduğu gibi, onun önünde bir başka kadın oturuyor. Tek fark, minyatürlerdeki Zühre'nin ellerinde tuttuğu kopuzun yerini bu kez bebeğin almasıydı. Ama onun Zühre'si de bebeğini, sanki evrenin tüm müziği bu bebekten çıkıyormuş gibi tutuyordu.

İranlıların eskiden Nahid, Romalılarınsa Venüs adını verdikleri sabah yıldızının, Zühre'nin, şu anda kafasında canlanmasının asıl nedeni, belki de, Larende'deyken yıldızbiliminin gizlerinin kendisini çok heyecanlandırmasıydı.

Öyle çok büyük bir çağ değildi gerçi yaşadığı çağ, ama yine de krallıkların çöküşüne, yüz binlerce insanın ölümüne tanık olmuştu. Müneccimler, insanların da, krallıkların da kaderlerinin göklere, gökteki yıldızların hareketlerine bağlı olduğunu söylüyorlardı. Bu yıldızların hareket yasalarını öğrenmeliydi.

Veled, ana rahmine çarşamba gecesi düşmüş, doğumu ise cuma gününe rastlamıştı. Yıldız zayiçesine göre Zühre'nin etkisi altındaki günlerdi bunlar. Zühre'nin etkili olduğu dönemlerde doğanlar, iyi huylu, hoş sesli, güzel yüzlü, doğrucu olurlardı. Gevher Hatun da böyleydi. Sevilen çocuk Veled de, ister istemez, kendi çocuklarının da böyle olmasını istiyordu.

Oysa tutkulu, iradeli, güçlü çocuklarının olması için dua etmesi gerekmez miydi? Kadının zatında olan şeye, verimsiz yaratık olan erkek, ancak kahramanlık, yararlık göstererek sahip olabilirdi. Ama daha yolun başında olan bir çocuk, bu yolu aşmış ihtiyarın bildiği bu gerçekleri nasıl bilebilirdi?

Aşkın gücüyle hakikat yolunda ilk adımlarını attığı Larende yılları, hayatının hiç kuşkusuz en sakin, en mutlu dönemiydi. Önünde

yepyeni bir dünya açılmıştı ve yolunu aydınlatan ışık, bu yolun ne kadar sarp ve umutsuzluk uçurumlarıyla dolu olduğunu gizliyordu.

Kentlerin yerle bir edildiğine, kan sellerine ve insanların binlerle kılıçtan geçirildiğine ilişkin haberler, çevresi dağlarla çevrili bu dingin, huzurlu, yemyeşil vadide uzak bir rüyaya ilişkin belli belirsiz izlenimler gibi algılanıyordu. Sevdiği herkes sağdı Celâleddin'in ve yanı başındaydı. Cahilliğin o her türlü endişeden uzak, sessiz, dingin, mutluluk dönemiydi bu.

Ertesi yıl yazın Gevher Hatun ona bir oğul daha verdi. Müneccimlerin ve ebenin söyleyegeldiklerinin tersine, doğum çok zor oldu. Üç gün babası ve müridleri aralıksız dua ettiler. Ve bu üç gün süresince Gevher Hatun'un tek bir çığlığı duyulmadı. Daha sonra Mümine Hatun'un anlattıklarına göre, zavallı Gevher sırf Celâleddin çektiği acıları duymasın diye, dişleriyle yastıkları parçalamış, ama tek ses çıkarmamıştı.

Doğumdan üç ay önce, bebek eğer kız olursa annesinin, erkek olursa kardeşinin adını vermeyi kararlaştırmıştı. Zavallı Alaeddin iyice ağırlaşmış, canlı cenazeye dönmüştü; hiç değilse adı yaşasındı.

Gevher tosun gibi bir oğlancık doğurdu. Büyüyünce, babasını gözünün nurundan, dünyayı ise bir hakikat meşalesinden yoksun bırakmak için doğduysa, doğmaz olaymış bu oğlan keşke! Ama kim bilir, Celâleddin'in onda, tıpkı aynaya bakar gibi, içine haset, hınç ve kıskançlığın da karıştığı kendi tutkularının tersini görmesi için gelmişti dünyaya belki de! İnsanın her niteliğinin dünyanın her dilinde iki ayrı sözcükle ifade edilmesi elbette boşuna değildi: kıtlık, duygusuzluk, acımasızlık, gaddarlık, esenlik-ilkesizlik, yüreklilik-çılgınlık, yufka yüreklilik-zayıflık, temkinlilik-ödleklik... ve daha neler neler! Bütün sorun, bu niteliklerin hangi amaca yönelik olduklarındaydı.

Doğumdan sonra Gevher bir türlü toparlayamadı kendini. Ruhunda gerçekleşen doğumların sancılarını çeken kocasını, kendi derdiyle oyalamamak için, gitgide ondan uzaklaştı; Celâleddin de, karısını yönlendiren düşüncenin ne olduğunu zerre kadar düşünmeden, bu büyük özveriyi son derece olağanmış gibi kabulleniverdi.

Nasıl böyle boş bulunabilmişti? Böyle bir durumda hiçbir şey hissetmemek, hiçbir şey anlamamak? Oysa onun gitgide soğuyan ellerini ellerine alması, son nefesini verene dek gözlerinin içine bakması, yüreğine çöken ölüm korkusunu dağıtması gerekmez miydi? Toprağa gömülen bir tohum olgunlaştığında uç sürerdi; bitkilerde bile bu böyleydi de, aşkın olgunlaştırdığı insan yüreği için de aynı şeyin söz konusu olduğunu neden düşünemiyorduk?

Yüreğin bilimi dışında dünyanın hiçbir bilimi bunu ona öğretemezdi. Ama o gençlik yıllarında, yüreğin biliminin yalnızca sözlerini yineleyip duruyordu o; tıpkı duyduğu sözcükleri yineleyip duran dudu kuşu gibi...

Oğluna yazdığı mektuptaki giz de işte yaşadığı bu deneyime ilişkindi. Mektubunda bütün bu ayrıntıları açıklamamıştı ona, bundan sonra da, öldürseler açıklamayacaktı, çünkü Veled, tıpkı babası gibi, bu sınavı geçememişti. Ama kendisi kırk yaşına geldiğinde Veled'in anlamadığı şeyi anlamıştı. Veled'se çoktan geride bırakmıştı kırkını...

Her şeyin içyüzünü, nedenini, niçinini anladığın halde, dünyanın çılgınlığını elin kolun bağlı seyredip durmak..! Geçen yıllarla birlikte şu inanç içinde iyice kökleşmişti: hiç kimseye hiçbir şey öğretilemezdi. Yapılabilecek tek şey, yolu göstermekti. O yolu aşmak kişinin kendisine kalıyordu.

Larende'deki son yıllarında, daha önceki dingin, mutlu yıllara inat, birbiri üstüne acılar yaşamak zorunda kaldılar.

Kardeşi ilkbahardan beri yatağına mıhlanıp kalmıştı. Arada bir annesi hizmetkârların da yardımıyla, öğleden sonra kucaklayıp bahçeye çıkarıyordu kendisini. Zerdali ağacının altına konan mindere oturup sırtını da ağacın gövdesine dayayan Alaeddin, karlı dağ doruklarından kopup göğün sonsuz maviliğinde uçuşan bulutları kurbanlık koyun gözleri gibi hüzün dolu gözlerle seyrediyordu. Gözleriyle de değil, tıpkı bu bulutlar gibi usulcacık uçuvermeye hazırlanan ruhuyla seyrediyordu sanki. Üşüyene dek sürdürüyordu bu işi: üzerinde hırka bulunmasına ve o yaz da havaların bayağı sıcak gitmesine karşın, bir süre sonra üşüme geliyordu kendisine.

Ama ruhunun uçuşu hiç öyle usul ve kolay olmadı: Boğazından bir kan boşandı; elleri, gömleği, sanki onu ölüme bırakmamak ister gibi başını sımsıkı göğsüne bastırarak tutan annesinin şalvarı, yatak, yorgan, her şey kan içinde kaldı.

Havaların erkenden kararmaya başladığı bir yaz sonu ikindisinde, bir Müslümanın ölümünü duyuran tellalın yanık sesi, Larende'nin sokaklarında dalga dalga yayıldı.

Aynı anda, sanki tellala yanıt vermek ve evdeki kadınların ağıtlarını bastırmak ister gibi gür ve tutkulu bir sesle, minareden müezzinin ezana başladığı duyuldu:

"Allahu ekber! Allahu ekber!"

Celâleddin taş kesilmiş gibi kıldı namazını. Dualar öylece, kendiliğinden akıp gitti dudaklarından; ne olduğunu bilinciyle kavramıştı, ama henüz yüreğiyle kavradığı söylenemezdi.

"Her yanları vıcık vıcık yaralar içinde yatanları gördün mü? Yaşlanıp yüzü gözü çarpılmış, eli ayağı tutmaz olmuşları gördün mü? Ve nihayet ölüleri gördün mü? Bütün bunlar sana senin hakkında hiçbir şey söylemediler mi?!"

Böyle diyordu bir Hintli bilge.

Müezzin'in tutkulu sesinde, Celâleddin'e, boyun eğiş değil, öfke ve umut titreşimleri var gibi geldi. Her şeye karşın varlığını sürdüren insanoğlunun hiç bitmeyen umudu... İnsanın bu cesareti, adeta meydan okuyuşu yüreğini kabarttı; gözüne yaşlar hücum etti.

Gerçekten de, sınırsız, sonsuz bir dünyada yaşıyordu insanoğlu. Ama ona verilen yaşam, bu sınırsızlık içinde sanki göz açıp kapamalık bir an gibiydi. Zavallı karındaşı şu ondokuz yıllık dünya serüveninde ne yapmış, neyi anlamış, neyi başarmıştı? Niçin gelmişti dünyaya? Ve niçin gitmişti? Var mıydı bu soruların yanıtları?

Oğlunun ölümüne Mümine Hatun fazla dayanamadı. Eline bulaşan kan bırakmadı sanki kendisini: Bütün ev işlerini, her şeyi bir yana bırakıp gece gündüz dua etmeye başladı. Bilginler Sultanı'nın, ölenle ölünmez, ölenin ardından böyle yanıp durmak Tanrı'ya hoş gelmez, yolundaki öğütleri de kâr etmedi. Alaeddin, canının bir parçasıydı ve o artık yoktu.

Bir gün, akşam namazı kılarken, birden seccadesinden kalktı, nereden geldiği belirsiz bir sesi dinliyormuş gibi dikkat kesilip çevresine kulak kabarttı, sonra iki elini birden yüreğine götürüp olduğu yere yığıldı kaldı. Yüz çizgilerini çarpıtan acı, gururlu bir gülümseme olarak donup kalmıştı yüzünde: Ah, işte, en nihayet!

Tabutun ardı sıra yürürken, gevrek bir sesle Kur'an okuyan hafızları dinlerken ve kardeşinin ardı sıra annesini de bağrına çeken kırmızı renkli toprak tümseğe bakarken Celâleddin ağlamıyordu.

Kanından, canından geldiği, etinden koptuğu bu varlık hakkında ne biliyordu? Evin içinde bitmez tükenmez biçimde iş gören, kocasının her sözünü buyruk bilip tek bir şey söylemeden, hevesle yerine getiren, kocası sormadan bir şey söylemeyen bu kadın nasıl biriydi? Ve kadın sözcüğü Müslüman dünyada neyi anlatıyordu?

Bilginler Sultanı'nın karısına yakışır, neredeyse çileci denilebilecek bir yaşam sürmüştü annesi. Kocasından korktuğu için çocuklarını bile gizli gizli okşardı; çünkü bilirdi, kocasının en sevmediği şey, oğullarının nazlı, hanım evladı olarak yetişmeleriydi. Bilginler Sultanı'na göre, annelerin sevip okşamalarıydı oğlan çocuklarını bu hale getiren.

Evet, gece gündüz onlarla ilgilenir, karınlarının tok, üstlerinin başlarının pak olması için gözünü onlardan ayırmazdı. Onların bedenlerine yönelik ilgiyi hiç eksik etmemişti kısacası. Ama bu, dünyanın bütün çocukları için, solunan fakat hiç fark edilemeyen hava kadar doğal bir ilgi ve özendi.

Örneğin Celâleddin'de, babasının süt ninesi yaşlı Nesibe Hatun'un, annesinden daha çok hatırası vardı. Nesibe Hatun onlara dev analarıyla ve Zümrüdü Anka kuşuyla ilgili birbirinden ilginç masallar anlatırdı. Babasının da halk masalları biçemiyle verdiği kimi öğütleri vardı ki, bunları hiç unutmamıştı Celâleddin.

Bir gün Alaeddin'le incir çekirdeğini doldurmaz bir nedenden dolayı kavga etmişlerdi. Babası ikisini de dizinin dibine oturtup, biri İranlı, biri Türk, biri Arap, biri de Rum dört arkadaşın bir hiç yüzünden nasıl kavga ettiklerini anlatmıştı. Dört yoksul arkadaş

yolda giderken, iyi yürekli bir adam onlara para veriyordu. Parayla beraber kavga da başlıyordu. İranlı, pazara gidip engür* alalım bu parayla, diyordu. Arap, hayır engür değil, eynab** alalım, diyordu. Türk, bırakın kavgayı, biz en iyisi üzüm alalım bu parayla, derken, Rum, stafil*** dururken üzüm de yenir miymiş? diyordu. Böylece, aynı şeyi istediklerini bilmeyen dört arkadaşın nasıl kafa göz yararak bir kavgaya tutuştuklarını anlatan babaları, kısadan hisse, demişti: Cahillik öfkeyi körükler ve de çoğu kavga bilgisizlikten kaynaklanır. Babalarının kıssaları, süt nine Nesibe Hatun'un masalları, onların ilk gıdalarıydı: bedenlerinin değil, ruhlarının.

Ruhla beden ayrılmazdı; tıpkı hayırlı bir haberi yerine ulaştırmak için tek beden olmuş atla atlı gibi. Ama yine de, atın yemi, atlının yemeği olamazdı. Her birinin yemeği de, yararı da başka başkaydı. Eğer atlı, atını istencine boyun eğdiremezse, at onu alır götürürdü: Atlının ulaşmak istediği hedefe değil, ahıra.

Atınkinden daha uzun olsa da, insan yaşamı denilen şey, yine de bir göz kırpımıydı. Hiçbir iz bırakmamacasına toprak olup gitmemek ve senden sonrakilere insan ruhuna ilişkin hayırlı bir haber, bir muştu iletebilmek için, bedene yüz vermek, göz yummak değil, onu buyruk altına almak gerekti.

Küçük gördüğü, aşağıladığı için yaşlılığında bedeninden utanç duyacağı nerden aklına gelsindi o yıllarda Celâleddin'in?

Belh'teki baba evinin damından karşı dama atlayacağı sırada annesinin, onun bedenini korumak için korku ve umutsuzluk dolu bir çığlıkla, belki hiç önemi olmayan, ama yine de ve minicik de olsa bir engeli aşma gözüpekliği olan kuşkusuz başarısını engelleyişini ve bu çığlığın az kalsın hayatına mal olacağını anımsadı. Yüreği, acıma ve dehşet duygusuyla doldu. Acıması, annesine ve ruhun ateşini körükleme gücünü bulamadan bu dünyadan çekip giden herkese karşı idi; dehşet duygusu ise, kadın denen varlığın yazgısından kaynaklanıyordu...

---

* Farsça, "üzüm".

** Arapça "üzüm".

*** Rumca "üzüm".

"Kadın nedir? Dünya neyse odur. Sen istediğini söyle, o yine kendisidir; sen söyledin diye kendisini yadsıyamaz. Hatta senin güya onu akıllandırmak için söylediğin sözler, ona yarar değil zarar verir. Bir somun ekmek al, koynunda gizle, herkesi yanından uzaklaştır, kimselere vermem bunu de, kimselerle bölüşmem; ne vermesi, kimseye göstermem bile; çocukluğundan ortalık ekmekten geçilmese, köpekler bile yemeye gönül indirmese, ben bunu yine de kimseye vermem, kimseye göstermem diye diret... Sen o somunu insanlardan esirgedikçe, herkesin ilgisi ona yönelir, üzerine düşerler... Kendilerinden esirgediğin, gizlediğin ekmeği göstermen için önce yalvarmaya, sonra da seni kınamaya, aşağılamaya, dövmeye başlarlar. İnsan, her zaman kendisine yasak olan şeyin üstüne düşer. Yasaklama sürdükçe onun da yasaklanan şeye karşı hırsı, rağbeti artar. Kadın konusunda da bu böyledir: sen ondan kapanmasını istedikçe, herkeste onu görmek isteğini kamçılamış olursun. Herkesin tutkularını ateşlemek fesattır, oysa sen bunu ıslah sanıyorsun. Eğer yüreği iyiyse kadının, sen yasaklasan da yasaklamasan da, o iyilik yoluna gidecektir. Yok eğer bunun tersineyse yaratılışı, çaresiz gideceği yolu tutacak, senin yasakların da ancak onun hırsını artıracaktır. Onun için, yapman gereken şey, onu anlamaktır. Ona yaklaş, onu anla; süsle, beze, donat kendisini. Kıskançlık denen şeyi bilme. Kur'an'da 'Er, kadından üstündür,' denilmesinin özünü iyi anla. Cahillerdir kadından üstün olanlar, çünkü kaba ve acımasızdır cahiller; sevgi, sevecenlik, güleryüz nedir bilmezler. Hayvanlıktır onlarınkisi ve tabiatta çokluk hayvanlıktadır. Sevgi ve acıma insanın nitelikleridir, kabalık ve kösnüllük hayvanın nitelikleridir. Bu hayvan erkeklerdir kadınlardan üstün olan, yoksa kadın, aklı ve yüreği olan erkeklerden daha üstündür."

Kadının köle yerine konduğu, kafes arkalarında tutulduğu; insanların mahkemesinde de, Tanrı'nın mahkemesinde de tanıklığının geçerli olmadığı; zenginler haremlerinde çok sayıda eş ve onlarca kapatma tutabilirken, yoksulların parasızlıktan tek kadın bile alamadığı, kısacası kadının İslam dünyasında da, batının Hıristiyan dünyasında da insan yerine konulmadığı bir dönemde söyledi bu sözleri Celâleddin.

Ve "sır kâtipleri", onun kimi zaman öğrencilerinin sorularına yanıt olarak, kimi zaman söyleşilerinde söylediği bu sözlerini, *Fihi mâ fih* adı verilen kitabında topladılar.

Larende'de, annesinin henüz kapatılmamış mezarı başında dururken, hatta daha sonra Konya'da, yüreğinin incisini kendisinden hep gizlemiş olan Gevher'in mezarı başında dururken, henüz ne bu düşüncelere sahipti, ne de böyle düşünceleri dile getirebileceğini tasavvur edebilirdi. Ama yıllar sonra, öğrencilerinin, dinden sapma gibi görünmeleri nedeniyle beyaz Semerkand kâğıdına korkudan titreyen ellerle geçirdikleri bu düşünceler, yürüdüğü yol boyunca tohumlar gibi toprağın bağrına bıraktığı bu aziz ölülerden filizlenmişti.

Jurnal

Selçuklu Sultanı'nın Larende valisi Emir Musa, Mümine Hatun'un gömülme töreniyle ilgili bütün işleri sahiplenmişti. Bilginler Sultanı'nı, acısının taze olduğu sırada rahatsız etmemek için birkaç gün beklemiş, sonra yetkili din büyükleriyle birlikte huzuruna çıkıp, eğer müsaade olunursa, Mümine Hatun için bir türbe yaptırmak istediklerini, yaptıracakları şeyin İslam dünyasının yüce Bilginler Sultanı'nın eşine belki layık olmayabileceğini, ama emirliğin hazinesinin bütün imkânlarının seferber edileceğinden emin olunmasını söylemişti.

Celâleddin, hayatı boyunca iktidar sahiplerinin her yaptıkları işi yanlış, onlardan alınacak her şeyi haram olarak gören babasının öneriyi hemen geri çevireceğini sandı. Ama yanılmıştı; babası Emir Musa'ya rızasını bildirdi. Önce oğlunun, ardından karısının ölümleri, Bilginler Sultanı'nı epey yumuşatmıştı anlaşılan.

Böyle büyük bir bilginin, kendi yönettiği topraklar üzerinde yaşamasından gerçekten gurur duyan Emir Musa'nın, bu hayırlı iş için hazinesini ortaya dökerken büsbütün ard düşüncesiz olduğu da söylenemezdi: artık, diye düşünüyordu, Bilginler Sultanı, bu aziz ölülerini bırakıp buradan bir yere gidemez. Ama sonuç tam tersi oldu.

En küçüğünden en büyüğüne, bütün sarayların temelinde hep aynı iki öğe vardır: Entrika ve jurnal. Savaş alanlarından gelme, saf, içten bir insan olduğu için böyle şeylerden nefret eden Emir Musa'nın sarayı da bu durumun istisnası değildi. Larende'de Sultanı temsil eden Emir Musa, artık yalnızca bir asker değil, aynı zamanda bir yönetici, dolayısıyla da politikacıydı. Bu, bir kurbağayı canlı canlı yutsan bile, yüzünü azıcık da olsa buruşturmamak, hiçbir şey belli etmemek demekti. Yoksa, açık kollayan, fırsat bekleyen, çok daha mundar şeyleri kılını kıpırdatmadan yutabilecek kişilere koltuğunu kaptırıverirdin.

Bugün de Konya'nın Karaman ilçesinde durmakta olan Mümine Hatun türbesinin yapımı için emirliğin hazinesinin neredeyse yarısının harcanması, Emir Musa'nın ayağını kaydırmak için fırsat bekleyenlerin yüzünü güldürdü ve hemen bütün jurnaller gibi cahilce kaleme alınmış bir jurnal, geciktirilmeden başkente ulaştırıldı:

"Rum topraklarına Belh adı verilen kentten gelen Bilginler Sultanı Bahaeddin Veled, bir nice zamandır bu elleri bilgisinin ışığıyla aydınlatmaktadır; ama yüce Sultanımızın bundan hiç haberi yoktur, çünkü Sultanımızın burada valilik eden kulu Emir Musa, Bilginler Sultanı'nı Larende'de zorla tutmaktadır. Kendisine burada bir medrese yaptıktan başka, geçenlerde ölen zevcesi için de bir türbe diktirmiş ve bu iş için akıl almaz paralar harcamıştır. Yüce Sultanımızın buraya valilik etsin diye gönderdiği kulunun bu küstahlıkları, kendisinin Sultanımızın gazabından korkmadığını gösterdikten başka..."

Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın her gün buna benzer jurnaller almaktan tepesi öyle atmıştı ki, veziri kendisini sakinleştirmese, Emir Musa'nın kellesinin uçurulması için herhalde çoktan emir vermiş olurdu. "Larende'deki birkaç has adamımıza durumu bir soruşturalım," demişti vezir. "Vali kulunuz hakkında ondan sonra karar verirsiniz."

Bir hafta kadar sonra başkentten gelen bir ulak, Sultanın mührüyle mühürlenmiş bir mektup getirdi Emir Musa'ya. Emir Musa, Sultan iradesini öpüp alnına götürdükten sonra, okuması için Kadıyı çağırttı. Kâğıda daha göz atmasıyla, Kadının yüzü bembeyaz kesildi ve sanki artık karşısındaki insan değil de, cansız bir varlıkmış gibi bomboş gözlerle bakakaldı Emir Musa'ya.

"Sen ne cüretle topraklarımıza bir mübarek insanın geldiğini bildirmezsin bana?! Bu ne densizliktir! Bu ne ihmalkârlıktır! Savrukluğun böylesini bağışlanır mı sanırsın?!"

Musa ötesini dinleyemedi. Sultanın mektubu, kendisi için artık yaşamakla ölmek arasında kıl payı kaldığını hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak bir açıklıkla ortaya koyuyordu.

Savaş alanlarında nice ölüme tanık olmuştu. Ama insanın savaşta cesur olmasıyla, hükümdar karşısında cesur olması çok farklı şeylerdi. Selçuklu Türklerinde, toprağı işleyen çiftçi ya da esnaf, zanaatkâr, sıradan vatandaşlar milletin özgür bireyleri olarak şer'i yargıya tabi iken, devlet görevlileri sultanın kulu sayılırlardı: böylece, bunların canları, malları, şeref ve itibarları sultanın iki dudağının arasındaydı.

Kaç günlük ömrü kaldığını kestiremeyen Emir Musa, son bir umutla Bilginler Sultanı'na başvurdu: hükümdarın hışmına uğraması bir parça da onun yüzünden sayılmaz mıydı?

Musa, yüce Bilginler Sultanı'nın burayı, Larende'yi şereflendirmekte olduğundan Konya'yı haberdar etmelerinin yerinde olacağına dair nice diller döktüyse de, Bilginler Sultanı kestirip attı: Kendisi gibi, bir zavallı Tanrı kulunun, bir başka dünya insanının, varlığından, şu fani dünyanın sultanını haberdar edip de ne olacaktı? Hayır, hiç gerek yoktu buna!

Ama Emir'in elindeki Sultan fermanını görünce, durumun renginin daha faklı olduğunu anladı. Mektubu ağır ağır okudu, yine öyle ağır ağır dürüp deri mahfazasının içine soktu ve düşünmeye başladı.

Selçuklu sultanlarının şeyhlere, din önderlerine güleryüz ve saygı gösterdiklerini biliyordu. Çünkü toprakları Müslüman dünyasının en dışında yer alıyordu ve gerek haçlıların birbiri ardınca düzenledikleri saldırıları püskürtebilmek, gerekse Bizans topraklarını fethedebilmek için, Müslüman halkın sevecenliğini kazanmaları gerekiyordu. Bu sevecenliği kazanabilmek için de, her şeyiyle ideal bir Müslüman hükümdar olmak gerekiyordu: hükümdarın iktidarı Tanrı'dan kaynaklandığına göre, Kur'an ve hadislerde yer verilen ve din büyükleri ve ulema tarafından yorumlanan ilahi emirlere uymak

zorunluluğu vardı; başka bir deyişle, hükümdar, onların ağzından konuşmalıydı; o konuştuğu zaman herkes bilmeliydi ki, Kur'an ve hadis yorumlarından yola çıkan din uluları konuşmaktadır.

Sakalını iki kez sıvazlayan Bilginler Sultanı, önünde boyun eğmiş, hakkında verilecek hükmü bekleyen Emir Musa'ya baktı ve:

"Doğruca Konya'ya git," dedi; "hiç korkmadan Sultanın huzuruna çık ve olup bitenleri olduğu gibi anlat!"

Hazinesinde kalan paradan Hükümdara armağanlar düzen Emir Musa, yazılı yanıt göndermek yerine, üç muhafızıyla birlikte Konya'ya kendisi gitti.

Yemen'den Gürcistan ve Abhazya'ya, Rus topraklarından Tarsus sınırlarına, Antalya'dan Kıpçak bozkırlarına ve Karadeniz'in karşı kıyısındaki Suğdak'a, Bizans, Frank ve Ermeni krallıklarının sona erdiği yerden Ktezifon'a dek bir nice ülkenin, tiranlığın ve prensliğin boyun eğdiği İslam Emirleri Sultanı, I. Alaeddin Keykubad, valisini divanda kabul etti. Musa huzura girince yerlere kapanıp üç kez selam verdi, ardından Sultanın üzerinde oturmakta olduğu tahtın ayağını öptü, kendisine ayağa kalkması buyurulunca, kalktı, kollarını göğsünde birbirinin üstüne çapraz koyup, Sultanın ya da yanındaki kara cüppeli ulemanın, ya da üzerlerinde gözalıcı kumaşlardan cüppeler bulunan emir ve saray ileri gelenlerinden birinin konuşma izni vermesini bekledi.

Tahtın sağ yanında duran vezirden geldi beklediği emir:

"Konuş!"

Musa, eğilip bir kez daha selam verdikten sonra, kendisinin hiçbir kabahati yokmuş gibi göstermeye çalışmadan, olanı biteni bir bir açıkladı; bu arada, Bilginler Sultanı, yüce şeyh, Bahaeddin Veled'i ululadı, kendisinin Selçuklu Devleti'ni onurlandırmasının Tanrı'nın bir lütfu olduğunu ve bu büyük din önderinin, Yüce Hükümdarın hakir kölesinin yönetimine bırakılmış olan Larende'yi kendisine yurt tutmak eğiliminde olduğunu anlattı.

Trapezund üzerine çıktığı muzaffer bir seferden henüz dönen ve böylece sayısız unvanlarına bir de "sahiller hükümdarı" unvanını

ekleyen, Harezmşah Devletinin Moğol saldırısıyla yıkılıp gitmesinden sonra kendini haklı olarak İslam dünyasının en güçlü hükümdarı olarak görmeye başlayan ve önünde artık yalnızca İslam dünyasına değil, tüm dünyaya egemen olmanın yolunun açıldığını düşünen otuz beş yaşındaki Alaeddin Keykubad, valisi Emir Musa heyecan içinde konuşurken kırmızı sakalını birkaç kez sıvazlamış ve Bilginler Sultanı unvanını taşıyan bu yüce şeyhin, Emirler Sultanı unvanını taşıyan kendisi için biçilmiş kaftan olduğuna kararını vermişti.

Emir Musa, beklentilerin tersine olarak Larende'ye sağ salim döndü. Hem de Sultandan bir sürü armağanlarla... Beraberinde, can güvenliği için yanına katılmış saray muhafızlarından başka, yüce şeyhe, eğer kabul buyururlarsa, İslam Emirleri Sultanı'nın, kendisinin bilim ışığından yararlanmayı dilediğini, bu nedenle de onun ve çocuklarının Konya'yı yurt tutmasından bahtiyar olacağını iletmekle görevli iki yüksek devlet görevlisi vardı.

Topraklarına en aziz ölülerini verdiği ve ömrünün son yıllarını huzur ve sükûn içinde geçirdiği bu kasabadan ayrılmak Bilginler Sultanı için hiç kolay değildi, ama yapacak başka bir şey de yoktu. Sultan ulaklarının sözleri, ardından sözlerini pekiştirmek istercesine sundukları armağanlar, ayrıca gönderilmiş olan özel muhafız birliği, Konya davetinin, Sultanın bir dileği değil, emri olduğunu açıklıkla ortaya koyuyordu.

Yedi yıl önceki gibi yine kitaplar, eşyalar denk edildi, eş dostla helalleşildi, Larende'de kalıp insanlara hakikat sözünü öğretmeye devam edecek olan müridlere gerekli öğütler verildi.

Medrese kapısının önünde, tıpkı yedi yıl önce Belh'teki evlerinin önünde olduğu gibi kervan hazır edildi.

En son, çocuklarıyla birlikte Gevher Hatun bindi deveye; doğumdan sonra hâlâ kendini toparlayamadığı için, deveye bineceği iskeleye çıkarken bacakları titriyordu.

Derken, Bilginler Sultanı ellerini göğe açıp, kendisi için şu fani dünyada sonuncu olacak yolculuğu başlattı:

"Bismillahi rahmani rahim!"

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Kale

Dik gözlerini, kalbin olsun gözlerin.

Celâleddin Rumi

Kül rengi gökyüzü gitgide mavileşiyordu. Yıldızlar birbiri ardınca gökyüzünde eriyip gidiyordu. Bir tek Zühre kalmıştı parlayıp duran. Alçacık dağların gerisinden bastırmaya başlayan şafağın kırmızısına eşlik edercesine, o da parlak sarı ışığını yayıp duruyordu.

Müezzinler sabah ezanını okumuşlardı. Hafif bir esinti, duvarın dibindeki yaprakları hışırdatıyordu. Kapıların eski rezelerinin gıcırtısı, gece nöbetçilerinin kaba seslerini bastırıyordu.

Kent kapılarının bir an önce açılmasını bekleyen çobanların yeddiği sürülerden böğürtüler, melemeler yükseliyordu.

Kent duvarlarının gerisinden kadın sesleri, takunya takırtıları duyuluyordu.

Pazar yerlerinde tezgahlar kurulmaya başlanmıştı. Silahçı işliklerinden balyoz sesleri, mücevherci işliklerinden küçük çekiç sesleri tatlı bir ezgi gibi yükseliyordu.

Tepelerin gerisinden güneşin görünmesiyle birlikte, bağları, bahçeleri, zengin-yoksul evleri, yolları, arıklarıyla bütün vadi tabak gibi gözler önüne seriliverdi.

Her ev, her bahçe, her ses bildikti: Şaka mı, tamı tamına yarım yüzyılı geçmişti bu kentte. Artık ayrılık yakındı, ama hâlâ doyamamıştı bu kente, bu kentin ışığına, kokusuna, rengine, çeşit çeşit dillerine, halkının o güzel huyuna, suyuna.

Gece sabaha dek Muineddin Pervane'nin sarayında şölen vardı. Devletin en güçlü, en yetkili kişisiydi Pervane. Verdiği şölene de müridleriyle birlikte Celâleddin ve Konya'nın bütün ileri gelenleri çağrılıydı.

Genellikle duygu ve düşüncelerini belli etmeyen Pervane'nin o gece, bir dalgınlaşıp bir neşelendiğine bakılırsa, yıllardır ülkeyi yöneten, şimdiyse henüz yaşı küçük olan sultan adına ülkenin tek hâkimi durumunda olan bu güçlü adamın canını sıkan bir şeyler olduğu belliydi.

Destek aldığı Moğolların askeri gücünde, düşmanlarını bölmekte kullandığı hile ve kurnazlıkta, Moğollara karşı işbirliği yaptığı Mısır hükümdarlarının gizli desteğinde, basit halka yaydığı korkuda, sınırsızca sahip olduğu zenginlikte ve tüm ülke üzerine yayılmış medrese, kervansaray, mescit, cami gibi hayır işlerinde bulamadığı avuntuyu, Celâleddin'in şiirlerinde ve söyleşilerinde arıyordu.

Soylu bir aileden gelmiş, iyi bir eğitim almış, evlilik yoluyla hanedanla akrabalık kurmuş, akıllı bir adamdı. Gerçeği dile getirmesi koşuluyla, kendisi hakkında en acı sözleri bile hoşgörüyle karşılardı; hele bunları söyleyen Celâleddin'se... Çünkü iyi bir siyasetçi olarak, gücün ve güçlünün önünde saygıyla eğilirdi, söz konusu olan ruh gücü bile olsa...

Moğol saldırılarından birini izleyen açlık dönemiydi. Pervane, öğüt almak için Celâleddin'in medresesine gelmişti. Mevlâna ise çok öfkeliydi: Pervane'nin ambarları buğday doluydu, tutup açlık için öğüt almaya geliyordu!

Önemli konuğunu ayakta karşıladı ve kendisine oturmak için yer göstermedi. Herkesin önünde:

"Kur'anı ezbere bildiğin ve Şeyh Sadreddin'den hadis öğrendiğin doğru mu?" dedi.

"Doğrudur efendim."

"Bizden öğüt istersin. O zaman öğüdümüz şudur sana: Her kim ki hayır işlemez, zorbadır. Ama ne yararı olacak bu öğüdün sana? Sen ki, peygamber sözünden bile etkilenmemiş bir adamsın?"

Pervane, bir karış suratla uzaklaştı, ama öğüdün gereğini de yerine getirdi: İki ambar dolusu buğdayı yoksullara dağıttı. Ama bir ülke tükenip gitmişse, insanları doyurmak için bir iki ambar nedir ki?

Şölen boyunca Mevlâna'nın sözlerini ve şiirlerini düşünen Pervane, en sonunda düşüncesini şu sözlerle dile getirdi:

"Yine de, efendi hazretleri, önemli olan iştir derim ben!"

Eski bir tartışmaydı bu aralarında. Emirin ozanla; politikacının bilgeyle; iş, eylem insanının söz insanıyla tartışması... Olaylar değişmiş, farklı farklı kanıtlar öne sürülmüş, ama tartışmanın özü değişmemişti ve galiba değişmeyecekti: Hem neden değişsindi ki? İş sözden, söz de işten ayrı olduktan sonra?

Badem gözleri içkiden kısılmış Pervane, bir eli belinde, öteki dizinde, Mevlâna'nın bu kez kendisine ne yanıt vereceğini bekliyordu.

Düşüncelerini Pervane'nin yapıp eylediklerine kaptırıp gitmiş olan Celâleddin'inse, soruya yanıt vermekte pek acelesi yok gibiydi.

Pervane'nin babası, Moğol karargâhına korkusuzca girmiş bir adamdı. Yirmi beş yıl önce, Kösedağ önündeki utançlı yenilgiden hemen sonraydı bu. Düşmanla hayli aşağılatıcı bir barış anlaşmasıyla sonuçlanmıştı bu eylem: Selçuklu Sultanı, Moğollara her yıl haraç vermek zorundaydı bu anlaşmaya göre. Bu utançlı bedelin karşılığındaysa, başkent ve orada yaşayan insanların hayatları kurtarılmıştı.

Kişisel çıkarı söz konusuysa eğer, Pervane'nin başvurmayacağı hiçbir araç yoktu. İzzeddin'le Rukneddin arasındaki taht savaşında Rükneddin'in tarafını tutarak onun için Sinop'u fethetmesinde, ardından Moğolların da desteğiyle düşmanlarını yok ederek Rükneddin'i tek başına tahta geçirmesinde, sonra Rükneddin'i de

yok etmesinde ve yaşı daha pek küçük olan veliaht adına ülkeyi yönetmeye başlamasında, hep aynı duygu söz konusuydu.

Beylerin, sultanların öldürülmeleri, veliahtlar arasındaki kavgalarda binbir entrikaya başvurulması, Pervane için kişisel yükselmesine yönelik olağan olaylardı. Tıpkı halktan Moğollar adına vergi toplarken, kendi küpünü doldurmayı unutmaması gibi...

Biz, değerli okurum, sorsak sorsak, herhalde, 'bütün bunları yaparken acaba düşünsel olarak dayandığı temel neydi?' şeklinde bir soru sorabiliriz Pervane'ye. Aynı soru, Celâleddin'in dudaklarındaysa, 'bunları yaparken bir sözü var mıydı?' şeklinde dökülmüştü.

Pervane, gündelik olayları değerlendiren, her gün değişen koşullara göre davranan bir insandı. Bugün, hadi bilemediniz yarın gerçekleşecek bir saldırıya çare bulabilirdi o, o kadar. Bundan ötesine gücü yetmezdi.

Celâleddin, kendi kendine konuşurmuş gibi yanıtladı soruyu:

"Bana iş görecek adam ver! Gelsin de o yiğit, iş neymiş gösterelim kendisine! Ama hani, nerde böyle birisi? Bilim bilimle, bulut bulutla, ruh ruhla karşılaştırılarak anlaşılır, kavranılır. Sen bizim yolumuzda değilsin; işimiz var dersek ve bu işi sana göstersek bile, sen onu göremezsin ki!"

Sanki bir zemberek harekete geçmiş gibi Celâleddin yerinden fırladı.

"İş, kafasız takımının sandığı gibi, dışsal bir şey değildir! Kendinde dışsalı içselle birleştirmemiş bir insan, hemencecik işten yana koşar, ama vardığı yer, koştuğu yer değildir." Sesini yükseltti: "Söz nedir, zerre kadar anladığın yok senin; sözü küçük görmen de bu yüzden. Söz, iş ağacının meyvesidir. Ve her meyve gibi, yeni ağaçlar, yeni yeni işler üretir. Seni alalım, Muineddin, bak, şu anda kulak kesilmiş benden bir söz beklemektesin. Ben bu sözü söylemesem, öfkeleneceksin. Demek ki şu anda söz senin için, iştir. Diyorsun ki, söz, güçsüzdür. Eğer bu sözün doğruysa, senin, sözün güçsüz olduğunu söyleyen sözün de güçsüzdür, öyle değil mi?"

Celâleddin'in sesinde öylesine bir inandırıcılık vardı ki, Pervane, ozanın sözlerinin kendisi yönünden ne denli alçaltıcı olduğunun farkına bile varamıyordu. Kendinden geçmiş, ozanın sözlerini sürdürmesini bekliyordu. Ama ozan susuyordu.

Öğrenciler sarsılmış, öylece oturuyorlardı. Sakallarından süzülen gözyaşlarının bile farkında değillerdi. Onların da işleri sözdü, ama şu anda söyleyebilecekleri hiçbir söz yoktu.

Bu şarap buharı, yanmış mum, kızarmış et, rakseden dervişlerin teriyle dolu şölen salonundan kaçmak istiyordu, Celâleddin. Kaçmak, lacivert gergefinde pırıl pırıl yıldız dokuyan geceye dalmak ve günü, kale duvarlarının üzerinde karşılamak istiyordu...

Birden yerinden doğruldu, ardından seğirten hizmetkârları bir el hareketiyle durdurup, çıktı.

Haklılığından en ufak bir kuşkusu yoktu: Geçmişin ve şimdinin bütün işlerinin taşıdığı anlamı, ancak söz içinde barındırabilir ve bunu gelecekte kendisini bekleyenlere tıpkı bir atlı ulak gibi ancak söz ulaştırabilirdi. Ama gözünün önünde boylu boyunca serilen vadiyi seyrettikçe, haklılığından sevinç değil, elem duyduğunu fark etti.

Evet, söz, iş ağacının meyvesiydi. Ama ah, yalnızca meyveye değil, gölgesinde insanların dinlendiği yemyeşil yaprakları ve dalları tutan gövdeye, gövdeyi besleyen köke de sahip olmayı ne kadar isterdi!

Her şeyi anlamak, ama hiçbir şey değiştirecek güçte olmamak! Yüreklerinin hareketi dünyanın hareketine denk düşen insanların mutluluğunu o hiçbir zaman yaşayamamıştı. Kendini bildi bileli bütün davranışları genel gidişin tersine olmuştu. İnsan yüreğinin mucizelerine nüfuz ettikçe ve hayatının ana sözüne yaklaştıkça, insan ruhundaki her şeyin söze bile sığdırılamayacağını daha bir duyumsuyordu. Ah, insan ne kadar bilgeyse, payına o kadar çok acı düşüyordu galiba.

Ufuktan süt mavisi bulutlar yükselmeye başlamıştı: Onun söz arayışları sırasındaki düşüncelerini, yapıp eylediği işleri, bir sicimle birbirine bağlı deve katarı gibi taşıyıp getiriyordu sanki bulutlar...

Bulutların ardına gizlenmiş güneşse, peçe ardından bakan bir göz gibi, Kazanviran tepelerinin çıplak yamaçlarını soluk ışıklarıyla süzüyordu. Ve Celâleddin, birden, 654 yılı* Zülkadir ayının son cumartesi günü geçen, ömrü boyunca unutamayacağı olayların belleğinde yeniden canlandığını hissetti.

Mucize

O yıl Sultan İzzeddin, Moğollarla yeniden savaşa tutuşmuş ve beklendiği gibi de dersini çabucak almıştı. Ordusunun büyük bölüğü savaş alanında kırılmış, az bir bölüğü de çil yavrusu gibi kaçışmıştı.

Moğollar genellikle kaçanları kovalayarak düşman kentine girerlerdi. Ama bu kez tam bir dehşet ve panik havası içinde olan sultan ordusunun kılıç artıkları Konya'ya kaçacak yerde, çevredeki ormanlık tepelere gizlenerek canlarını kurtarma yolunu seçmişlerdi. Bu nedenle, öncü Moğol atlıları öğleden sonra kent önüne geldiklerinde, kale kapıları sımsıkı kapalıydı.

Halk, Moğol ordusu kente hücum etmeden önce kaçıp canını kurtarma telaşıyla kapıların önüne yığılmıştı. Halkın panik içinde kapılara yüklenmesini önlemek isteyen nöbetçiler zaman zaman silah kullanmak zorunda kalıyorlardı. Ezilenlerin feryatları, kadınların çığlıkları, ölenlerden yükselen boğuk hırıltılar, hayvanların böğürtüleri kulak tırmalayıcı tek bir uğultu halinde göğe yükseliyordu.

Kenti savunmak ve kapı nöbetçilerine yardımcı olmak için silahlı Ahi birlikleri de duvar üzerinde yerlerini almışlardı. Ama saray muhafızlarıyla birlikte bu bir avuç insan, koca Moğol ordusuna karşı ne yapabilirdi ki? Savaş deneyimleri olmayan Ahiler, Moğol mızraklarıyla şişlenerek ölmektense, çarpışa çarpışa can vermeyi yeğlemişlerdi.

Akşama doğru on binlerce insan camilerde toplanmaya başladı. Kimi birbiriyle helalleşiyor, kimi ölmeden önce son bir namaz daha kılıyor, kimi göğsünü bağrını döve döve ağlıyor, ağıt yakıyordu.

---

* Miladi takvimle 1256.

Moğolların kente girmesi durumunda kendilerini neyin beklediğini biliyorlardı. Erkekler yediden yetmişe kılıçtan geçirilecek, kadınlar, kızlar iğfal edildikten sonra köle olarak götürülecek, zanaatkârlar ise vahşi Moğol bozkırlarında ölene dek bir köle gibi çalıştırılacaklardı.

Mevlâna'yla müridlerinin toplandığı medresenin önünde geçen yürek paralayıcı sahnelerin de öbür yerlerdekinden farkı yoktu. Medreseye komşu evde yaşayan bir tüccar da ailesiyle birlikte kentten kaçmak istemiş, ama kapıların kapalı olduğunu öğrenince feryat figan evlerinin önüne yığılıp kalmıştı. Adamın genç, güzel karısı, utanmayı falan bırakmış, sokak ortasında kocasının ayaklarına kapanarak, kendisini öldürmesi için yalvarıyordu. "Moğol uğrusunun bana neler yapacağını bilmiyor musun?" diye haykırıyordu kadın. Adamcağız karısının yalvarmalarına dayanamamış olmalıydı ki, hançerini başının üzerine kaldırdı. Ama sanki yukarıda birisi bileğinden tutmuş gibi eli bir türlü inmiyordu. Sonunda hançerin yere düştüğü görüldü, adamcağız da olduğu yere yığılıp ağlamaya başladı. Bunun üzerine kadın, onun aşkına da, zayıflığına da lanetler yağdırarak, hançeri düştüğü yerden alıp kendi elleriyle göğsüne gömüverdi.

Ele geçirdikleri bir kentte kimseye acımayan Moğollar, eğer kendilerine karşı direniş göstermemişlerse, din adamlarıyla genellikle anlaşmaya çalışırlardı. İran'dan Gürcistan'a ve Avrupa ülkelerine dek, Hıristiyan olsun, Müslüman olsun, tüm ülkelerdeki tavırları buydu. Resmi bir dinsel unvanları olmamakla birlikte, Mevlâna'yla müridleri de, bu nedenle hayatlarını kurtarabilirlerdi belki. Ama halkın şu panik havasını çaresizce izlemektense, Moğol kılıçları altında can vermek bin kez daha iyiydi.

Bütün gözler şimdi ona çevrilmişti. Celâleddin'den bir söz bekliyordu herkes. Hakikatin kurtarıcı sözünü. Ama hiçbir şey söylemiyordu ozan. Yoktu söyleyecek sözü. Daha doğrusu yüreği öylesine doluydu ki, sözler yüreğinden dudağına yükselmeden birbiriyle çarpışarak binlerce zerre halinde uçuşup gidiyordu. Ozan kendi içini dinledikçe, yüreğinde kopan korkunç fırtınayı hiçbir sözle dile getiremeyeceğini, bu korkunç fırtına karşısında her sözün güçsüz kalacağını hissediyordu.

Dakikaların bile değerinin olduğu böyle bir anda, zaman sessizlik içinde geçiyordu. Alacakaranlık kocaman bir örtü gibi ağır ağır iniyordu kentin üstüne.

Mevlâna eğilip dört yanına selam verdi, kendisini bağışlamalarını diliyormuş gibi öğrencilerinin yüzüne uzun uzun baktı, sonra dönüp medreseye girdi; hücresinde karısıyla, çocuklarıyla vedalaştı.

Yanına bir tek Veled'le Alaeddin Siryanus'u alarak dışarı çıktı ve korkudan çılgına dönmüş kenti boydan boya geçerek Halkabeguş kapısına doğru yürüdü.

Saatlerdir dalga dalga kapı üzerine yüklenen halka karşı görevini canla başla yerine getirmekten iflahı kesilen kapı çavuşu, ellerinde fenerle yaklaşan üç karaltıyı görünce, tepesi atıp, adamlarına silahlarına sarılmaları emri verecekti ki, yanındaki Ahi müfrezesi komutanı Celâleddin'i tanıyarak kendisini durdurdu. Yüzü utançtan kıpkırmızı kesilen çavuş, kapıyı açmaları için adamlarına emir verdi.

Önce çelik parmaklık kaldırıldı, ardından da iki yandan ikişer askerin asılmalarıyla ağır meşe kapı gıcırdayarak açıldı. Veled'le Siryanus'a kendisini sabaha dek burda beklemelerini söyleyen Celâleddin, kapıdan usulca çıkıp alacakaranlık içinde kayboldu.

Ayın donukça aydınlattığı bulutlar, salkım saçak, hızla akıyordu. Arada bir, bulut yırtıklarından, yıldızların göz kırpıp yittikleri görülüyordu. Bozkır otlarının kokusuyla dolu akşam rüzgârı, bahçelerdeki yaprakları hışırdatıyor, kent duvarları üstündeki nöbetçilerin bağırmalarını ve halkın gün boyu süren korkusunu, kadın ve çocuklardan yükselen yürek paralayıcı haykırışları gitgide uzaklaştırıyordu.

Gecenin içinde tek başınaydı. Bahçelerin içinden geçerek, her dönemecini bildiği patikadan Kazanviran tepesine doğru yürürken, içinde yavaş yavaş sözün olgunlaşmakta olduğunu duyuyordu. Moğol ordusu bu tepenin ardındaydı.

Okyanus dalgasını durdurabilmek olanaksızdı, ama ona karşı koyabilmek mümkündü. Moğollar için de aynı durum söz konusuydu: Üzerlerine gitmenin bir yararı yoktu, ama onlar geldikle-

rinde de yıkılmadan kalabilmek mümkündü. Dünyanın her yanında halklar yüzyıllardır nasıl ayakta kalabilmişlerse, bu kez de öyle olabilirdi. Zaten hiçbir şeyi olmayan insanlar için korkacak hiçbir şey yoktu. Malı mülkü olanlar varsın mallarının derdine düşsünlerdi. Halka zulmeden iktidar sahiplerinin korkudan ödleri patlıyormuş, varsın patlasındı. Allahın adını kullanarak yalanı gerçek diye sunan ulema ve fakihler de varsın kaçacak delik arasınlardı. Zaten esaret içinde olan yoksul için, yeni esaretin eskisinden tek korkunç yanı, alışılmadık olmasıydı. Ölümden öte köy yoktu. Hem kim bilir, çürüyüp kokmuş şeylerin yakılıp yıkılması daha hayırlı olurdu: Bunların küllerinden yeni bir inanç, yeni bir insanlık ortaya çıkabilirdi.

Ağır ağır tepenin doruğuna çıktı. Moğol ordugâhı ateşlerle çevrilmiş olarak geniş bir alana yayılmıştı. Baycu'nun otağı tam ortadaydı. Alevlerin yansısı kocaman çadırın beyaz keçesi üzerinde, muhafızların kılıçlarıyla mızraklarında oynaşıyordu. Çadırların arası, ateşlerin çevresi, yere uzanmış uyuyan askerlerin karaltılarıyla doluydu.

Yolları üzerindeki tüm halklar, Moğollara kan vermiş, asker vermişlerdi. Ama her şey karşılıklıydı: Fethettikleri ülkelerin halkları içinde zamanla eriyip giderek onlar da kendi paylarına düşeni vereceklerdi...

Gece uykudayken bile Cengizhan'ca konan kurala uyduğu görülüyordu Moğolların. Ordunun sağ kanadı Baycu'nun otağının sağında, sol kanadı da solunda yer alıyordu. Tümenler, atlı birliklerin geçişine olanak sağlamak üzere, aralarında geniş bir aralık bırakarak yerleşmişlerdi.

Ateş başındaki nöbetçilerin gece bile eyerli olarak hazır tuttukları atların koşumlarından gelen hafif sesler de olmasa, Moğolların uyudukları değil, bir savaş sonrasında kırılmış yattıkları sanılabilirdi... Öylesine derin bir sessizlik içindeydi koca ordugâh... Savaş kazanılmıştı, yarın kendilerini bekleyen tek şey, kazandıkları zaferi kutlamaktı. Sıra neferinden en yüksek komutanına dek herkes, görevini şan ve şerefle yerine getirmiş insanların huzurlu, saf, derin uykusu içindeydi.

Moğolların kentleri yakıp yıkmaları, bağları bahçeleri atlarıyla ezip dümdüz etmeleri, doğaya karşı hınçlı olmalarından değil, diye düşündü Celâleddin. Sürüleri için tarlaya değil, otlağa ihtiyaçları var bu adamların. Kuşkusuz, yaptıkları şey vahşilik. Ama vahşilik sürekli değil, geçici bir haldir.

Onları da baba yurdu olan Belh'ten söküp atan o ilk ve korkunç Moğol dalgasından bu yana kırk yıl geçmişti ve bu süre içinde çok değişmişti Moğollar. Cengizhan dünyadan göçeli çok olmuştu ve onun soyundan gelenler artık hayvanları için otlaktan çok, paylarına düşen toprakların kendilerine sunduğu başka zenginliklerle ilgiliydiler. Yani sayısız zenginlikler yaratan, vergi veren, haraç ödeyen insanların kılıçtan geçirilmelerinin, yüzyıllık emeklerin anıtı olan kentlerin yakılıp yıkılmalarının yararı da, anlamı da yoktu. Öyleyse..? Öyleyse, bir halk Moğollardan yalnız sayıca çok değil, ruhça da üstünse eğer, zaman içinde kimin kimi köle edeceği belli olmazdı... Yalnızca Baycu'nun değil, koca ilhan Hulâgu'nun bile adları anılır mıydı bakalım o zaman?!

Şafak sökene dek bekledi tepenin üstünde. Ve Moğol ordugâhını izledikçe, yarın Konya'nın başına kötü hiçbir şey gelmeyeceğine iyice inandı. Şafak söküp güneş yükseldikten sonra bile ordugâhta bir hareketlilik, hele hele kente saldırıya geçileceğine ilişkin bir belirti yoktu. Hem insan, önünde bir tabak gibi duran kente neden saldırsındı ki?

Celâleddin yanılmamıştı. Baycu'nun otağının sol kanadında yer alan çadırlardan birinde gece sabaha dek ışık yanmış, çadır sakini yere serili ak keçenin üstünde gözünü kırpmadan bir o yana bir bu yana dönerek sabahı etmişti. Moğol ilhanının, başkaldıran kardeşi yerine Selçuklu tahtına oturtacağı Rükneddin'den başkası değildi bu. Çadırın öbür sakiniyse, Celâleddin'le yıllardır "söz mü önce gelir, iş mi?" tartışması yapan Muineddin Pervane'den başkası değildi. Bir zamanlar babasının Moğollarla barış yapması gibi, şimdi de o, Konya halkının hayatını güvence altına alıyor ve devletin gerçek yöneticisi oluyordu.

Ama tepenin üstünden Moğol ordugâhını izleyen Celâleddin'in bütün bunları bilmesi olanaksızdı. O yalnızca izliyor ve düşünüyordu. Güneş ilk ışıklarıyla gökyüzüne ürkekçe dokunduğunda kararını

çoktan vermişti: Konya bu kez de kurtulmuştu. Hızla tepeden aşağı inerek, kuş cıvıltılarına boğulmuş bahçelerin arasından gerisin geri Konya'ya doğru yürüdü.

Halkabeguş kapısında büyük bir kalabalık toplanmıştı. Dervişler, Ahiler, fakihler, mollalar, askerler, sivil halk... Mevlâna Moğol ordugâhına kadar gitmiş ve sağ salim geri dönmüştü! Bir mucizeydi bu.

On yıllardır yenilgi yüzü görmemiş olan Moğollar insanlara öbür dünya korkusuna benzer, anlaşılmaz, açıklanmaz bir korku salmışlardı. On beş yirmi Müslümanın karşısına bir Moğol askeri çıksa ve yere yatıp kendisi dönene dek beklemelerini, dönünce hepsini kıtır kıtır keseceğini söylese, birinin bile aklına Moğol'un yokluğunda kaçmak gelmez, adam dönene dek boa yılanı görmüş tavşan gibi büyülenmişçesine yatar beklerdi.

Oysa Mevlâna tek başına koca bir ordunun içine girmiş ve sağ salim dönmüştü! Bir mucizeydi bu! Bunu başka mucizeler de izleyebilirdi!

Kalabalığın bir yandan sonsuz bir umut, bir yandan da umutsuzluğun acısıyla dolu gözlerinde bu düşünceleri okuyan Celâleddin, birden güçsüzlüğün, çaresizliğin dayanılmaz acısını duydu içinde.

İnsan yüreğinin mucizesinden başka mucizeye inanmayan ozan, sözlerinin özünü değil yalnızca kabuğunu anlayan ve kendilerini onun izleyicisi olarak adlandıran insanların, kendisi bu dünyadan çekip gittikten sonra dün geceyi nasıl bir söylenceye dönüştüreceklerini düşündü.

Gerçekten de her şey ozanın düşündüğü gibi oldu. Kazanviran tepelerinde geçirdiği o geceden tam altmış yıl sonra, onun adıyla bağlı bir derviş tarikatının başı olan torununun isteğiyle, Şeyh Eflâki, *Menakıb-ül Ârifin* adlı kitabında, Mevlâna'nın "mübarek gücüyle" Konya'yı nasıl Moğol yağmasından kurtardığına ilişkin bir söylenceye yer verecekti.

Ozanın korktuğu da buydu: Düşünce yumurtasının, sözcük kabuğuna hiç dokunulmadan içinden yenilip bitirilmesi...

Kalabalık, açların ekmeğe el uzatışı gibi, Celâleddin'e el uzatıyordu. Bir umut sözüydü istedikleri. O ise susuyordu.

Tek tek her insan, kendine özgü, benzeri olmayan, yinelenemez bir dünyadır. Ama bir sürü insan bir arada olunca..? Celâleddin kendini iyi tanıyordu, bu yüzden de başkalarının içtepilerini, düşünce ve duygularını çok iyi anlayabiliyordu. Onların cehennemi onun da cehennemi ve onların cenneti onun da cennetiydi.

Eğer tek bir insanı iyi anlamışsan, kalabalıkları anlamak hiç zor değildir. Küçücük bir kıvılcımdan, kurumuş bozkır otları gibi alevleniverir kalabalıklar. Hele bir hanın ya da sultanın yönetimindeki silahlı kalabalığı anlamanın hiç zor yanı yoktur. Sultanların her hareketi, onların nesnel konumlarını belirler.

Moğol ordugâhını izleyerek geçirdiği gece, alınyazısının Konya'ya bu kez de güldüğüne iyice inanmıştı. İlhan Hulâgu, Noyan'ı Baycu'yu, yeni ülkeler fethetmesi için değil, fethedilmiş ülkelerde düzeni sağlaması ve Selçuklu tahtına İzzeddin'in yerine kardeşini geçirmesi için yollamıştı. Durum madem böyleydi, koca bir kenti yakıp yıkmanın, insanlarını kılıçtan geçirmenin anlamı var mıydı?

Bütün bunlar böyleydi de, bir şeyi unutmamak gerekti: Baycu'da öfke, hınç, nefret gibi insansal duygular uyandırabilecek beklenmedik gelişmeler olabilirdi. Eh, ne de olsa Baycu da bir insandı... Böyle birtakım duygular uyanırsa Baycu, içinde bulunduğu koşulları da, aldığı buyruğu da, İlhan Hulâgu'yu da unutabilirdi. O zaman sonuç, kocaman bir yanılgı olurdu. Yanılgı mı? İyi ama Celâleddin'in yanılmaya hakkı yoktu ki... Beyler, başbuğlar, vezirler, başlarında sultanları olmak üzere başkenti kaderine terk ederek savaş alanından sıvışmışlardı. Bütün halk kentte kalıp kalmama, yani yaşama ve ölme konusunda onun söyleyeceği sözü bekliyordu. Evet, her şey onun iki dudağının arasından çıkacak bir çift söze bağlıydı. Susması, söz söylemekte acele etmemesi bu yüzdendi. Ama ne denli zor da olsa, kendisinden beklenen sözü söylemesi gerekti.

"Korkmayın. Moğollardan korkmanız gerekmiyor artık. Kaçmanız da gerekmiyor. Kentimize bir şey olmayacak."

Zayıf, avurtları çökmüş, gözleri kor gibi yanan bir dervişten yükseldi ilk haykırış:

"Mucize! Mevlâna hazretleri mucize gerçekleştirdi!"

Sonsuz bir bıkkınlık duydu içinde ozan. Mucize mi? Ne mucizesi? İzlemek, gözlemek ve düşünmek ne zamandır mucize oldu? Evet, gördükleri üzerinde düşünmek, yalnızca düşünmek..?!

Ardında Veled ve Siryanus, Celâleddin kalabalığı yararak medresesine doğru yürüdü. Kırılmış bir lambadan akan gazyağı gibi yapışkan çığlıklar, ardı sıra tüm kenti sokak sokak dolaştı: "Mucize! Mucize! Mucize!"

Parmaklarıyla kulaklarını tıkamamak için kendini güç tutuyordu.

Avluya girerken, kendisini görür görmez gizlenen geliniyle karısını fark etti. Hızlı adımlarla medresenin toplantı odası olarak kullanılan büyük hücresine yürüdü. Öğrencileri ve dostları kendisini burada bekliyordu. O içeri girince herkes yerinden doğrulup kendisini selamladı. Tam bu anda, ardında birinin herkesçe duyulan bir fısıltıyla yine mucizeden söz ettiğini duydu:

"Efendi hazretleri Baycu'nun otağına kadar sokuldu ve sağ salim geri döndü. Gerçek bir mucize bu! Cesaret mucizesi!"

Cesaret mucizesi ha? Ne cesareti? Cesaretle ne ilgisi var yapılan işin?

Ölüm değil, yüreğin ve bilincin körlüğüydü en korktuğu şey. Ah, kendi cehaletlerinin tutsağı olan insanlar! Korkularınızdan korkmanız gerek asıl sizin; göksel güçlere, egemenlere, kendi tutkularınıza boyun eğişinizden korkmanız gerek! Ne kadar karanlık bir ortam bu böyle, ne kadar karanlık kafalar! Bıçak kesmez, zifiri bir karanlıkla kuşatılmış dört yan. Hiçbir söz, hiçbir iş, eylem bu karanlığı sona erdirecek güçte olamaz...

Öfkeyle sesin geldiği yana döndü. Ellerini yukarı kaldırdı:

Dokuz kat göğü de, Yaradanı da bilmiyorum, bilmiyorum.
Boşuna başka yol arama, gel, diyorlar bana
O mekânsızlık mekânı neresidir, bilmiyorum, bilmiyorum.
Şu gâh yakamı tutup, gâh beni perişan eden kötü huylunun
Nedir, varsa eğer güzel huyu, bilmiyorum, bilmiyorum.
Bir arslan görüyorum, dünya, önünde bir ceylan sürüsü
Ama bu arslan kim, ceylan sürüsü ne, bilmiyorum, bilmiyorum.
Bir sel alıp gitti beni, yatağımı aramadayım
Ama sel ne, yatak kim, bilmiyorum, bilmiyorum.

Gürültülü bir pazar yerinde yitmiş bir çocuğum
Pazar nedir, gürültü ne, bilmiyorum, bilmiyorum.
Bir dost, seni övüyorlar, bir başkası, yeriyorlar dedi.
Öven kimdir, yeren kim, bilmiyorum, bilmiyorum.
Yeryüzü kadın, gökyüzü koca, kedi gibi yiyorlar yavrularını
O ana kim, o baba kim, bilmiyorum, bilmiyorum.
Kudret elinden her an bir ok uçup durmada
O el kimin, o ok nedir, bilmiyorum, bilmiyorum.
Erler gibi saflar yardım, çocukluktan kurtuldum
Lala kimdir, dadı kim, bilmiyorum, bilmiyorum.
Tek Hakikati bilirim ben, sultanlar sultanıdır o
Baycu, Batu kim, han hakan ne, bilmiyorum, bilmiyorum.
Rum, Türk, Moğol, hepsine yeter sevgim
İlhan Hulâgu kim, bilmiyorum, bilmiyorum.

Evet, yanılmamış olması ne büyük mutluluktu! Baycu'nun ordusu gerçekten de kente girmemişti. Zamanları yoktu buna. Hülâgu, Bağdat üzerine yürümeye niyetlenmişti.

Pervane'nin öğüdüyle, saray ileri gelenleri, büyük tüccarlar, esnaf, zanaatkâr ve hali vakti yerinde olanlar arasından, akıl almaz bir kurtulmalık toplandı: büyük-küçük baş hayvanlar, altın, gümüş, değerli taşlar, Konyalı ustaların el emeği göz nuru değerli eşyalardan oluşan bu göz kamaştırıcı kurtulmalık, Moğol ordusu komutanınca lütfen kabul edildi.

Tahta Rükneddin'i geçiren Baycu, Selçuklu devletinin bütün kentlerini çevreleyen duvarların yıkılması buyruğunu verdi. Yalnız, başkent olarak öbür kentlerin gözünde önemini korumasını sağlamak bakımında Konya için bir ayrıcalık tanındı. Bu yüzden, şu anda yaşlı bacaklarının altında duran kunt duvarlar, onları ilk gördüğü günkü gibi sağlam ve görkemliydi.

Duvarlar

Yarım yüzyıl önce, on iki yaşındayken, ılık bir mayıs sabahı görmüştü bu duvarları ilk. Üzerlerinde, insan başlı aslan, çifte kartal gibi garip kabartmalar vardı. Ayrıca, kalenin yapımına katkıda bulunan beylerin adlarıyla, Firdevsi'nin *Şehname*'sinden beyitler de kazınmış-

tı taşların üstüne. Bütün bu özellikleriyle Konya kalesinin duvarları, insan ve hayvan figürlerinin resmedilmesini yasaklayan İslamiyetin merkezi olan bir kenti değil, bir hayal beldesini çağrıştırıyordu.

Yıllar süren yolculukları boyunca Celâleddin, vardıkları yerlerde babasını din adamlarının karşılamasına alışmıştı. Ama burada, kara cübbeli ve kocaman kavuklu din adamlarının arasında, düzgün bir saf oluşturan askerler de vardı. Altın işlemeli kalkanları güneşte pırıl pırıl parlayan bu askerler, Selçuklu veziri Nizam ül Mülk'ün, ünlü *Siyasetmane*'sindeki öğüdüne uyularak Gürcü, Rus, Kürt, Afgan gibi başka ülkelerden devşirilmiş seçme askerlerdi. Celâleddin, askerler arasında Sultanın yeşil sundurmasının bulunduğunu da fark edince iyice afalladı: İslam Emirleri Sultanı I. Alaeddin Keykubad, Bilginler Sultanı'nı karşılamak için duvarların dışına dek gelmiş olabilir miydi gerçekten?!

Selçuklu Sultanı'nın gösterişli unvanı, yönetim biçimi ve sarayının görkemiyle tam bir uyum içindeydi. Bir Müslüman adı olan Alaeddin'e, *Şehname*'de geçen İran Şahı Keykubad'ın adını ekleyerek, eski İran şahlarına biçimsel bir gönderme yapıyor, ayrıca, devlet işlerinin görüldüğü divanında da İran şahlarının yöntemini uygulayarak, divanda kendi bulunduğu bölümü bir perdeyle ayırıyor, böylece Sultanın yüzünü görebilmenin büyük bir onur olduğunu vurguluyordu. Sarayın peşkircibaşı, ibrikçibaşı, şahincibaşı, hekimbaşı, çeşnicibaşı, arpacıbaşı gibi sayısız hizmetlilerinin yönetimiyle özel bir saray emiri ilgileniyordu. Sultanın verdiği şölenlerde konuklara ağırlıklarına göre oturacakları yeri gösteren, sülün, geyik, bıldırcın, koyun etlerinin geliş sırasını, cepkenleri gümüş işli, ay yüzlü oğlanların kımız, şerbet, ayran, şarap dağıtma zamanını belirleyen de yine bu emirdi.

Selçuklu Sarayı'nın bu görkeminde komşu Bizans'ın da etkisi vardı. Sultanlık yapan kardeşlerinin ya da babalarının hışmına uğramaya karşı güvence altında bulunmak için pek çok Selçuklu Sultanı, tahta geçmeden önce yıllarca Bizans'ta sürgün hayatı yaşardı. Aynı şey Alaeddin Keykubad'ın da başına gelmişti. Gençliğinde on yıldan fazla bir süre Konstantinopol'de Bizans İmparatoru'nun sarayında sürgün yaşamıştı. Burada tanık olduğu, hidrolik düzenek gibi teknik

gelişmeler yardımıyla, imparatorun tahtıyla birlikte havaya kaldırılması türünden "mucize"ler başlangıçta ilgisini çektiyse de, bir süre sonra, hep aynı mekanik oyunun tekdüze bir biçimde yinelenip durması, her gün oynamak zorunda olduğu azametlilik rolü bayağı bir güldürüye dönüşmüş imparatorun zavallı hali ve bitmez tükenmez saray entrikaları, kendisinde sonsuz bir tiksintiden başka bir şey uyandırmamaya başlamıştı.

Atabeki Bedreddin Gevhertaş'ın kendisine verdiği, göçebe atalarının yaşamlarını anlatan *Oğuzname*'yi okumak, geleceğin Selçuklu Sultanı'nın tek gönül eğlencesiydi. Yaşamlarının büyük bölümünü avlanarak geçiren Oğuzların alabildiğine yalın yaşam ve yönetim biçimleri, genç Alaeddin'i çok etkilemişti.

Ama Konya'da Selçuklu tahtına oturunca, kendisinden önce konulan görkemli saray törenlerine hiç içi atmamasına karşın, siyasal nedenlerle uymak zorunda kaldı. Ne var ki, eline geçirdiği her uygun fırsatta sarayından kaçıyor, eğer seferde değilse, ya devletin ikinci başkenti Kayseri'ye gidiyor ya da mevsim bahar der demez, güneye, deniz kıyısına iniyordu. Bu arada boş zamanlarında ok, yay, eyer, bıçak yapıyor, marangozlukla uğraşıyordu. Satranç da önemli ilgi alanlarından biriydi: dönemin usta bir satranççısı olmuştu Sultan. Sonra İran şahlarına öykünerek, fena sayılmayacak rubailer yazıyordu. Ama Sultanın asıl gönül eğlencesi, yılda iki kez düzenlenen geleneksel av partileriydi. Devletin bütün önemli kişilerinin, beylerin, valilerin, yükselme heveslisi, cesur, yetenekli gençlerin katıldığı bu av partilerinin her biri on beş gün sürüyordu.

Çok geniş bir alandan sürülüp toplanan hayvanlara geleneğe göre ilk oku Sultan atıyordu. Onun ardından, devlet katındaki ağırlıklarına göre öbür beylere, valilere geliyordu sıra. Aslında bu av partilerinin asıl amacı, devleti yönetenlerin, yeteneklerini koruyup koruyamadıklarını sınamaktı: kimin gözü zayıflamış, kim artık yayı yeterince geremiyor, kimin eli titremeye başlamış, kısacası kimi görevinden almak ve yerine gençlerden kimi getirmek gerek? Kimse yönettiği topraklara soyluluk ya da miras yoluyla sahip olmadığı için, salt Sultan adına buraları yönetmek üzere iş başına getirilmiş kişiler

olarak, görevden alınmaları da Sultanın iki dudağının arasındaydı. Esasen bu görev, her şeyden önce, askeri bir görevdi.

Av, bir şölen yemeğiyle sona ererdi; bu yemekte kızartılan koyunlardan kimin hangi parçayı alacağı, Sultana yakınlık derecesine ve yönetimdeki ağırlığına göre, önceden belliydi. Herkes, kendisine düşen eti yerken, bir bakıma Sultana bağlılık yeminini tazelemiş olurdu. Sultanın, şölene katılanlara etler dağıtılırken, alışılmışın dışında parçalar saptayarak, yaşlı bir beyin görevinin sona erdiğini ya da genç bir sipahinin yüksek bir göreve atandığını dolaylı yoldan belli etmesi sık görülen bir durumdu.

Sultan Alaeddin Keykubad, özünde hep bir göçebe Oğuz olarak kalmıştı. Bununla birlikte, yeni bir dini benimseyenlerde hep görüldüğü gibi, din konusunda aşırı titizdi. Atalarına yazıyı ilk kez yabancı din adamları benimsetmişlerdi; onlar için yazı tılsım gibi, muska gibi ürküntü veren gizemli bir şeydi. Nitekim, cahil bir Türk köylüsünün, yirminci yüzyılın başında bile, yerde yazılı bir kâğıt görünce, bunun kutsal bir metin olabileceği korkusuyla kâğıdı saygıyla yerden kaldırması da bu yüzdendi.

Alaeddin Keykubad için her ferman, imzalandığı her yazı kutsaldı; çünkü bunlar hep Tanrı adıyla başlardı. Bir ferman imzalamazdan önce, abdest alır, sanki namaz kılacakmış gibi temiz olmak isterdi. Bütün bu nedenlerle, Sultanın din adamlarına karşı da aşırı saygı duymasında anlaşılmayacak bir yan yoktu. Rahmetli kardeşi, sultanlığı döneminde Konya'ya, tüm Müslüman dünyasının tanıyıp saygı duyduğu, İspanya doğumlu ünlü Şeyh İbni el Arabli'yi davet etmiş, bu bilgin sufiyi manevi babası gibi görmüştü. Haçlı saldırıları sırasında ve başı sıkıştığı, kuşkuya kapıldığı her durumda şeyhin öğütlerini dinler, ona göre davranırdı.

Kardeşinin yerine tahta geçen Alaeddin Keykubad da, Moğol saldırısı yıllarında sarayında İslam bilim dünyasının önde gelen erlerini toplamıştı. Ama Bilginler Sultanı gibi bir unvan taşıyan Belhli vaizin Konya'ya gelişi, onun için yine de olağanüstü bir olaydı, bu yüzden de bu büyük bilgini karşılamak için düzenlenen törene kendisi de katılmayı gerekli görmüştü.

Kervan kale duvarlarına yaklaşınca Bilginler Sultanı devesinden inmişti. Değerli taşlarla süslü silahlar kuşanmış, göz alıcı giysiler giymiş saray adamlarıyla, üzerlerinde basit, siyah birer ferace ve düz bir hırka bulunan sufiler ağır ağır yürüyerek birbirlerine yaklaşmaya başladılar.

İki grup arasında üç adım kalınca, Bilginler Sultanı durdu, yerden bir selam verdi.

Emirler Sultanı bir adım daha attı ve yaşlı bilginin elini öpmek için eğildi. Ama beriki elini değil, bastonunu uzattı öpmesi için.

Önce bir şaşkınlık, sonra da müthiş bir öfke ateşi tutuştu Alaeddin Keykubad'ın gözlerinde: "Bu ne kibir böyle!"

Ama yapacak bir şey yoktu; öfkesini bastırdı, bastonu usulca öptü.

İşte tam bu sırada, aklı ve deneyimi kıt olanlarca mucize olarak nitelendirilen, görmüş geçirmiş biri içinse anlaşılmayacak bir yanı olmayan bir kehanette bulundu Bilginler Sultanı:

"Benim kibirli olduğumu düşünmekle yanılıyorsunuz, hünkârım!"

Bu sözler Alaeddin Keykubad'ı yere serdi: Konuk, aklından geçenleri sezmişti! Konya'daki yaşamını kendi sarayında geçirirse mutlu olacağını söyledi Bilginler Sultanı'na.

Bilginler Sultanı, medresede kalmak istediğini söyleyerek öneriyi incelikle geri çevirdi ve başkente sağ esen ulaşması onuruna Sultanın kendisine verdiği armağanları yoksullara dağıttırdı. Bu davranışı, gerek Sultanda, gerekse devletin öbür yüksek görevlilerinde, Bilginler Sultanı'nın bu büyük unvanı boş yere taşımadığı inancını pekiştirdiği gibi, kendisine Konya'nın en büyük camisinde vaizlik görevi verilmesini de sağladı.

İçinde derelerin şırıldadığı, çevresi bağlarla bahçelerle çevrili, alabildiğine güzel yapılarla süslü bu bayındır kentteki, Konya'daki yaşamları böyle başladı.

Pek çok pazarı vardı Konya'nın: At pazarı, zahire pazarı, köle pazarı, Yahudi pazarı (şarap burda satılırdı), Rum pazarı (haşhaş da burda satılırdı)... Et, süt, bal, yağ, ekmek, yumurta, her türlü meyve, sebze aklın alamayacağı kadar bol ve ucuzdu; çünkü rençberin emeği ucuzdu.

Esnaf ve zanaatkârları da ünlüydü Konya'nın: Bakırcılar, kuyumcular, dokumacılar, silahçılar, manifaturacılar her gün işliklerini açar, tezgâhlarını kurar, gün boyu iş işleyip mal satarlardı. Her esnafın kendi çarşısı vardı ve öbür çarşılardan bir duvarla ayrılırdı; gece olunca da çarşıların kapıları ayrı ayrı kilitlenirdi.

Dünyanın dört bir yanından gelen insanlar, esnaf ve zanaatkâr birliklerinin, varsıl devlet büyüklerinin hayır olarak yaptırdıkları kervansarayları, medreseleri, hanakları doldururlardı. Özel korucu ve bakıcıları olan anıt mezarlar, tepeden tırnağa silahlı askerlerle dolu kışlalar, yazıcılarla dolu divanlar, bilginlerle dolu medreseler, ayyaşlarla dolu meyhaneler, fahişelerle dolu genelevler kentiydi Konya.

Bilginler Sultanı'ysa, ömrünün son günlerini yaşıyordu. Şu ölümlü dünyada Konya'nın son sevinci, son durağı olduğunu çok iyi biliyordu büyük bilgin.

Bir gün Celâleddin'le birlikte kale duvarları üzerinde duruyorlardı. Şu anda Celâleddin'in babasından çok daha yaşlı olarak oturduğu yerin, otuz adım kadar ötesinde bir yerdeydiler. Bilginler Sultanı, emir saraylarının kubbelerinin, cami minarelerinin yer yer yükseldiği kenti geniş bir el hareketiyle göstererek, oğluna:

"Şu kente iyi bak oğlum," dedi. "Ne çok ev, konak, han, hanak, cami, medrese var! Sana, benim torunlarıma, senin torunlarına, torunlarımızın torunlarına yaşam vaat ediyor bu kent!"

Ve Bilginler Sultanı, hayatının son iki yılını, soyundan gelenlerin bu kentte kök salmasına ilişkin hayallerinin gerçek olması yönünde çalışmalarla geçirdi.

Celâleddin serin sabah rüzgârıyla ürperdiğini duydu; oysa gençliğinde sabah serinliği bedenine can verir, zihnini arındırır, durulaştırırdı. Pervane'nin sarayından çıkarken hizmetkârların omuzlarına koydukları hırkanın içinde büzüldü, der top oldu.

Duvar üzerindeki nöbetçilere aldırış etmeden en yakın kuleye yürüdü, kulenin ardına geçip, yüzü kente dönük, rüzgâra karşı korunmaya çalıştı.

Bakışları sultan sarayına takıldı. Kalenin az ötesinde, kendi medresesinin sabah güneşi altında donuk donuk parlayan kubbesini fark etti sonra.

Kendisine ve öğrencilerine hâlâ hizmet eden bu medreseyi de, babası Bilginler Sultanı'nın, ölümünden az önce gösterdiği deneyime ve önseziye dayanan bir "mucize"sine borçluydu.

O cuma Bilginler Sultanı'nın vaazını dinlemek için Konya'nın bütün ileri gelenleri camide toplanmıştı. Şamlı mimarların şaheseri olan ve yapımı henüz tamamlanan büyük camide toplananlar arasında, Sultan ve ailesinden başka, sahib (divan başkanı), beylerbeyi (orduların baş komutanı), naib, pazvant emiri (kent güvenlik görevlilerinin başı), perdedar emiri (saray hizmetkârlarının başı), atabek (sultanın eğiticisi), tuğra emiri (devlet mühürünün koruyucusu), yazıcılar, kadılar, mollalar, müderrisler, ilahiyatçılar, esnaf ve zanaatkâr birliklerinin başkanları gibi kentin ileri gelen kişileri bulunuyordu.

Akıl almaz incelikte oymalarla süslü karaağaçtan minbere çıkan Bilginler Sultanı, gelenek üzre önce Sultan Alaeddin Keykubad'ı ululayan bir hutbe okuduktan sonra sustu, bakışlarını uzun uzun cemaat üzerinde dolaştırdı, sonra, kendi içinden yükselen bir sesi dinliyormuş gibi, ağır ağır konuşmaya başladı:

"Kıyamet bilgisi Allah katındadır... Yağmuru o gönderir, rahimde bulunanı o bilir; yarın ne yapacağını, nerede öleceğini hiç kimse bilemez; Allah bilicidir, bilgedir."

Kur'an'ın, otuz birinci suresi olan "Lokman" suresinin son ayetleriydi bu. Her vaiz, vaazına Kur'an'dan bir ayetle başlardı. Ama babası bu ayetlere kendinden o kadar ilginç şeyler katardı ki, cemaatin bütün dikkatini bir anda kendisine yöneltirdi.

Vaazlarına genellikle her ayetin Peygambere nerde, ne zaman, hangi koşullar altında indiğini açıklamakla başlar ve ayetin bütün Kur'an yorumlarını, bu yorumlar üzerine getirilmiş açıklamaları, değişik öyküleri de bilirdi. Bir yorum, ardından bir başka yorumu getirir ve o böylece adım adım, eğer dilinden anlarsan, yüreğin doğrudan ve yalın bir biçimde söylediği gerçeği, akıl, bilinç yoluyla kavramanın yararsızlığını kanıtlardı. Vaaz şekli, verdiği vaazın içeriğine bütünüyle uygundu. Akla, mantığa değil, duygulara seslenirdi. Birbirinden ilginç

örnekleri art arda sıralayarak, büyük kalabalıklarla, sanki karşısında tek bir insan varmış gibi iletişim kurmayı iyi bilirdi.

Sözlerinin karşısındakilerdeki etkisini ölçmek için, zaman zaman kalabalık arasından birini seçer ve özellikle ona seslenirdi.

Cemaat arasında ön saflarda bir yerde oturan Bedreddin Gevhertaş da vaazı dikkat ve hayranlıkla dinleyenler arasındaydı. Ancak vaaz konusunda çoğunluğun düşüncesinden daha farklı düşünceleri vardı Gevhertaş'ın. Müstakbel Sultanla birlikte Konstantinopol'de sürgündeyken atabek Bedreddin Gevhertaş az mucizeye tanık olmamıştı. Ama şöyle bir yokladın mıydı, her mucizenin altından alabildiğine yalın bir mekanik düzen çıkıyordu. Bu yüzden de ünlü vaizi dinlerken duyduğu hayranlık ve şaşkınlıkta, önemli ölçüde alay da seziliyordu. "Doğrusu ilmine diyecek yok vaizimizin," diye düşünüyordu. "Ne çok Kur'an yorumunu, bu yorumlarla ilgili olay ve öyküyü kafasına sığıştırmış, pes doğrusu! Ama Tanrı'nın kendisini iyi bir bellekle ödüllendirmesi bir yana, üstadın camiye gelmezden önce cilt cilt kitap devirdiğine, saatler süren bir hazırlık yaptığına da kuşku yok!"

Atabek Bedreddin Gevhertaş tam bunları düşündüğü anda, Bilginler Sultanı'nın bakışlarını üzerinde hissetti:

"Emir Bedreddin, bize Kur'an'dan bir ayet söyle!"

Sarayın en ileri gelen kişilerinden ve en zenginlerinden olan emirin azametli yüzünü dikkatle süzen vaiz, bu yüzde bir an görünüp yiten kuşku gölgesini görmekte gecikmemiş ve tabii bunun nedenini hemen anlamıştı.

Vakur, azametli bir adam olan atabek, soru üzerine sınıfta dalgın yakalanan bir öğrenci gibi şaşkın şaşkın sağına soluna bakınmış ve o şaşkınlık içinde aklına "Müminler" suresinin ilk ayetinden başkası gelmemişti:

"Namazlarında gönülleri titreyen... odalıkları olmadıkça utanç yerlerin koruyanlar..."

Vaiz onun sözünü keserek:

"Şimdi sözüme iyi kulak ver. Emir Bedreddin," dedi. "Hiçbir ön hazırlığımız olmadan ve üzerinde hiç düşünmeden şu 'namazlarında

gönülleri titreyenler' sözü üzerine ne çok yorum yapabildiğimizi dinlemek ister misin..?"

Atabek yerinden fırladığı gibi minbere atıldı. Bilginler Sultanı'nın ellerine sarıldı. Ardından, cemaate dönüp, Bilginler Sultanı'nın vaazına ilişkin olarak az önce kafasında beliren kuşkuyu itiraf etti; sonra aşağı inip tüm cemaatin onaylama ünlemleri arasında minberin eşiğini öptü: Bununla, Bilginler Sultanı'nı manevi önderi, mürşidi kabul ettiğini herkese ilan etmiş oluyordu.

"Eh, madem böyle," dedi Bilginler Sultanı gür bir sesle, "minnetinin ifadesi olarak benim için bir medrese yaptır!"

... İşte bu medreseydi Bedreddin Gevhertaş'ın yaptırdığı medrese... Pervane'nin curnaliyle Moğolların boğarak öldürdükleri Emir Bedreddin dünyamızdan ayrılalı çok olmuştu; Bilginler Sultanı'nınsa kemikleri herhalde çoktan toprak olup gitmişti, ama Gevhertaş Medresesi, onların anılarını yaşatan bir kale gibi sapasağlam ayaktaydı... Her ikisine de Allah gani gani rahmet eylesin ve de ruhları şâd olsun!

Neydi babasının o sözü: "Hayır işlerinden kale kur kendine! Dünyada hiçbir şey bu kaleden daha sağlam olamaz!"

İşte tam burada, Sultan kapılarının az ötesinde, Alaeddin Keykubad'a söylemişti bu sözü. Yapımı yeni biten kalesini gösterdikten sonra Belhli vaizden övgü bekliyordu oysa o sırada Sultan.

"Pek muhkem bir kale yapmışsın kendine hünkârım. Seni ilkbahar sellerinden de, düşman süvarilerinden de koruyacak pek güzel bir kale... Ama seni ezilenlerin feryatlarından da koruyabilir mi? Doğrusu bundan şüpheliyim. Bu feryatların delip geçemeyeceği duvar, zırh ve beden yoktur. Cenabı Hak sana hayır ve hak işlerinden bir kale kurmayı nasip etsin! Çünkü böyle bir kale, granit bir kaleden yüz bin kez daha sağlamdır ve halkın korunabilmesi de, umutlarının gerçekleşebilmesi de ancak böyle bir kaleyle mümkündür."

Küçük Asya'dan gelip geçmiş Selçuklu sultanları içinde bir tek Alaeddin Keykubad kendi adından da uzun yaşayacak anıtlar bırakmıştı ardında. Ne ondan öncekiler ne de sonrakiler döneminde, bu

ülkenin toprakları böyle bereketli, yolları böyle güvenli, kentleri böylesine bayındır ve Konya'da basılan para böylesine sağlamdı.

Alaeddin Keykubad savaşlar yapmış, ülkesine ülkeler katmış bir hükümdardı; ancak bu ülkeleri yağmalamadığı gibi, kendi dininden olmayanların kılına bile dokunmamıştı. Hatta tam tersine, bunları ülkesine davet etmiş, Selçuklu yurdunun bayındırlaşmasında bilgi ve deneyimlerinden yararlanmıştı.

Ama bütün bunları yaparken asıl amacı, ülkesi miydi yoksa kendine ün mü sağlamaktı? Celâleddin, Sultanın Harezmlilerle olsun, Mısırlılarla olsun giriştiği savaşları düşününce, onun bu savaşlardaki durumunun, sopa korkusuyla koşup dururken ardında çektiği arabadaki yükten haberi olmayan eşeğin ya da gözünde gözlükle dönüp dururken kuyudan su mu çektiğinin, yoksa susam dövüp yağ mı çıkardığının farkında olmayan atın durumuna benzediğini düşündü.

Kendi ününü ya da kişisel çıkarını düşünen bir hükümdar, gerçek bir hükümdar değil, ancak bir araçtır. Böyle biri için savaş, eşek için sopa neyse odur. Ardında çektiği yükün ne olduğunu, giriştiği eylemin anlamını zaman er geç ortaya koyacaktır.

Bilginler Sultanı'nın öğüdü Alaedin Keykubad'ı çok etkilemişti: Çünkü o yalnızca bir fatih olarak değil, ülkesini kalkındırmış, haktan, adaletten şaşmaz doğrucu bir hükümdar olarak da ün salmak istiyordu.

Ancak bu öğüdün gereğinin yerine getirilmesi, üstelik de bu konuda çok istekli olmasına karşın, Sultan Alaeddin Keykubad gibi bir hükümdar için bile kolay değildi. Alabildiğine nefret etmesine karşın, sarayındaki son derece gösterişli ve görkemli yaşam biçimi karşısında nasıl güçsüz kalmışsa, buradaki durumu da oydu. Alaeddin Keykubad isteklerinin gerçekleşmesi için hep iktidarının gücüne yaslanmış bir insandı.

Celâleddin gülümsedi. Sultan iktidarı kullanıyorsa, elbet iktidar da Sultanı kullanacaktı. Ve Sultanın iktidarı ne denli güçlüyse, iktidarın da Sultan üzerindeki gücü o denli korkunç olurdu. İktidar demek her şeyden önce para demekti. Peki para nerden bulunacak? Ya hep

yapıldığı gibi fakir fukaraya yeni vergiler salınarak... Ya da, adil bir hükümdar olmak istiyorsan eğer, büyük beylerin ümüğüne basarak... Ama bu ikinci yol çok tehlikeliydi, çünkü beyler yalnızca zengin değil, aynı zamanda güçlüydüler de: Sultanı kollarında taşıyıp tahta nasıl oturtmuşlarsa, öylece alaşağı etmeyi de bilirlerdi.

Alaeddin Keykubad, adil bir hükümdar olarak ün salmak için, tehlikeyi bile bile bu ikinci yolu denemeye kalkışmış ve çok geçmeden devletin önde gelen beylerinden birini kendisine karşı komplo kurmak suçundan ölümle cezalandırmak zorunda kalmıştı.

Komplocular arasında eski dostu Emir Seyfeddin de vardı. Sultan kardeşinin ölümünden sonra merhumun parmağından saltanat yüzüğünü çıkarıp Alaeddin'in parmağına takan ve böylece onun tahta geçişi konusunu kısa yoldan ve peşinen halleden Seyfeddin'den başkası değildi bu. Buna karşılık o da, kendi el yazısıyla, emirin canına ve malına hiçbir zaman, hiçbir şekilde dokunulmayacağına ilişkin güvence veren bir ferman imzalayıp Seyfeddin'e vermiş, bununla da yetinmeyip aynı konuda Kur'an'a el basarak yemin de etmişti.

Babası yaşındaki ihtiyarın ne yerlere kapanıp ayaklarını öpmesinin, ne de titreyen elleriyle koynundan kendi yazıp imzaladığı fermanı çıkarıp göstermesinin bir yararı olmuştu. Cellatlar, boş bir çuval gibi sürüyüp götürmüşlerdi yaşlı adamı.

Seyfeddin'i bağışlasa, hükümdarın hayatına kastedenlerin derhal öldürülmelerine ilişkin yasayı çiğnemiş olacağı gibi, öbür komplocular karşı da haksızlık etmiş olurdu.

Ama besbelli eski dostunun yalvarma ve ilenmeleri kulaklarında epeyce bir süre çınlamıştı Sultanın. Çünkü gerek haraç alınması, gerekse hainlerin tepelenmesi işini Vezir Kobyak'a havale etmiş, böylece de gönlü yüce, bağışlayıcı hükümdarlar gibi elini kirli işlere sürmekten kurtulmuştu. Boyu küçük, ama kan içicilik ünü pek büyük bir adam olan vezir Kobyak, herkesin gözünü öylesine korkutmuştu ki, göründüğü yerde, Azrail'in soluğu duyulmuş gibi olurdu. Ne var ki herkes kendisinin Sultan Alaeddin Keykubad adına hareket ettiğini, Sultanın elini kirletecek işlerde öne hep vezirini sürdüğünü bilirdi.

Böylece, hiç istememesine karşın, Sultan attığı her adımda, ardındaki arabada ne çektiğini bilmeden sopa korkusuyla koşup duran eşeğe daha çok benziyordu. Tahtta otururken hakikati aramanın, çölde yitmiş deveyi sarayın damında aramaktan farkı olmadığını söyleyen bedevi İbrahim İbn Edhem ne güzel dile getirmişti bu durumu! Muineddin Pervane hazretleri de şölenlerde "iş sözden önce gelir" diye keşifler yapadursun daha!

Gerçek iktidar insanların üzerinde değil, onların yüreklerinde kurulan iktidardır. "Elindeki fetvada kimin mührü basılı olursa olsun, sen yine de bir yüreğine danış!" diye boşuna mı demişler?

Hükümdarla görüşüp konuşur olmak, tehlikeliydi. Kelleyi kolayca yitirme tehlikesi değildi bu. Herkes er ya da geç nasılsa ölecekti... Asıl tehlike, hükümdarın bir ejderhaya benzeyen bencilliğiydi. Bir kez ondan yana oldun mu, onun için iyi neyse, artık senin için de iyi o olmak zorundaydı. Hükümdarın en iğrenç düşüncelerine bile karşı çıkamazdın ve yavaş yavaş kendi inançlarını yitirirdin. Hükümdara yakın olmak, kendi yüreğinden, hakikatten uzak olmak demekti. Sevgiyle aydınlanmış özgür bir yüreğin kölesi olmak, dünyanın en adil hükümdarının gözbebeği olmaktan bin kat daha iyiydi.

1277 yılının erken bir ilkyaz sabahı Celâleddin'in düşündükleri işte bunlardı. Pervane'nin konağından erken ayrıldığı için içinde bir hoşnutluk duyuyordu. Kale duvarları üzerindeki seksen kuleden birine yaslanarak, tıpkı yarım yüzyıl önce babasıyla yaptıkları gibi Konya'ya bakmaya başladı. Yarım yüzyıl önce olduğu gibi bugün de devlet büyüklerinin konakları, tüccarların köşklerinden, tüccar köşkleri de ekmeklerini iktidarın gücüyle ya da küplere basılı altınlarıyla değil, alınlarının teriyle kazananların evlerinden daha yüksekti. Bu kentteki evlerin her birine, bu evlerde yaşayan tek tek bütün insanlara hem bağlı duyuyor, hem de onlardan fersah fersah ötelerde duyuyordu kendini.

Madeni birtakım şakırtılar düşüncelerini kesti, yarı uykulu gece nöbetçisi, nöbeti gündüzcü arkadaşına devrediyordu. Arı için vızıltı neyse, iktidar sahipleri için de zincir, silah şakırtısı oydu. Sesleri duymamak için kulenin yarı karanlığına daldı, dik merdivenleri dikkatle inip,

demin duvar üzerindeyken son anda gözüne ilişen eski Sencer camisinin fıkara mumu gibi ufak, ince minaresi yönünde yürümeye başladı.

Kent, canlanmaya başlamıştı. Tabii buna canlanma denebilirse eğer... Moğol ve Pervane baskısından yarın ne olacağını bilemeyen, ancak bugünü yaşayan bir kentin canlanması bu kadar olurdu.

Arabalarında susam küspesi, arpa taşıyan arabacılar, dükkâna ustalarından önce varmak için koşturur gibi yürüyen kalfalar, uzunca bir sopayı at yapmış yollarda koşturan çocuklar ozanı tanıyor, saygıyla selamlıyorlardı. O da verilen selamları sessizce alıp, kafasında, yıllar yıllar önce yazdığı dizeler, yürüyüşünü sürdürüyordu.

Bana ayıptan söz etmen boşuna
Ünüm ayıp dediğin şeydendir benim

Ününü korumalısın diyorsun bana
Ayıbımın kaynağı ünümdür benim...

Âşıkları da, "sır kâtibi" Hüsameddin de görünmüyorlardı. Düşünce akışını bozmaktan çekindikleri için uzak kalmışlardı herhalde. Ama görünmeseler de hep yakınında olurlardı: Eve bir haber iletmek, gereken her an yardımına koşmak, hizmetini görmek, sözlerini, şiirlerini yazmak için...

Yolun karşısından kara cüppesiyle bir papazın kendinden yana geldiğini gördü: Celâleddin tanıyordu onu; Dimitri Baba derlerdi kendisine; Sille'deki Bilge Platon manastırının papazıydı. Manastırın, kafası kafasına, yüreği yüreğine uyan reisiyle günler ve geceler süren tatlı söyleşileri sırasında tanışmıştı onunla.

Papaz, yarı beline kadar eğilerek selamladı Celâleddin'i: Hıristiyan ya da Yahudi din adamları, Müslüman ulemayla karşılaştıklarında yerden selam vermek zorundaydılar. Müslüman ulema ise, bu yerden selamı genellikle hafif bir baş hareketiyle alırdı.

Celâleddin de papaza yerden bir selamla karşılık verdi. Bunun üzerine Dimitri Baba üst üste iki kez daha eğildi: Herhalde konuşmak istiyordu. Ama bugün Celâleddin hiç o havada değildi. Ve gelip geçenleri şaşkınlıkta bırakarak, papaza o da iki kez üst üste eğilerek selam verip, yoluna devam etti.

Kafasındaki ana sorunla ilgili olmayan herhangi bir konuda konuşamazdı. Gücünün, dolayısıyla zamanının tükenmek üzere olduğunu duyumsuyordu. Yaşamının kitabı olan *Mesnevi*'nin beş cildi tamamlanmıştı. Ama son bir cilt daha eklemek istiyordu buna. Ve yeni bir kitabın başlangıcında hep olduğu gibi, kendi yüreğinin derinliklerinde yalnız kalmak istiyordu.

Eski Sencer camisinden daha iyi bir yer düşünülemezdi bu iş için. Buradaki yüzüstü bırakılmış eski hücreye kapanıp dilediği kadar kendisiyle baş başa kalabilirdi. En önemlisi de, Belh'teki çocukluk döneminde Seyid Burhaneddin'in önderliğindeki açık bilimler serüveninden sonra, kırk yıl önce, gizli bilimler serüvenine bu camiden başlamış olmasıydı.

Artık söz dinlemeyen yaşlı bacaklarını hızlandırmaya çalışarak zahire pazarının önünden geçti, zanaatkârlar çarşısının daracık yollarına saptı. Güneşten korunmak için sundurmaların ve evlerin ikinci kat çıkmalarının altından yürümeye çalışıyordu. Bu çıkmalar o kadar alçacıktı ki, sokaktan geçen biri istese elini pencerelerden içeri uzatabilirdi. Buradaki her evi, her duvarı, kaldırımlardaki her çukuru tanıyordu. Yürüdükçe, Konya'daki yaşamının en zor yıllarına ilişkin hayaller canlanmaya başladı zihninde: Babasının ölümünden sonra, müridlerin başına o geçmiş ve Gevhertaş Medresesinde vaazlara başlamıştı; hayatında ilk kez, kendisi artık kendi ellerindeydi.

Heyecan

Topu topu yirmi dört yaşındaydı. Kumral, kıvırcık sakalı, zayıf, dalgın yüzünü çerçeveliyordu. Hareketleri çevik, yürüyüşü hafifti; bacaklarıysa bugünkü gibi söz dinlemez değil, zayıf bedenini bir tüy gibi dilediği yere kolayca taşıyıverirlerdi.

Genç olmasına karşın büyük bir bilgin olarak ün salmıştı. Kur'an'ı daha Belh'teyken ezberlemişti. Yalnız Kur'an'ı mı: Hadisleri, çeşitli Kur'an yorumlarını da... İran şahlarının hayatı, Beyazıdı Bistami, Cüneyd, Hallac gibi tasavvuf hareketinin büyük önderlerinin eylem ve sözleri, sufi ozan ve kuramcıların katı İslamiyetle hiç bağdaşmayan görüşlerini dile getirmede kullandıkları simgeler de öğrendiği şeyler içindeydi.

Şam ve Halep'in ünlü medreselerinde büyük bilge ve şeyhlerin rahlei tedrislerinden geçmiş, söyleşilerine katılmış, yıldızbilim, simya, cebir, geometri, temel hekimlik öğrenmişti. Farsçadan başka Arapça ve Rumcaya da hakimdi.

Babası Bilginler Sultanı'ndan, fetva vermenin, vaaz etmenin inceliklerini öğrenmişti. Yirmi dört yaşına geldiğinde bir vaiz için gereken bütün manevi donanıma sahipti: Geniş bilgi, bellek, hayal gücü ve güzel konuşma. Vaazları sırasında yeri geldikçe sözlerinin arasına sıkıştırdığı halk deyişlerinin, halk masallarının, özlü sözlerin, şarkı ve türkülerin sayısını sorsalar kendisi de söyleyemezdi. Rabi, Senaî, Ferideddin Attar gibi büyük sufi ozanların şiirlerini ezberden, rahat, akıcı bir dille okurdu. Onların kitaplarını okurken dalar gider, onların ruhun doruklarına uzanan çileli yolculuklarına katılır, onların heyecanlarını yaşar, düşüncelerini paylaşır, onların imgeleriyle, sözcükleriyle, onlar gibi düşünürdü. Sonunda kendisi de onların yolunda şiirler yazmaya başladı.

Kısacası Celâleddin daha yirmi dört yaşındayken, zamanının en büyük bilgelerinin sahip oldukları bilimi, en büyük ilahiyatçıların, fakihlerin, sufi önderlerin sahip oldukları bilgiyi edinmiş bulunuyordu.

Kuşkusuz, bilgi her şey demek değildi. Bir de deneyim vardı. Öğrenci, yani izleyen olmakla, öğretmen, yani izlenen olmak apayrı şeylerdi. Kaldı ki, herkes babasının müridleri gibi onu bağrına basmamıştı elbet. Konya'daki ulema çevresinde kendisini kıskanan pek çok kişi vardı ve bunlar sağda solda üstü kapalı bir şekilde, genç vaizin bu iş için yeterli olduğundan kuşkuları bulunduğunu söylüyorlar, Bilginler Sultanı'nın oğlu ve halefi de olsa, elinde şeyhlerden alınmış yazılı bir izin belgesi, yani icazet olmadan vaaz veremeyeceğini, öğrenci yetiştiremeyeceğini öne sürüyorlardı.

İşte bu nedenle kırk günlük yastan sonra yeniden yollara düştü Celâleddin. Yeniden kutsal Halep ve Şam kentleri bekliyordu onu: Çağının büyük bilgelerinin söyleşilerinde, kendini ve bilgisini bir kez daha sınamak istiyordu. Halep'te, ünlü Halâviyye medresesinde, büyük Arap bilgini, kadı ve vezir Kemaleddin-ibn-al-Adim'den okudu. Büyük bilginle, dokuz kat gök ve görünen dünyayı oluşturan

dört unsur (su, ateş, hava ve toprak) konularında tartıştı. Zamanın özü, bir başka tartışma konusuydu: Nehirde akan suyun, birbirinin yerini alan damlalardan oluşması gibi, zaman da birbiri ardınca akan ayrı ayrı anlardan oluşuyordu. Nehirdeki su sürekli bir akış içindeydi, akıp giden damlalar geri dönmüyor, onların yerine yeni damlalar geliyordu. Ama biz bunu fark edemiyorduk, çünkü akışın sürekliliği nehrin varlığının kanıtıydı. Ya da, ucu ateşli bir sopayı hızla oynattığımızda, gördüğümüz şey, ateşten bir çizgi olurdu; oysa sopa her an yeni bir yerdeydi ve ateşten çizgi gerçekte yoktu.

Al-Adim, özne olarak "el akl el evvel"i, nesne olarak evreni kabule dayanan "yaradan" görüşüne katılmıyordu; ona göre evrenden ayrı ve onu yaratan bir Tanrı yoktu, ya da eş deyişle, evren, aklı evvel'in ya da hakikatin tezahüründen ibaretti, tıpkı gölgenin gölge sahibinden ayrı bir varlığının olamaması gibi... Denizin dalgaları da, denizden ayrı varlığa sahip değildiler. Çoklukları denizin birliğine aykırı olmadığı gibi, yükseliş ya da alçalışları da denizin varlığına ne bir fazlalık verirdi ne bir eksiklik...

Şam'ın, tüm bilim dünyasınca saygınlığı kabul edilen Maksudiye medresesinde ise Celâleddin, bilim erleriyle, Mutlak Varlığın birliği konusunu tartıştı. Kimi bilginler, varlık birliği kavramını, çokluk fikrinin tasavvuruna bile imkân tanımayacak bir katılıkta ele alıyorlar, kimileriyse, "bir ağacın tohumunda tek bir ağaç yatmakla birlikte, tohumdaki bir tek ağaç, kök, gövde, dal, yaprak ve meyve gibi çokluklarıyla birlikte vardır" örneğindeki gibi anlıyorlardı.

Ünlü bilginlerle gnosioloji,* varlıkbilim, tanrıbilim, mantık gibi konularda tartışan Celâleddin, sonunda, kendisi için karanlık hiçbir konunun bulunmadığı sonucuna vardı. Söyleşilerine katıldığı, tartıştığı şeyhler ve ulema, Belh kentinde Sultan-ül Ulema adıyla bilinen Behaeddin Veled'in oğlu Celâleddin'e, kendilerinin öğretebilecekleri bir şey kalmadığını dile getirerek, bu konuda yerleşmiş bütün gele-

* Gnosioloji: Gizemsel-sezgisel bilginin bilimi... Bu tür bilginin bilinebileceğini öne süren filozoflar için kullanılan gnostikm sözcüğü de, Yunanca kökeni doğaüstü bilgi ya da bir tür dinsel bilgi anlamına gelen bu sözcükten türetilmiştir -ç.n.

nek ve göreneklere aykırı bir uygulamayla, kendisine birkaç ay içinde icazet verdiler.

Konya'ya, 1231 yılı güzünde babasının iki müridiyle birlikte döndü. Yol boyunca Suriye çöllerinin kum tepeleri, denizin dalgaları gibi karşılarında yükselip indi. Tıpkı yüzyıl önce olduğu gibi, iğne deliğinden bile giren kumlara karşı yalnızca gözlerini açıkta bırakacak şekilde sarınıp sarmalanmış bedeviler, ince bacaklı develerinin üstünde, sürülerini yayıyorlardı.

Kırmızımsı uzak dağ yamaçları, uzaktan bit sürüsü gibi görünen koyunları toprağın bağrına çekiyor gibiydi. Çok daha gerilerdeyse, yüksek dağların morartıları seçiliyordu.

Öğleden sonra, gökyüzünün yarısını mavimsi-kara bir bulut tabakası kapladı. Sınırsız gücünün güvenciyle iyice alçalan bulut tabakası, korkutucu bir biçimde sanki tüm evreni kaplayacak gibiydi. Ama kara bulutlar göğü bıçakla kesmiş gibi ikiye ayırarak, kuzeye doğru ilerlemeye başladılar; batıda ise gök hep o iç açıcı masmaviliğiyle parlamasını sürdürüyordu. Bu kara bulut tabakasını, kendi yurdunu da ezip geçen ve yalnızca Selçuklu Sultanlığının toprakları üzerinde parlayan bir güneş bırakarak kuzeye yönelen Moğol saldırılarına benzetti Celâleddin. Ama acaba bu topraklar üzerinde güneşin parlaması uzun sürebilecek miydi?

On yıl önce de babasıyla birlikte geçmişlerdi bu yollardan. Şimdi o zamana göre her yan daha bir sakindi. Harezmşah Muhammed'in, Sultan Alaeddin Keykubad'ın Yassıçimen savaşında yenilgiye uğrattığı oğlu ölmüştü; beyleriyse Harezm Devletini yeniden kurma umudunu bütünüyle yitirmiş olarak, Selçuklu hünkârının kendilerine bağışlamak yücegönüllülüğünü gösterdiği topraklara sinmişlerdi.

Celâleddin konuşmadan sürüyordu atını. Zihni açık, bilinci aydınlık, belleğinde sınırsız bilgi vardı; çağın en büyük bilginlerinden aldığı icazeti ise koynundaydı; ama yine de içinde bir eziklik duyuyordu.

İnsan neden acıyla doğuyor, acıyla yaşıyor ve acınarak ölüyordu? Nedense aklı olanların aklını, gündelik ekmek derdiyle iğdiş ediyor-

lar; aklı olmayanlarınsa kafalarını, ambara eşya doldurur gibi tıka basa doldurmaya çalışıyorlardı...

Ünlü ilahiyatçıların ve şeyhlerin bütün sorulara verdikleri yanıtları ezbere biliyordu. Bunlarda kimine aklı da yatıyordu. Ama yüreği..? Yüreği bir türlü bütünüyle benimseyemiyordu bu yanıtları.

Akşama doğru kayalara oyulmuş bir mağaraya ulaştılar. On yıl önce babasıyla buralardan geçerken bu mağarada yaşadıklarına tanık olduğu münzevi dervişler, yine buradaydılar. Celâleddin dervişlere saygıyla, ekmeğini kendisiyle bölüşürlerse mutlu olacağını söyledi.

Çileci dervişler, resmi dinsel unvanlara sahip din adamlarını, din bilginlerini, fakihleri küçük görürler, ikiyüzlü bulurlardı. Ama, on yıl önce hoş sözlerle gönüllerini alan, kendilerine yardım eden Bilginler Sultanı'nın oğlu olarak Celâleddin'i tanıdıkları için olacak, isteğini geri çevirmediler. Yalnız, böyle bir durumda kendilerinden beklenen teşekkür sözlerini de söylemediler: İster Bilginler Sultanı olsun, isterse onun oğlu, herkes onlar için yalnızca bir araçtı. Nimetleri veren yalnız ve ancak Tanrı'ydı; şükredilecekse, ona şükredilmeli, minnet ona duyulmalıydı.

Hava iyice karardı. İki kandilin isli alevleriyle aydınlanıyordu mağara. Dervişler, yolcuların, kendilerinin ve dünyanın varlığını unutarak namaza durdular: evet, onlar için dünyada hiçbir şey yoktu; dünya da yoktu; var olan tek şey, Tanrı'ydı. Bütün düşüncelerini var olan bu tek şey üzerinde yoğunlaştırarak bir an için olsun hakikate ulaşmaya çalışıyorlardı.

Üç rekât namaz kılan Celâleddin, yorgun olduğu için uyuya kaldı.

Gözlerini açtığında, şafak sökmek üzereydi. Dervişler, namazlarını yeni bitirmiş gibiydiler. Celâleddin, dervişlerin çizgilerle dolu, etkileyici yüzlerine bakarken, birden yüreğinin bir türlü benimseyemediği sorulardan birini onlara sormayı geçirdi içinden: ola ki, gerçekten ruhlarına ışık inmiş ve hayatın gizlerini kavramışlardı... Bakışları bir ara yaşlı dervişin bakışlarıyla karşılaşınca, cesaret etti:

"Ey, ârif kişi, iznin olursa bir soru sormak istiyorum: İnsan neden acı duyar?"

Derviş şaşkınlıkla baktı ona: Gömüldüğü düşüncelerin arasına ne cesaretle dalabiliyordu bu yolcu? Bir süre sustu, sonra yıllardır konuşmamış gibi hırıltılı bir sesle:

"Pek çok kişiden acı sesi yükselir, pek az kişiden de tef sesi. Yüreğimi bunca zamandır dinlerim, hâlâ tef sesi duyamadım!"

"Peki kulun çabasının sonuca etkisi olabilir mi?"

"Hayır! Ama çaba olmadan da olmaz. Eğer birinin kapısı önünde bir yıl dikilir durursan, sana sonunda, 'Her ne için duruyorsan, onun için gir içeri!' denilir. Böyle bir kapı önünde elli yıl durabilirsin! Ben kefilim!"

Derviş sustu. Celâleddin koşup adamın yaşlı ağaçların köklerini andıran ellerine sarıldı. Ne cömertti bu ihtiyar böyle! Sahip olduğu tek şeyi, kendini, kefil olarak öne sürüyordu.

Ama öte yandan, belirsizdi ihtiyarın sözleri, simgelerle doluydu. Celâleddin yine bu sözlerde, yüreğinin aktığı yönde sesler buldu. Tef sesinde neşe, mutluluk vardı; bu ses, çocukluğunda, Larende yıllarında olduğu gibi, yeniden yankılanmalıydı yüreğinde. Değil elli, yüz yıl beklemeye hazırdı bunun için. Ama kapı neredeydi? Ve nasıl durup bekleyecekti?

Konya'ya dönünce, Gevher'in ölüm haberini aldı. Nasıl yaşadıysa, öyle sessizce ölmüştü; hayatından bir kez olsun yakınmamış, hep onu beklemişti. Yüreğinin ışıltılı, bembeyaz incisi Gevher, onun yüzünü çocuklarının yüzünde sonsuzlaştırmıştı: Bir kadın sevdiği erkeğe bundan daha büyük hangi bahtiyarlığı yaşatabilirdi? Larende'deyken Gevher'in sayesinde dünyayla tam bir kavuşup kaynaşmayı yaşamış, bir an için de olsa yüreğinden tef sesini duymuştu!

Düzeltilemez yanlışlar yapmıştı, bu yüzden acının sesi yüreğinden öyle büyük bir güçle yükseliyordu ki, artık derslerini, vaazlarını kendini vererek dinleyen herkes duymaya başlamıştı bu sesi. Bilgeler ne demişler: "Yürek bir deniz, dil o denizin kıyısı. Deniz kabardı mı, dalgalarını attığı kıyı kendi kıyısıdır."

Celâleddin'in Halep ve Şam'da aldığı icazeti görünce yılan dillerini içeri çeken kıskanç ulema, yeniden tıslamaya başlamıştı. Bir din

bilgininin, Tanrı'nın canını aldığı bir kulu için –hele de bu kul kadınsa– yanıp tutuşması, Cenabı Hakk'ın isteğine karşı çıkması demekti ve bu son derece yakışıksız bir davranıştı! Bu da, Bilginler Sultanı'nın oğlunun, babasının yerini almak için yeterince olgunlaşmadığını gösteriyordu. Yüreğinden yükselen tek ses, hâlâ acının sesiydi! Evet, olgunlaşmamıştı daha... Kendi kendisiyle hesaplaşmasını bitirmeden kimsenin yerini alamaz, kimselerle uğraşamazdı.

İncisini bağrına alıp ondan gizleyen toprak, ayaklarını yakıyordu. Kentte kalacak gücü yoktu; onun için yürüyüp, bir zamanlar mutlulukla dolduğu yere gidiyordu. Gözleri bir şey görmeyecek denli içip sarhoş olan ayyaşlar gibi, acısıyla sarhoş olmak, ya ölmek ya da Larende'yi çevreleyen dağlardan akan ırmakların buz gibi sularında dirilip can bulmak için gidiyordu dağlara.

Burada, Karadağ yaylalarındaki bir pınarbaşında buldu kendisini, nicedir bir mektup vermek için arayıp duran derviş.

Çoktandır unuttuğu bildik bir yazıyla karşılaştı mektubu açınca: köşeli harfler, süslü, uzun harf kuyrukları, noktaları konmamış hızlı bir yazı... Bu... onun yazısı değil miydi? Coşkulu sufi Seyid Burhaneddin'in? On yıldan fazla bir süredir görmemişti bu yazıyı. Nicedir Moğolların elindeki Tirmiz'den, bunca yolu aşıp da buralara nasıl ulaşabilmişti bu mektup? Ve sağ mıydı Seyid, yoksa bu mektup, bir yıldızın sönüp yok olmadan önceki son ışıması mıydı?

Seyid Burhaneddin mektubunda, öğretmeni Bilginler Sultanı'nın öldüğünü duyunca, Tirmiz'de kırk gün boyunca gözyaşı döküp dualar ettiğini yazıyordu.

Sonra, Bilginler Sultanı'nın oğlu ve kendisinin öğrencisi Celâleddin'in yalnız kaldığını düşününce, ona babasının yokluğunu duyurmamak, hakikatin çileli yolunda gücü tükenir gibi olduğunda kendisine destek olmak için ne yapıp edip onu bulmak istemişti. Ama işte çöller, ırmaklar, dağlar aşıp Konya'ya ulaşana dek bir yıl geçmişti. Şu anda ise, başkentte, Sencer camisine kapanmış, kendisini bekliyordu.

Celâleddin mektubu önce gözlerine, sonra alnına bastırdı. Öğretmeninin "Sırdân" adıyla anılması demek boşuna değilmiş!

Sırrını nasıl bilebilmiş, kendisinin bile belli belirsiz ve bulanık bir biçimde algıladığı gereksinimi nasıl duyumsayabilmişti? Şu koca dünyada yüreğindeki kuşkuları dağıtıp, onu yeniden hayata döndürmesi için içini açabileceği tek insandı Seyid.

Mektubu getiren dervişle birlikte Konya'ya dönmek için, Celâleddin hemen Larende'ye indi. Atlar çoktan hazır edilmişti: Hemen o gece Konya'ya doğru yola düştüler.

Seyid onu caminin önünde karşıladı. Yüreği acı dolu genç bilginle, yaşlı, yıpranmış derviş birbirlerine sımsıkı sarılıp, öylece uzunca bir süre durdular. Sırtındaki incecik eski yeleğin altında öğretmeninin bedeninin dal gibi kurumuş olduğunu hissetti Celâleddin. Yüzüne baktı: Bir deri bir kemik! Gaga burnu daha da sivrilmiş, yanakları çökmüş, ağzında tek dişi kalmamıştı. Ama gür, ak kaşların gölgelendirdiği yuvalarına çökük gözleri, hâlâ kor gibiydi.

Babasına gösterdiği saygıyla Gevhertaş medresesine götürdü Seyid'i ve ona kendi hücresini verdi.

Hiç zaman yitirmeden başladı Seyid: yanıt vererek değil, soru sorarak. Şeriattan, hadis yorumlarından, yıldızbilimden, tıptan... Evet, tıptan. Şaka değil, Ebu Ali İbni Sina'nın bir öğrencisinin öğrencisinden hekimlik de öğrenmişti Seyid.

Celâleddin'in bunca zamandır verdiği sınavlar içinde en çetini oldu bu.

Aldığı her yanıtla, görmüş geçirmiş dervişin kırışıklar içindeki yüzü aydınlanıveriyordu. Sonunda yerinden fırladı ve genç bilginin önünde coşkuyla eğilerek:

"Açık bilimlerde babanı geçmiş durumdasın. Ama baban hal sahibiydi, gizli bilimlere de egemendi. Şimdi sen de sözü bırak ve onun haline sahip olmaya bak, ona tamamiyle varis ol. Gizli bilimleri ben de ondan öğrenmiştim; şimdi seni bu bilimlerin yoluna sokmak istiyorum..."

Celâleddin sevinçle diz çöküp tövbe etti. Tövbesi, sufi dilinde, özünü mükemmelleştirmek için ilerleyeceği yolda bundan böyle kendini tümüyle öğretmenine, yol göstericisine teslim ettiği anlamına geliyordu.

Böylece, onu kendisine götürecek yoldaki yolculuğu başladı.

Bilmek ve Olmak

Güneş iyice yükselmiş, güçlü ışınlarıyla kaldırımları ocak taşı gibi kızdırmıştı. Celâleddin, yüreği yerinden fırlayacakmışçasına bir heyecanla eski Sencer camisine vardı, kapı yerini tutan deri perdeyi kaldırıp içeri girdi. Göz kamaştırıcı güneşten sonra caminin hafif küf kokan loşluğunda bir an hiçbir şey göremedi. Biraz durdu, kızgın ütüyü andıran güneşin artık omuzlarını yakamayacağı düşüncesinin verdiği rahatlıkla, soluğunun düzelmesini bekledi. Yıllar önce Seyid'in sözlerini dinlerken duyduğu rahatlığı düşündü: eski öğretmeni sorumluluğunu yine üstlenmişti. Oysa şimdi iyice yaşlanmıştı ve ne sorumluluk duyduğu ne de hakikatten başka hesap vermek zorunda olduğu biri vardı.

Gözleri karanlığa alışınca, yerde, eski bir halının üzerinde, bir yoksulun uyuduğunu gördü. Avuçlarını üst üste koyup başına yastık etmiş, bacaklarını iyice karnına çekmişti. Ölüm gibiydi uyku: Öyle kımıltısız, sessiz. Ve hakikat, Tanrı'nın koynundaydı. Minbere yakın bir yerde, yaşlı bir derviş, bacaklarını altına toplamış, önündeki rahlede açık duran kitabın sayfalarını zaman zaman çevirerek, sessizce bir şeyler okuyordu. Hemen ardında duran iki müridi de derslerini ezberliyorlardı.

Celâleddin, eprimiş hasırlar üzerinde yürüyerek caminin sağ bölümüne geçti. Buradaki küçük bir kapı, Seyid'in Konya'ya gelince kapandığı hücreye açılıyordu.

Kapıyı itti. Ama açılmadı kapı. Şu işe bak, demek bir kapıyı bile açamayacak kadar yaşlanmıştı. Ama hayır, kapı çiviliydi, ondan açılmıyordu. Herhalde hücreler de çoktan harabeye dönmüşlerdi, çünkü kırk yıl önce bile yıkıldım yıkılacağım der gibiydiler; üstelik kendisi de nicedir hiç uğramamıştı buraya. Bütün ihtiyarlar gibi, nicedir artık olmayan şeyleri hayatın en önemli şeyleri olarak kabul ettiğini ve kendisini geçmişe götürecek bir yol bulamayınca yazıklandığını düşündü acıyla.

Eh ne yapalım hücreler yıkılmışsa, burada, caminin sağ dip köşesinde de kendisini kimseler rahatsız etmezdi: Koşmaktan soluk soluğa kalmış bir at gibi, son menzile atılmazdan önce burada biraz güç top-

layabilir; hedefe gerçekten de fazla bir yol kalmadığını kendine kanıtlamak için, aşacağı yolun bütün kıvrımlarını, kavşaklarını zihninde canlandıran bir yolcu gibi durup, yolunu ve yolculuğunu düşünebilirdi...

Diz çöktü.

Gelin değerli okurlarım, 1270 yılının o sıcak yaz gününde, Konya'nın Sencer camisinin loş serinliğinde kendi kendisiyle söyleşmekte olan yaşlı ozanımızı rahatsız etmeden yanından ayrılalım ve biraz biz bize kalalım; çünkü öykümüzü sürdürebilmek için sufilerin gizli bilimler kavramıyla ne demek istediklerini ve yol göstercisi Burhaneddin'in genç Celâleddin'i soktuğu yolun nasıl bir yol olduğunu açıklamamız gerekiyor.

Sufi geleneğine göre, kendini bilme ve kendini mükemmelleştirme yolu üç duraktan oluşuyordu. İlk durak şeriattı. Hazırlık durağı olan bu durakta, Kur'an'da yer verilen açık hükümlerin gereklerinin yerine getirilmesi ve Hz. Muhammed'le ilgili söylencelerin öğrenilmesi gerekiyordu. Bu durak, henüz yola girilmiş olması anlamına gelmiyordu, çünkü bu durağın gereklerinin yerine getirilmesi her Müslüman için zorunluydu. Ama bu zorunluluk bir sufi için de geçerliydi, çünkü ancak İslamiyetin her türlü dogma ve kurallarını sindirdikten sonra yola devam edilebilir ve ikinci durak olan tarikat durağına geçilebilirdi. Yolculuğun ilginç duraklarından biriydi tarikat ve sözcük olarak da "yol" anlamına geliyordu.

Hazırlık durağı, açık bilimler adı verilen bilimlerin kavranması durağıydı. Mantıksal bilgiyi reddetmemekle beraber, sufiler bunun sınırlı bir bilgi olduğunu, çünkü bu bilgiyle özün, aslın, cevherin değil, yalnızca belirtilerin, özelliklerin, niteliklerin kavranabildiğini, diğer bir deyişle, "hakikatin değil, hakikat yoluyla kavranabilenler"in kavrandığı görüşündeydiler. Mantıksal bilgi, çözümleme ve bireşim süreçleriyle elde ediliyordu. Ama Tanrısal Hakikat saltık olduğu için, sufilere göre, ne çözümlemeye ne de bireşime olanak tanıyordu, bu yüzden de onu mantıksal yolla kavrayabilmek olanaksızdı.

Sufilere göre gizli bilgilere us yoluyla değil, ancak esin yoluyla ulaşılabilirdi.

Başta ünlü İranist E. Bertels* olmak üzere, pek çok Sovyet bilgininin çalışmalarında, sufi şeyhlerin aslında deneysel ruhbilimle uğraştıkları vurgulanmıştır. Sufiler; içlerine kapanıp kendilerini dış dünyadan tümüyle yalıtarak ve sürekli olarak kendi kendilerini gözlemleyerek sarsılmaz bir irade, ölümü bile güler yüzle karşılayabilecek bir korkusuzluk, "düşünceleri okuma" yeteneği, döneminde doğaüstü bir güç olarak algılanan ve ünlerine ün katan hipnotizma yeteneği gibi nitelikler geliştirmişlerdir. Böylelikle tarikat, çağdaş bilimsel dille söyleyecek olursak, sufilere, psikoanaliz yöntemleriyle hem kendilerinin hem de başkalarının bilinçaltını yönlendirebilme olanağı sağlamış oluyordu.

Yol göstericisi de genç Celâleddin'i işte bu yola sokmuştu.

Bertels'e göre, belli nitelikleri olan "yol", yine belli nitelikleri olan ve makam adı verilen kendine özgü birtakım duraklar yaratmıştı.

İlk durak, "tövbe" durağıydı. "Yolcu" bu durakta psikolojik oryantasyonunu tümüyle değiştiriyor ve bütün düşüncesini yalnızca hakikate, saltıka yöneltiyordu. Genç Celâleddin de Konya'daki ilk görüşmelerinde, yol göstericisinin önünde diz çöküp tövbe ettiği sırada yolculuğuna bu duraktan başlamıştı.

Tövbe durağını izleyen durak, "vera" (sakınma, kaçınma) durağıydı. Helali haramı birbirinden ayırma ve başta yiyecek içicek konusunda olmak üzere, haram olan şeylere el sürmemenin öğrenildiği duraktı bu.

Sakınmayı, her türlü hazdan kendini alıkoyarak perhiz etme durağı ("Zühd") izliyordu. Yolcu yolunda ilerledikçe, kendisini hakikatten uzaklaştırabilecek şeylerden el çekiyordu. Güzel giysiler, lezzetli yiyecekler gibi geçici şeylere heves etmemesi gerekiyordu. Bu da bir yana, yolcunun içinde hiçbir arzu duymaması gerekiyordu.

Zühd durağı, yolcuyu "fakrı irâdi" (iradesel yoksulluk) durağına ulaştırıyordu. Her türlü dünya nimetinden yüz çevirmek olarak özetlenebilecek olan "fakr" durağı, "zühd" durağının doğal sonucuydu; ancak bu durağın ileri aşamalarında yoksulluk sözcüğünden, maddi yoksulluktan çok, bilinç yoksulluğu anlaşılıyordu.

---

* E. Bertels: *İzbranniye Trudi* Sufizm i sufiskaya Literatura. Moskova.

Bilinç yoksulluğu aşamasında, ruhsal durumları bile yolcunun kendi varlığı olmaktan çıkıyordu.

Yoksulluk ve sakınma, yolcuda tatsız birtakım duygular uyandırabileceği için, bu durakları "sabır" (katlanma) durağının izlemesi bir bakıma zorunluydu. Dayanılması zor şeylere sessizce katlanmayı öğreniyordu sufi bu durakta. Sufiliğin kutuplarından biri olan Cüneyd'in sözleriyle, "sabır, en ufak bir hoşnutsuzluk ifadesi göstermeden acıların yutulması"ydı.

Bu duraktan sonra yolcuyu bekleyen durak, boyuneğme ("tevekkül") durağıydı. Bu durakta, bütün bir hayat tek bir gün, hatta tek bir an olarak görülüyor ve yarına ilişkin bütün kaygılar bir yana atılıyordu. Sufilerin kendilerini "zamanın insanı" yani "içinde bulunulan anı yaşayan kişi" olarak adlandırmalarının nedeni budur. Geçen geçmiştir, gelecek ise henüz yoktur, öyleyse yaşanılacak olan "şimdi"dir. Dünyanın her an yeniden yaratıldığı ve her an yok olduğu görüşüyle doğrudan ilişkili bir görüştür bu.

Son iki durak, yolcuyu tarikatın sonuna ulaştırıyordu. Bunlardan "Tanrı'nın yazdığına boyun eğme" durağı olan "rıza"da, her felaket ya da başarı sessizce karşılanır; felaketten acı, başarıdansa sevinç duymak kesinlikle söz konusu olamaz. Yolcunun kişisel yazgısı ya da kendisini çevreleyen tüm nesnel gerçeklik, onun için artık bir anlam ifade etmez olur. Eski Yunanlıların "sarsılmazlık" olarak adlandırdıkları duruma benzer bir durumdur bu.

Sufilik kuramcılarına göre yol –tarikat– burada biter ve kendini mükemmelleştirmenin, "hakikat", yani "gerçek var oluş" adı verilen son aşaması başlar. Bu aşamaya ulaşan bir sufi artık "ârif" demektir. O artık, sezgisel olarak hakikatin özüne ulaşabilir. "Hakikati sezgisel olarak kavrayabilen kişi" anlamında, sufiler bu duraktaki kişilere "hakiki oluş kişileri" adını verirler. Böylece, geleneksel sufilik kuramı, idealist bir kuram olarak, sezgi yoluyla da olsa saltık hakikatin bilinebileceğini kabul eder ve bu noktada diyalektiğe ters düşer. Pratikte, hakikat aşamasına erişen bir sufinin bütün yaptığı, kendinde, seyre konu olan nesnenin içinde bilincinin erimesini sağlayacak bir ruhsal düzenlemeyi gerçekleştirmektir.

"Şeriat", "tarikat" ve "hakikat" olarak adlandırılan üç aşama, sufilerde bilincin üç basamağına denk düşerler. İlk basamak, "güvenilir bilgi" basamağı olan "ilm-el-yakıyn"dır. Şöyle bir örnekle açıklanabilir bu: "Her ne kadar kendim denemedimse de, bana pek çok kez ateşin insanı yaktığını kanıtladılar ve ben buna inandım." Bu basamak, mantıksal bilgi basamağıdır.

"Ateşin insanı yaktığını kendi gözlerimle gördüm" anlatımında olduğu gibi, görgüyle meydana gelen "ayn-el-yakıyn" basamağıdır.

Üçüncü basamaksa, oluşla, yani hakikati yaşayarak gerçekleşen "hakk-el-yakıyn" basamağıdır: "Kendimi ateşe attım ve ateşin insanı yaktığına kendim yanarak inandım." Hakikat aşamasına denk düşen bu basamakta, sufilere göre, öznenin nesne içinde, gözleyenin de gözlenen içinde tümüyle erimesi, birbiriyle özdeşleşmesi gerçekleşmektedir.

Bu üç basamak, Hacı Bayram'ın,

Bayram özünü bildi
Bileni anda buldu

Bulan ol kendü oldu
Sen seni bil sen seni

dörtlüğünde, "bilmek, bulmak, olmak" eylemleriyle kısa ve özlü bir biçimde dile getirilmiştir. Üçlünün, "bilmek" ve "olmak" şeklindeki ilk ve son eylemlerine dikkat edelim: Sufilere göre mükemmel insanın bilgisiyle, manevi ve maddi dünyası uyum içinde olmalıdır. Bu da bir yana, ârifin manevi yapısıyla uyuşmayan bilgi yararlı olmadığı gibi, zararlıdır da. Böyle bir bilgi, tıpkı devletin resmi din adamlarında görüldüğü gibi, onu ikiyüzlülüğe götürür.

Böylece, dinin dış yüzü anlamındaki "şeriat"a karşı dinin iç yüzü anlamındaki "hakikat" kavramını geliştiren ve şeriattan hakikate "mârifet" (bilgi) yoluyla gidileceğine inanan sufiler, bilimle etik, bilinçle duygu, gerçek-hakikatle gerçek-doğruluk arasında bağımlılık kuruyorlardı.

"Tarikat"ın, eş deyişle "yol"un aşılabilmesi için son derece özel bilgilerle (mârifet) donanılması gerekiyordu. Bu yolu kendi başına

aşmaya ve bilinçaltına –ya da sufilerin deyişiyle gizli bilgilere– ulaşmaya kalkan kişi, ruh ve beden sağlığını, hatta hayatını yitirebilirdi. "Şeyhi olmayanın yol göstericisi şeytandır" sözüyle anlatılmak istenen de bu olsa gerekir.

Bu uzun ve çileli yolu aşarak hakikate ulaşmak isteyen kişi, kendine bir yol gösterici bulmak zorundaydı.

Bilinçaltını araştırırken, duyguların en güçlü olduğu alanlardan biri olarak cinsel yaşamı irdeleyen günümüz psikoanaliz uzmanları gibi, sufi şeyhler de, insanı bilincin yönlendirdiği şeriattan farklı bir aşama olarak tarikat'ta "yolcu"ya aşkı rehber yapmışlardır. Simgesel olarak cinsel duygulardan ruh dünyasına geçme, ya da değişik bir hakikate sevgili, sevilen dediklerini, kendilerini ise seven, âşık olarak adlandırdıklarını hatırlayacak olursak, bu psikofizyolojik olayı, cinsel duygulardan ruh dünyasına geçme ya da değişik bir söyleyişle süblimleşme aracı olarak kullanmakta gösterdikleri başarıyı daha iyi anlayabiliriz.

Sufiler duygusal-sezgisel bilgiyi, bilginin en yüksek biçimi olarak kabul ediyorlardı. Bu bakımdan da bütün sufi şeyhler, öğrencilerinin simgesel, iğretilemeli düşünme yeteneğini geliştirmeye çalışıyorlardı.

Öte yandan iğretileme, sanatın alanına girdiği için, sufi düşünce biçimi en iyi anlatım yolunu ister istemez şiirde buluyordu.

Bir filozof için düşüncelerini soyut mantık kategorileriyle açıklamak ne kadar doğalsa, sufi şeyhler için de iğretilemelerle, şiirle konuşma o kadar doğaldı.

Yol'a her giren yolcu'nun, yol'u sonuna dek aşması söz konusu değildi kuşkusuz. "Nimetler herkese eşit olarak verilir, ama herkes bunlardan yetenekleri ölçüsünde nasiplenir" der sufiler. Öte yandan, aşılan yol –tarikat– aynı olmasına karşın, sonuçta çok farklı kişiliklerle karşılaşılabilmektedir. Sufilik tarihi boyunca gelip geçmiş ünlü şeyhlere baktığımızda, kimi zaman birbirine taban tabana ters kişiliklerle karşılaşıyoruz: Öfkeli, sakin, acımasız, yumuşak, söylevci, vaiz, savaşçı, düşünür vb. vb.

Bunda kuşkusuz dönemin, ortamın, psikofizik özelliklerin ve sufiyle yol göstericisinin eğilimlerinin etkisi bulunmaktadır.

Celâleddin'in yol göstericisi sert ve çılgın denilebilecek ölçüde coşkulu bir insandı. Daha Belh'teyken, Bilginler Sultanı'nın dersleri sırasında bazen öylesine kendinden geçerdi ki, sık sık, kısa kesik haykırışlarla öğretmenin sözünü keser, ne yaptığının farkında bile olmadan çıplak ayağını mangalda yanan kömürlerin arasına sokar ve en sonunda öğretmeninin sabrını taşırıp, "Seyid'i dışarı atın, toplantımızın huzurunu bozuyor!" demesine yol açardı.

Ama Seyid, Bilginler Sultanı'ndan farklı olarak, ahlaki konularda tutucu değildi. Bilginler Sultanı, tıpkı devletin resmi din adamları gibi, şarabın herkes için haram olduğunu söylerdi. "Şarap içen kişi, kızışmış ite, mundar domuza döner" sözü onundu. Bir gün yine bu sözü söyleyince, Seyid kendini tutamamış ve "Kızışmış ite, mundar domuza dönen kişiye elbet haram olmalı şarap, ama dönmeyene de anasının ak sütü gibi helal olmalı" deyivermişti.

Seyid, şeyhi gibi vaiz de olmamış, çileci dervişlik yolunu seçmişti. İç dünyasına bir gömüldü mü, dış dünyayla her türlü bağını keserdi.

Yaşlılığında kendisini Kayseri camilerinden birine imam yapmışlardı. Seyid bazen, örneğin bir sabah namazını öğleye, ya da öğle namazını akşama kadar uzatıyor, bu arada ardındaki cemaatin de kendisine uymak zorunda olduğunu unutuyordu.

Sonunda imamlıktan ayrılmak zorunda kaldı:

"Kusura bakmayın, Müslümanlar!" dedi. "Ben, görüyorsunuz işte, sık sık dellenir gibi oluyorum. Kendinize daha akıllı bir imam bulun siz!"

Çile

Celâleddin doğruldu. Seyid ona bir aba giydirdi. Beline boyun eğme kuşağı bağladı. Hemen oracıkta genç bilginin sakallarını kestiler, kaşlarını yoldular, saçlarını kazıdılar. Seyid, öğrencisinin başına bir serpuş giydirdi.

Bu andan başlayarak Celâleddin artık ne bilgin, ne vaiz, ne de müderristi. Seyid Burhaneddin'in yol gösterdiği öğrencilerinden biriy-

di yalnızca. "Mürid", "iradesini teslim etmiş kimse" demektir. O artık her konuda şeyhine boyun eğmek, onun her dediğini, doğru-yanlış, anlamlı-anlamsız demeden olduğu gibi uygulamak zorundadır.

Çile, genel olarak müridin, mürşidin iradesine boyun eğme kararlılığını sınamakla başlar. Celâleddin'in, babasından büyük bir gurur miras aldığını bilen şeyh, her şeyden önce bu gururu kırmakla işe başladı.

Ve işte Bilginler Sultanı'nın oğlu, Müslüman dünyasının ünlü bilgini, Selçuklu başkentinin büyük camisinin vaizi, şeyhinin buyruğuyla hela temizlemeye başladı. Seyid Burhaneddin, en ufak bir göz yumma, hoşgörü göstermiyordu ona. Hatta belki de, tersine... Özsaygısını paçavraya çevirmek için onu öbür müridlerinden daha çok sıkıştırıyordu. Celâleddin'se onun bu tutumunun gerisinde, kendisine olan özel sevgisinin yattığını anlıyordu.

Bahar başlarıydı. Dağlardan akan kar suları, arıkları ve kanalları doldurup taşırmıştı. Ağzını burnunu beyaz bir mendille örten Celâleddin'se, deri bir kovayla durmadan pislik taşıyordu. Bu kademhane kuyuları da nasıl derin olur, nasıl ağır kokarmış Yarabbim! Onun gün boyu kova kova taşıyıp boşalttığı kuyuları, ilkbahar suları sabaha dek yeniden dolduruveriyordu! Geceleriyse, hamamda üç kez yıkandıktan sonra, horozlar ötene dek, babasının *Maarif* adlı kitabında toplanmış söyleşilerini okuyordu. Yol göstericisi, bu kitabı ardı ardına yüz bir kez okumasını istemişti.

Celâleddin, verilen her görevi sevinçle, hevesle yerine getiriyordu. Bedenine çektirdiği acılar, Gevher'in öldüğünü öğrendiği günden bu yana yüreğini yakıp kavuran ateşi birazcık olsun dindirebiliyordu. Ama yine de, için için hep şeyhin kendisine "yeter artık!" diyeceği günün ne zaman geleceğini merak ediyordu. Seyid'se hep susuyordu.

Günlerdir açtı Celâleddin. Ama burnunun direğini kıran hela kokusundan ağzına bir lokma ekmek koyabilecek hali de yoktu. İyice süzülmüş, zayıflamıştı; uykusuzluktan gözleri çökmüştü.

Suların ardı kesilince, galiba onun da hela görevi bitti. Ama yol göstericisi hâlâ susuyor, o da gün boyu çukurlarda biriken pisliği,

geceleri temizleyip taşımaya devam ediyordu. Seyid, öğrencisinin işinin azaldığını görünce, ona yeni bir görev verdi: İki müridle birlikte her gün kentte dolaşıp, dilenecekti.

Hela işinden de kahredici bir işti bu. Kendi arkadaşları arasında, pis de olsa, bir işi yapmanın yine de çekilir bir yanı vardı; çünkü onlar hiç değilse bunun şeyhin buyruğuyla yapılmakta olduğunu biliyorlardı. Hiç tanımadığın insanların, hele vaaz verdiğin cemaatin önünde alçalmaksa, katlanılır gibi değildi.

En zoru da, din adamlarından, fakihlerden, ulemadan, hafızlardan sadaka istemekti. Her biri sanki zehir gibi kinli bir hoşnutlukla fırlatıyorlardı bakır mangırları maşrapasına. Oysa bu sakalsız, bir deri bir kemik dervişin, Bilginler Sultanı'nın oğlu olduğunu pek az kişinin anlayabildiğinin farkında değildi Celâleddin.

Bedenin uğradığı yoksunluklar, geceler boyu süren uykusuzluklar, tek bir söz ya da belli belirsiz bir bakıştan insanların karakterlerini, niyetlerini, onları yönlendiren şeylerin neler olduğunu hemen sezebilecek bir duyarlığa ulaştırmıştı onu. İnsanları gitgide, tutkularının aracı olmuş cansız varlılar ya da yuvasına taş yerleştirilip iyice kurulduktan sonra bırakılıvermiş mancınık gibi görmeye başlamıştı. Her belirli etken, hemen hep önceden kestirilebilecek belirli sonuçları doğuruyordu.

Daha önce varlıklarını bile bilmediği mahallelere gidiyordu. Meyhanelerde pişkin hovardalar, işret düşkünü aylaklar, köpeğin önüne kemik atar gibi, hindistancevizi maşrapasına bir mangır fırlatıyorlardı. Umumhanelerde saçları, elleri, ayakları kınalı, giysileri gösterişli fahişeler, günahlarının bedelini ödemek ister gibi, maşrapasını hiç boş bırakmıyorlardı. Kervansaraylarda ve esnafın iş tuttuğu çarşılarda kimin ne kadar sadaka vereceği önceden belliydi: Tüccar takımıydı bunlar, şeriata göre, kazançlarının onda birini zekât olarak vermeleri gerekti. Ama kimi gün zarar etmiş olurlar, hiç sadaka vermezlerdi, kimi gün de zekâtlarını başkalarına vermiş oldukları için, maşrapası boş dönerdi. Ama ne olursa olsun, esnaf ve tüccar takımı, tefeci taifesinden daha vicdanlıydı. Yaptıkları hayrın ve buna karşılık dervişlerden aldıkları duanın, çileli kervan yollarındaki binbir tehlikeden hem canlarını, hem de mallarını koruyacağını düşünürlerdi.

Onu en fazla etkileyen, yoksulların yüreğiydi. Bu dünyada olmasa da, öbür dünyada ödüllendirilme beklentisiyle onlar da sadaka verirlerdi. Ellerindeki son bir dilim kuru ekmeği, avurtları çökük, zayıf, yoksul dervişlerle alabildiğine doğal bir biçimde bölüşür, bazen hallerinden utanırlardı. Sokaklarda, hatta sokaklarda bile değil, pis kokulu lağım dereleri boyunca, toprağa serilmiş paramparça bir hasır üzerinde yatıp kalkan bu insanların doğallığı, saflığı, temiz yürekliliği onu sık sık kentin bu dış mahallelerine çekerdi. Zanaatkârlar çarşısı da en sevdiği yerlerden biriydi: Aynı sofraya oturup yemek yiyen kalfa ve çıraklar, dilenen dervişleri sofralarına buyur ederler ve yemeklerini onlarla eşit olarak bölüşürlerdi.

Zengin konaklarına gelince, iş değişirdi. Adam devletin ne kadar önemli bir görevindeyse ve ne kadar zenginse, hizmetkârlarının burunları da o kadar büyük olurdu. Hadımağaları padişahlarının erkekliğiyle nasıl övünürlerse, bunlar da efendilerinin verdiği sadakanın büyüklüğüyle övünürlerdi. Ama onların bu hali Celâleddin'i eğlendirmekten çok, şaşırtırdı.

Bir bahar ve yaz mevsimi boyunca, kenti ve insanlarını, öteki tüm hayatında tanıdığından daha iyi tanımıştı. Bazen tek bir günde bile yaşadıkları onu öylesine etkiliyordu ki, hela temizliği işini daha ağırdan alsaydı, hâlâ o işle uğraşıyor olacağını ve kente çıkıp bu yaşadıklarını yaşayamayacağını düşünerek, hela çukuru temizlerken o kadar canla başla çalıştığına yazıklanıyordu.

Ama coşkun ve sınırı aşmış sufi Burhaneddin'e "Seyyid-i Sırdan" denilmesi boşuna değildi. Celâleddin'in aklından tam bu düşünceler geçerken, artık hela temizlemeyeceğini söyledi ona.

"Yalnız, unutma," diye ekledi: "Ruhu temizlemek, hela çukuru temizlemekten daha zordur."

Seyid Burhaneddin, dönemin çoğu çileci dervişleri gibi, açlığı başlı başına bir bilim deryası gibi görürdü. Dünyada oruç geleneği olmayan tek bir halk bile yoktu. Kendini bilmek isteyen kişi ise, Seyid'in düşüncesine göre, her gün oruçlu olmalıydı.

"Toprağın altında gizli suyu küreğin açığa çıkarması gibi, açlık da anlama ve sezme pınarlarını açığa çıkarır. Yolcu'yu tam gideceği yere götüren en iyi attır açlık. Ama onu ehil bir elin biraz eğitmesi gerektir."

Helaların pis kokusunda kurtulan Celâleddin, kendini karlı bir kış sabahı ininden çıkan kurt gibi acıkmış duyuyordu. Ama ağzına üç dört günde bir kez su ve bir lokma kurumuş ekmekten başka bir şey koyması yasaktı. Arada bir de haşlanmış ya da tuzlanmış şalgam yemesine izin vardı. Şeyhe göre, şalgam insanın görüşünü güçlendirirdi.

Açlık acısı gitgide dayanılmaz bir hal alınca, şeyhi bir gün kendisini yanına alıp kente götürdü. Sultanın sarayının bulunduğu tepeyi dolaştılar, kentin ana caddesini boydan boya geçerek sağa dönüp kasaplar çarşısına vardılar ve bir ciğerci tezgahının önünde durdular. Kelleler, ciğerler, dalaklar, yürekler, işkembeler, bağırsaklar çengellere asılmış sallanıyordu. Aşağıda, tahta bir yalakta da, yoğun, kırmızı bir sıvının içinde, işkembe ve bağırsak kazıntıları yüzüyordu.

Tezgah sahibi telaşla koşup şeyhi karşıladı. Büyük din adamları buralara hiç uğramazlardı; yalnız Kadı Sıraceddin'le Sadreddin Konevi'nin arada bir adam gönderip bir şeyler aldırdıkları olurdu.

Seyid, bir el hareketiyle ciğerciyi durdurdu ve üzerinde mavi, yeşil sineklerin uçuştuğu tahta yalaktaki iğrenç sıvıyı göstererek, Celâleddin'e:

"Açlığa dayanamayacak gibi oldun mu, buraya gelir ve 'Ey benim kör olasıca nefsim!' derdim. 'İtlerin önüne atılmak için bekleyen şu mundar sıvıdan başka zırnık vermem sana! İçin atıyorsa, çök yalağın başına ve zıkkımlan!'"

Celâleddin birden hayalinde kendini dört ayak üzerinde yalağın başına çökmüş, sağında solunda hırlaşan köpekleri iterek, ağzı yüzü kan içinde, yalaktaki o pisliği lap lap içerken gördü.

Mide bulantısından tam üç gün ağzına tek lokma bir şey koymadı.

Güze doğru açlığa iyice alıştı ya da daha doğrusu, şeyhinin öğüdüyle karnına taş bağlayarak açlıkla baş etmeyi öğrendi.

O zaman şeyhi yeni bir görev verdi ona. Babasının söyleşilerini yüz küsur kez okumuştu. Şimdiyse Seyid ondan, Kur'an'ın çeşitli surelerini okumasını istiyordu. Bu işi, surelerin ezgisi ve tınlayışı, kafasında hiçbir hayal uyandırmayana dek sürdürecekti.

Müridinin iradesini çelikleştiren, ona kendine egemen olmayı öğreten şeyh, şimdi de onun tek bir şey üzerinde yoğunlaşmasını sağlamaya çalışıyordu.

Bir gün, söyleşileri sırasında müridlerden biri Seyid'e sordu:

"Kendini Allah'a adamış kişi diye kime derler?"

Şeyhin yanıtı şu oldu?

"Her soluğunda 'Allah! Allah!' diyene."

Sonra da müridlerine "Allah" sözcüğünün gizli anlamını açıkladı:

"Sözcüğün ilk iki harfi olan elif ve lâm için biz bugün artikel, yani tanımlık diyoruz. Sözcüğün özünü oluşturan bölümünü, yani 'ah'ı ise, her canlı varlık, her soluk alıp verişinde söylemektedir. Böylece, aldığımız her solukta Allah'ın adını anmış ve onu ululamış oluyoruz." Şeyh sözlerini:

"Ancak biz," diye tamamladı, "aldığımız her soluk dua olana dek çabalamalıyız."

Sufi şeyhler, günlerce çabalayarak aynı düşünce üzerinde yoğunlaşmanın, saltıklık denizine dalmakla sonuçlanacağına inanıyorlardı. Gerçekte ise, müridlerine öğrettikleri, soluk alıp verme gibi istenç dışı fizyolojik süreçlerin yönetimi ve yönlendirilmesiydi.

Şeyhin sözleri gitgide daha anlaşılmaz, daha belirsiz oluyordu. Müridlerin, ne anlama geldiğini sökmek için günler geceler boyu kafa yordukları iğretilemelerle, insanı oluşturan güçleri, hakikat yolunda yürürken kendisinin geçirdiği "hal"leri anlatıyordu. Vegilius'un Dante'yi cehenneme götürmesi gibi, Seyid-i Sırdan da geleceğin büyük ozanını, bitkiler, hayvanlar dünyasından akıl ve hakikat dünyasına götürüyordu. Bitki dünyasını, uzayıp giden boyundan bilinçsizce tad alan bir ota benzetiyordu; hayvan dünyasını ise, tıpkı büyük ozan ve düşünür Senaî gibi, uzaktan pek güzel görünen, ama içine girince pis kokan fantastik bir kente benzetiyordu. Şeyhe göre, yalnızca kendileri için yaşayan insanlar da bu kente aittiler. Böylelerinin varlık nedenleri, kendilerini ve soylarından gelenleri korumak için savaşmaktı. Bu kentte iki hükümdar vardı: Karanlık ve ateş; ruhların karanlığı ve tutkuların ateşi. İki at vardı: Beyaz ve siyah; gündüz ve gece. Kentin hükümdarları yalnızca kendi çıkarlarını düşünüyorlar, atlarsa binicilerini yiyorlardı.

Celâleddin sık sık, şeyhin düşüncelerini açıklarken, Senaî ve Attar'ın imgelerine başvurduğunu görüyordu. Ancak bu kendisini hiç şaşırtmıyordu. Hatta bundan gizli bir hoşnutluk duyduğu bile söylenebilirdi, çünkü bu ozanların hemen bütün yapıtlarını neredeyse ezbere biliyor, bu nedenle de, yol göstericisinin sözlerini daha ağzından çıktığı anda anlıyordu.

Ancak Seyid-i Sırdan'ı, hep başkalarının sözlerini yineleyip duran bir papağan sanmak yanlış olur. Bütün şeyhler gibi onun için de, sufi ozanların yarattıkları imgeler, iğretilemeler, Avrupa biliminde felsefe terimleri neyse oydu: Hiç kimse bu terimleri kullanırken, onları ilk kez kullanan felsefeciye gönderme yapmayı gerekli görmez.

Kentin en büyük ayıbı olan açgözlülüğü, şeyh yedi başlı bir ejderhaya; kıskançlığı, gözleri boynunda, dili yüreğinde olan bir dev'e; hayvansal duyguları, dumanlar içindeki bir dağda yaşayan korkunç canavarlara benzetiyordu. Sürekli panik halinde yaşayan bu canavarların kafaları yalnızca gözden, bedenleri ise yalnızca elden oluşuyordu.

Müridlerinde, iğretilemeli düşünme yetisi geliştirmeye çalışıyordu şeyh. Geçirebileceği bütün deneyimlerden geçirdikten sonra, kendilerinden, tutku ve arzularından arınmış birer bitki ve hayvana dönmelerini istedi. Sınırsız hayal gücüyle Celâleddin bütün müridlerden önce başardı bunu.

Kış geçti, bahar yerini yeniden yaza bıraktı. Celâleddin zayıflamış, kavrulmuştu. Saçları uzamış, sakalı yeniden göğsünü dövmeye başlamıştı. Ama eskisi gibi fazla kıvırcık değil, düz ve sertti sakalı; tıpkı kürek gibi. Bakışları dışarıya değil, kendi içine yönelik olduğu için çevresinde olup bitenleri hiç ayırt etmiyor gibiydi. Ama bazen, geceleyin, avluya çıkıp karanlık ve bol yıldızlı gökyüzünün altında bedenini bahar rüzgârının serinliğine bıraktı mı ya da erkenden kalkıp duvar dibinde sabah güneşinin bedenini ısıtışını duyumsadı mı, tir tir titremeye başlıyordu. Korkudan mı, sevinçten mi, yoksa bir önseziden mi, belli değil.

Bu taşkın duyguyu ilk kez, "yol"culuğunun ilk duraklarındayken duymuştu: vera, zühd ve fakr duraklarında... "Yol"culuğunun ikinci

yarısında, özellikle de rıza durağında ise, derin bir ruh huzuru içinde bulmuştu kendini. Doğa sahneleri, deniz, ateş, dizi dizi insan yüzleri gibi değişik görüntüler canlanmıştı zihninde. Öbür müridlerin gördüklerini söyledikleri, uzun, ak giysiler içindeki kutlu ihtiyarlara hiç benzemeyen görüntülerdi bunlar.

Yol gösterici, duraktan durağa başarıyla geçen, dile getirilmesi en zor duyguları, dünyadan, doğadan tablolarla kolayca betimleyen öğrencisini gizli bir hoşnutlukla izliyordu.

Bir gün, akşam söyleşisinden sonra, şeyh ve müridleri derin düşünceye dalmışlardı. Dışarıda, içeriye sızmak için iğne ucu kadar delik arayan bir rüzgâr uğulduyordu. Mangalda yanan kömürlerin üzerinde küçük alev dilimleri oynaşıyordu. Şeyh, birden:

"Ziya'ya bir tabak kavurma verin!" dedi.

Bunu söylerken ne başını çevirmiş ne de bakışlarını mangalın üzerindeki alevlerden ayırmıştı.

Müridlerin en genci olan ve en arkada oturan Ziya, bir çığlık kopardı, suçüstü yakalanmış gibi kendini yalvarırca yere attı. İçinde bastırıp yok edemediği düşünceyi şeyh nasıl anlayabilmişti..? Hem de onun yüzüne bile bakmazken..? Bakışları mangaldaki ateşe dikiliyken..?

Mısır'dan gelen ve o gece medresede Seyid'in konuğu olan bir derviş, konukluğun verdiği cesaretle, şeyhe bu mucizeyi nasıl gerçekleştirdiğini sordu.

"Çok kolay," dedi Seyid. "Yirmi yıl var ki ben içimde tek bir arzu duymadım. Yüreğim, pırıl pırıl bir ayna gibi. Bu yürekte bir arzu belirirse eğer, bu kesinlikle bir başkasının arzusunun yansısı demektir. Arzuyu duyanın kim olduğunu bilmekse, hiç zor değil. Bunların hepsi benim müridim çünkü!"

Bir tek Celâleddin, birkaç kez şaşırtmıştı şeyhi. Bilginler Sultanı'nın oğlunun düşüncelerinin akışı, ruh halindeki değişmeler, duygularını dile getirirken yarattığı imgeler, zaman zaman şeyh için bile giz olarak kalabiliyordu.

Bu, Celâleddin'e yol göstericilik görevinin bittiği, daha doğrusu "yol"un sonuna yaklaşıldığı anlamına geliyordu. Şeyh, kafasından

şöyle bir hesap yaptı: Gerçekten de, yakında bin bir gün olacaktı; sufilerde geleneksel olarak çilenin süresi de bu kadardı.

Çilenin üçüncü ilkyazındaydılar. Seyid bir gün Celâleddin'i çağırdı.

"Ömrümün son demlerindeyim... Bu bakımdan, dünya gözüyle, kırk günlük yalnızlık ve orucu, seyir denizine gömülüp ilham incisini çıkarışını da görmek istiyorum."

Bir yıl önce olsa, bu sözlere nasıl sevinirdi Celâleddin! "Yolcu"nun çektiği çilelerin sonuncusu olan kırk gün boyunca bir hücreye kapanmak, yol'un da sonuna gelindiği anlamını taşıyordu. Ama anlaşılan geçen iki yıl boşa geçmemişti: Çünkü Celâleddin artık bu yolun sonunun falan olmadığını biliyordu. Hakikati aramak için çıktığın bu yolculukta onu ne zaman bulabileceğini bilmek şurda dursun, genel olarak bulup bulamayacağını bile bilemezdin. Ne var ki, bu işte eski durumuna dönebilmen de olanaksızdı.

Diyecek bir şey yoktu; buyruk buyruktu; başını sessizce öne eğdi:

Seyid, küçük bir seccade, bir testi su ve biraz arpa ekmeği konarak hücrenin hazırlanmasını buyurdu. Ertesi sabah da Celâleddin'i hücresine kendisi götürdü, hayır dualar edip onu orda bıraktı, sonra da hücrenin kapısını kapayıp, kendi elleriyle kille sıvadı.

Kırk günlük süre içinde şeyh iki kez uğradı hücreye. Boş testiyi dolusuyla değiştirdi ve Celâleddin'in yüzüne bakmamaya çalışarak, girdiği gibi sessizce çıktı. Oysa Celâleddin onun girişini fark etmemişti bile.

İlkinde, sufi deyişiyle, başını hayret yakasının içine çekmiş, kendinden geçmiş bir durumda düşünme köşesinde oturuyordu. Onu böyle görünce şeyhin aklına Kur'an'dan bir ayet gelmişti: "Size ibret yine sizsiniz, ama bundan haberiniz yok."

İkinci girişinde Celâleddin'i gözyaşları içinde bulmuştu: Yüzü duvara dönük, hıçkırıklardan boğulurcasına ağlıyordu. Şeyh ona ne bir şey sordu ne bir şey söyledi; yine sessizce çıktı hücreden.

Sonunda süre doldu. Müridi için sonsuz heyecanlanan şeyh son geceyi gözünü kırpmadan geçirmişti. Şafakla beraber, kapıyı söktürdü ve içeri ilk kendisi girdi.

Küçük kubbesinin tepesindeki açıklıktan giren zayıf bir ışıkla aydınlanan hücrenin ortasında duruyordu Celâleddin. Dudaklarında belli belirsiz bir gülümseme vardı.

Her ne arar isen, sendedir, sende.

Kırk gündür Celâleddin'in ağzından dökülen bu ilk sözler, yol göstericiyi anlatılması imkansız bir heyecan içinde bıraktı. Kolları, yel değirmeninin kanatları gibi çırpındı... başından eksik etmediği yeşil sarığının ucu omzundan göğsüne, göğsünden omzuna gidip geldi birkaç kez... Sonra da, artık bastırmayı sürdüremediği bir çığlık koptu ta göğsünden ve koşup müridine atıldı, onunla kenetlenmiş olarak öylece kaldı.

Nasıl heyecanlanmasındı şeyh: Celâleddin, şeyhin hücreye ilk girişinde aklına gelen ayete karşılık vermişti! Şeyhinin düşüncesini okuyan mürid, artık müridlikten çıkmış, ârif olmuş demekti.

Heyecanı yatışıp dilinin bağı çözülünce:

"Gizli, açık bütün bilimleri kavramış bulunuyorsun," dedi şeyh. "Benim gibi değersiz bir kuluna, dünya gözüyle senin bu halini gösterdiği için rabbime şükürler olsun! Şimdi artık git ve insanlara yaşadıklarının dışındaki yeni hayatı tanıt, kalplerini iyiliğin ışığıyla doldur..."

Aynı gün şeyh, Celâleddin'e, serbest ucunu sağ omuzu üzerinde bıraktığı ulemalık sarığını sardı; ârîflerin giydiği hırkayı giydirdi. Sonra da müridlerini toplayıp, artık yol göstericilerinin kendisi olmadığını, bu görevi, babası Bilginler Sultanı'na değimli bir oğul olduğunu gösteren Celâleddin'in üstleneceğini söyledi. Şeyhin bundan sonra yaptığı da, Konya'ya ilk gelişinde Celâleddin'in kendisini yerleştirdiği hücreye gidip kapanmak oldu.

Celâleddin, yol göstericilik görevine ek olarak yeniden Gevhertaş medresesinde müderrisliğe başladı. Müridleriyle söyleşiler yapıyor, vaazlar veriyor, öğrenciler yetiştiriyor, din bilginleriyle tartışıyor, herkese açık meclisler düzenliyordu.

İnsanlar onun için artık eskiden olduğundan çok daha açıktı. Bir kitap gibi okuyordu onların içlerini. Öyle ya, bir insanın çekebileceği her

şeyi çekmiş, düşleminde, bir insanın insan olmazdan önce aşacağı bütün yolu aşmıştı. Az ama öz konuşuyordu. Ama inanç doluydu sözleri; en önemlisi de, ta yüreğinin derinlerinden çıkıp gelen sözlerdi bunlar ve ettiği her söz tam hedefi buluyordu. Meclisleri, her gün biraz daha kalabalık olurken, müridlerine her gün yeni müridler ekleniyordu.

Acının Sesi

Bir yıl daha geçti. Önceleri Celâleddin her akşam şeyhiyle söyleşiyor, gün boyu biriken duygu ve düşüncelerini onunla bölüşüyordu. Sonra gitgide bu söyleşiler seyrekleşmeye başladı: Seyid geceleri ya dua ediyor ya da derin düşünceye dalıyordu. Bir süre sonra ise, söyleşiler büsbütün kesildi.

Seyid, kuşun artık kanatlandığına, varlığıyla onun uçuşuna engel olmamaya karar vermişti. Hatta birkaç kez Celâleddin'e Kayseri'ye göçmek istediğini bile söylemişti. Ama Celâleddin bırakmamıştı kendisini. Şeyhin deneyimlerine ve bilgeliğine başvurmak, ona yüreğini açmak –evet, yüreğini birine açman gerekirdi, çünkü ayna olmadı mı yüzünü göremezsin–, bir bahadırın, kullanmasına hiç gerek kalmayacağını bilse de, belindeki kılıçtan duyduğu güvene benzer bir güven veriyordu ona.

Sıcak bir yaz günü, ihtiyarın gönlünü şenlendirmek isteyen müridleri, kendisini bir katıra bindirip, kent dışına, bahçelerin serinliğine çıkarmak istemişlerdi. Kentin doğu kapılarından, yani on yedi yıl sonra Celâleddin'in Moğol ordugâhına gitmek üzere çıkacağı Halkabeguş kapılarından çıkarak, Kayseri yolundan ağır ağır bahçelere doğru ilerlemeye başlamışlardı. Resmi dildeki adı Dar ül Feth olan Kayseri –Sultan orduları sefere çıkmadan önce orada toplandıkları için bu ad verilmişti kente– devletin ikinci başkentiydi. Kayseri yolunda olduklarını fark eden şeyh, dalgınlaşmış, yıllar öncesini, bu kentteki yaşamını düşünmeye başlamıştı. Nasıl oldu anlayamadı: katır, yolun kıyısındaki çalıların yeşil yapraklarına uzanmıştı herhalde... Sonra dengesinin bozulduğunu hissetmiş, yol boyu uzanan arka düşmemek için bir sıçrayışta arkın üzerinden atlayınca da, Seyid kendini yerde bulmuştu.

Bayılan şeyhlerini güçlükle ayıltan müridler, kendisini lanet olasıca katırın üstüne yeniden oturtarak, Sultan ordusunun komutanlarından İsfahsalar'ın bahçesine kadar getirmişlerdi. Katırın her adımında dayanılmaz ağrılar duyan şeyhi, kale duvarlarına yaklaşık yarım fersah çeken bahçede indirmişler ve hemen Celâleddin'e haber salmışlardı.

Celâleddin bir ata atlayıp yel gibi yetişmişti bahçeye. Sonra ilk iş, bir bıçakla şeyhin çizmesini kesmişti. Bacağı kırılmıştı şeyhin. Yaraya, acıyı alan bir merhem sürmüş, sonra çıkık kemiği yerine oturtarak, büyük bir meşeden eğmeç biçiminde çıkardığı iki kabuğu destek yapıp sıkıca sarmıştı.

Bütün bu işlemlere gıkını çıkarmadan katlanmıştı Seyid. Ta ki Celâleddin işini bitirip yüzüne kaygıyla bakınca:

"Doğrusu müridime diyecek yok!" demişti sitemle. "Önce şeyhinin arzusunu kırdı, ardından da arzusunu gerçekleştiremesin diye bacağını!"

Utançtan allar bastı Celâleddin'in yüzüne: Gitmek, özgürlüğüne kavuşmak istiyorsa, şeyhini burada tutmaya ne hakkı vardı!

Şeyhin bacağı iyileşip de sopaya dayanarak hücresinden çıkmaya başlayınca, Celâleddin:

"Şeyhimiz bizi bir dosttan ve yol göstericiden yoksun bırakmayı neden bu kadar çok ister?" dedi. "Yoksa bizden bir şikayetti mi vardır?"

"İki aslan aynı yuvada kalamaz!" dedi Seyid. "Merak etme, yakında dostun olacak!"

Yüreği burkularak salıverdi ihtiyarı Celâleddin. Sanki bir daha görüşemeyecekleri yüreğine doğmuştu. Seyid, iyice güçten düşmüş, bir deri bir kemik kalmıştı.

Çok geçmedi, Kayseri'den acı haber ulaştı: "Fahr-al-meczûbin" Seyid-i Sırdan, bu geçici dünyadan ayrılıp, sonsuzluk dünyasına göçmüştü.

Aynı gün Celâleddin yanına bir tek kuyumcu Selâhaddin'i alarak

Kayseri'ye doğru yola çıktı. Selâhaddin, rahmetli şeyhin en sevdiği müridlerinden biriydi ve Celâleddin'le birlikte çile çekmişti.

"Şeyhim Bilginler Sultanı'ndan edindiğim iki hazinem vardır: Güzel konuşma ve esin. Güzel konuşmayı Celâleddin'e armağan ettim, çünkü onda zaten fazlasıyla esin var. Selâhaddin'e ise, tek eksiği olan esini armağan ettim."

Rahmetli Seyid Burhaneddin'in bu sözünün üzerinden yıllar geçmişti sanki.

Önce Bilginler Sultanı, sonra Gevher, şimdi de Seyid Burhaneddin... Otuz üç yaşında olmasına karşın sakalına aklar düşmüş Celâleddin, kendini koca dünyanın ortasında yapayalnız kalmış gibi duyuyordu...

Kış başlarıydı. Dağ geçitleri kapanmıştı. Bu yüzden epey çetin, dolambaçlı bir yoldan gitmeleri gerekiyordu. Böylesi bir yolda Selâhaddin'e, onun soğukkanlılığına gereksinimi vardı.

Sertçe esen rüzgârla birlikte yüzlerini kamçılayan yağmura karşı at süren bu iki kişi garip bir çift oluşturuyordu. Kor gibi bakışları kendi içine çevrilmiş, başındaki leylak rengi sarığın ucu rüzgârda yas bayrağı gibi dalgalanan, zayıf bir Celâleddin... ve üzerinde kara bir kaftan bulunan, gür, ak sakalı atın koşuşuna uygun olarak göğsünü döven, elli yaşlarında, duruşu azametli, ama kır düşmüş gür kaşlarının altındaki gözleri çocuksu bir Selâhaddin...

Selâhaddin'in köyü Kâmil'de, Ahi şeyhinin tekkesinde geceledikten sonra yeniden yola düzüldüklerinde, Celâleddin nedense, yanı başında at koşturan kuyumcu ustasını, bir uçurumun kıyısında bitmiş, son anda tutunduğu biricik dal parçası gibi gördü. Bu önseziyi, şu düşünce izledi: Son saygı görevlerini yerine getirmek için şeyhlerinin mezarına doğru at sürerlerken, ikisi gerçekte birbirlerine doğru koşuyorlardı.

Önsezisi doğru çıktı ozanın. Yol göstericisini kaybetmişti, ama onun öldüğü yere giden yolda, ömrünün sonuna dek kendisine bağlı kalacak, onu herkesten iyi anlayacak gerçek bir dost kazanmıştı. Ve tabii onunla birlikte, üyesi olduğu Ahilik örgütünden binlerce yeni

yandaş da... Ama daha o günlere gelinebilmesi için kendisini çok uzun bir yol bekliyordu.

Sultanın Kayseri valisi Sahib Şemseddin, Seyid'in toprağa verilmesi işiyle kendisi ilgilendi ve hayatı boyunca görünüşü, gösterişi küçük gören bu hakikat erinin gömülme töreninin her türlü aşırılıktan kaçınılarak, ama öte yandan da merhumun saygınlığına yaraşır bir ağırlıkta yapılmasını buyurdu. Yakınlık ve güleryüz göstererek Seyid'in son günlerini huzur içinde geçirmesini sağlayan valiye Şeyhinin kitaplarından anı olarak almak istediklerini armağan eden Celâleddin, hiç zaman yitirmeden Selâhaddin'le birlikte Konya'ya döndü.

Seyid'in ölümü Celâleddin için, tarikat yıllarında binbir emekle yükseltilmiş metanet kalesini yerle bir eden bir darbe oldu. Yüreğin dinginliğini koruyan duvarlar yıkıldı: Dinginlik onun yüreğine göre değildi anlaşılan.

Seyid'in kendisine sık sık yinelediği bir söz vardı: "Ben esrik, coşkulu, çılgın bir adamım. Bu yüzden de evde kadın, çocuk gibi sorumluluklar alamam. Ama sen sakın unutma: İslamda nikâh 'lazım'dır."

Hem sıkıntılarını unutma umudu, hem de şeyhinin buyruğunu yerine getirme arzusuyla, Celâleddin evlenmeye karar verdi.

Muhammedşah dulu Kira Hatun düştü bahtına. Düğünsüz derneksiz, sessizce getirdi hanımını evine; ilk kocasından olma beş yaşındaki Yahya'yı da kendine oğul edindi.

Güzel, uysal bir kadın olan Kira Hatun, sınırsız bir saygıyla bağlı olduğu kocasına biri oğlan biri kız iki çocuk doğurdu.

Ama bu evlilik Celâleddin'e, Gevher'le Larende'de yaşadıklarının hiçbirini vermedi, öyle uzaklara gitmişti ki, artık karısının onun iç dünyasına girebilmesi tümüyle olanaksızdı.

Geceleri, insan boyundaki çıraların ışığında, durmaksızın, babasının söyleşilerini ve Seyid'in öğütlerini okuyordu. Gündüzleriyse ilahiyatla ilgili çeşitli sorunlar üzerinde düşünüyor, Senaî ve Attar'ın divanlarına gömülüyor, fani dünyanın gündelik telaşıyla alay eden karamsar Arap ozanı Muttannabi'nin şiirlerini okuyordu. Ama ne uykusuz geçen geceler ne bedenini açlıkla terbiye, ne evlilik, ne

kitaplar... hiçbiri yüreğini dolduran acıyı, bu acıdan yükselen kahredici sesi bastıramıyordu.

Yüreğini dolduran acıya ilgisiz kalmayacak, bu acıyı paylaşacak insanların bulunduğunu ve hakikat yolunda kendi içine gömüldüğü yıllarda, tekke duvarlarının dışında gelişen olayların halkta derin bir umutsuzluk yarattığını, ancak vaazlarını dinlemeye önce yüzlerce, sonra binlerce insan akın etmeye ve medresesiyle tekkesi öğrencilerine ve müridlerine dar gelmeye başlayınca anladı.

Sultan I. Alaeddin Keykubad dünyadan göçeli çok olmuştu. Sultanı, Gıyaseddin'in zehirlediğini herkes biliyor, ama kimse bunu açıkça söyleyemiyordu: Zehirli bir duman gibi korku kol geziyordu başkentte. Sultanı, hayal perdesindeki deriden kuklalar gibi parmağında oynatan Vezir Kobyak, o dönem için bile insanın aklını durduracak bir kıyım politikası uyguluyor ve çeşitli kışkırtmalarla Sultan Alaeddin döneminin bütün yöneticilerini ve genel olarak kendisi için tehlikeli olabileceğini düşündüğü herkesi öldürtüyordu. Kimileri evleriyle birlikte yakılıyor, kimileri çağrılı oldukları şölenlerde tuzağa düşürülüp öldürülüyor, kimileri de uydurma suçlamalarla idam ediliyordu. Yeni Sultan ava gidip, şarap içip, cariyeleriyle eğlenerek iktidarın keyfini sürerken, Kobyak ve çetesi de devlet hazinesini yağmalıyor, tüccarı haraca kesiyor, esnaf ve zanaatkârı anasından doğduğuna pişman ediyordu. Küçük bir jurnalle insanlar sokaklardan, pazar yerlerinden toplanıyor, doğruca cellat kütüğüne götürülüyordu. Fetvalarıyla Kobyak'ın kudurmuşluklarını onaylayan din adamları da eksik değildi. Ve herkesin yaptığı yanına kâr kalıyordu.

Oysa Sultan I. Alaeddin Keykubad baba katili oğluna güçlü bir kale, onlarca yıldır yenilgi yüzü görmemiş, zamanında Cengiz Han'ın bile korkulu rüyası olmuş binlerce kişilik güçlü bir ordu bırakmıştı.

Bu güçlü ordu Sivas dolaylarında Moğollarla karşı karşıya geldiğinde, görmüş geçirmiş komutanlar, genç Sultan Gıyaseddin'e, dağ geçitlerinin tutulmasını, Moğolların asıl güçleri olan süvarileri savaş alanına sokmalarını engellemek için sayısız tuzak kurulmasını, tek tek her taşın, her kayanın savunulmasını öğütlemişlerdi. Ama Gıyaseddin bu çok yerinde öğüdü tutacak yerde, Kobyak'ın çevresine toplanmış,

askerlikten, savaştan hiçbir şey anlamayan, ama şarap sarhoşu genç hükümdarın bir de zafer sarhoşu olmak istediğini sezen çanakyalayıcıların, "İslamın koca sultanı, dağın Kürdü gibi tuzak kurup düşmanın bu tuzağa düşmesini mi beklermiş?! Size yaraşan, Moğol'un üstüne yürüyüp savaş alanında işini bitirmektir!" öğüdüne uymuştu.

Despot hünkarın çevresindeki dalkavuklar güruhu, böylece, koca Selçuklu Devleti'nin alınyazısını da belirlemişti.

23 Haziran 1243 günü Kösedağ mevkiinde iki sancak karşılaştı: Selçuklu-Abbasi ordusunun kara sancağıyla, Moğolların kızıl sancağı.

Moğollar, hep yaptıkları gibi, sağ kanada en seçme Gürcü ve Ermeni yiğitlerden oluşan vurucu birliği yerleştirmişlerdi. Selçukluların da kiralık Hıristiyan askerleri vardı ve bunlar Gürcü Darlan Şarvanidze'yle, Ermeni prensi Van'ın komutası altındaydılar. Ama düşman saflarını ilk yaran yiğit Gürcü komutan, aynı zamanda Selçuklu Ordusunun da ilk şehidi oldu. Komutanlarını yitiren birliğin dağılması ise çok sürmedi.

Bütün zayıf karakterli kişiler gibi, Gıyaseddin bu ilk başarısızlıktan korkuya düştü. Ordusundan düşman saflarına dalan ilk birliğin dağılmasını yenilgi gibi algıladı. Postu kurtarmak için bir sıra neferi kılığına girerek, ordusunu alınyazısıyla baş başa bırakıp, Tokat'a doğru kaçtı.

Ordu paniğe kapılmış, kaçmaya başlamıştı. Moğollar kaçanların omuzlarında girdiler Selçuklu ordugâhına ve silah, araç, gereçlerle yedek yiyecekleri, halıları, çadırları yağmaladılar. Selçuklu Sultanı'nın çadırı son derece gösterişliydi. Çadırın iki yanına, egemenlik ve güç simgesi olarak aslan, kaplan ve leopar bağlanmıştı. Ama Sultanın yüreği tavşan yüreği olduktan sonra, bu güç simgeleri ne işe yarardı!

Ordugâhı yağmalamalarına karşın Moğollar yine de tam üç gün pusu, tuzak korkusuyla daha fazla ilerleyemediler. Sivas kapısında Moğolları Kadı Necmeddin değerli armağanlarıyla karşıladı. Armağanlar Moğol noyanın kalbini yumuşatmıştı: Üç gün boyunca kenti yağmaladıktan sonra, halkın canını bağışladı.

Çeyrek yüzyıldır fetihten fetihe koşan Moğollar artık bir şeyi çok iyi anlamışlardı: Eğer kendilerine karşı direnmemişlerse, halka ölüm korkusu salmak, onu öldürmekten daha iyiydi. Çünkü ölülerden vergi, haraç alamazdın. Ama Sultanın her sefere çıkışında ordusunu topladığı "Dar ül Feth"i bağışlamadılar. Bütün erkekler kılıçtan geçirildi Kayseri'de; kadın, çocuk, usta ve sanatkârlar köle olarak götürüldü; yolculuğa katlanamayanlarla, hasta ve güçsüzler de birer mızrak darbesiyle ayak bağı olmaktan çıkarıldılar.

Tam üç ay Selçuklu Devleti'ni yağmalayan Moğollar, sonunda kış konakları olan Kafkasya'ya çekildiler. Artık Selçuklu yurdunun bir ucundan öbür ucuna her yanında kızıl Moğol bayrakları dalgalanıyordu.

Zahire ambarları boşaltılmıştı. Bağlar bahçeler viranhaneye dönmüş, bir zamanların bolluk, bereket ülkesinde açlık kol gezer olmuştu.

Moğolların, kendilerini Selçuklu ülkesinin tek hakimi olarak görmeleri ve Celâleddin'in Kazanviran tepelerinde sabahladıktan sonra Konya halkının başına kötü bir şey gelmeyeceğini söylemesi için daha on beş yıl gerekecekti.

Bu ilk yenilgiden sonra, açlıktan kırılan halk batıya, Bizans sınırına doğru akın etmeye başlamıştı. Bir zamanlar ülkelerinden kaçmak için yolları dolduran Harezmlilerin, Horasanlıların yaşadıkları acıyı şimdi de Selçuklular yaşıyorlardı. Türklerin altın, gümüş, halı ve her türlü değerli eşyaları, bir lokma ekmek karşılığı Bizanslı prenslerin ve tüccarların eline geçiyordu.

Bir kargaşa dönemi başlamıştı. Toparlanıp kendilerine karşı bir güç oluşturulmasını önlemek için Moğollar, devleti birkaç parçaya böldüler; bu da yetmedi, devletin başındakiler arasına da ayrılık tohumları ektiler. Başkent Konya'da aynı anda üç sultan birden vardı: Gıyaseddin'in üç küçük oğlu... Aslında bunların üçü de sultan falan değil, yalnızca Moğolların "haraçgüzar"ıydı. Kendini Sultan Alaeddin'in oğlu gibi gösteren düzmece Türkmene bağlı eşkıya çeteleri, başkentin çevresinde bile soygun ve yağmalar yapabiliyorlardı.

Ve koruması altına girilecek, yardımı istenecek hiç kimse yoktu.

Böyle kargaşa ve umutsuzluk dönemlerinde hep olduğu gibi, basit halk, bakışlarını yine Tanrı'ya yöneltmişti. Manevi bir destek, avunç arıyordu; ama resmi din büyüklerinden değil, sufi şeyhlerinden, çileci dervişlerden... Fakihlerin ve ulemanın Selçuklu döneminde de, Moğol döneminde de karnı toktu; sufi erleri ve çileci dervişlerse hiç değilse açlığın ne olduğunu kendi deneyimleriyle biliyorlardı. Kavga, kargaşa, yabanıllık dönemlerinde insanları birbirlerini sevmeye çağırıyorlar, zorbalara karşı canını değilse bile, insan onurunu korumanın yolunu öğretiyorlardı.

Evet, sufi şeyhler her ne kadar öbür dünyayla ilgili olsalar da, Moğol'un bile ellerinden alamayacağı yüce değerlere sahiptiler.

Celâleddin de işte tam bu dönemde ün kazandı ve Konya'nın en sevilen sufi vaizi oldu.

Dünyada bilinebilecek her şeyi biliyordu; aklın ulaşabileceği her şeye ulaşmıştı aklı. Ama kabaran yüreklere karşı elinden ne gelebilirdi?

Kendini anlamıştı. Kendini anladığı için insanları da anlamıştı. Ama bu, ona sevinç getirmemişti.

Anlamış kişi, yani ârif, yiyecek bulmak için yuvasından uçup gitmiş, ama aradığı yiyeceği bulamadığı gibi, yuvasına dönüş yolunu da bulamamış kuşa benzerdi. Ruhsal bir kargaşa, heyecan ve panik haliydi ârif için hayat.

Şam yolunda konuştuğu münzevi dervişin sözlerini gitgide daha sık hatırlar olmuştu: Yüreğinden yükselen acı haykırışlar, halkın çektiği acıların da eklenmesiyle kat kat artarken, tef sesinden en ufak bir iz yoktu. Şeyhi Seyid-i Sırdan'ın, "Yakında kendine bir dost bulacaksın" sözleriyle işaretini verdiği Tebriz'den doğan güneş Konya'yı ışıtana dek, bir tef sesini duyamayacaktı.

Evet, o bu buluşma gününe hazırdı: Tıpkı ovulup temizlenmiş, yağı doldurulmuş, yerine yerleştirilmiş bir kandil gibi... Kendini yakacak bir kıvılcım bekliyordu. Tebrizli güneşin Konya'ya geldiği gün yandı bu kandil; bir daha hiç sönmemecesine...

Hayatında o gün yer almasaydı, kendisi ne olurdu? Müslüman dünyasının, bilge ya da cahil, esrik ya da pısırık, ünlü ya da ünsüz

binlerce, on binlerce şeyhinden, din ulusundan biri. O gün, o günkü karşılaşma oldu onu o yapan.

O gün vaazı, namazı, ayeti, duayı, bilimi, bilgiyi bir yana bıraktı. Aşktan, insanı sevmekten başka her şeyi bıraktı.

Bir zamanlar düşmezdi elimden Kur'an
Şimdi onun yerini rebab aldı
Hiç durmadan Tanrı'yı anan
Dudaklarım şiirin eline kaldı.

Celâleddin doğruldu. Sanki aradan çeyrek yüzyıl geçmemiş gibi açık, aydınlık bir biçimde canlandı o gün belleğinde. Çınlayan, genç bir sesle hizmetkâra seslendi:

"Bana Hüsameddin Çelebi'yi çağır!"

Hazırdı artık. Aşk güneşinin adına, büyük yapıtını tamamlamak için çalışmaya başlayabilirdi.

Uyku sersemi hizmetkâr, Sencer camisinden yanında "sır kâtibi" Hüsameddin'le birlikte döndüğünde, kentin üstüne yeniden gecenin karanlığı çökmüş, açık ağzı yukarı dönük yeni ay, ufukta yarım mızrak boyu yükselmişti.

Hüsameddin içeri girerken, kendisine selam yerine şu sözlerin söylendiğini duydu:

"Ey kalplere hayat düşüren Hak ziyası Hüsameddin! Ey, ârifler ulusu, kalplerin ve akılların emini! Ey, gönlün ve dinin Husâmı! Nicedir altıncı cilde başlayalım der dururdun... Hazırsan, geç, buyur hadi..."

Böylece *Mesnevi*'nin son cildine başladılar.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Güneşle Karşılaşma

> Dünyada ne çok insan vardır ki, yaşıyorlar diye biliriz, ama ölüdürler; ve ne çok insan vardır ki, ölüdürler diye biliriz, ama yaşıyorlardır.
>
> *Ebu Hasan El Harakani*

Yolcu

Hicri takvime göre 642 yılı cumadalahir ayının yirmi beşinci günü, miladi takvime göre ise 25 Aralık 1244'te, Kayseri'yi Konya'ya bağlayan yolda, yapayalnız bir yolcu ilerliyordu. Altındaki ufacık, boz eşeğin ahenkli yürüyüşüyle öne arkaya sallanan yolcu, ılık güz güneşi altında uzanan vadiyi dikkatli bakışlarla süzüyordu.

Yol boyu geçtiği Selçuklu kentlerinin hemen hepsi bir yıkıntı halindeydi. Ipıssız uzayıp giden yolun iki yanında yer yer kemikler görülüyordu. Kemiklerin başına toplamış besili kargalar öylesine yağ bağlamışlardı ki, üzerlerine doğru gelen yolcuyu görünce uçup kaçacak halleri kalmadığı için, isteksiz bir iki adımla, yolun iki yanında uzanan sürülüp ekilmemiş mahzun tarlalara doğru geriliyorlardı. Havada ala-

doğanlar, alıcıkuşlar kanat çırpıyordu. Bu ıssız yerlerden pek seyrek de olsa, okçuların eşliğinde, sırtında uzun bir saç örgüsü sallanan, çekik gözlü bir han ulağının dörtnala geçtiği görülüyordu. Kim bilir hangi uzak diyarlardan, hangi gizli haberi iletiyordu bu ulaklar?

Kervansarayların çatıları yoktu. Geceleri, insanın içini ürperten uzun kurt ulumaları duyuluyordu; Moğol zaferlerine övgü düzüyordu sanki kurtlar.

Çocuklara okuma yazma öğretmekle birkaç yıl geçirdiği Erzurum'da, tanıdığı kimseyi bulamamıştı yolcu. Yıkıntılar arasında ürkek, soluk gölgeler dolaşıyor; geceleriyse kentin alanlarına kurulmuş çadırlardan, testi testi içtikleri kımızla sarhoş olmuş Moğol askerlerinin vahşi ulumaları duyuluyordu.

Ahilerin verdikleri öğütler, ettikleri yardımlar olmasaydı, yolcunun herhalde şu önünde bulunduğu vadiye dek ulaşabilmesi olanaksızdı. Tebriz'den yola çıktığı andan başlayarak, Ahiler, elden ele aktarılan bir mektup gibi, kendisinin menzilden menzile ulaşmasını sağlamışlardı.

Konya dolaylarında da yer yer yıkıntılara rastlanmaktaysa da, manzaraya hakim olan daha çok sürülmüş tarlalar, üzerleri meyve yüklü ağaçlardı. Avurdu avurduna geçmiş, ama inatlarından bir şey yitirmemiş köylüler, eskiden olduğu gibi, kımıl kımıl, bahçelerde çalışıyorlar, arpa dövüyorlar, tezek kurutuyorlardı. Uzaklardaki tepelerde, gerçekte eskisine göre seyrelmiş olmakla birlikte, yine de dışardan bakan birine sayısızmış gibi görünen koyun sürüleri otluyordu. Yol, yük hayvanlarının ayakları altında ezile ezile iyice sıkışmış, sertleşmişti.

Öğleden sonra önce minareler, ardından da kentin kale duvarları göründü. Aslan ve melek kabartmalarıyla süslü kulelerin mermerleri güneşten ışıl ışıldı. Kale duvarları çevresindeki derin hendeği dolduran suda göğün maviliği yansılanıyordu. Hendekler üzerindeki zincirli köprüler de hiçbir şey olmamış gibi, salıverilmişti. Tüm ülke üzerinde esen kanlı kasırgadan bu kenti koruyan ne olmuştu?

Yolcu, yüzyıllık çınarların gölgesinde eşeğinden indi. Kente girmezden önce, üstüne başına düzen vermesi, düşüncelerini toparlaması gerekti. Eşeğin üzerindeki heybeden hasırını çıkarmaya davrandığı sırada, çınarların altında, kendisininki gibi ufacık bir eşeği yeden bir köylünün bulunduğunu gördü. Köylünün eşeğinin iki yanına kocaman iki sepet çatılmıştı. Bakışlarıyla köylüyü ve eşeğini izleyen yolcu, çınarların hemen gerisindeki tarlada, büyükçe bir karpuz tepeceği gördü ve eşeğini o yana doğru sürdü.

Ardında ayak sesleri duyan köylü, ürkek ürkek başını çevirip baktı ve durdu. Şalvarının üstüne kocaman bir kırmızı kuşak bağlamış bir Türk köylüsüydü bu. Bedeni güneşte kurumuş gibi cılız, yüzü yanıktı. Sağ yanağında büyükçe bir ben vardı.

Yolcu, köylünün yanına varınca, kendisine bir karpuz satıp satamayacağını sordu. Köylü yanıt yerine, karpuz tepeceğine uzandı; iki büyük, çizgili karpuz seçti, elinde şöyle bir tarttı, sonra fiske vurup yokladı ve hoşnut bir ifadeyle yolcuya uzattı karpuzları. Para kabul etmedi yolcudan. Bir yabancıdan –yolcunun uzaklardan geldiğini hemen anlamıştı– karpuz için para almak, iyi bir Müslümanın yapabileceği bir şey değildi ona göre.

Yolcu teşekkür etti. Eşeğini çınarlardan birine bağladı. Heybesinden çıkardığı hasırı ağaçların gölgesine serdi. Sonra yine heybeden bir bazlama, bir matara, bir de eğri yemen bıçağı çıkardı. Tam karpuzlardan birine bıçağı çalacağı sırada, ardından köylünün sesini duydu:

"Karpuzları soğutsan iyi olur... Şuracıkta kuyu var!"

Anlaşılan gözucuyla onun her hareketini izlemişti.

"Yalnız, kuyuya sarkıtınca, kova karpuzların ağırlığından devriliyor," diye sürdürdü sözlerini.

"Kolayı var!" dedi yolcu.

Heybesinden bir sicim çıkardı, göz açıp kapamaya kalmadan iki karpuzu da sımsıkı saran ağ gibi bir örgü yaptı ve köylüye uzattı.

"İyi akıl!" dedi köylü.

Yolcu karşılık vermedi bu övgüye.

Karpuzlar kuyuda soğurken, hasırının üzerinde oturup sırtını çınara verdi, gözlerini yumdu. Besbelli yolculuk epey yormuştu kendisini.

Kaç yaşlarında olduğunu kestirebilmek güçtü. Kırk da denebilirdi, elli de. Yüzü esmer, sakalı seyrekti. Cılız bedenini, Buhara işi renkli bir cübbe örtüyordu. Başında, çevresinde kısa bir sarık dolanmış bir başlık, ayaklarında yumuşak deriden çizmeler vardı. Giysilerine göre değer verilecek olursa orta halli bir tüccar olduğu söylenebilirdi. Gelgelelim bakışları hiç de tüccar bakışı değildi. Yılışık, yaltak, kuşkulu bakan gözler yerine, kor gibi yanan, delici gözleri vardı. Heybesinden sicimi çıkardığı sırada, heybede, şeyhlerin asâlarına taktıkları türden metal bir baston topuzuyla, üzerinde kutsal yazılar bulunan el dokuması kumaştan bir başlık görmüştü köylü. Sakın bir derviş olmasındı bu yabancı?

Ama yok; elleri derviş eline benzemiyordu; iş görmeye alışkın, yıpranmış ellerdi bunlar: Tırnakları kalın kalındı. Sonra, karpuzları nasıl da çarçabuk ağ gibi bir örgü içine alıvermişti! Hey Yarabbim! Zaman öyle bir zamandı ki, yolda gördüğün bir adam, sultan da olabilirdi, sıradan biri de!

Yolcuysa, hep öyle gözleri yumuk, oturuyordu. Belleğinde birbiri ardınca insan suretleri canlanıyordu: Kurnazı, ahmağı, acımasızı, yufka yüreklisi, açgözlüsü, açık sözlüsü, sinsisi... Sonra yıkılmış kentler, harabeye dönmüş saraylar, evler, sokaklar... Yol yüzünden yorgundu yolcu. Ama zihnini zora koşmuyordu. Biliyordu: Hayallerin böyle dağınık düzen akışlarıyla bulunurdu asıl gerekli olan söz, asıl gerekli olan imge. Deneyi vardı çünkü; cenk atı neyse, insan ruhu da oydu. Eğitimliyse eğer, sıyrılır çıkardı beladan, yoksa dehleyip topuklamanın hiçbir yararı yoktu.

Tebriz'in sokakları canlandı gözünün önünde. Hülâgu Han'ın tepelediği bugünkü Tebriz'in sokakları değil, çocukluğunun Tebriz'inin neşe dolu kaygısız sokakları... Sonra, sıradan bir sepetçi olan babası... Annesiyle birlikte kolera salgınında yitirmişti babasını.

İşte, göl başında oturmuşlar, sepet örüyorlar babasıyla birlikte. Kendisi yedi yaşında var yok. Üzerinde bir entari... Yaranın acımaması için giydirmişlerdi bu entariyi. İki gün önce sünnet olmuştu. Gözünü bile kırpmamıştı sünnet sırasında. Ve işte şu anda, alabildiğine gururlu, oturmuş babasıyla birlikte sepet örüyordu. Artık tam bir erkekti, babasıyla eşitti.

Gölde ördekler yüzüyordu. İkide bir gölün sığ sularına başlarını daldırıp, çamurlar içinde yiyecek bir şeyler arıyorlardı. Kıyıda ise, kuluçkadan yavruları daha yeni çıkan dişi ördekler müthiş bir telaş içinde kanat çırpıyorlar, gırtlaklarını yırtarcasına bağrışıyorlardı.

Beklediği hayal buydu işte yolcunun. Saçları ağarana dek kendini hep bir kaz palazı gibi duymuştu yolcu. Kendisine yaşamı bağışlayan babası da, önünde hakikat yolunu açan Şeyh kalmışlardı.

Şeyh Ebubekir de sepet örer, geçimini sepetçilikle sağlardı. Ama o, sıradan bir sepetçi ustası değildi, Ahilik örgütünün de başıydı. Şeyh Ebubekir'den ne çok şey öğrenmişti! Ahlak ilkelerinden, hayır, hakikat, adalet üzerine olan görüşlerine dek bildiği her şeyi hiç esirgemeden vermişti ona şeyhi. Şu deminki köylüyü onca şaşırtan örgü sanatını bile şeyhinden öğrenmemiş miydi? Ama kendisinde bir şey vardı ki, Ebubekir bunu görmüyor, anlamıyordu. Bir tek Ebubekir mi? İçindeki gizli ateşi bugüne dek kimseler anlamamış, kafasındaki düşünceleri bütünüyle paylaşan kimse çıkmamıştı. Tavuklar arasında kalan çirkin ördek yavrusunun yazgısıydı onunkisi.

Ebubekir'den de bu yüzden ayrılmıştı: Kendisini anlayacak bir dost, bir şeyh, bir öğretmen bulabilmek için. Öz kentinden, Tebriz'den, buradaki işliğinden, bağlı olduğu Ahi ocağından ayrılması da bu yüzdendi. Ne çok ülke dolaşmış, ne bilge kişilerle, şeyhlerle, alimlerle oturup konuşmuştu! Ama hayır! Hiç kimseden içini yakan sorulara doyurucu bir yanıt alamamış, hiç kimse onun isyancı ruhunu anlayamamış ve hiç kimse onun uzlaşamaz düşüncelerine katlanamamıştı. Kendisinden nice şeyler öğrenmek fırsatını bulduğu büyük bilge İbn el Arabi bile yolcuya fazla derinlikli gelmemişti.

Bilimine, bilgisine diyecek yoktu; ama araç olmaktan çıkıp amaca dönüşen bilim, hakikat önüne gerilmiş bir perde demekti. Bunu İbn el Arabi'ye söylediğinde, büyük bilgin boynunu bükmüş ve:

"Sözlerin ne kadar acımasız, evlat!" demişti.

Bağdat'ta ünlü şeyh Evhaddedin Kirmani ile söyleşiyorlardı.

"Ne yapıyorsun?" diye sormuştu bir gün şeyhe;

"Su dolu tasta ayı seyrediyorum!" demişti şeyh.

Âriflerin diline yabancı değildi yolcu. Şeyh demek istiyordu ki, her damla suda ve her zerrede hakikatin mutlak ve mükemmel güzelliğini seyrediyorum. Yolcunun buna verdiği karşılık şu olmuştu:

"Boynunda kançıbanı mı çıktı? Neden başını kaldırıp da gökte seyretmiyorsun ayı?"

İbn el Arabi bile onu anlayamamışsa, başkalarından ne umabilirdi? Ve Kirmani gibi bir bilge sözlerine katlanamamışsa..? Ama, dünyanın bir yerlerinde onu anlayabilecek, ruhunun aynası olabilecek biri mutlaka vardı. Hatta kim bilir, duvarları, Moğol akını öncesinde nasıl idiyse, yine öyle duran şu kentteydi bu kişi? Üzerinde kuluçkaya yatarak kendisini dünyaya getiren tavuktan fersah fersah ötelerde bile kendine benzer birini bulamamış bir ördek yavrusu olarak, daha ne kadar gezip duracaktı şu dünyayı? Yüreğini yakıp kavuran ateş, yoksa bir giz olarak sonsuza dek kendisinde mi kalacaktı?

"Buyur!"

Varlığını çoktan unuttuğu köylü duruyordu karşısında. Üzerlerinden yol yol su damlacıklarının süzülüp yuvarlandığı karpuzları tutuyordu elinde.

Eşeğine çatılı kocaman küfeler tepeleme karpuz yüklüydü. Neredeyse yere değecekti karpuzların ağırlığından küfeler. Yolcu, arpa unundan yapılmış bazlamasını ve şarap dolu matarasını göstererek:

"Buyur, birlikte yiyelim, kardeş!" dedi.

Köylü ikiletmedi. Bir dizini kırıp, dik tuttuğu öbür dizinin üzerine abanarak, hasıra oturdu. İlk lokmayı yolcunun almasını bekledi,

sonra, biraz sıkılgan, kendisi kopardı bazlamadan ve iştahla çiğnemeye başladı.

Sofrada oturuş biçimi, lokmaları çiğneyişi (önce sağ avurduna alıyordu lokmaları, sonra sol) ve yemeğe ilk başlayan olmamaya özen gösterişi kendisinin bir "oğlan" olduğunu gösteriyordu. Bir zamanlar yolcunun da mensubu olduğu Ahi örgütünün en küçük pâyesiydi oğlanlık.

Yolcu karpuzun üst kısmını takke gibi kesti, sonra alt kısmını da aynı şekilde kesip, ortadan ikiye ayırdığı kan kırmızı karpuzu hasırın üstünde kovdu. Köylü cebinden yassı bir çakı çıkardı, şalvarına sildi, karpuzdan kestiği bir dilimi, kabuğu üzerinde küçük parçalara ayırdı.

Yemeklerini konuşmadan yiyorlardı. Köylü, edep erkân gereği susulması gereken sürenin dolmuş olduğuna hükmetmiş olmalı ki:

"Uzaklardan geliyora benzersin..." dedi. "Neler olup bitiyor dünyada?"

"Sabır kalmadı dünyada," diye karşılık verdi yolcu. "Ve mahmurluk ölçüyü aştı."

Elini boydan boya ufuk çizgisi boyunca sallayarak, sürdürdü:

"Sanki sizde durum daha mı başka?"

Köylü edebe aykırı olduğunu düşünerek, gözlerini yerden kaldırmadan:

"Bizde de iki yıl üst üste kıtlık oldu," dedi. "Bizim Kâmil'de, topu topu on iki can kaldı. Köyün geri kalan tüm insanı kırıldı. Ama bu yıl, çok şükür, durumumuz daha iyi." Bir süre sustu, sonra:

"Allah kerim!" diye ekledi.

"Allah kerim ve insanlar kör!"

Bu sözlerinden, yolcunun kılık değiştirmiş bir sufi olduğuna iyice inandı köylü. Konuşması dervişlerin konuşmasına benziyordu: Onlar gibi dünyaya bakışı karamsardı.

"İnsanlar kör olmaya körler ya, hepsi değil," dedi. "Konya'da Tanrı cemalini gören şeyhlerin din ululârının haddi hesabı yok!"

Yolcunun yüzünde ilk kez gülümsemeye benzer bir kasılma oldu. Şeyhler, din ululuları, çilekeşler! Yolculuğu boyunca çöllerdeki kum tanesi sayısınca şeyh, din ulusu, derviş, çilekeş görmüştü. Müşterileri kendi tezgahlarına çekmek için çığrışan pazarcı esnafına benzer şeyhler, din ululuları... "Benim dergâhıma gelin! Saçınızı kestirin, sakalınızı kazıtın ve benim kutlu ellerimden hırka giyin!" Oysa bunları ilgilendiren tek bir şey vardı: Kendi ünleri ve kutsallıkları. Din ululuları, büyük çilekeşler! Bütün dünyayı anlamaya çalışmak umurlarında değildi bunların. Dünyaları kendileriyle sınırlıydı çünkü. Dindar, namuslu, temiz olmalarıyla böbürlenirlerdi. Dindarların gaddar hoşgörüsüzlüklerinden daha korkunç bir şey var mıdır şu dünyada?

"Şeyhler, sufiler, inanç yolunun haramileridir! Sen onları bırak da, en iyisi şu mataradan iki yudum şarap çek, kardeş!"

Yüzünde gülümsemesi donup kaldı köylünün. Bir şeyh için bunlar nasıl sözlerdi böyle! Bir de dervişliği kondurmuştu ona! Ya şu şarap işine ne demeli? Sakın bir Ahi savaşçısı olmasındı bu adam? Çünkü Ahiler hem şarap içerler, hem de sufileri pek sevmezlerdi. İyi ama, öyle olsa, lokmalarını önce sağ avurduna alması, sofrada Ahi töresince oturması gerekmez miydi?

"Orasını bilmem. Yalnız, bizim kuyumcu ustası Selâhaddin, imanı, inancı tam, adil bir şeyhtir. O olmasaydı, ben acımdan ölürdüm. Bizim köyden, Kâmil'dendir kendisi..."

Kuyumculuk zanaatından bir şeyh... Üstelik köyde doğmuş... Besbelli bir Ahi şeyhiydi bu Selâhaddin. Hey gidi köylücük! Bilmez misin ki, şeyhler, dervişler iki elleriyle birden zevahire yapışmışlardır, özü görmezler? Dünyaya sırt dönmeyen, kendilerini halktan ayırmayan, halkla birlikte çalışıp ter döken, beyler ve onların ardındaki Moğol uğrusuna karşı esnaf ve zanaatkârın biricik savunucusu olan Ahiler, fütüvvet erleri bile, törelerini, kitaplarını, geleneklerini, kısacası araç olan şeyleri amaca ve kardeşliklerini, hakikati kendilerinden gizleyen bir perdeye döndürmediler mi? Ahilerden neden uzaklaştım sanırsın?

Bir süre susan köylü:

"Sultan ül Ulema'nın oğlu, Mevlâna Celâleddin de hakikat ilmini bilen şeyhlerimizdendir," diye ekledi.

Yolcunun yüreği hop etti. Heyecanını göstermemek için, matarayı aldı, başının üzerine kaldırdı.

"Biz şeyhlerden falan anlamayız! Cevahir kutusunu tepetaklak etmişiz! Bekçimiz, neşe olmuş! Ha kan, ha şu karpuzun suyu, ha şarap, hepsi bir bizim için!"

Başını geriye atıp, matarayı dikti.

Yolcunun su içer gibi rahat, alışkın yudumlarla şarap içişine bakan köylü, birden kararını verdi: Hayır, ne tüccar, ne sufi, ne de Ahiydi bu adam! Baba İshak müridiydi! Baba İshak'ın kıyımdan kurtulan müridlerinden biri!

Moğol istilasından beş yıl kadar önce, Anadolu'da, baba katili Gıyaseddin'e karşı başlatılan büyük ayaklanmanın başıydı Baba İshak. Yandaşlarınca resulullah, yani peygamber olarak görülen Baba İshak'ın başlattığı ayaklanma, Selçuklu Devleti için çok ciddi bir tehlike olmuş, hatta nerdeyse devleti yıkacak güce erişmişti. Özellikle beyleri, soyluları kılıçtan geçirmişlerdi Baba İshak yandaşları bu ayaklanmada. Her yerde tellallara, Baba İshak'ın Amasya kalesinde asıldığı bağırtılmış olmasına karşın, yandaşları buna inanmamıştı: Hiç peygamber ölür müydü? Baba İshak olsa olsa gökteki makamına çekilmişti!

Şeyhlere karşı öfke... Kanla şarap aynılığından söz açma... Bunlar hep gizli işaretlerdi. Bu adam, başkentin çevresini talan eden ve her yerde, "Alaeddin Keykubad'ın oğlu, gerçek sultan, bizimle birliktir!" diye haberler yayan Türkmen müfrezelerinin gizli ulağıydı... Evet, kesinlikle böyleydi!

Kendi ferasetine duyduğu hayranlıktan yüzüne allar basan köylüye müthiş bir cesaret gelmişti. Mataraya uzandı.

"Her kim ki bize dosttur, hasılada paydaştır!"

Malatya'dan Sivas'a, Tokat'tan Amasya'ya dek, Anadolu'nun Türkmen merkezlerini ele geçiren, Gıyaseddin'in ordusunu yenilgi-

den yenilgiye uğratan Baba İshak yandaşlarının ağızlarından düşürmedikleri bir sözdü bu. Baba İshak, Selçuklu'ya karşı öyle başarılı olmuştu ki, Selçuklu bugün nasıl Moğol'u arkasına almışsa, o zaman da Frankları arkasına alarak Baba İshak'a ancak karşı koyabilmişti. Kırşehir önlerindeki büyük savaşta, safları arasında kadınların da bulunduğu Baba İshak birliklerini Frankların yardımıyla yenilgiye uğratan Gıyaseddin, küçük çocuklar dışında, ayaklanmaya katılan bütün köylüleri öldürtmüştü. Ve ayaklanmacılar sanki gavurmuşlar gibi, mallarının beşte birine devletçe el konmuş, kalan da –kadınlar da içinde– askerler arasında paylaştırılmıştı.

O zaman Ahiler köylüleri desteklememişlerdi. Ve yanılmışlardı. Hemen gidip şeyhe haber vermek gerekti. Baba İshak'ın köylüleri, gerçek sultan (ülkeyi Moğol uğrusuna satan değil) ve Ahiler el ele verdiler mi, bu gücün önünde Moğol denen uğursuz bile duramazdı!

Yolcu, hiçbir şey olmamış, hiçbir şey fark etmemiş gibi, matarayı köylüye uzattı. Salak herif, kendisini bir eşkıya çetesinin çaşıtı ya da silaha sarılmış bir köylü güruhunun gizli ulağı sanmıştı. Oysa, kendi yüreğinden başka kimsenin ulağı değildi o!

Alışkın olmadığı için besbelli, sert gelmişti köylüye palmiye şarabı. Adamın yüzünü buruşturmasını izleyen yolcu:

"Yetişkin bir erkek için tek hasıla, kendi yüreğidir," dedi. "Ve bu hasılanın da paydaşı yoktur. Bütünüyle dosta verilmiştir o."

Söyleşilerinin bittiğini belirtir bir tavırla yerinden kalktı, hasırını topladı. Kuyuya gidip giysilerini temizledi. Elini, yüzünü yıkadı. Ve köylüye, kentte hangi kervansarayın daha iyi olduğunu sorduktan sonra, kentin Halkabeguş kapılarından alınyazısına doğru yürüdü.

Merc'el-Bahreyn

Yolcu gözlerini açtığında, güneş, kalmakta olduğu Pirinççiler kervansarayındaki odasının kubbe penceresine vuruyordu. Dışarıdan su şırıltıları, takunya sesleri geliyor, sarrafların konuşmaları duyulu-

yordu. Günlerden cumartesiydi. Ama alım satımla geçecek yeni bir haftanın başladığı gün için böyle bir kervansarayda olması beklenen hareketlilik yoktu. Pek fazla konuk da yoktu kervansarayda.

Nicedir derviş tekkelerinde, medrese hücrelerinde konaklamıyordu yolcu. Çünkü buralarda, özellikle de tekkelerde, şeyhlerce konulmuş kurallara uymak, meclislere katılmak zorunluluğu vardı. Böyle yerlerde kalıp da özgürlüğünü daraltmak istemiyordu yolcu. Kaldı ki, sufi akımlarından hiçbirine bağlı da değildi.

Medreselerde ise çeşitli sorulara muhatap oluyor, ilahiyat üzerine çeşitli tartışmalara katılmak zorunda bırakılıyordu. Medreselerden yetişme ulemanın yaptığı gibi, yerli yersiz sorulan her soruya yanıt veremiyordu yolcu. Zaten düşüncelerini dobra dobra ve kendi kârınca söylemeye kalkacak olsa, Allah mahfaza, hemen din sapkınlığıyla, hatta Allahsızlıkla suçlanırdı. Deneyimleri vardı bu konuda. Uzun yolculuğu boyunca şunca İslam ülkesi dolaşmış, ama hiçbirinde uzun süre kalmamıştı. Kim bilir, kendisine "Pervâne" denmesi de belki bu yüzdendi?

Bir de, tekkelerde ve medreselerde kendisini tanıyanlar çıkabilirdi; o ise bunu hiç mi hiç istemiyordu. Özgürlük gerekti ona: herkesçe tanınma, ün, kurallar, töreler, âdetler, incir çekirdeğini doldurmayan konuşmalar, dereden tepeden söyleşiler, soyut tartışmalar değil. O bir yabancıydı ve yabancılar da kervansaraylarda kalırdı.

Oturdu. Sakalını taradı. Kuşağını bağladı. Kendisine hem masa, hem yatak görevini gören hasırını katladı. Heybesini açtı. Şam işi, gösterişli bir ferace çıkardı heybeden, giydi.

Eliyle heybenin içindekileri yokladı. Sadaka toplamakta kullanılan hindistancevizi kabuğu, üzerinde Allah'ın adı yazılı metal baston topuzu, şapka, şapkanın içinde –bir boruya sokulmuş– mektup... hepsi yerli yerindeydi. Mektup, Tebriz'deki Ahi şeyhinden, Konya'daki Ahilerin başına yazılmıştı. Ama yolcu, Ahilerin yardımına ancak başka çaresi kalmadığı zaman başvururdu.

Heybenin gözden geçirilmesi bitince, koltuk altına bağlı para

kesesini çıkardı. Kesedeki bütün altın alayları* ve gümüş dirhemleri kuşağının arasına yerleştirdi. Sonra keseyi yine koltuk altına bağladı. Elini heybesine daldırıp, altın-gümüş iplikli, uzun bir kordon çıkardı; üstünü başını son bir kez yokladıktan sonra, çıktı. Avludaki çeşmede abdestini aldı. Dükkâna gidip, kaldığı oda için bir kilit satın almak istediğini söyledi. Yolcunun üzerindeki Şam işi pahalı feraceyi gören dükkân sahibi, yağlı müşterisine yaranmak için yaltakça davranışlarla Halep işi, Ceneviz işi kilitlerle, Ermeni, Gürcü, Semerkandlı, Buharalı ustaların ellerinden çıkma, düz, yuvarlak, boyunduruklu, kabzalı, tek parça, kırmalı, iki parça... sandığından bütün değerli kilitleri çıkardı. Ha deyince nasıl açıldığı anlaşılmayan, kurnazca tasarlanmış anahtarı üç dişli, ağır bir kilit seçti. Dükkân sahibi bir altın istedi kilide. Pazarlık etmeye falan durmadan, parayı sandığın içine attı. Bir de küçük hasır satın aldı. Kilidin anahtarını gösterişli kordonuna, kordonu da omzuna astı.

Artık zengin bir Şamlı tüccardan hiçbir farkı kalmamıştı. Kervansaraydaki odasının meczup bir dervişin hücresinden farksız olduğu ve kapısında ağır, pahalı bir kilidin asılı olduğu bu odada, bir sadaka kutusuyla bir Kur'an ve bir eski hasır parçasından başka bir şey bulunmadığı kimin aklına gelirdi?

Kervansarayın kapısının önünde, sokak sarrafları oturuyordu. Bu adamlarda, en son kur üzerinden, bakır mangırdan, altın dinara, Mısır ya da Halep yusufundan Ceneviz florinine, Venedik dukasından Selçuklu alayına kadar bütün paralar birbiriyle değiştirilebilirdi. Aynı zamanda simsarlık, tefecilik, mültezimlik de yapan bu sarraflara para emanet etmek de mümkündü. Paraya karşılık, üzerindeki yazı ve işaretleri kendilerinden ve meslekdaşlarından başka kimsenin sökemeyeceği bir deri parçası verirlerdi. Ama bu deri parçası gösterilerek, Kahire'den Buhara'ya Derbent'ten Cenova'ya kadar herhangi bir yerdeki bir başka sarraftan aynı miktar para alınabilirdi.

Yolcu, sarraflardan birinin önündeki küçük halıya bir gümüş

* Alay: Sultan I. Alaeddin Keykubad zamanındaki Selçuklu parası.

dirhem atıp, karşılığında on akça aldı; paraları kuşağının arasına yerleştirdi; sonra gitti, hasırını Piriççiler kervansarayının duvarının dibine serdi, üzerine bağdaş kurup oturdu.

Hiç acele etmiyordu. Yıllar süren yolculuklarında edindiği bir alışkanlık vardı: Yeni bir kentte, kolları sıvayıp temaslara başlamazdan önce, ilk günü, şu anda yaptığı gibi kentin bir köşesinde otur arak, ikinci günü ise pazar yerini dolaşarak geçirirdi. Görmüş geçirmiş yolcunun dikkatli gözleri bu iki gün içinde, kentin nasıl soluk alıp verdiğini gözler, halkın yaşayışıyla ilgili en can alıcı noktaları saptardı. Ve herhangi bir özel çaba harcamasına gerek kalmaksızın, rastlantılar, gerekli kişilerle karşılaşmasını sağlardı.

Pirinççiler kervansarayı, iki büyük caddenin kesişme yerinden az ötedeydi. Büyük medrese, kervansarayın ana kapısının çapraz karşısına düşüyor, onun az ötesinde bir başka medrese ve ara sokaklarda hamam kubbeleri görülüyordu. Burası kentin canlı, işlek bir köşesiydi.

İkindi namazından hemen sonra, karşıdaki yol bir anda medrese öğrencileriyle doluverdi. Öğrencilerin kimi karınlarını doyurmak için aşçı dükkânlarının çokça bulunduğu pazar yerine doğru yönelirken, kimi de saygılı saygılı, divan toplantılarına giden müderrislerinin ardı sıra yürüyordu.

Pazar yerinden birer ikişer dönen tüccarlar, fazla neşeli görünmüyorlarsa da, yeni haftanın bu ilk sabahının alışverişinden pek şikâyetçiye de benzemiyorlardı. Satıcılar, tezgâhtarlar, kervanbaşılar, yarı şaka yarı ciddi, gayri müslim sarraflara sövüyor, bağırıp çağırıyorlardı. Ellerindeki sopaları tak tak yere vurarak ve hindistancevizi kabuğundan sadaka maşrapaları içindeki bakır mangırları şıkırdatarak gelişlerini haber veren birkaç derviş yaklaştı yolcunun yanına, sonra aynı teranelerle geçip gittiler.

Kalabalığın arasında, kimine odun denkleri, kimine pınar suyu dolu kırbalar çatılmış eşekler de görülüyordu. Sakalar, şerbet satıcıları durmamacasına bağırıyorlar, sözün kısası, kentte, benzeri bütün kentlerde görülen olağan yaşam sürüyordu. Ve eğer şu kalabalıkta

aşağılanmaya benzer bir eziklik duyumsanmıyor olsaydı, ne Moğol uğrusundan, ne de açlık belasından söz edebilmek mümkündü. Satıcıların sesleri pes perdeden çıkıyordu, ama pek neşeli oldukları söylenemezdi. Sarrafların ellerini ovuşturup durmaları da, iyi bir alışveriş yapmış olmalarından çok, alışkanlıktandı. Gelip geçenlerin yüzlerine, kendi düşünceleriyle baş başa kaldıkları anlarda, bir eziklik ve hüzün anlamının yerleştiği görülüyordu.

Ama işte birden kalabalıkta bir dalgalanma oldu. Sanki bir kamışlığın üzerinden rüzgâr esmiş de bütün kamışlar bir yana yatmış gibi, bütün başlar aynı yöne döndü. Ya bir Moğol noyanı, ya sultan, ya da devlet büyüklerinden biri geliyor olmalı diye düşünüyordu ki yolcu, dört bir ağızdan yükselen bir ad, onun kulağına dek ulaştı:

"Mevlâna Celâleddin geliyor!"

Bu adı ilk kez, on yıl kadar önce, Şam'dayken duymuştu yolcu. Sonra da, gitgide daha sık olmak üzere, bazen Halep'te, bazen Erzurum'da, bazen Kayseri'de, bazen Tebriz'de duymuş ve sonunda dayanamayıp yollara düşmüştü.

Hasırından kalkıp, ağır ağır kavşağa doğru yürüdü.

Rahvan bir katıra binmiş bir adam bu yana doğru geliyordu. Giysilerine bakılacak olursa, ulemadandı. İki yanını, at üstündeki kumandanın çevresini saran yaya askerler gibi, müridleri ve öğrencileri sarmıştı. Kara, kaba sakalı göğsünü dövüyordu. Sarığının ucu, sağ omzunun üstünde sallanıyordu. Hayvanın gemini tutan elleri cübbesinin geniş yeni içinde kaybolmuştu. Yüzü, esmerdi. Gözlerini, kendisine yönelmiş bakışların, saygıyla adını ünleyen insanların farkında değilmiş gibi, yere indirmişti. Kendi düşüncelerine mi gömülmüştü, yoksa böylesine yoğun bir ilginin odağı olmaktan sıkıntı mı duyuyordu, anlamak zordu.

Yolcu kalabalığı dirsekleriyle yararak öne çıktı; yola atılıp katırın dizginlerinden tuttu. Dizginleri yakalamak için yaptığı ani hareketten kolları feracesinin yeninden sıyrılmış ve sicimle örülmüşü andıran cılız, yol yol damarlı kolları görünmüştü.

Tarihe geçen o cumartesi günü Celâleddin, kim bilir kaçıncı kez, pamukçu esnafının bağışlarıyla yapılan "Pembe Furuşan" medresesinde bir tartışmaya çağrılıydı.

Tartışma konusu, iki hadisi şerifti. Hadislerden birinde Hz. Muhammed, "Cenabı Allah'ın ilk yarattığı, beyaz bir incidir", öbüründe ise, "Allah'ın ilk yarattığı şey, akıldır" diyordu.

Tartışma, hadislerdeki sözcüklerin anlamları üzerinde alevlenmişti: "Beyaz inci" ve "el akl el evvel" yani "ilk akıl", acaba Arapçada aynı kavramları mı dile getiriyordu? Bu bir; ikincisi de, "Akl-ı kül", "Nefs-i kül" ve "kâinat" acaba "el akl el evvel"in üç değişik ciheti miydi? Yoksa bunlar tek ve mutlak varlıktan mı sadır ediyorlardı?

Konu üzerindeki tartışma ikinci haftasına girmişti. Ve bu tartışmalar Celâleddin'de nicedir duyumsuzluğu andıran, sağır, küt bir kederden başka bir şey uyandırmıyordu. Bunca bilge, bunca seçkin bilim eri sanki birbirini anlamak, dinlemek için değil de, karşısındakinin, dil sürçmesi de olsa, bir açığını yakalamak ve bundan yararlanarak, kendisinin ne kadar bilgili olduğunu göstermek için toplanıyordu. Birisi konuşurken soluk almak için durmaya görsün, hemen bir başkası sözü kapıyor ve yerli yersiz, ardı ardına hadisleri sıralamaya başlıyordu. Kısacası, özveri göstererek hakikatin arandığı değil, herkesin ne kadar okumuş, bilgili, akıllı olduğunu sergileme fırsatını kolladığı buluşmalar oluyordu bunlar.

Usanç veriyordu bu buluşmalar Celâleddin'e. Ama bu kez tartışmayı ünlü müderris Seyfeddin düzenlemişti: Bir zamanlar Celâleddin'e karşı düşmanca tavırlar içinde olan Seyfeddin, sonunda onun büyüklüğünü kabul etmişti. Çağrıyı geri çevirmek, kendisinin kin güttüğü şeklinde yorumlanabilirdi.

Yolda giderken, Celâleddin'in yüreği şu son yıllarda sık sık duyduğu utançla burkuluyordu yine. Binlerce insan, büyük bir umutla gözlerini bilim erlerine, bilgelere çevirmiş, hayata karşı ruhlarına güç verecek bir şeyler beklerken, "beyaz inci"nin ne demek olduğu ve "ilk akıl"la aynı anlama gelip gelmediği gibi şeyleri tartışmanın sırası mıydı?

İnsanlara son derece esirgenerek, son derece kıt bir şekilde bağışlanmış olan zamanı, böylesi tartışmalarla öldürmek doğru muydu?

Şu günlük güneşlik güz gününde yüreğini buran utanç, öncekilerin hepsinden daha yakıcıydı nedense. Bu yüzden de, insanların kendisini görmek için bekleştiği kavşağa yaklaştıkça, başını daha çok önüne eğiyordu.

Katır birden durdu. Celâleddin gözlerini kaldırdı. Tüccar giyimli yabancının, katırının dizginlerini tutan damarları kabarık ellerini, seyrek sakalını ve kor gibi yanan gözlerini gördü.

26 Kasım 1244. Sıradan bir güz günü. Ne imparatorlukların yazgılarını değiştiren büyük bir savaş oldu o gün, ne de milyonlara hükmedecek yeni bir sultan tahta çıktı. Yeni bir anakara ya da yeni bir enerji türü de bulunmuş değildi o gün. İnsanları derinden etkileyecek ve tanık oldukları şeyi sonsuzcasına unutmamalarını sağlayacak hiçbir şey olmamıştı, yedi yüz küsur yıl öncesinin o güz gününde.

Ama yüzyılların karanlığı içinde günümüzden uzaklaştıkça, sonuçları insanlara daha da şaşırtıcı gelen bir karşılaşma oldu o gün.

Birbirlerini birbirlerinde keşfeden, birbirlerini anlayan, seven iki insanın buluşması hiç kuşku yok ki, mucizelerin en göz kamaştırıcısıdır. Ama bu buluşma günü çoğu kez, yalnızca bu iki insanın kişisel yazgıları için önemli bir gün olarak kalır.

Günümüzden tam yedi yüz kırk beş yıl önce, Konya'da buluşan bu iki insansa, yalnızca birbirlerini birbirlerinde keşfetmekle kalmadılar, çok büyük başka bir keşfi daha gerçekleştirdiler: İnsanlık için insan keşfedildi o gün! Bu karşılaşma olmasaydı eğer, kuzeyde Orta Asya'dan güneyde Arabistan'a, doğuda Endonezya'dan batıda Kuzey Afrika'ya kadar çok büyük bir coğrafyada yaşayan on milyonlarca insan, bir başka biçimde duyacak, bir başka biçimde düşünecekti.

İnsanın "kültür" adı verilen ikinci doğası için, Sokrates'le Platon'un, Schiller'le Goethe'nin buluşmalarına eşdeğer bir buluşmaydı bu.

Şiirlerinde çok büyük bir coğrafyaya yayılmış insanların inançlarını, duygularını, halk öykülerini, sonsuz bir coşkuyla mükemmelliğe

yönelmiş insan ruhunun olağanüstü gücünü dile getiren bir ozan doğdu o gün; dünyanın en büyük ozanlarından biri: Celâleddin Rumi.

O günden bu yana nice önemli tarih, nice şanlı kişi unutuldu gitti. Zaman, kale duvarlarını yıktı, çoğu yapıdan tek taş kalmadı. Mevlâna'nın o güz gününün sabahını geçirdiği, pamuk tüccarlarınca yaptırılan medresenin nerede olduğu bile bilinmiyor bugün. Tebrizli Şemseddin'in o günü doğuran geceyi geçirdiği Pirinççiler kervansarayınınsa yerinde yeller esiyor... Ama Celâleddin Rumi'yle Şemseddin Tebrizi'nin karşılaştıkları yer, insanların belleğinde bunca yüzyıldır korunuyor.

Yolunuz Konya'ya düştüğünde, kent merkezine yakın bir yerde bulunan "Selçuk Palas"ı sorun. Otelin köşesinde durun. Milli Eğitim Bakanlığı İl Müdürlüğünün karşısı, Merc el Bahreyn'dir. Yani, "İki denizin kavuştuğu yer".

İster parlatılmış bir metal, ister durgun bir su yüzü olsun; ayna olmadı mı, insan kendi yüzünü göremez. Bir başka insan olmadı mı, insan kendini anlayamaz; insan ancak başka insanlar aracılığıyla kendini gerçekleştirir, kendini anlayabilir.

Ama insan ayna değildir. İnsan, hem ışık yayıcı, hem de yansıtıcıdır. Aynı anda hem özne, hem de nesnedir. Bu bakımdan, iki insanın ilişkisi, özellikle de Celâleddin'le yeni dostu gibi insanların arasındaki ilişki, diyalektik yasalarına göre, çelişmelerin giderilmesi yoluyla zıtların birliğinin gerçekleşmesi şeklinde gelişen karmaşık bir psikolojik süreci dile getirir.

Ozanın, dostuyla tam bir özdeşleşmeye, kendini onda eritmeye duyduğu arzu, kendi gerçek özünü anlama –ya da onun sözleriyle–, ilahi hakikati anlama arzusundan başka bir şey değildi. Ama tam özdeşleşme, kendi "ben"inin bir başkasında bütünüyle erimesi mümkün olmadığından, hakikat de ancak göreli olarak bilinebilir.

Ansızın karşısına çıkıp katırının dizginlerinden tutan esrarengiz yabancıyla dostluğu, Celâleddin Rumi'nin hümanist düşüncelerine yepyeni bir nitelik kazandırdı.

Bize, kendimizi bir başka insanda buldurtan; bize, "işte öteki yarım, işte devamım!" dedirten bir söz, çoğu kez yalın, sıradan bir sözdür. Bu sözler, genellikle, yalnızca bir simgedir. "Söz, bir giysidir," diyor Celâleddin Rumi, "anlamsa, onunla örtünmüş giz."

26 Kasım 1244 günü, daha karşılaştıkları ilk anda en canalıcı konudan başladılar konuşmaya.

Katırın dizginlerini hep öyle sımsıkı tutan yolcu, kor gibi yanan gözlerini Celâleddin'in gözlerinden ayırmadan, sordu:

"Ey, iki dünyanın fikir ve mana sarrafı! Söyle, Hz. Muhammed mi, yoksa Beyazid Bistami mi daha yücedir?"

Beyazid Bistami, seven "ben"in, sevilen "ben"de eriyip yok olmasından hareketle, Tanrı'nın insanla özdeş olduğunu savunarak "vahdeti vücud" anlayışına yepyeni bir yorum getiren bir mutasavvıftı. Şöyle diyordu, sufilerin bu büyük önderi: "Yılanın derisini atışı gibi, kendimden kendimi fırlatıp attım... ve O oldum!" Sonraları pek çok sufi akımının, tarikata giren Sâlikler için bir hedef olarak benimsedikleri bu yokoluş haline Beyazid Bistami "fena" adını vermişti. Bu düşünceleriyle sünnet ehli bilginlerin ve aşırı şeriat yanlılarının düşmanlığını kazanmasına, dinsizlikle suçlanmasına karşın, Beyazid Bistami sufilerce el üstünde tutulmuş, kendisine "Sultan ül Ârifin" denmişti.

Yine de, esrarengiz yabancının, hem de bunca insanın ortasında böyle bir soru sorabilmesi, akıl almaz bir küstahlıktı. "Sultan ül Ârifin" de olsa, hiç bir sufi şeyhiyle, Allah'ın elçisi karşılaştırılabilir miydi? Bu ne densizlikti böyle! Celâleddin'in yolcuya verdiği yanıt şu oldu:

"Bu nasıl soru böyle? Elbette ki Hz. Muhammed yücedir!"

Celâleddin'in yerinde ulemadan kim olsa, vereceği yanıt daha başka olamazdı. Kuşkusuz, Şemseddin de bu yanıtı bekliyordu. Ama işte tuzak da, verilmesi kuvvetle muhtemel olan bu yanıtın içindeydi.

Yolcunun dudaklarında belli belirsiz bir gülümsemenin ürpertisi dolaştı.

"Madem öyle, Hz. Muhammed'in şu sözüne ne demeli? 'Yüreğim

pasla kaplanıyor, bu yüzden rabbime günde yetmiş kez istiğfar ederim.' Halbuki Bayezid, 'Kendimi bütün noksan sıfatlardan tenzih ederim. Bende gayri Tanrı'dan başka bir varlık yok!' diye davada bulunmada?"

Celâleddin, sertçe dürtülmüş gibi, doğruldu. Yabancı, yalnız küstah değil, anlaşılan bir o kadar da sıradışı biriydi. Kim bilir, belki o da Celâleddin gibi hakikatin saltıklığı, onu kavramanınsa göreliliği üzerine kafa patlatıp duruyordu?

Yanıt vermezden önce Celâleddin gözlerini dikip yabancıya uzun uzun baktı. Artık heyecanını gizlemeye çalışmıyordu.

Onun heyecanı yolcuya da geçmişti. Daha sonra, Şemseddin, o ana ilişkin olarak şunları anımsayacaktı: "Sözlerimi bir anda ve bütün derinliğiyle kavramıştı. Ve ben sözlerimi tamamlamak, yüreğinin temizliğinden nasıl sarhoş olduğumu söylemek fırsatını bile bulamadım kendisine."

"Hz. Muhammed her gün yetmiş makam aşıyordu. Ve her yeni makam ve mertebeye ulaşmasında, bir önceki makamdaki yetkinsizliğinden istiğfar ediyordu. Bayezid'e gelince, o tek bir makamdan geçti; ama öyle yüce bir makamdı ki bu, bu yücelik onu kendinden geçirdi ve Bayezid bu kendinden geçişin coşkusuyla o sözleri söyledi..."

Kim daha yüce: Muhammed mi, Bayezid mi? Bu sorunun ardındaki gizli anlam bilinmiyorsa, soru, Hıristiyan tanrıbilimcilerin, "bir iğnenin ucuna kaç melek sığabilir?" ya da, o gün Celâleddin'in de katılacağı tartışmanın konusu olan "beyaz inciyle anlatılmak istenen, ilk akıl mıdır?" soruları kadar içeriksiz ve anlamsız görünebilir. Bu soruyla Şemseddin'in Celâleddin'e asıl sormak istediği –günümüz felsefe diline çevirecek olursak– şuydu: Saltık hakikati kavramak, yani sonsuzca bilerek sonsuza son çekmek olanaklı mıdır, yoksa insan bilgisinde yansıyan gerçek daima yaklaşık ve göreli, dolayısıyla da kaydettiğimiz her yeni aşama bir öncekinin yadsıması mıdır?

Celâleddin'in yanıtını duyunca, boğuk bir çığlık kopardı, kendinden geçip olduğu yere yığıldı kaldı. En azından, vakanüvisler, olayın görgü tanıklarına dayanarak, bunun böyle olduğunu yazıyorlar.

Buradaki "kendinden geçti" deyimini, ozanın olağanüstü ruhsal gücünü vurgulamaya yönelik masum bir abartma olarak kabul etme eğilimi vardır. Ama bize kalırsa bu, gerçekti. O zamanın insanları âşık olurlardı, aşktan yatağa düşer, ölürlerdi. Sevdikleriyle, dostlarıyla buluştular mı, bu buluşmanın sevincini günlerce, haftalarca yaşarlardı.

Derin bir düşüncenin, bir özlü sözün dile getirildiğini duydular mı, ağlarlar, sevinç çığlıkları atarlardı. Bugün bizim umursamadığımız bir aşağılayıcı, hatta incitici söz için onlar ya bu sözü söyleyeni öldürür ya da onun elinden ölürlerdi. İlk kez karşılaştıkları olağandışı bir şey, şaşırtıcı bir olay karşısında tir tir titrerler, yerlere kapanırlardı. Bize kalırsa, ne ritorik bir öge, ne de herhangi bir abartma var bu sözlerde.

Günümüz hipertrofik uygarlık bilinci, bizi duygularımızı dile getirmede hep ölçülü olmaya alıştırmış. Ancak, biçim özden ayrılmaz. Biz kuşkusuz, on üçüncü yüzyılın insanlarıyla kıyaslanamayacak ölçüde çok şey biliyor ve herhalde onlardan çok daha mantıklı düşünüyoruz. Ama acaba duygularımız onlarınki kadar güçlü mü, coşkulu mu? Ne gelir elden! Celâleddin Rumi'nin dediği gibi: "Her kayıp, bir kazanımdır ve her kazanım da bir kayıp..."

Celâleddin Rumi katırından yere atladı, yolcunun üzerine eğildi, bileklerini ovdu, kollarını birkaç kez iki yana açıp göğsünde kavuşturdu.

Şemseddin gözlerini açtı. Kalktı. Birbirlerine atılıp kucaklaştılar. Ulema, Celâleddin'in öğrencileri, halk, şaşkın bakışlarla sahneyi izliyordu.

Celâleddin yolcunun koluna girdi. Birlikte, yürüyerek kuyumcu ustası Selâhaddin'in evine gittiler, halvet oldular.

Mükemmel İnsan

İnançsızlık denizinde inanç incisini buldun
Cehennemde olduğun halde, cenneti buldun

Hiç ara vermeden üç ay sürdü Celâleddin Rumi'yle Şemseddin Tebrizi'nin söyleşisi. Güz geçmiş, kış geçmiş, ilkbahar ucun ucun

kendini göstermeye başlamıştı. Celâleddin'i bilen, tanıyan herkes için o ölmüş, onun suretinde bir başkası doğmuştu.

Sonraları, ozanın oğlu Veled şunları anımsayacaktır: "Birdenbire çıkıp geldi Şems ve onunla birleşti. Şems'in göz kamaştırıcı ışığında Mevlâna'nın gölgesi kayboldu... Şems'in yüzünü görmesiyle, önünde bütün gizler açıldı, her şey gün ışığı gibi ortaya çıktı. Böylece o, kimsenin görmediğini gördü, kimsenin duymadığını duydu. Ve artık onun için, yüksekle alçak bir oldu. Şems'i çağırdı ve ona dedi ki: 'Dinle, padişahım, dervişini dinle! Evim sana lâyık değildir, ama seni gerçek bir sevgiyle sevdim ben. Kölenin elinde ne varsa ve bundan sonra ne olacaksa, hepsi efendisinindir. Bundan böyle bu ev, senin evindir!' Mevlâna, Şems'le, onun anlatılmaz, söze kaleme sığmaz sözleriyle büyülenmişti... Onsuz şurdan şuraya adım atmıyordu. Onun yüzünü görmedi mi, gözleri nursuz kalmış gibi oluyordu. Gece gündüz ayrılmıyordu ondan. Ondan ayrı kalmaya dayanamıyordu. Onun denizinde yaşayan bir balığa dönmüştü. Şemseddin onu, hiçbir Türk'ün, Arab'ın düşünde bile göremediği bir dünyaya çağırdı... Şems ona her gün yeni bir bilginin kapısını aralıyordu. Mevlâna ondan önce de gizli bilgilere ermiş bir insandı, ama Şems'in ona kapısını araladığı bilgiler bambaşka, yepyeni bilgilerdi..."

Esrarengiz dostunun Celâleddin'i çağırdığı dünya nasıl bir dünyaydı ve Şems'in Celâleddin'le bölüştüğü bilgiler hangi bilgilerdi?

Halvet oldukları sürece neler konuştular, birbirlerine neler anlattılar, birbirleriyle neleri bölüştüler? Bunları hiç kimse bilmiyor. Kendi sözlerinden anlaşıldığına göre bunları ozanın oğlu da bilmiyor. Ama bir yıl kadar sonra, Celâleddin'in isteğiyle Şemseddin'in anlattığı her şey, başkalarının yanında ettiği her söz, "sır kâtipleri"nce yazıya geçirildi. Daha sonra bu yazılanlardan, kopyaları günümüze dek ulaşan *Makalât* (Söyleşiler) adlı kitap oluştu. Temize çekilmeyen, karalama olarak kalan bu kitap, değişik kişilerce değişik şekillerde okundu. Öte yandan Şemseddin'in sözleri, imgeleri alabildiğine gizemli, alegorikti. Bunu, kendisi de kabul ediyordu. "Sözlerim öykünmecilere göre değildir: Onlar bu sözleri ne yineleyebilirler ne de izleyebilir-

ler. Kapalı ve karmaşıktır sözlerim. Bunları yüz kez yinelesem, her kezinde başka bir anlam ortaya çıkar. Ama asıl anlamları, özleri, asla ulaşılamamış, anlaşılamamış olarak kalır."

Bir bakıma, üstü kapalı konuşmak Şems için bir zorunluluktu. Resmi dinsel dogmalara karşı nitelikteki sözleri dolayısıyla cezalandırılma tehlikesini savuşturmak için bir önlemdi bu.

Ama yine de, gerek Şems'in kimi sözleri, gerekse Celâleddin'in ona gönderme yaparak şiirlerinde yer verdiği kimi düşünceler, bazı sonuçlara ulaşabilmemizi olanaklı kılmaktadır. Bir kez, bilginlere alaycı bir yaklaşımı var Şemseddin'in. Skolastik, kitabi bilgi, ona göre, yalnızca bu bilginin güçsüzlüğünü açığa çıkarması bakımından yararlıdır (Celâleddin'i anımsayalım: "Günümüz bilginleri, maşallah, bilimde kılı kırk yarmayı biliyorlar, ama kendileri için en önemli olan şeyden haberleri yok!")

Dini meslek edinmiş ulema ve fakihlerle, sufi şeyhlere yaklaşımı da daha farklı değildir Şemseddin'in. "Şeyhler ve sufiler, büyük din yolunun haramileridir."

Bilginlerin bilimi amaç haline getirmeleri gibi, şeyhler ve tanrıbilimciler de dini bir amaç haline getirmişlerdir. Bilginlerin ve ulemanın elinde bilim ve din, "hakikati gizleyen bir perde" olmuştur. Oysa din de, bilim de amaç değil, yalnızca araçtır.

Peki, amaç nedir? "Dünyada her şey insan içindir, insana adanmıştır; bir tek insan, yine insana adanmıştır?.." Böyle diyordu Şemseddin. Ve yaşadığı dönemin insanı için son kerte doğal bir davranışla, düşüncesinin kanıtını Kur'an'da arıyordu. Kur'an'ın on yedinci suresinin yetmişinci ayetinde şöyle denilmektedir: "Biz Ademoğlunu onurlu kıldık, denizde, karada binitli yaptık, azık verdik, arı olan şeylerden, yaratmış olduğumuz şeylerin çoğundan onu tümüyle üstün kıldık." Buradan hareket eden Şems, "Tanrı," diyordu; "tahtı, tacı ve gökleri onurlu kılmamış. Bu nedenle, göğün yedinci katına ersen ya da yedi kat yerin dibine insen, ne çıkar? Yürek sahibini sevmek gerek, ona yardımcı olmak gerek. Kendini bilmiş insan,

her şeyi bilmiş demektir." (Celâleddin'i anımsayalım: "Sen iki dünya edersin; yere ve göğe bedelsin. Ama kendi değerini bilmezsen, ne gelir elden?")

Şemseddin şöyle diyordu: "Herkesin yüzü Kâbe'ye dönük. Ama alın Kâbe'yi ordan, herkesin birbirinin yüreğine secde ettiği görülecektir. Biri ötekinin yüreğine, öteki bu birinin yüreğine..."

Yani, amaç, insandır. Ama, kuşkusuz her insan değil. Yalnızca kişisel çıkarlarıyla ilgilenen, hayatın nimetlerini bir tek kendisi için toparlamanın gündelik telaşı üzerine çıkamayan bir insan, insan olarak kendi varlığının önüne kendisi perde olur. (Yine Celâleddin'i anımsayalım: "Dünyada her şeyi unutabilirsin; bir tek şey dışında: Neden varsın bu dünyada? Kendini ucuza satma, çünkü ederin pek yüksektir senin!")

Amaç, mükemmel insandır. Peki kimdir Şemseddin için mükemmel insan? Kendini bilen ve kendinden geçip özünü unutan insan.

Pek çok sufi düşünür gibi onun da dünyaya bakışı tekçidir. Ama bu tekçi dünya görüşünden, dönemin hiçbir düşünüründe tanık olmadığımız aşırı sonuçlara ulaşmıştır. Kendisinin sufilik içindeki pek çok akımdan hiçbirine katılmamasının nedeni de budur. "Herkes şeyhine gönderme yapıyor," diyordu. "Oysa ben suyumu doğrudan doğruya pınardan içiyorum... Benim sözlerimin özü, özeti şudur: Bâtınımdaki zâhir olsaydı, bütün âlem tek bir renge boyanırdı; kılıç da kalmazdı, kahır da."

Ona göre, mükemmel insan, amaçtır; yaratılışın şahikasıdır. Burdan bir adım daha atar: Ârif insan, kendini tanımış ve kendinden geçerek dünyayla kaynaşmış insan, Tanrı'ya eşittir. (Anımsayalım: "Ey Tanrı'yı arayanlar, bırakın aramayı, sizsiniz Tanrı!")

Mükemmel insan Tanrı'ya eşit olduğuna göre, insanın mükemmelleşmeye yönelik her arzusu, bir şeye kendini bütünüyle vermesi, çalışırken olsun, aşkta olsun kendinden geçmesi kutsaldır. Şemseddin, insanların paralarına pullarına, ünlerine şanlarına, hatta dinlerine imanlarına göre bölümlenemeyeceğini açıkça söylemiştir.

Onun için yoksul da varsıl da, gavur da Müslüman da insandır. "Bir gavur göster bana! Önünde eğilirim! Bana gavur olduğumu söyle, seni öperim. Müslümanlıkta gavurluk, gavurluktaysa Müslümanlık vardır."

Veled'in babası için söylediği, "Yüksek ya da alçak, onun için hep birdi artık" sözlerini bu anlamda değerlendirmek gerekir.

Şemseddin Tebrizi'nin Celâleddin'e kapısını açtığı yeni bilgiler özetle bu konuları kapsıyordu. Onun kamutanrıcı (panteist) ve insancıl düşünceleri, hiç kuşku yok ki, emekçi sınıfların en çok da Ahilik adı verilen, zanaatkârların kardeşlik kuruluşunun düşünsel ortamında besleniyor, onların çıkarlarını dile getiriyordu. Ama geleneksel dar kafalılığı, sıkı kuralları ve töreleriyle Ahilik de yetmiyordu Şemseddin'e. Bunların kendi aralarında kurdukları kardeşlik, tüm insanlığın kardeşliği önüne gerilmiş bir perdeydi. Anti-feodal köylü ayaklanması olan Baba İshak ayaklanmasını, kendi çıkarları da o yönde olmasına karşın desteklememeleri de, bu darkafalılıklarının sonucuydu.

Şemseddin'in, şeyhi sepetçi Ebu Bekir'den ayrılmasının nedeni buydu. Gerçi Ahilerle bütün bağlarını koparmış değildi, gereksindikçe onlardan yardım ve destek görüyordu; ama Ahilerin kendisinin düşüncelerini asla paylaşamayacakları da apaçık ortadaydı. Aslında şu koca dünyada, Celâleddin'le karşılaşana dek, düşüncelerini paylaşan tek kişi çıkmamıştı. "Böyle birine rastlayamadım. Çok aradım, bulamadım. Sonunda Mevlâna'da buldum aradığımı" diyor kendisi.

Şemseddin, Celâleddin'de, ozanın kendisi için bile giz olan güçleri bulup çıkardı.

"Kapı sıkı sıkıya kapalıydı. İnsan giysileri giymiş yüce padişah gelip ardına kadar açtı bu kapıyı ve eşikte göründü."

Celâleddin, üzerinde üç ayrı gücün baskısını duyuyordu: Bilginler Sultanı'nın oğlu olarak neredeyse kutsallaştırılmış ilahiyat bilginliği; Şamlı ve Halepli şeyhlerin verdikleri icazetlerle onaylanmış üstün derecede kitabi bilgi; Seyid Burhaneddin'in yol gösterciliğinde aşı-

lan kendini mükemmelleştirme yolu... Bu üç güç, zamanla tükenip gidecek yerde, tam tersine, kazanda kaynayan suyun üzerinde basınç altında biriken buhar gibi patlayıcı bir güce dönüşmüştü.

Bu gücü ilk fark eden Şemseddin oldu; gelip kazanın kapağını açtı ve böylece tüm dünya, Celâleddin'in yüreğinden yükselen (kendisinin de yıllardır duymaya hasret kaldığı) tef sesini dinledi.

Kanlı gözyaşlarının, ahların, inlemelerin yerini, insan olmanın sevincini dile getiren şarkılar aldı. İnsan olmanın gururunu; insanın büyüklüğüne ve gücüne duyulan inancı dile getiren şarkılar...

> İnançsızlık denizinde inanç incisini buldun
> Cehennemde olduğun halde, cenneti buldun

Celâleddin eskiden sürekli olarak Kur'an okur, din kitaplarına, büyük din bilginlerinin yorumlarına gömülür, sufi şiirleri okurdu.

Şemseddin de kitabi bilgiden nasipsiz değildi; dostu Celâleddin'in zamanın bütün bilgileriyle donanmış olduğunun farkındaydı. Kitapların, çoğu bilim erine olduğu gibi Celâleddin'e de, canlı dünyayı kapatan bir perde; yaşayan, devinen dünyanın üstüne gerilmiş bir kefen işlevi görmeye başladığını fark etmişti. Bu yüzden de kendisini babasının *Makalât*'ını ya da Mutannabi'nin *Divan*'ını okurken gördü mü, tutulmuş gibi:

"Okuma! Okuma! Okuma!" diye haykırıyordu.

Ulemanın, şeriat bilginlerinin, kendilerinden önceki ustaların yargılarına kölece bağlılıkları, önlerinde akan hayata gözlerini kapayışları, bütün canlı duyumlara, coşuşlara kapalı oluşları, Şemseddin'i çileden çıkarıyordu. "Biz dirisine sahibiz; ölü Tanrı'dan bize ne?"

"Nihilizm", o çağlarda bilinen bir sözcük olsaydı eğer, düşünceleri hadım edilmiş zihni perişanlar, Şemseddin'i herhalde nihilistlikle suçlarlardı. Onlar, "küstahlık" ve "cehalet"le suçladılar. Ve yedi yüz küsur yıl boyunca bu suçlama kitaptan kitaba geçti ve günümüze dek bir tek bilim erinin, bu suçlamanın aslını astarını, ilk kaynaklara başvurarak araştırmaya vakti olmadı.

Sufi söyleşilerinde Şemseddin uzakça bir köşeye oturuyor ve konuşmaktan çok dinliyordu. Biliyordu çünkü: ağzını açıp da düşüncelerini söyleyecek olursa, kendisini hemen din sapkınlığıyla suçlayacaklardı. Ama bir gün, dayanamadı: yine bol bol hadisler aktarılıyor, geçmiş zaman din ululârının özlü sözlerine, peygamberlerin mucizelerine, ermişlerin, evliyaların kerametlerine göndermeler yapılıyordu. Oturduğu yerden bağırdı:

"Daha ne zamana kadar şeyhlerin, velilerin sözlerini yineleyip duracaksınız? Hiç kendi sözünüz yok mu sizin?"

Bir taş gibi düştü bu sözler kalabalığa. Ağır, uzun bir sessizlik oldu.

Ulema üzerinde sorunun etkisinin büyük olduğu kesin. Çünkü dönemin hemen bütün vekayinamelerinde bu olaya yer verildiğini biliyoruz.

Celâleddin'in, dostunu "sefiller sultanı" diye ululaması boşuna değildi. O, ruhuyla ve davranışlarıyla, kibiri gizleyen sözde nezakete ve menfaat zehirini gizleyen güleryüze, tatlı dile karşıydı. Dönemin ilahiyat çevresine hakim olan bu haller ona bütünüyle uzaktı. Açık, doğru, özü sözü bir, sıradan bir halk insanıydı o.

Celâleddin eskiden müridler yetiştirir, fetva verir, vaaz eder, bilimsel tartışmalara katılırdı.

Şimdi bunların yerini şiir, sema, kudüm, ney, nefir almıştı. Eskiden hep başı önüne eğikken, elemliyken, şimdi nefese doluydu, sevinçliydi, mutluydu.

Eline hemen hiç kitap almıyordu. Kitabın yerini ney ve rebab almıştı. Vaazlar, fetvalar, öğrenciler, müridler, toplantılar, tartışmalar bırakılmıştı artık.

> Deftere düşkündüm ben de Utarid gibi
> Üst yanına otururdum ediplerin
> Ne zaman ki gördüm, kâğıda benzer yüzünü sâkinin
> Sarhoş oldum, kırdım kalemlerimi.

Kitapların tozlu sayfalarının, medreselerin sağır duvarlarının,

bitmez tükenmez dualaların ve vaazların onu ayırdığı dünya, olanca cıvıltısı, rengi, kokusu, coşkusu, insanı, tutkusuyla karşısında belirivermişti işte:

Gecenin karanlığına gömülü ıssız sokaklar. Gece sokağa çıkması yasak halk. Bahçelerden yükselen iç bayıltıcı kokular. Pazar yerleri: doğru-noksan teraziler, hırsızlar, yankesiciler. Kale duvarları, kesik başlar. Kuyumcu işliklerinden yükselen ezgili çekiç sesleri. Azametle bıyık buran beyler, rüşvet alan paşalar, gerizekâlı padişahlar. Moğol akını, yıkılan şehirler, yanan köyler, kafesli pencerelere yapışıp kalmış kadın gözleri. Yüzleri dağlanan köleler. Sultan divanlarında kâtiplerin divit gıcırtıları. Av, avcı, doğanlar. Hamam camekânlarında resimler. İmaretler, ahlaksızlık yatağı tekkeler, çocukları ayartan dervişler, sahtekâr şeyhler. Ayaklarına batmış dikeni bile çıkarmadan sevgiliye koşan âşıklar. Delilere taş atan, değneğe binip at koşturan çocuklar. Ağızları köpük köpük, ilençler yağdıran hocalar. Muhtesip, dizdar, ayakbastı parası, haraç. Geçit vermez dağlar, bir babayiğit yüzünden haraç alınamayan köyler. Dogmatik âlimler, meyhaneler, sarhoşlar, rindler, Ahiler, sipahiler. Düğünler, davul, zurna, dümbelekler. Tavla, satranç, top, çevgân... Zindanlar, uykudan medet uman mahpuslar. Bilgelerin sözlerini yineleyip duran papağanlar. Yel değirmenleri, su değirmenleri. Açlıktan ölen insanlar. Posta güvercinleri, ekin, ekmek, yağmur, kıtlık. Aşırı yük almış gemiler, yelken basmış tekneler. Paşa çadırları, sancaklar. Ölü yıkayıcıları. Dilleri peltek, bacakları sarsak sarhoşlar. Öğrencilerini kırbaçlayan öğretmenler. Zincirini geven deliler. Zincirinden boşanıp pazar yerine kaçan deliler, birbirini çiğneyerek çılgınca kaçışan halk. Ağzı var dili yoklar. Deniz gibi suskun ârifler. Eşek satıcıları gibi gürültücü cahiller... Kısacası bütün bir hayat...

Yaşadığı dünyayı olanca canlılığıyla ve ayrıntılarıyla yansıtan (ve tabii böylece bu dünyanın günümüze ulaşmasını sağlayan) şiirler yazıyordu artık Celâleddin.

Bir vaizden şaire dönüşürken, derin bilgisinden, kültüründen bir şey yitirmiş değildi elbet. Ama şiirlerinde gereksiz ayrıntılara girerek

ne kadar bilgili olduğunu göstermekten özenle kaçınıyordu. Onun amacı bu değildi. Onun amacı hakikat erlerini, eksiksiz insanları göstermekti.

Dünyanın efendisi olan kişilerdi bunlar. Sefere çıktılar mı, güneşle ay yastık olurdu kendilerine. At sürdüler mi, yedinci kat gök meydan olurdu önlerinde. Yıldız kaselerinden şarap içerler, birbirlerinin aşkıyla candan geçerlerdi. Gülden neşeli, selviden hürdüler. Giysileri gün ışığıydı. Kan dalgaları arasındaydılar, ama etekleri tertemizdi. Dikenler içindeydiler, ama gül gibi gülerlerdi. Mahpustular, ama küpteki şarap gibi kabarıp coşarlardı. Cehennem ateşleri içindeyken, dileyene cennet bağışlarlardı. Hepsi de hüküm sahibiydi, ama ne bir şey diler, ne dua ederlerdi. Sancak sahibi sultanlar bir habbe bile değildi onlar için. Alkış istemezlerdi. Bin de olsalar hepsi birdiler. Gökte bir ay ve bir güneş vardı, ama onların gökleri sayısız ay ve güneşle doluydu. Her ülkede bir padişah olurdu, onların şehriyse öyle bir şehirdi ki, padişahla doluydu. Ne kadı vardı bu şehirde, ne bey; ne şahne vardı, ne muhtesip. Kibir, kin nedir bilmezler, birbirlerine secde ederlerdi. Şehirlerinin bir tek hakimi vardı: Sevgi, Her yürekte yaşayan, yalnızca sevgiydi.

Ozanın özgür insan ideali böyleydi. Ama bu ideal ne geçmişe, ne geçmişin yitik cennetine, ne bilinemez bir geleceğe, bu gelecekte gerçekleşmesi beklenen cennete ve ne de öte dünya cennetine ilişkin, soyut bir idealdi.

Herkes mükemmel insan olabilirdi. Bu yüzden de her insan kutsaldı. Duvar dibine kıvrılmış yatan şu dilenci, şu çarık diken adam, hatta şu alnı dağlanmış köle, mükemmel insan olabilirlerdi.

Her çağda, her ülkede, bağırlarında dünyanın yüreğinin attığı insanlar vardı. Ama onların mükemmelliklerini herkes hemen göremezdi. Bunun için yürek gözü gerekti kişiye.

Ozana dünyayı yeniden gösteren, ona, insan denen varlığa yepyeni bir biçimde bakmayı öğreten Şemseddin, hiç kuşkusuz, ozan için ideallerinin timsaliydi. "Şems", güneş demektir Arapça. Ve ozan

dostu için, "Ordusu da kendisi, ordusunun kumandanı da kendisi olan padişah! Ordusu güneş ve dünya olan padişah!" diyordu.

Öte yandan ozan da Şemseddin'in gözünde eksiksiz bir insandı: Bağrında dünyanın yüreğinin çarptığı bir insan. Dostunda o güne dek kimselerin görmediğini gören ozan, onda gizli olanı açığa çıkardı. Celâleddin'in Şemseddin'de olmayan bir yeteneği vardı: Dile getirilemez olanı dile getirebilme... Ve böylece birbirlerinden ayrılmaz oldular: sözle mâna, özle akış gibi... Artık onlar, ancak birbirleriyle vardılar.

Dostunun katledilmesinden sonra Celâleddin şöyle demişti: "Bizim ikimizin birliği, kimsenin anlayamayacağı, hatta kimsenin hayal gücüne sığmayacak bir birlikti. Evet, ben 'o' diyordum, ama bizi ayıran yalnızca bu, 'o' sözcüğüydü. Çünkü ne 'o' vardı, ne de 'ben'. Biz, iki dünyanın bir incisiydik. Ayrılamaz olandık. Bir insan tüm dünyayı dolaşsa, arşı âlaya yükselse, kendi kendinden ayrılabilir mi? Vahid'in parçalara ayrılması yoktur."

Şemseddin, Celâleddin'e kendi özünü de yansıtan yepyeni bir yol gösterdi. Ozanın, içini dünyaya özgürce açabilmesini sağlayacak olan bu yolun adı, semaydı. Müzik ve raksla Celâleddin öylesine kendinden geçiyordu ki, şiirler kendiliğinden dökülüyordu dudaklarından. Şemseddin Tebrizi, ozan yapmıştı Celâleddin'i.

Ozanı, kendi ruhsal güçlerine kendi kendisinin vurduğu boyunduruktan kurtardıktan sonra, başkaları ne der diye düşünmeden, onu, iç dünyasına teklifsizce el uzatanlardan gözü gibi korumaya başladı Şemseddin. Onun için Celâleddin'in zamanından daha değerli hiçbir şey yoktu sanki dünyada. Medresenin kapısının önünde oturup, Celâleddin'le görüşmek isteyenleri durduruyor:

"Mevlâna sana mutluluk, esenlik armağan ediyor," diyordu. "Ya sen ne getiriyorsun ona? Gönül borcunu ödemek için ne vereceksin ozana?"

Bir gün, Şems'in bu sahiplenmelerine tepesi atan bir şeyh:

"Be adam, bizim ona ne getirdiğimizi sorup duruyorsun; peki ya sen, sen ne getirdin ona?" diye bağırdı.

Şems, sesini yükseltmeden, usulca:

"Kendimi getirdim ben ona," dedi. "Başımı koydum uğruna."

Ürkünç bir kehanet gibiydi sözleri.

Ayrılık ve Buluşma

Genç, ama etkinliği, saygınlığı büyük müderristeki değişiklikler herkesi müthiş şaşırtıyordu. Dahası, davranışları tüm din adamlarına gölge düşürecek nitelikte bulunuyordu. Mevlâna'daki değişiklikler karşısında yalnızca ulema ve fakihler değil, hoşgörüleriyle ünlü sufiler bile çileden çıkmış gibiydiler. Tabii en çok da Mevlâna'nın müridleri yakınıyorlardı bu durumdan. "Neden yüz çevirdi şeyhimiz bizden?" diyorlardı. "Hepimiz kişizadeyiz, ünümüz var. Hepimiz küçük yaşlarımızdan beri Tanrı'yı dilemedeyiz. Şeyhimize bağlıyız, ona kuluz, köleyiz, âşığız. Bizce onun Tanrı mahzarı olduğuna şüphe yok. Ondan birçok keremler gördük. Ondan duyma bahtiyarlığına erdiğimiz şeyleri her kulak duymamıştır. Doğanlar gibi hepimiz avlandık, ona bunca av getirdik. Bizim sayemizde ününe ün kattı, bizim sayemizde dostları çoğaldı ve bizim sayemizde düşmanları yok olup gitti. Kimdir bu karabasan gibi aramıza giren Şems ki, şeyhimiz yüzümüze bile bakmaz oldu? Soyu sopu belirsiz bir derviş! Mevlânamıza nazar eden, onu efsunlayan bir büyücü belki de! Halk büyük vaizinden, biz en büyük mürşidimizden yoksun kaldık, bahtımız karardı! Yüreklerimiz koparılıp çıkarıldı göğüs kafesimizden! Bir cahil, bir küstah herif, kapısının itiymiş gibi efendimizin evinin önüne oturmuş, onun gül yüzünü görmek isteyenlere ahret sualleri sorup duruyor! Bu ne iş, ne gidişti?!"

Şemseddin her şeyi görüyor, her şeyi duyuyordu. Önünde açılan yepyeni dünyayla esrimiş, coşmuş dostununsa bir şey gördüğü duyduğu yoktu.

Selçuklu emirlerinden Celâleddin Karatay, o kış, hayır olarak yaptırdığı medresenin açılışı onuruna Konya'nın bütün ileri gelen din bilginlerinin, şeyhlerinin yeni medresede toplanmalarını buyurdu. Bir

köleyken özgürlüğü bağışlanan Karatay, aslen Rumdu ve devlet hizmetinde valiliğe dek yükselmişti. Sonradan Müslüman olan bütün dönmeler gibi de, yeni dininde alabildiğine sofuydu. Bilginler Sultanı'yla oğlundan da güleryüz ve yakınlığını esirgememiş, hatta babasının yüce niteliklerinin Mevlâna'ya yüklenmesine karşı çıkan ulemaya karşı, Mevlâna'yı desteklemişti. Bu bakımdan, çağrıyı geri çevirmek, Karatay'a hakaret gibi olacaktı. Kaldı ki bu, Şemseddin Tebrizi'yi Konya'nın ileri gelen ulemasına tanıtmak için de iyi bir fırsattı.

Medreseye birlikte gittiler. Mevlâna'yı hemen alıp baş köşeye, Kadı Sadreddin'le Karatay'ın yanına oturttular. Şems ise, kapının orda, ayakkabıların çıkarıldığı yerde kalmıştı.

İlahiyat bilginlerinin, şeyhlerin, müderrislerin bilgilerini gösterebilmeleri için bu tür toplantılarda hep yapıldığı gibi, ortaya bir tartışma konusu atıldı. Bu toplantının konusu, bugün bize anlamsız gibi görünebilecek olan, o dönem içinse çok önemli olan, toplantılarda en saygın konuğun oturtulacağı yerin neresi olduğu konusuydu. Başka bir deyişle, "baş köşe" diye nereye derlerdi?

Ulema ve şeyhler, hep olduğu gibi, birbiri ardınca Kur'an'dan alıntılar, hadislerden aktarmalar yapmaya, peygamberlerin yaşamıyla ilgili söylencelere, din ululârının yazıp söylediklerine göndermeler yapmaya başladılar. Bir yerin ötekinden daha önemli, daha "baş köşe" olduğunu kanıtlamak için akıl almaz mantık oyunları yapıyorlardı. Ama her mantık oyunu, Kur'an'dan, hadislerden yapılan her alıntı, karşı mantık oyunları ve karşı alıntılarla çürütülüyordu.

Tartışma uzadıkça uzamıştı. İkide bir Şemseddin'in bulunduğu tarafa bakan ozanın öfkeden içi içine sığmıyor, ama hiçbir şey belli etmeden sıranın kendisine gelmesini bekliyordu. Sonunda söz sırası ona geldi.

"Baş köşe, bilginler için odanın tam karşısı, ârifler için köşesi, sufiler için kıyısıdır. Ama âşıkların mezhebinde baş köşe, sevgilinin yanıbaşıdır."

Bunları söyledikten sonra yerinden kalktı, kapıya doğru yürüdü. Kalabalık ikiye yarılarak kendisine yol verdi. Az sonra da Bilginler

Sultanı'nın oğlu, saygın şeyh, büyük bilgin, ünlü müderris Mevlâna Celâleddin'in, soyu sopu, sıfatı sanı belirsiz yabancının yanına oturduğu görüldü.

Mevlâna'yı oğlu Veled, kuyumcu Selâhaddin, sır kâtibi Hüsameddin ve birkaç müridinin izlediği görüldü. Geri kalanlar oturdukları yerde kaldılar.

Şaşkınlık mırıltıları yükseliyordu her ağızdan.

İlk kendine gelen Şeyh Sadreddin'in öğrencilerinden biri oldu. Bütün sesleri bastıran gür, ama zehirli, kin dolu bir sesle:

"Peki, sevgili nerde?" dedi.

"Gözün yok ki göresin sevgiliyi

Tepeden tırnağa sensin sevgili!"

Celâleddin bu iki dizeyi okuduktan sonra salondan ayrıldı.

Celâleddin'in medresedeki davranışı, bütün kente yayılmış, hatta haber devlet ricaline, saraya dek ulaşmıştı. Beylerin öfkeleri sınırsızdı. Aslı nesli bellisiz küstah bir yabancı gelmiş ve seçkin bilginlerini yoldan çıkarmıştı. Gece gündüz beraberdiler. Ar, namus, edep, hayâ duygularını bir yana atmışlar, baş açık, ayaklar çıplak, sokak çengileri gibi raksediyorlardı. Bütün bunlar yetmezmiş gibi şimdi de, atalarca konmuş, Tanrıca kutsanmış nizamı bozmaya cüret ediyorlardı. Her şeyi tepetaklak etmek gerekti onlara göre: Yoksul serseriler tahta çıkarken (tövbe tövbe!), devlet büyükleri, beyler kapı önlerine inmeliydi. Başkentte böylesi bayağı başkaldırmalara katlanmak zorunda kalınacağı, Baba İshak çapulcularının Tanrı'ya küfürlerinden ve zındıkça kışkırtmalarından belli değil miydi zaten?

Karatay, öfkelenenleri yatıştırmaya çalıştı: "Ârifler," dedi, "kendilerini unutacak denli kendilerinden geçiverirler. Nerde ne zaman ne diyecekleri belli olmaz bunların. Ama onlar şöyle ya da böyle dediler diye dünyanın düzeninin değiştiği mi var? Boşa mı demiş atalarımız, 'Helva demekle ağız tatlanmaz!' diye?"

Ne var ki, bir işe yaramadı Karatay'ın bu yatıştırıcı sözleri.

İşi gitgide bayağılığa dökmeye başlamıştı kimileri. Şems'i sokakta gördüler mi, yüzüne karşı sövüyorlardı. Tanınmış kimi kumandanlar, yüz kaslarında seğirmelerle, ellerini kılıçlarına atıyorlardı.

Celâleddin her şeyin yoluna gireceği umudundaydı. Böylesi aşağılamalara, ülkenin en güçlü iki adamından biri olan Karatay izin vermez, veremez, diye düşünüyordu.

Ama Şemseddin, medresenin loşluğundan dışarı yeni çıkan ve önünde açılan dünyanın ışıklarından gözleri kamaşan dostundan çok daha iyi görebiliyordu durumu. Birliğin ancak zıtların çarpışmasıyla elde edilebildiği bu dünyada, sevgi de kuşkusuz nefretle iç içeydi. Ve sevgi ne denli bencillikten, çıkarcılıktan uzaksa, açgözlülerin, çıkarcıların nefretlerini de o denli çok çekiyordu üzerine. Deneyimi vardı bu konuda. Biliyordu. Üzerinde odaklanan nefretin dağılması, yatışması için zaman gerekliydi. Bunun için de ne yapıp edip Konya'dan ayrılmalıydı.

Ama Celâleddin, değil ayrılığa, ayrılık düşüncesine bile katlanabilecek halde değildi.

Ey canımın canı, gül bahçesine gitme bensiz
Ey gök, dönme bensiz, ey ay, ışıma bensiz
Ey yeryüzü, kalma bensiz, ey zaman, geçme bensiz
İki dünya da hoş seninle: bu dünyada kalma bensiz
Öte dünyaya gitme bensiz.
Ey dizgin, at sürme bensiz; ey dil, okuma bensiz
Ey göz, görme bensiz; ey can, gitme bensiz
Ay bile senin ışığınla aydınlıktır geceleyin
Geceyim ben de, gökyüzüne gitme bensiz
Gülün lütfuna sığındı da kurtuldu ateşten diken
Dikeninim senin, gül bahçesine gitme bensiz
Bak dur bana böyle, sürme beni bensiz, gitme bensiz
Aşk diyor herkes sana, bense aşk padişahı
Ey herkesin fikrinden, vehminden çok yüce
Çok üstün dost, gitme bensiz.

Şems'in buna ne karşılık verdiğini, ikna etmek için dostuna neler söylediğini bilmiyoruz. Bildiğimiz bir şey var: Yakın bir dosta ve düşünce arkadaşına sahip olmanın mutluluğundan sonra yeniden yalnız kalmak, Celâleddin için ölümden beterdi. Aklı bu ayrılığın düşüncesine bile karşı çıkıyordu.

Tadına doyamadığım ömür gibi gidiyorsun ama bizi unutma
İnadımıza ayrılık atına eyer vurdun ama, bizi unutma
Gökkubbe altında ne dostlar bulursun sen ama
Eski dostunla bir ahdin var, o ahdi unutma
Ay değirmisini başına yastık ederken her gece
Dizimizi yastık ettiğin zamanları unutma
Bir deniz kesilen gözlerimin kıyısında gördüğün
Safran dalları ve ağustos gülleriyle kaplı aşk ovasını unutma
Ey Tebrizli Şems, yüzünü gördüğümden beri dinim aşktır
Ey dinin övündüğü güzel, bizi unutma.

Ve bir sabah vakti erkenden, dostunun yarasını tazelememek, düşmanlarını sevindirmemek ve izine düşmelerini önlemek için, kimseyi görmeden, kimseyle vedalaşmadan, geldiği gibi sessizce kayboldu Konya'dan Şems.

Sır Kâtibi Çelebi Hüsameddin, Şems'in gidişiyle ilgili olarak, ozanın ağzından şunları yazdı:

"Aziz veli, iyilik davetçisi, ruhların özü; kandilliğin, sırçanın ve kandilin sırrı; önce gelenler için de, sonra gelenler için de hakikat ışığı; Allah ömrünü uzun etsin ve hayırlısıyla bizi birbirimize kavuştursun; altı yüz kırk üç yılı şevvalinin yirmi birinci Perşembe günü gitti."

Hicri takvimle 21 Şevval 643 günü, miladi takvimle 15 Şubat 1246 gününe denk düşer. Bu hesapça, topu topu onbeş ay yirmi beş gün birlikte olabilmişlerdi Celâleddin'le Şems. Celâleddin'in sözlerinden bu ayrılığın sonsuzcasına olmadığı anlaşılmaktadır. Şems, hiç kimseye, hatta Celâleddin'e bile nereye gideceğini söylememiş olmasına karşın, ozan, dostunun kendisine bir haber ulaştıracağına inanıyordu.

Bir ay boyunca, dostları ve düşmanları, ama daha çok da düşmanları (tabii dost gibi görünmeye çalışarak), Şems'in izini aradılar, ama bulamadılar. Uzun yıllar süren yolculukları ve bu süre içinde hemen bütün dinsel okulları, hemen bütün sufi akımlarını tanımış olması, Ahilik ve her türden halk hareketleriyle ilişkisinin olması, Şems'e gizliliği iyi öğretmişti.

Bu arada ulemanın ve onların arkalarındaki beylerin, Şemseddin gider gitmez Mevlâna'nın aklının başına geleceği ve eski çevresine döneceği umutları gerçekleşmedi.

Kendisiyle birlikte Şemseddin'e bağlanan (ki bunların da çoğu Ahi idi) birkaç öğrencisi dışında, Celâleddin kimseyi görmek istemiyordu. Hindibahri kumaşından bir ferace diktirmiş, eski İran'da yas rengi olan duhâni, yani siyaha yakın mor renkte, şekerâviz denilen, altı geniş, üstü dar bir sarık sarmıştı. Artık o da Şems gibi, raks için uygun olan yumuşak deriden çizmeler giyiyordu. Yine yas işareti olarak, mintanının göğüs düğmeleri açıktı. Ozanın ölümünden sonra oğlu Veled, oluşturacağı derviş tarikatının ayin giysilerinde aynı yöntemi benimseyecek ve gömlek düğmelerinin iliklenmemesi bir gelenek olarak kalacaktır.

Celâleddin bir daha medresede kürsüye ve camide minbere çıkmadı. Topluluklara yeni inancının duyurusunu, şiir müzik ve raks toplantılarında yapıyordu.

Sonraları, halkın büyük desteği, devlet büyüklerini onun şiirsel yeteneği önünde eğilmek, kendisini saraylarına, konaklarına çağırmak zorunda bıraktı. Celâleddin'in arada bir bu çağrılara uyarak sultan sarayına ya da beylerin, emirlerin konaklarına gittiği oluyordu. Ama şiirsel yeteneğini egemenleri övmede kullanan çağdaşı Kani gibi sadaka toplamak için gitmiyordu buralara. Yoksullara arka olmak, kendi yandaşlarından başı sıkışanlara yardımcı olmak amacını taşıyordu bu ziyaretleri. Devlet büyüklerine yaptığı bu ziyaretlerde, çevrelerinde dönenip duran Kani'ler kendilerini ne kadar överlerse övsünler, onlar için asıl ve tarihsel değeri olan hükmü,

hakikatin ve gelecek kuşakların vereceğini; ve bir de, padişahların da ölümlü olduğunu kendilerine hatırlama fırsatını buluyordu. Bunu yaparken Celâleddin hiç kuşkusuz, "İnsanları yöneteceksen, kendinin insan olduğunu unutacaksın" özdeyişini biliyor, bunun derin bir bilgeliği yansıttığından kuşkulanmıyordu. Ama bildiği bir şey daha vardı: İnsanlıktan şuncacık nasibini almamış en kötü insan bile insanlığı sonsuzcasına silkip atamaz. Bu bakımdan egemenlerin evlerine gittiğinde onların insanlığına değil, onlardaki "hiç unutulmamak ve soylarının gözünde kendilerini aklamak" şeklindeki insani zayıflığa sesleniyordu.

Aylar geçiyor, Celâleddin'in toplantıları gitgide daha kalabalık oluyordu. Celâleddin'in, şeyhi Seyid'in cenaze törenine birlikte at sürüp gittiği; Şems'in, adını ilk kez Konya'ya gelirken karpuz tarlasındaki köylüden duyduğu, daha sonra ise Celâleddin'le birlikte evine kapandığı Kâmil köyünden kuyumcu ustası Feridun Selâhaddin, kendisi gibi zanaatkârların Celâleddin yandaşı olmalarında başlıca etkendi. Konya ve çevresindeki bütün Ahi zaviyelerinin şeyhinin oğlu olan Hüsameddin Hasan'ın, şeyhlik makamından vazgeçip, elinde Semerkand ve Bağdat kâğıtları dürümü, öğretmenin şiirlerini yazıya geçiren "sır kâtibi" olmasıyla, Ahilik şerbetini onun babasının elinden içen Konya'daki fütüvvet ehlinin hepsi, olduğu gibi onu izlemiş ve onlar da Mevlâna'ya uymuştu. Ancak Ahiler derviş ya da sufi olmamışlardı ve yine kendi sanatlarıyla uğraşmayı sürdürüyorlardı. Onların, zaman zaman kazançlarının yarısını bölüşmeye kadar varan gönüllü yardımları olmasaydı, herhalde Celâleddin Rumi gibi bir ozan da olamazdı; çünkü Ahilerin yardımı olmaksızın, Celâleddin'in başta ailesini, sonra öğrencilerini ve yetiştirmelerini ayakta tutabilmesi, yaşatabilmesi olanaksızdı.

Öte yandan Şemseddin'in ayrılığı dayanılacak gibi değildi. Dostunun yokluğu kahrediyordu Celâleddin'i.

Gel, gel ki ayrılığınla bende
Ne akıl, ne din kaldı
Şu fukara gönülde

Ne karar ne sabır kaldı.
Yüzünden hayaller toplayan
Bir aynaya benzerdi bu yüz
Gel de gör şimdi nasıl
Sarardı, buruştu bu yüz.
Başın kille ıslak da olsa, yıkama gel
Ayağına diken de batsa, çıkarma gel
Gel gel de kurtar beni şu gel git sözünden
Gel gel de kurtar beni âh edip inlemekten.

Celâleddin'in ölümünden yarım yüzyıl sonra vakanüvis Eflâki, "şeriat yanlısı kör yüreklilerin, bencillerin ve burnu büyük cahiller"in, Celâleddin için, "Babası Bilginler Sultanı gibi büyük bir bilginken, rakstan ve oruç tutmaktan aklına zarar verdiği ve bütün bunların hep o Tebrizlinin başının altından çıktığı" yolunda dedikodulara başladıklarını yazacaktı.

Bu arada Celâleddin'in müridleri, şeyhlerinin yeni "din"inden ve Şems'le dostluğundan hiç memnun değillerdi. Ozanın çevresinde basit halk kesimlerinden yeni izleyiciler toplanmakta; kendileriyse, şeyhsiz, mürşidsiz kalmaktaydılar. Celâleddin'in büsbütün elden kaçıp gitmemesi için, devlet büyüklerinin ve bizzat başvezir Sahip Ata'nın tavsiyesiyle, ozana gidip pişman olduklarını söylediler, bağış dilediler.

İnsan yüreğinin gizlerine ulaşan sanatçılar, ozanlar ve evrenin yasalarını bulan bilim adamları, ilginçtir, basit kurnazlıklar, hileler karşısında korunmaya muhtaç çocuklar gibi, alabildiğine umarsızdırlar. Büyük bir sanatçının, bilginin bayağı kişileri yönlendiren kişisel çıkar güdülerinin nerelere, hangi kokuşmuşluklara dek uzanabileceğini kestirebilmeleri zordur. Oysa bu insanlar için kurnazlık, açgözlülük, alçaklık ve ikiyüzlülük, balık için su neyse odur. Onlar dolaplar çevirdikçe, alçaklık, ikiyüzlülük ettikçe kendilerini doğal ortamlarında duyarlar.

Celâleddin, kendisinden bağış dileyenlerin hepsini o tertemiz yüreğiyle hemen bağışladı. Ama eski dostlarının dönüşü, yüreğini dağlayan acıyı hiç azaltmadı. "İnsanlardan öylesine koptum ki, sanki artık ben bir insan değilim..." diyordu ozan acıyla.

Şems'in Konya'dan kaybolmasının üzerinden tam bir yıl geçmişti. Soğuk bir şubat günü, üstü başı perişan, soğuktan tir tir titreyen bir kalenderi derviş çaldı ozanın evinin kapısını. Selam faslı bittikten sonra boruya sokulu bir mektup verdi derviş Celâleddin'e.

"Hatun! hatun!" diye bağırdı Celâleddin sevinçle. "Hayırlı haber! Evde ne var yoksa topla! Hayırlı haber!"

Bu sözlerle, kendisi de üzerinden feracesini, ayağından çizmelerini çıkardı.

Haykırışıyla bütün evi telaşa salmıştı. Yatağından ilk fırlayan yetim Yahya oldu. Daha yaşını bile doldurmayan Melike kız ağlamaya başladı. Kira Hatun ağlayan bebeğini kucakladığı gibi evin selamlık kısmına geçti. Dört yaşındaki Alim de anasının şalvarına tutunmuş ardından geliyordu. Ozanın hem evlatlığı, hem öğrencisi Kimya bile, irileşmiş gözleriyle kapı aralığından içeri bakmaya başlamıştı.

Mevlâna çizmesiyle feracesini kalenderi dervişe kendi elleriyle giydirdi.

Sonra konuğa yemek çıkardılar. Celâleddin, dervişin bazlamasından kopardığı iri parçaları daldıra daldıra tarhana çorbasını içişine; sonra pilav tabağında üç parmağının arasına sıkıştırdığı pirinci topak haline getirerek ağzına atışına öyle bir hayranlıkla ve sevgiyle bakıyordu ki, sanki karşısındaki hiç tanımadığı herhangi bir derviş değil, dünyanın en mübarek insanıydı.

Dervişin getirdiği mektuptaki yazı, Şems'in yazısıydı.

Derviş, anlatmasına bakılırsa, Şam'dan geliyordu. Kaç kez, Şemseddin'in yüzünü bile görmediğini söylediyse de, Celâleddin ona inanmadı. Dervişin, Şems'in bulunduğu yeri söylememe konusunda söz vermiş olduğunu düşünüyordu.

Şam! Canlar canının kendine bulduğu sığınak demek Şam'mış!

Celâleddin hemen o anda cevabını yazdı mektubun.

Sabah, derviş daha abdestini bile almadan, kendi mektubuyla birlikte evden ne kadar para pul toplanabildiyse hepsini verip, hemen

yola çıkmasını ve mektubunu Güneşi'ne bir an önce ulaştırmasını rica etti dervişten.

Katırına binmesine bizzat yardım etti adamın ve ta kent kapılarına kadar geçirdi kendisini; sonra da gözden yitene dek ardından baktı, baktı...

Birbiri ardınca iki mektup daha yolladı Şems'e. İlkini, Şam'a deri götüren bir tüccarla, Şam'daki Ahi şeyhine vermesi ricasıyla; ikincisini, yine aynı adrese, bir müridiyle...

Ama iki mektubu da karşılıksız kaldı.

Bunun üzerine oğlu Veled'i çağırdı. Bir mektup daha yazdı. Mektupla birlikte, kuyumcu ustası Selâhaddin'le, "sır kâtibi" Hüsameddin'in, kendi adamları arasından topladıkları bir kese altın verdi oğluna.

"Benim elçim olarak git, altınları ayakları dibine saç ve kendisi hakkında kötü düşünüp kötü konuşanların hepsinin pişman olduklarını, bağış dilediklerini, lütfedip dönmesini dilediğimi söyle."

Veled, mektubu öpüp başına koydu, sonra koynuna soktu ve adam toplamak, yol hazırlıkları görmek için izin isteyip hemen çıktı.

Bu son mektubunda şunları yazıyordu Celâleddin:

"Andolsun o Tanrı'ya ki, sen sefer edeli bütün gece yanmış mum gibi tümden ateşe dönüp bittik. Yüzünün ayrılığıyla bedenimiz haraboldu, canımız o harabede bir baykuşa döndü. Dizginini bu yana çevir, zevk ve neşe filinin hortumunu bu yana uzat. Sen yokken sema haram oldu ve neşe şeytan gibi taşlandı. Sensiz dudaklarımdan bir tek hoş gazel dökülmedi. Ta ki mektubunu aldım da, o sevinçle beş altı gazel düzdüm. Ey Ermeni, Rum ve Şam ülkesinin övündüğü Şems, himmet et ve akşam çağı sabah nuruyla aydınlansın artık!"

Veled, yirmi sadık adamıyla yola çıktı. "Dağları saman çöpü gibi aşar, ovalarda yel gibi koşarken, kışın dondurucu soğuğundan ve yazın kavurucu sıcağından şeker, hurma tadı alırken" kulağında hep babasının kendisini uğurlarken söylediği sözler vardı:

Tez yola düşün erler,
Bulun o kaçan güzeli

Tatlı ezgilerle, altın bahanelerle
Kandırıp getirin o ay yüzlüyü eve
Söz verir, başka zaman gelirim derse
Kanmayın sakın dillerine
Onun bir tatlı sözüyle nehirler ters akar
Efsunludur nefesi, havayı bağlar
O güneş yüzlü kutlulukla ah bir gelse eve
Otur Tanrı'nın şaşılacak işlerini seyreyle

Ancak Şam'da bulamadı Veled, Şems'i. Bakmadık medrese, mescit, han, hanak, kervansaray bırakmadı. Kendisini Şam'daki öğrencilik yıllarından tanıyan Ahi şeyhi, Veled'in uzun yalvarmaları üzerine, sonunda Mevlâna'nın mektubunu yerine ulaştıracağına söz verdi.

Sonunda, Veled, Şems'in Halepli Ahiler arasında gizlendiğini öğrenince, daha bir hafta önce hiç durmadan geçtiği Halep'e koştu hemen.

Şems, Veled'le adamlarının kaldıkları medresenin kapısı önünde göründüğünde, Konyalı konuklar tıpkı bir padişahın önündeymişçesine kendilerini yere atıp Şems'in ayaklarına yüz sürdüler.

Mevlâna'nın tembihiyle Veled'in ayakları dibine saçtığı altınları gören Şems:

"Muhammed huylu Mevlâna, altınla gümüşle bizi ayartabileceğini nasıl düşünür?" dedi. "Mevlâna için olmasaydı, asla çıkmazdım Halep'ten. Hatta 'Baban mezardan çıktı, seni görmek için Halep önüne kadar geldi, seni gördükten sonra gene ölecek, gel de bir görün kendisine' deselerdi, 'ne yapayım, ölürse ölsün' derdim ve Halep'ten kımıldamazdım bile. Ama Mevlâna için geldim işte!"

Mevlâna Şems'in tatlı ezgilerle, altın bahanelerle kandırılıp getirilmesini istemişti, ama buna hiç gerek kalmamıştı. Yine de Veled hem babasının isteğini yerine getirmek için, hem de Şems'in onlarla birlikte Konya'ya dönme kararından duyduğu sevinçle Şam'da birkaç gün süren sema meclisleri kurdu.

Bu arada Mevlâna Konya'da sabırsızlıktan ölüyordu.

Gözüm seğrimede, yoksa sevgili mi geliyor?
Yüreğim hoplamada yoksa sevgili mi geliyor?
Bahçe selam veriyor, selvi ayağa kalkıyor
Ya biz niye dururuz, padişahımız geliyor!

Sonunda Veled, Şemseddin'le birlikte dönüş yoluna düştü.

Şems'in, onun da ata binmesi için bütün ısrarlarına karşın, Veled yolculuğunu yürüyerek yaptı: "Ey padişah! Seninle eşit olmaya gücüm yeter mi benim! Hem padişah ata binsin, hem kul!.. Olacak şey mi bu? Sen mâşuksun, ben âşığım. Sen efendimsin, ben kulunum. Hatta sen cansın, ben seninle diriyim. Benim yaya gitmem, senin maiyetinde başımı ayak yapıp yürümem gerek!"

Başını ayak yapmak!

Veled, ömrünün sonuna kadar babasının otoritesi altından çıkamadı. Oysa çok iyi eğitim almış, akıllı, yetenekli biriydi. Ardında güzel düzyazı ve şiir kitapları bıraktı; Türk şiirinin kurucularından biri oldu. Şiirlerinin, babasının şiirleri yanında çok sönük kalmasında kuşkusuz onun bir suçu yoktu. Yüzyılda bir doğan bir deha gibi şiir yazabilmek kolay iş midir?

Veled hep mürid oldu. Kişiliği, mürid kişiliğiydi onun.

Mevlâna'nın da, oğlunun kendisine öykünmek yerine, kendisini sürdürmeyi başarabileceğinden kuşku duyması bu yüzdendi. Bütün dinlerin, inanışların üzerine çıkmış, aklı ve yüreği bukağılayan tarikat bağnazlığından olduğu kadar dünyada hiçbir şeyden korkmayan ozanın ölümünün üzerinden on yıl bile geçmeden, babasının adıyla bağlı bir derviş tarikatı kurdu Sultan Veled; egemen sınıflarca hemen destek ve teşvik gören bu tarikat, günümüze dek varlığını sürdürmüştür.

Bir aydan uzun sürdü Konya'yı bulmaları: Şems at üzerinde, Veled ve adamları yaya...

Larende'ye ulaştıklarında, Veled sonunda babasına muştucu gönderdi.

Celâleddin, kendisine bu kutlu haberi getiren ulağa, eğnindeki feraceden, başındaki sarığa varana dek sahip olduğu her şeyi verdi. Sonra da yalın ayak, başı kabak, yakınları, yandaşları ve fütüvvet ehliyle birlikte Şemseddin'i karşılamaya çıktı.

Mevlâna'yı gören Şems, atından indi. Önce kucaklaştılar, sonra da birbirlerine secdeler ettiler.

Güneşim ayım geldi, kulağım gözüm geldi
Gümüş bedenlim geldi, altın madenim geldi
Başımın sarhoşluğu geldi, gözümün nuru geldi
Başka bir şey diyorsan, o başka şeyim geldi
Yolumu vuran geldi, tövbemi bozan geldi
Ölümden niye korkayım, o âbıhayat geldi.

Şemseddin, Konya'ya 1247 yılı 8 Mayısında döndü. Daha önce kendisine kara çalan, hakkında ileri geri konuşanlar, bir bir gelip bağış dilediler, tövbe ettiler. Pişman olan düşmanın pişman olmayanından daha tehlikeli olduğunu bilmesine karşın Şems, onları yüzünde belli belirsiz bir gülümsemeyle bağışladı. Aslında onu selamlamaya gelen müridlerin, dervişlerin çoğu kendisinin ne dostu ne düşmanıydı; yalnızca ne yaptıklarını bilmeyen kişilerdi bunlar.

Yine o eski coşku dolu yaşam başladı. Her akşam, bütün gece süren sema âlemleri düzenleniyordu. Dileyen herkese açık olan bu toplantılar, her gün biraz daha fazla kişinin katılımıyla gerçekleşiyordu.

Selçuklu başkentinde moda olmuştu sema. Büyük devlet adamları, hatırı sayılır tüccarlar, konaklarında, bağlarında, bahçelerinde düzenledikleri sema âlemlerine Mevlâna ile Şems katılmazlarsa, kendilerini aşağılanmış sayıyorlardı.

Mevlâna için yeni inancının ifadesi olan şey, onlar için, Moğol soygununu, Selçuklu devletinin içine düştüğü utançlı durumu unutmalarına katkısı olacak bir kendinden geçişti. Mevlâna da şiirleri için sınırsız esin ortamını yine semada bulmuştu. Kimi zaman, Şems'in bile dile getirmekten kaçındığı düşünceleri, şiirlerinde dile getirme cesareti buluyordu.

Senin küfrüne karşı iman da neymiş?
Zümrüdüanka huzurunda bir sinek, o kadar!
Evet, bengisudur iman, küfürse kara yerdir ama
Senin ateşine karşı bir saman çöpüdür bunlar ancak
Canın sıfatı imandır, bu can da nefesle candır ama
Nefese yer hani, gönül ummana dalmışsa?
Varsın gece küfür, iman da mum ışık olsun

Ama güneş doğdu mu,
"Hadi," der iman küfre,
"gerek yok bize artık burda."
At için eyer neyse, odur din için de iman
Ama neylesin atı, yolu aşk ve hızı aşk olan?

Evet, cehaletin, soysuzlaşmanın gecesinde iman bir mum, bir ışıktır belki; ama insanın üzerine aşk güneşi doğdu mu, inanç, inançsızlık, iman, küfür... Hiçbirinin saman çöpünce değeri yoktur.

Celâleddin Rumi eğer hümanizmanın vatanı sayılan Avrupa'da yaşıyor olsaydı, başka bütün yapıp eyledikleri, yazıp söyledikleri şurda dursun, bir tek bu şiirinden, aşkı dinden yüce tutan, hakikate ulaşmış insanı ise Tanrıymışçasına ululayan bu dizelerinden ötürü, ya diri diri ateşte yakılır ya da işkenceyle vücudu parça parça edilirdi.

Celâleddin'in hümanizması, bütün genelliğine karşın, kesinlikle soyut değildir. Hakikate ulaşmış insanı ululârken, aslında insan kişiliğini yüceltmektedir ozanımız.

Onun için dost, adı Şemseddin Tebrizi olan, canlı bir insandır. Ama aynı zamanda ona, gerek din adamlarınca, gerekse sufi geleneğince Tanrı'ya ya da onun peygamberlerine ait olduğuna inanılan bazı sıfatlar yakıştırır.

Kuyumcu ustası Selâhaddin'in evinde düzenlenen bir toplantıda, yorulan çalgıcılar müziğe ara verince, fırsattan yararlanan genç bir derviş, Şems'e yaklaşıp, saygıyla:

"Ey mübarek insan!" dedi. "Söyle, sen ermiş misin?"

Derviş çok gençti. Gözlerinde saflığın, tertemizliğin ve inanmışlığın ışığı vardı. Şems'in vereceği yanıt kendisi için gerçekten çok önemli olduğundan cesaret edebilmişti böyle bir soru sormaya. Ama Şemseddin, delikanlının saf sorusunun gerisinde, çok bilmiş birilerinin haince tuzağının gizli olduğunu anlamıştı.

Neresinden baksan tehlikeli bir soruydu bu. O dönemin soyut dinsel düşünüşüne göre ermişlik, hakikatin anlaşılmasında daha sonra yerini akılcılığa ve bilimselliğe bırakacak olan, onaylanmış, itiraz edilemez Tanrısal yetkinlik demekti. Sıradan bir insanın sözü ya da düşüncesi, yalnızca kendisini bağlardı ve hiçbir şeyi kanıtlamakta kullanılamazdı. Bir sözün Tanrı adına söylenmesi ise bambaşka bir anlam ve gücü ifade ederdi. Kur'an'dan bir alıntı, ya da Kur'an yorumlarına, peygamberin ve kutsal oldukları kabul edilen ermişlerin, din ulularının sözlerine ve eylemlerine yapılan bir gönderme, düşünsel ve siyasal savaşta, gerçek düşünceleri ve bunların ardında yatan çıkarları gizlemede kullanılırdı.

Şems "hayır" dese, kendini hiçlemiş olurdu. Ama evet demenin de tehlikesi az değildi: Ermişlik, kanıt gerektirirdi, çoğu kez de bu kanıt, hemen gerçekleştirilmesi gereken bir kerametti.

Şems, Arap halk masallarının Keloğlan'a benzer kahramanı Cuhra'nın başından geçen bir minik öyküyle yanıtladı soruyu.

Bir gün, komşuları Cuha'ya sokaktaki bir adamı göstererek, "Baksana," demişler, "ne lezzetli yiyecekler taşıyor adam!" "Bana ne?" diye karşılık vermiş Cuha. "Dikkatle baksana, adam yiyecekleri senin eve götürüyor!" demiş komşuları. "O zaman size ne?" demiş Cuha.

Şems, genç dervişin gözünün içine baktı:

"Ermiş miyim, değil miyim, size ne?"

Halk içinden çıkmış bir kişiydi Şems. Çok okumuş olmasına karşın, konuşmalarında yalnızca Kur'an'dan alıntılar yapmakla yetinmez, sık sık halk masallarından, söylencelerden örnekler verirdi. Celâleddin'in dikkatini de kitabi bilgiden çok sözlü halk sanatına yönelten odur. Ve biz bugün Celâleddin Rumi'nin başta *Mesnevi*

olmak üzere, şiirinde, döneminin bilgisi dışında değer biçilemez halkbilimsel ögeler de bulabiliyorsak, bunu her şeyden önce Şems'e borçluyuz. *Mesnevi* adlı bu görkemli kitaptaki pek çok konu, olay ve öykü, Şemseddin Tebrizi'nin, sır kâtiplerince yazıya geçirilen söyleşilerinden alınmıştır.

Tebrizi'nin yanıtı gerçekten çok kurnazcaydı, ama yine de kentte başlayan karışıklığı yatıştırmaya yetmedi. Basit, halktan insanlar, doğal olarak Şems'in bir ermiş olduğuna inanıyorlardı: Mevlâna'nın kendisi için o denli yüce sıfatlar yakıştırdığı bir insan başka türlü olabilir miydi?

Mevlâna'yla dostuna pişman olduklarını söyleyip, onlardan bağış dileyen kimi din adamlarıyla ulema ise, "Daha neler!" diyorlardı. "Mevlâna ne dediğini bilmiyor... Eğer Şems gerçekten ermiş olsaydı, bugüne dek kendisinin gösterdiği bir keramete tanık olurduk!"

Cinayet

Bir söyleşisi sırasında, sözleri yine çeşitli sorularla, itirazlarla, Kur'an'dan alıntılarla kesilen Şems, içinden Veled'e: "Görüyor musun, işi nerelere vardırdılar?" dedi. "Niyetleri beni Mevlâna'dan yine ayırmak. Pekâlâ! Sevinsinler sevinebildikleri kadar. Bu kez öyle bir gideceğim ki, kimseler izimi bulamayacak!"

Celâleddin de ortada kötü bir şeyler döndüğünü seziyordu. Ama yeni bir ayrılığı aklının köşesinden bile geçirmiyordu. Tam tersine, dostu artık Pervaneliğe bir son verip, Konya'ya yerleşmeli, burada kök salmalıydı.

Ozanın on altı yaşındaki evlatlığı Kimya, Mevlâna'nın bile bunca saygı gösterdiği bu sıra dışı insandan nicedir gözünü alamıyordu. Şems, gerçekten de, herkeste sıra dışı, olağanüstü bir insan izlenimi bırakmıştı. Her hareketinde, sarsılmaz bir kararlılık vardı; bir şeyhin mübarek havasına yahut çileci bir dervişin katılığına, yüzü gülmezliğine benzemeyen bir şeydi bu. Dudaklarında hep belli belirsiz bir gülümseme, bakışlarında yumuşak bir hüzün okunurdu, ama yürü-

yüşü, hareketleri bir delikanlınınki gibi hızlı, çevikti. Söze hakimiyeti kusursuzdu; bir bakışta insanın ta içini okurdu.

Güzün, alçakgönüllü bir düğün yapıldı ve Kimya, Şemseddin'in karısı olarak, Kira Hatun'un kanatları altından çıkıp, medresenin Şemseddin'e ayrılan öbür yarısına geçti.

Kocasının kendisine çocuksu, hüzünlü bir bağlılığı vardı. Pek az birlikte olabileceklerini önceden sezmiş gibi ona acırdı hep. Ama sevmenin halkçası değil midir, acımak?

Celâleddin'in beklentilerinin tersine, dostunun evliliği, ayrılıklarını daha da hızlandırdı.

Burada nihayet, Celâleddin'in ölene dek hatırlamak bile istemediği bir kişiyi, Larende'deyken doğan oğlu Alaeddin'i anmamız gerekiyor; gencecik yaşında ölen kardeşinin adını yaşatmak için onun adını verdiği Alaeddin.

Garip, anlaşılmaz biriydi Alaeddin. Herkesin, ama en çok da ağabeyi Veled'in tersine gitmeyi severdi. Veled saygılı, nazik, uysaldı. Alaeddin'se ateşli, öfkeli, kinci. Bir gün, Veled'in bir altın dinarı kaybolmuştu. Evin her yanını aramış, bulamamıştı parayı. Derken bir gün, rastlantıyla, Alaeddin'e ait bir kitabın içinde bulmuştu parayı. Veled, öfkeyle kardeşinin üstüne yürümüş, berikiyse pis pis gülerek:

"Sen," demişti, "kutsal kişisin; ne yapacaksın parayı?!"

Babaları güçlükle barıştırabilmişti ikisini. Celâleddin, ilkin, oğlunun kendini kanıtlamak, baba baskısından kurtulmak, kendi yolunu arayıp bulmak istediğini, zamanla uslanacağını düşünüyordu. Ama ne gezer!

Aslında şeytani bir yeteneği olan Alaeddin, medreseyi güçlükle bitirebilmişti. Hatta babasının etkinliği sayesinde müderrislik postu bile kapmıştı. Ama bütün davranışları, görevine, öğrencilerine, meslekdaşlarına, hatta babasının adına saygı duymadığını gösteriyordu. Evi, ailesi, çoluk çocuğu beş parasız, yiyecek bir lokma ekmeksizken, kendisi günlerce üzüm bağlarında ne idüğü belirsiz arkadaşlarıyla içer, serserilik eder, kapatma üstüne kapatma alırdı eve.

"Allah aşkına, Allah aşkına, Allah aşkına," diye yazıyordu ozan, oğluna. "Eğer babanın içini rahat ettirmek istiyorsan, evini ve ev halkını unutma. Dilerim gözünün önündeki perde bir an önce kalkar, çünkü atını sürdüğün yönde seraptan başka bir şey yok. Pek çokları atlarını oraya yönelttiler, ama varınca su bulunmadığını gördüler. Yapma, yapma, yapma, her şey burada! Cesur, asil ve insaniyetli bir kişi olarak, mutluluğun için duacı olanların yüreklerini yaralamamanı bekliyoruz senden. Şu yaşlı baban on kez Emir Seyfeddin'e ve onun adamlarına gidip, ayakkabıların çıkarıldığı sofalarda el bağlayarak bekledi; bilesin ki, bunlar benim alıştığım şeyler değildir. Ama sana acıdığım, seni esirgemek istediğim için buna bile katlandım. Allah aşkına, evinden, ailenden, öğrencilerinden uzak durduğun yeter. Sana mektup yazmak zorunda kalacak yerde, minnet ve şükran duaları edeyim; yatıştır şu babanın yüreğini!"

Ama ne öğüdün, ne azarlamanın yararı vardı. Gençlik bencilliği, yıllar geçtikçe gelişerek kişiliğinin özünü oluşturdu Alaeddin'in. Özgürlüğünü kazanmak, bağımsız olmak, özgün olmak, kendini kanıtlamak ateşiyle yanıp tutuşuyordu, ama vardığı nokta, gururunun, zayıflıklarının, utançlarının kölesi olmak oldu. Özgün olmak şurda dursun, tam bir kuklaydı! Ağabeyinin ve babasının hareketlerini yansıtıyordu; ama tıpkı aynadaki gibi, tersine oluyordu bu yansıma.

Beklendiği gibi, Şems'in Konya'ya gelip Mevlâna'nın dostu, Veled'in öğretmeni olması, Alaeddin'in ondan nefret etmesi için yetip arttı. Şems'in evliliği bu nefreti daha da artıran bir etken oldu.

Güzel bir kızdı Kimya. On dördünü doldurduğunda, Alaeddin onu kendine almak istemişti. Ama Celâleddin çok sevdiği evlatlığını, hem de üçüncü karı olarak, kendi oğlu da olsa, Alaeddin gibi birine vermek istememişti. Ve işte sonuçta güzel Kimya, şu Allahın cezası Tebrizlinin karısı olmuştu!

Yeni evliler medresenin ocaklı sofasına yerleştiler. O güz havalar korkunç soğuk gidiyordu; medresenin hücreleri buz gibiydi. Şemseddin ve Kimya, biraz olsun ısınabilmek için, sofanın bir bölümünü keçe bir perdeyle ayırmışlardı.

Kimya'ya varlığını duyurmak isteyen Alaeddin, babasını her ziyarete gelişinde, inadına bu sofadan geçiyordu. Sonunda Şems'in şurasına geldi. Bir gün Alaeddin, sözde cübbesini unuttuğu bahanesiyle yine onların bölümünden geçmek isteyince, Şems:

"Gözümün nuru," dedi. "Zâhir ve bâtın edebleriyle bezenmişsin ama, bundan böyle bu eve hesaplı girmen gerek. Ben burayı yalnız kalmak, halvet olmak için seçtim, yol geçen hanı olsun diye değil!"

Alaeddin, kudurmuş gibi dışarı fırladı ve bir daha babasını ziyarete gelmedi. Olayı anlattığı dostları, sürekli olarak ona hak veriyor, hatta kendisini kızıştırıyorlardı: "Adama bak, dağdan gelmiş bağdakini kovuyor! Böylesine sabretmek için, insanın sabır taşı olması gerek!"

Alaeddin, öyle bir hayat sürüyordu ki, dostları arasında, devlet büyüklerinin çanakyalayıcıları, Şemseddin'le Mevlâna'nın gizli, açık düşmanları da bulunuyordu.

Oğlunun davranışına ilişkin söylentiler kulağına ulaşınca Mevlâna ona bir mektup daha yazdı: "Eğer birileri oğlumuzu küçültmek için onu doğasına aykırı bir yola iterse, o bu yola koyulmak için fazla acele etmesin. Say ki, o hücre babanın hücresiydi... Ne çok kafasız, boş insan, salt başkaları da öyle işler yapıyor diye kötü yola sapıyorlar. Akıllı bir insan, bilmem kimin de tek gözü yok diye, tutup da tek gözünü çıkarır mı hiç?"

Bu mektup da işe yaramadı. Alaeddin'de iyi ve güzel olan her şey, bencilliğin, kıskançlığın, kin duygusunun altında ezilip yok olmuştu. Şemseddin'le Mevlâna'nın konuşmalarından, bu konuşmaların basit halk üzerindeki etkilerinden korkan saray ileri gelenlerinin ve yobaz din adamlarının maşası haline gelmişti, tutkularının tutsağı Alaeddin.

Kış başlarında bir gün, kuyumcu ustası Selâhaddin, öbür fütüvvet erleriyle birlikte Mevlâna'yla Şemseddin'i bir sema âlemine çağırdı. Ozan, kendinden geçmiş durmadan sema ediyor, bir yandan da doğaçlama dizeler dökülüyordu dudaklarından. Onun coşkusu öbürlerine de geçmişti. Bitkin düşen çalgıcılar, nöbetleşe birbirlerine dev-

rediyorlardı sazlarını. Ozansa yorgunluğu, zamanı unutmuş gibiydi. İki gün, iki gece aralıksız sürdü bu ruh ziyafeti.

Evde yalnız kalan Kimya, gecelemek için Kira Hatun'a gitti. Üçüncü gün ocağı yakmak için kendi evine geçince, yatağın hemen yanına, yere bırakılmış bir tepsi gördü. Üstü bir kapakla örtülmüş tepside baklava ve börek vardı. Tepsinin yanına da koca bir karpuz bırakılmıştı.

Sevinçle doldu yüreği genç kadının. Biricik erkeği, güneşi, nerde olursa olsun onu hiç unutmuyordu; baklava Kimya'nın en sevdiği tatlıydı.

Şems'in dönüşünü beklerken, baklavanın hepsini yedi. Karpuzu ise ona bıraktı: Böyle coşkulu sema âlemlerinden sonra susuzluğunu karpuzla gidermeyi severdi Şems. Ama baklava o kadar tatlıydı ki, Kimya su içmek için karşı konulmaz bir istek duydu içinde.

Şu karpuzdan bir dilimcik yese, herhalde Şems'i darılmazdı kendisine. Hem karpuz kocamandı; havalar da soğuk olduğu için, kocası dönene dek yumuşayıp ekşimesi söz konusu olamazdı. Vakit öğleye yaklaşıyordu; nerdeyse dönerdi Şems, Selâhaddin'in evinden.

Kocasının her zaman başucuna koyduğu heybesini açtı. Kayık biçimli şapkası, üstünde Allah'ın adı yazılı baston topuzu yoktu heybede. Sema meclislerine giderken yanında götürürdü bunları Şems.

Eğri yemen bıçağını çıkardı Kimya. Karpuzun tepesini takke gibi keserken gülümsedi: Sevdiği de hep böyle keserdi karpuzu. Sonra da kestiği iri bir dilimin davetkâr, kıpkırmızı etlerine dişlerini gömdü.

Şems öğleden sonra eve dönünce Kimya kendisini karşılamadı. Telaş içinde perdeyi kaldırıp hücreye giren Şems, karısının bacaklarını iyice karnına çekmiş, yatakta kıvrandığını gördü. Ne olmuştu?

"Hatun! Kimya! Can yoldaşım!"

Ne karşılık verdi, ne yerinden kımıldadı Kimya. Gözleri acı ve dehşetten ayrılmıştı. Soluğu belli belirsizdi. Üzerine eğilince Şems onun başını çevirmeye çalıştığını fark etti. Bakışlarını izledi... Ve

tepsideki kesik karpuzu gördü. Yoksa içi yanıyordu da, karpuz mu yemek istiyordu.

Kalkıp tepsiye gitti. Karpuzu ve bıçağı aldı.

O anda, insan sesine benzemeyen, hırıltılı, boğuk bir çığlık koptu Kimya'nın göğsünden.

Şems'in elinden düşen karpuz, yerdeki taşlar üzerinde kanlı lekeler bırakarak paramparça oldu...

Müslüman göreneğince, Kimya ertesi sabah toprağa verildi. Şemseddin, başı önünde, hiç konuşmadan kabul etti başsağlığı dileklerini. Onun ne başsağlığı dileğine, ne avunmaya ihtiyacı vardı. Cenazeyi kaldırırlarken, ağıtçıların feryatlarını ve hafızların dualarını duymuyor gibiydi. Sırtında birilerinin nefret dolu bakışlarını duyuyordu yalnızca. Ve birtakım fısıltıları: "Lanet olasıca! Getirdiği tek şey uğursuzluk oldu!" Bir çelik kelepçe yüreğini ha bire sıkıp duruyordu Şems'in.

Medrese yasa gömülmüştü. Şemseddin hiç dışarı çıkmıyor, kimseyle görüşmek istemiyordu. Gerçekten de mutsuzluk getiriyor, sevdiklerinden nefret edilmesine ya da onların öldürülmelerine neden oluyordu. Kimya'yı sevmişti, onu öldürmüşlerdi. Mevlâna'yı sevmişti, üzerine şimşeklerin toplanmasına neden olmuştu. Allah korusun, Mevlâna'ya bir şey olacak olursa, kendini asla bağışlamazdı. Celâleddin, tıpkı bir dalgıç gibi onun ruhunun derinlerine dalmış ve oradan emsalsiz inciler çıkarmıştı. Ama bu inciler Celâleddin'in kendi incileriydi, onun kendi sözleriydi. Elde ettiği bu zenginliği korumalı, çoğaltmalıydı o. Bunun için de Şems'in kaybolması gerekti. Bu kez her şeyi etraflıca düşünmüştü. Kalenderi dervişlere başvurmuştu bu kez. Onlar onu öyle bir saklarlardı ki, en yaman iz sürücüler bir araya gelse, izinin tozunu bile bulamazlardı. Perşembe günü gelmeye söz vermişlerdi kalenderi dervişler.

5 Aralık 1247 Perşembe günü, Şemseddin hücresinde yalnızdı. Akşam, dışardan kendisine seslenildiğini duydu. Kalktı, dünyada son adımlarını atmakta olduğunu bilmeden kapıya doğru yürüdü.

Ertesi sabah, onu görmek için medreseye gelen Mevlâna, azizini bulamayınca koşup Veled'in bölümüne daldı:

"Bahâeddin, ne uyuyorsun? Kalk, kalk çabuk! Şeyhini ara! Gene can burnumuz onun hoş kokusundan mahrum kaldı!"

Veled yatağından fırladı. Uyku sersemi, şaşkın şaşkın babasına bakıyordu. Celâleddin kendinden geçmişti sanki:

"Daha duruyor! Kalk, bütün şehri ayağa kaldır! Çabuk!"

Veled çarçabuk giyinip hücresinden fırladı. Şemseddin hiçbir yerde yoktu. Ne medresede, ne Ahilerin zaviyelerinde, ne camilerde ve ne de kervansaraylarda... Kent kapılarının gece nöbetçileri de, gündüz nöbetçileri de, ona benzer birinin kentten çıktığına tanık olmamışlardı.

Günler süren aramalar boyunca, Mevlâna bir an olsun gözlerini kırpmadı. O günlere ilişkin olarak, çok sonraları Veled şunları anımsayacaktır:

"Şeyh, onun ayrılığından sanki deliye döndü. Elini ayağını kaybetti. Fetva veren şeyh, aşkla sarhoş olmuş ozan kesildi. Zahitti, meyhaneci oldu. Ama üzüm suyundan yapılan şarabı içen ve satan meyhaneci değil. O ışık şarabından başka şarap içmeyen ışıklı bir candı."

Gene yas işareti olan bal rengi külah ve Hint kumaşından duhâni ferace giydi; yukarı doğru incelen mor sarık sardı. Göğüs düğmelerini açtı, ayağına yumuşak deriden çizmeler giydi. Dört köşeli Arap rebabı yerine, altı köşeli rebab yaptırdı. Rebabın altı köşesi, âlemin altı köşesini anlatıyordu: Doğu ve Batı, Kuzey ve Güney, Gök ve Cehennem. Bu rebabın sesi, dünyanın neresinde olursa olsun, Şems'e kesinlikle ulaşacaktı.

Bu arada birbirinden gizemli, birbirinden korkunç birtakım söylentiler Veled'in kulağına kadar ulaşmaya başlamıştı. Sözde, Yahudi mahallesinde kafayı çeken iki asker, Şems'in adı geçince bıyık altından gülerek, "O güneş bir daha asla doğamayacağı bir yere battı!" demişlerdi. Alaeddin'in adamlarından biri de, sözde, "Şems nerde?" sorusuna, "Rüzgârı yazıda, suyu kuyuda ara!" diye yanıt vermişti.

Peki Alaeddin nerelerdeydi? Kayseri'de ortaya çıkacaktı Alaeddin. Gündüzleri namaz kılarak, geceleri içki içerek geçiriyor, sık sık kendinden geçip buz gibi sulardan, yıkanan kanlardan söz ediyordu.

Yo, yo! Herkes olur da, o olamaz! Veled, bu korkunç olasılığı, kafasında belirmesiyle birlikte uzaklaştırıyordu.

Peki, ya medreseyi temizleyen hizmetçi kızın, bir gün su için pınara değil de, hayvanların suvarıldığı yakındaki kuyuya gidince, yolda kurumuş kan izleri görmesine ne demeli?

Veled, geceleri uykusundan bağırarak uyanıyor, ağlamaya başlıyordu.

Yıllar sonra bir gece Veled yine dehşetten inleyerek uyanacaktı uykusundan. Gündüz derinlemesine düşünemediğimiz, düşünmek istemediğimiz ya da gerçek olabileceğine ihtimal vermediğimiz pek çok şey, gece bilincimizin ışığına çıkıverir. Çünkü bilinçaltı, küçük birtakım işaretleri, belli belirsiz birtakım izleri, imaları, kinayeleri, tam algılanamayan uçuk birtakım duyumları birleştirerek çalışmasını uykuda da sürdürmektedir.

Çağının bütün dindarları gibi Veled için de düş, ilahi bir keşifti. Ama bu kez gördüğü düşe inanmakta güçlük çekiyordu. Önce gidip gerçeği kendi gözleriyle görmeliydi.

Ertesi gece, kendisine en yakın üç adamıyla birlikte medreseden çıktı. Ellerinde ne kandil, ne çıra vardı; zifiri karanlıkta hırsızlar gibi yürüyerek kuyuya gittiler. Ay ışığından da yoksun olan geceyi bir tek, soğuk Aralık yıldızları uzak ışıklarıyla çaresizce aydınlatmaya çalışıyorlardı.

Kaldırılan kuyu kapak taşının boğuk sesi. Ucunda birkaç tane demir çengel bulunan ip sanki sonsuzluğa iniyor.

Su sesi. Üç arşını kaldı ipin dışarıda.

İpi tutan, kuyunun içinde birkaç kez sertçe savuruyor ipi. Sonra asılıyor. İp geriliyor, ama çekilmiyor.

Dördü birden asılıyor bunun üzerine. Avuçlarını kanata kanata çekiyorlar... İpin ucundaki ağırlığın kuyunun duvarlarına her çarpışı, Veled'in yüreğini göğüs kafesine sığmaz ediyor.

Derken "yük" kuyunun ağzında görünüyor. Şemseddin'in şişmiş cesedi... İpin ucundaki çengeller, üzerindeki giysiyi paramparça ettikten sonra, çıplak, cılız böğrüne saplanmışlar. Veled çengelleri çıkarıyor. Kan yok.

Ne yapmalı şimdi bu cesedi? Şaşırıyor Veled: Çünkü son ana dek inanmak istemediği bir gerçekle karşı karşıya. Bir çare düşünmemiş olması bu yüzden. Bir tek şey açık: Hiç kimse Şems'in ölüsünü görmemeli. Birbirlerine yeminle bağlanmış bu dört kişiden başka.

Birden çözümü buluyor Veled. Kendilerine şu anda kullandıkları medreseyi yaptıran Bedreddin Gevhertaş'ın, öldüğünde kendisini gömmelerini vasiyet ettiği bir de mezar yaptırdığını anımsıyor medresenin yanına. Oraya, evet yalnızca oraya gömebilirler Şems'i bu gece kimseler görmeden.

On yıl sonra, Veled'in genç karısı Fâtıma Hatun, bir gece uyanınca, kocasını sarsıla sarsıla ağlar durumda bulur. Onu şimdiye dek hiç böyle görmemiştir. Merak eder... Nesi vardır kocasının acaba? Veled, karısının korkusuz, sözünün eri, cesur biri olduğunu bilir. Ama yine de bu gizi ne sözle, ne imayla, hiçbir zaman, hiçbir kimseye açmayacağına yemin etmesini ister.

Fâtıma Hatun tam yarım yüzyıl susar. Artık iyice yaşlanmıştır ve artık ne Celâleddin ne de Veled bu dünyadadırlar. Sırrını mezara götürecek gücü bulamaz kendinde ve dünyaya gelmesini Mevlâna'ya borçlu olan oğluna açar. Mevlâna'nın ölümünden elli yıl sonra, büyük ozanın torununun sır kâtibi şeyh Ahmet Eflâki de, Fâtıma Hatun'a dayandırılan bu rivayeti vakayinamesine yazar.

Şems'i çağıranlar, beklediği kalenderi dervişler değildi. Aralarında Alaeddin'in de bulunduğu yedi kişinin pususuydu bu. Ve Şems kapıya çıktığında, yedi uzun hançer art arda bedenine inip kalkmaya başlamıştı.

Akan kanları yanlarında getirdikleri kırbalardaki suyla yıkadılar; cesedi de kuyuya attılar.

"Şemseddin'in atıldığı kuyuyu Veled düşünde gördü. Üç can dostuyla birlikte gidip cesedi kuyudan çıkardı ve toprağa verdi." Fâtıma

Hatun'un anlattıkları bu kadardı. Ama Şems'in nerede toprağa verildiği yedi yüzyıldır bir gizdi.

Evet, aradan yedi yüz küsur yıl geçti.

Bu süre içinde ne çok ünlü, ünsüz insanın kemikleri toprak oldu. Dünya üzerinde büyük küçük ne çok cinayet işlendi.

Yedi ince, uzun bıçak. Kırbalarda getirilmiş suyla yıkanan kan. Kuyu. Her şey ne kadar basit. İnsanı iğrendirecek bir basitlik!

Her dram, ancak manevi anlamına, özüne tam vardığımızda bizi heyecanlandırır.

Celâleddin Rumi, 5 Aralık 1247 günü Konya'da oynanan dramın özünü tüm insanlığa açtı. Bu bakımdan zamana karşı koyabildi bu dram.

Öldürülenle öldürenin babası, birbirlerinde Mükemmel İnsan'ı buluyorlardı. Tüm evrenin ve insanlığın anlamını kavradıktan sonra, o "insan"a duydukları aşkla, kendilerini unutuyorlardı. Böylesi mükemmel insan olma yeteneği ise her insanda gizli olarak vardı.

Alaeddin, Şems'i öldürmekle tüm insanlığa kastetmiş oldu. Ve böylece de kendini öldürdü. Kendi adını, ölü ya da diri, insanlar listesinden, insanlık listesinden sildi.

Anımsayalım: "Bir insanı öldürmüş kişi, tüm insanlığı öldürmüş demektir ve bir insanı diriltmiş kişi, tüm insanlığa can vermiş demektir."

Celâleddin gerçeği öğrendikten sonra bir daha küçük oğlunun yüzünü görmedi.

Öldüğünde cenazesine de gitmedi. Ve Alaeddin'in kanından gelenlerin izleri, soyları kaybolup gitti.

Bir gün, Alaeddin'in oğlu, Bahaeddin Veled'in oğluyla karşılaştı. "Biz de," dedi, "Mevlâna'nın soyundanız. Neden bizi yabancı tutuyorsunuz. Babanın suçunu oğullara da çektirmek hangi kitapta yazar?"

Veled'in oğlunun verdiği yanıt şu oldu: "Sen bu soydan kesilmiş bir uzuv, bu ağaçtan kesilmiş bir dalsın!"

Bu tragedyadan ilk haberi alan kişiydi Veled. Ama ne yapabilirdi? Elinden ne gelirdi? Katillerden biri kendi kardeşiydi. Ve katilin babası, onun da babasıydı.

Sonraları şunları hatırlayacaktır Veled:

"Gece gündüz sema ediyor, yer gök ağlayışıyla inliyordu. Ağlayışını küçük de duydu, büyük de. Eline geçen parayı pulu, altını gümüşü çalgıcılara dağıtıyor, nesi var nesi yoksa bağışlıyordu. Bir anı bile semasız, şiirsiz, rakssız geçmiyor, durup dinlenmek bilmiyordu. İş artık o hale varmıştı ki, çalmaktan elleri uyuşmayan sazende, söylemekten sesleri kısılmayan hanende kalmadı; hepsi paradan, puldan bıktı. Şarap içmedikleri halde, içmişler gibi mahmurlaştılar. Bu halleri şaraptan olsaydı, hiç değilse içkinin etkisi geçince kendilerine gelebilirlerdi; ama onlar çalıp söylemekten, uykusuzluktan bitmişlerdi. Yorgunluktan hepsinin canı burnundaydı. Ateş düşmediği halde yürekleri küle dönmüştü. Şehre bir velveledir düştü. Bir tek şehre mi? Bütün âleme.

"Herkes, 'böyle bir kutup', diyordu, 'iki dünyanın da şeyhi ve imamı olan böyle bir İslam büyüğü, nasıl olur da deliler gibi coşar köpürür? Halk onun yüzünden dinden imandan çıktı, şeriatı unuttu. Aşka sarılmayan, varlığını aşka rehin etmeyen kimse kalmadı. Bütün hafızlar kendilerini şiire çaldılar, çalgıcılara koştular. Genç, yaşlı herkes semaya düştü, cennet atlarına binip şiir okumaya koyuldu. Yolları, mezhepleri aşk; duaları, namazları, tapınmaları hep şiir, gazel oldu. Aşk, sarhoşluk ve kendinden geçiş tek uğraşları; bunun dışında her şey onlara göre hezeyan. Tebrizli Şems ise, hepsi için padişahlar padişahı.'"

Celâleddin gerçekten de kendinde değildi. Babası bu ruh halindeyken Veled, başta babası olmak üzere, cinayeti herkesten gizlemekten başka ne yapabilirdi?

Dostunun öldüğüne ilişkin söylentiler zaman zaman Celâleddin'in de kulağına çalınıyordu. Ama inanmak istemiyordu o bunlara: "Kim diyor aşkın ruhu öldü diye? Kim diyor ümit güneşi söndü, o edebi

diri öldü diye? Güneşe düşman kişi dama çıkmış, sonra da gözlerini yumup, güneş battı, diye konuşuyor!"

Adamın biri kendisine Şemseddin'i gördüğünü söyledi bir gün. Ozan, üstünde başında ne varsa yırtarcasına çıkarıp adama bağışladı. Kendisine, "Yalan söylüyor bu adam, verdiği haberin aslı astarı yok; neden kendisine giysilerini bağışladın?" dediklerinde de, "Bu verdiklerimi zaten yalan söylediği için verdim," dedi. "Doğru söyleseydi, canımı verirdim!"

Şems'i aramak için Şam yollarına düştüğünde bile bir şey söylemedi Veled babasına.

Daha sonra şunları yazacaktır Veled: "Şam'da Şemseddin'i bulamadı Mevlâna. Ama aradığı, kendinde görünmüştü. 'O güneş benim varlığımdan doğdu' diyordu. 'Mademki ben oyum, öyleyse aradığım nedir? Onun güzelliği de, hoşluğu da hep ben değil miyim? Onun güzelliğini överken, övdüğüm güzellik benim sıfatımdı. Ben kendimi aramadaydım, şarap gibi küp içinde kendi kendime coşup köpürmedeydim. Ben o idim, o da ben..."

Şam'a keklik gibi giden Mevlâna, Konya'ya alıcı kuş gibi döndü.

Dostunu makrokosmosta yitiren Mevlâna, onu kendi iç dünyasında, mikrokosmosta bulmuştu.

Gelenek uyarınca, gazellerinin son iki dizesinde ozanlar kendi adlarını geçirirler. Celâleddin artık gazellerinin son iki dizesinde ne yapıp edip dostu Şemsi Tebrizi'nin adına yer veriyordu.

Yeniden kazandığı dostuydu bu gazelleri söyleyen; ozanın kendisiyse yalnızca bu gazellerin aktarıcısıydı. Ama bir yandan da bunların doğup olgunlaştıkları yer, onun ruhuydu. Öyleyse bunlar, bir bakıma onun gazelleriydi. "Ben o'yum, o da ben!"

Kalabalık bir dost ve öğrenci grubuyla Şems'i aramak için ikinci kez Şam yollarına düştüğünde de, oğlu ozanı engellemedi. Ozan bu kez dostuna rastlamak, karşıdan gelen herkesin gözünde onun yüzünün yansısını bulmak umuduyla pazar yerlerinde ve sokaklarda dolaşmadı. Onu aratmak için adamlarını medreselere, camilere,

kervansaraylara yollamadı. Aylarca Şam'da kaldı ve bütün zamanını semayla, çalıp söylemeyle geçirdi. Ve İslamın bahçesi diye anılan Şam şehri, bütün bu süre içinde tıpkı Konya gibi şiirlerle, şarkılarla inledi. Şems eğer buralarda olsaydı, bu aşk çağrılarına kayıtsız kalamaz, ne yapar eder varlığından bir haber verirdi. Ama işte bu kez de hiçbir haber çıkmamıştı kendisinden.

Celâleddin yeniden Konya'ya döndü. Ancak bu kez ruh hali bambaşkaydı. Yavaş yavaş uslanıyor gibiydi. Eski coşkunluklarının yerini bir sessizlik, düşüncelilik almıştı. Yanında da yeni öğrenciler, müridler vardı.

Evet, dostunu kucaklayamamış, onun sesini duyamamış, gülümseyen yüzünü görememişti. Ama bu, O'nun Hakikat Güneşi'nin sonsuzcasına batmış olması anlamına gelir miydi: "Eğer o bense, o zaman benim aradığım nedir? Onun güzelliği, hoşluğu bende. Ben kendimi aramada, küp içindeki şarap gibi kendi kendime coşup köpürmedeydim."

Buna karşın, üçüncü bir kez daha Şam yollarına düşmek için içi içine sığmıyordu.

> Şam'ım kara gece gibi kara kâküllü güzelleri yüzünden
> Rum ülkesinden kalkıp bir daha Şam'a koşalım
> Eğer Hakikat Güneşimiz oralarda gizleniyorsa
> Kulluk, kölelik kapımıza uğramamış olmasına karşın
> Varıp şu Şam şehrine kul köle olalım

İyi ama, Şemseddin ya kendi yurdunda, Tebriz'de gizleniyorsa? Dünya gözüyle dostunu bir kerecik daha görebilmek için oraya da gitmeye hazırdı. "Şemseddin'le buluşmayı çok özleyen gönlüm kulağıma durmadan, Tebriz'e koş, bir de Tebriz'i sor soruştur, orası gerçekten ziyaret edilecek bir yerdir, deyip durmada."

Ama Veled artık bu noktada, sakladığı kanlı sırrın ağırlığına daha fazla dayanamayacak ve babasına, dostunu bu dünyada aramasının boşuna olduğunu söyleyecektir. Tabii doğrudan ve apaçık değil; birtakım anıştırmalarla, dokundurmalarla.

> Yazık ki, dertlere, hasretlere karılıp gittin buradan ey sevgili
> Hiç istemedin, yalvardın, yazıklandın, ama gittin ey sevgili

Hep çareler aradın, hileler düzdün, ama sonunda yine
Çaresiz kaldın, bırakıp bizi buralarda, gittin ey sevgili
Yüzün aya benzerken, kucağın güllerle doluyken
Nasıl oldu da gittin şu aşağılık toprağa sen ey sevgili?
Hani nerde o nükteler, o sözler, o her sırrı bilen akıl?
Dostlar arasında otururken, karıncalarla yılanlar
arasına gittin ey sevgili
Hani nerde o tatlı cevapların? Neden hep susuyorsun?
Bizi hasretlere atıp, nasıl gittin ey sevgili?
Nereye gittin? Hani yolun, hani izin?
Bu kez gittiğin yol, ah nasıl kanlı bir yol, ey sevgili

On yıl sonra, sır kâtibi Hüsameddin'le *Mesnevi*'nin ilk cildini yazarlarken, bir ara Hüsameddin, kaç yıllık dostluklarının hatırıyla, Şems'in hikâyesini de yazmalarını önerir. Ozanın buna yanıtı şudur:

"Bana acı çektirme Hüsameddin! Fitneyi, kan dökücülüğü araştırma! Bana Şems Tebrizi'den söz etme!"

Ve ölene dek de dostları, ozana dostu hakkında tek soru yöneltemeyeceklerdir. Hatta eski bir yarayı kanatmama özeniyle, onun adını bile sakınarak anacaklardır. Şems'in Celâleddin'le söyleşilerinin yazıldığı kitabın karalama olarak kalmasının ve ozanın dostlarının Şems'in sonu konusunda suskun kalmalarının nedeni budur.

Güneş gibi, hakikat gibi ölümsüz olan Şemseddin Tebrizi'nin gizemli kayboluşu, zamanla onun ölümsüz olduğu inancını doğurdu. Konya'ya nasıl geldiyse yine öyle, apansız, Mevlevi dervişlerin tekkesinin kapısında bir yeni zaman peygamberi gibi görünüvereceğine inanıldı.

Ta yüzyılımızın ortalarında, eski küçük bir tekkenin onarılması sırasında ortaya çıkarılabildi Şemseddin Tebrizi'nin mezarı.

Yerde tahta bir kapak. Kapağı kaldırınca, taş bir merdiven beliriyor. Bir adam boyu yüksekliğinde küçük bir odaya iniyor merdiven. Solda, duvara bitişik durumda, alçıyla sıvanmış, sanduka.

Yukarı, güneşe çıkıyoruz.

Türbenin hemen önünde, Selçuklu dönemine ait kuyu kalıntıları.

Az ötede bir minare görünüyor. Çok sonra, Osmanlı İmparatorluğu döneminde yapılmış bir minare bu. Ama minarede kullanılan taşlardan birinin üzerindeki yazıdan, bu taşın, bir zamanlar Celâleddin Rumi için yaptırılan Gevhertaş medresesinin duvarında kullanıldığı anlaşılıyor.

Tuhaf, anlatılmaz bir heyecanla kabardığını duyuyoruz yüreğimizin. Biz Tanrı'ya inananlardan değiliz. Yedi yüz küsur yıl önce, bir kış akşamı öldürülüp gizlice bu mezara gömülen Şemseddin adlı kişinin ölümsüz olduğuna da inanmıyoruz kuşkusuz.

Ama biz, insanoğlunun mükemmelliğe duyduğu sevdanın ölümsüzlüğüne inanıyoruz. Ve insanları kendi özünden çok sevenlerin nasibi ne zamana dek bıçaklar ve kurşunlar olacak, bunu merak ediyoruz...

ALTINCI BÖLÜM

Hasat

Bilge, yüce varlığın seyrine dalar
Gafil ise onda dostluk düşmanlık arar
Deniz, deniz olduğu için dalgalanır
Çöpe sor, hep onun içindir dalgalar.

Ömer Hayyam

Tef Sesi

Celâleddin çarşıda üzgün üzgün yürüyordu. Kimi dükkân sahipleri, dükkânlarının önünde küçük hasır iskemlelere oturmuş, çay içip söyleşiyorlardı; kimileri de erken bastırmış ilkyaz sıcağından dükkânlarının serin dip köşelerine çekilmişlerdi. Terlikçiler çarşısında, her dükkânın önünde hevenkler halinde, ışıl ışıl pullarla süslü, burunları kıvrık, kırmızı, yeşil, mavi, sarı, her renkten terlikler asılıydı. Çevreleri küçük çocuklarla sarılı tatlı satıcıları, bağıra bağıra tatlılarının lezzetini duyuruyorlardı. Pazar yerinin kalabalığı içinde, iki yanına portakalla dolu küfeler çatılmış bir eşek ağır ağır ilerliyor, onun hemen ardında da, sırtında taşıdığı her yanına bıçaklar saplı

tahta tabladan dolayı kirpi görünümünde bir hamal, yükünün ağırlığından iki büklüm, kendine yol açmaya çalışıyordu.

Celâleddin'i görenler, konuşmaktalarsa susuyorlar, oturuyorlarsa saygıyla yerlerinden doğruluyorlardı. Herkes selamlıyordu kendisini. O ise, başı önünde, dalgın, düşünceli yürüyordu. Ne çok insan vardı her yanda! Her zaman onların arasında, onlardan biri olmuştu. Ama ne kadar yalnızdı!

Bakırcılar çarşısına doğru kıvrıldı. Batan güneş gibi kıpkırmızı bakır tepsiler, asılı oldukları duvarlardan göz kamaştırıcı ışıklar yansıtıyorlardı. Sıra sıra dizili dövme bakır ibriklerin kuğu boyunları göğe ağmak ister gibiydi. Bakırcıların çekiç sesleri, çarşının uğultusuna karışıyordu.

Kırkını gerilerde bırakmıştı artık. Doruğa tırmanana, içine tüm dünyayı, tüm insanları sığdırana dek, hayat geçip gitmişti. Ve işte yine yalnızdı. Kendine bir başka insanda kavuşmak ve sonra onu yeniden aramak üzere yitirmek sanki alnının yazısıydı.

Mevsimlerin hükmü ise hiç değişmiyordu. İşte yeniden ilkyaz gelmişti. Kavaklarda yaprak tomurcukları patlamaya, minicik gövertiler uç vermeye başlamıştı. Kuru gül dallarında ilk tomurcukların kabartıları görülüyordu.

Ruhu bir güneş olmuştu: Her yere ışık gibi giren, dokunduğuna hayat veren. Ama güneş gibi tıpkı, bulunduğu yücelikte, o sonsuz gücüyle yapayalnızdı. Gözleri kamaşmadan kim bakabilirdi onun yüzüne?

Güneşin bile kendini görmek için yansıya gereksinimi vardır.

Ne çok insan var çevrede! Ama tümünün de aynası bencillikle perdelenmiş. Peki de, kendilerini gerçekte seviyorlar mı acaba? Hayır! Onların sevgileri, kendilerine haz veren yiyeceklere, içeceklere; nesnelere sahip olma imkânı veren paraya ve tıpkı nesneymişler gibi insanlara egemen olma imkânı veren iktidara... Ruhları, nesnelerin gelişigüzel tıkıştırıldığı bir ambar... Ve bu ambarda cansız bir nesne gibi kendileri de yer alıyorlar.

Peki ama, nesnelerden, arzulardan büsbütün yüz mü çevirmeli? Elbette değil. Ama bunlar gelişigüzel olmamalı; bir ilişki olmalı ara-

larında. Ambarı, her nesnenin bir anlamı olduğu ve öbür nesnelerle ruh bağı içinde bulunduğu bir eve dönüştürülmeli.

İyi de, bu ruh ne? Akıl desen değil, yürek desen değil... Birleşik olanla tek olana nüfuz etme ve tek olanda birleşik olanı ortaya çıkarma arzusu olmasın? Tüm dünyayı kendi iç dünyan yapmak ve iç dünyanı da bu dış dünyayla kaynaştırmak için durmadan yeni alanlar elde etme, kendini ve tüm dünyayı kavrayarak, hiç durmadan daha ilerilere, daha derinlere gitme arzusu belki de...

Ruhsuz bir insan için evren de bir ambardır; ağzına kadar anlamsız, birbirleriyle ilintisiz nesnelerle dolu bir ambar... Ancak insan ruhu evreni ambar olmaktan çıkarıp bir eve çevirebilir; kendi evine...

Küçücük bir çiçekte ve gökyüzünde ışıyan bir yıldızda genel ve tek olan anlamı bulabilmek; kendi düşüncendeki, emekleyen bir bebekteki, kımıldayan bir solucandaki genel ve ortak anlamı, ilişkiyi görebilmek ve tüm varlığınla bunu duyumsayabilmek...

Devleti yönetenlerin saraylarında, varsıl konaklarında değil, burada, şu yeterince doymayan, yeterince uyuyamayan, ama her gün, her saat kendilerini başkalarına veren, her çekiç vuruşuyla, deri üzerine attıkları her dikişle anlamsız nesnelere can veren, ruhlarını maddeleştiren insanların emeklerinde, onların şu küçücük işliklerinde aramak gerekti insan ruhunun kaynağını.

Yürek vuruşu ritminde, ezgili bir çekiç sesi geldi kulağına: Arada bir çınlayan, sonra boğuklaşan, birden kesilir gibi olan, sonra yeniden başlayan bir ses.

Bu tatlı sesten yüreğini sıkıştıran bütün keder dağıldı, yerini gitgide çoğalan ve tüm varlığını kaplayan bir sevinç aldı.

Durdu, sesi dinlemeye başladı. Bir elini feracesinin eteğine doğru aşağı sarkıttı, öbürünü yukarı savurdu. Sonra bir adım attı; başını sağ omuzuna doğru eğdi ve önce yavaş yavaş, sonra gitgide hızlanarak tozlu yolun ortasında döne döne raksetmeye başladı.

Ey minik yaprak, söyle, nerden buldun dalı delecek gücü?
Nasıl çıktın zindanından dışarı?
Anlat bize, anlat ki, biz de kavuşalım ışığa,

biz de çıkalım zindanımızdan dışarı!
Ey servi, yerde bitiyorsun ama nasıl da atılmışsın
gururla göklere!
Kimden öğrendin, nasıl yapıyorsun bunu?
Öğret bize de, yükselmeyi göklere!

Kalabalık şaşkınlıktan donakalmış, yolu tozuta tozuta rakseden ozanı seyrediyordu.

Kapıya en yakın oturan kalfa, elinde çekiciyle donakalmış gibi durunca, kuyumcu ustası Selâhaddin gözlerini kaldırdı ve sokakta rakseden Celâleddin'i gördü. Öbür kalfa ve çıraklar, işlerine gömülmüşler, bir şeyin farkında değillerdi. Usta, anlamıştı: Celâleddin'i vecde getiren, onların işliklerinden yayılan çekiç sesleriydi.

Selâhaddin'in yüzü, her zaman sınırsız bir serinkanlılığı yansıtan bu yüzde ender görülen gülümsemelerden biriyle aydınlandı. Başıyla kalfasına "devam et" anlamında bir işaret yaptı, sonra çekicini alıp, kakma yapmak için hazırladığı altın varakı dövmeye başladı. Onun hemen ardından kalfa da çekicine sarıldı. Ama heyhat! Önündeki işe dikkat edecek yerde kalabalık ortasında bir yandan raksederken bir yandan da şiirlerini okuyan ozanı izleyen ustanın önündeki altın varak, tülbent gibi incelmiş, örs üzerinden pul pul aşağı dökülüp ziyan olmuştu.

Ustaya bir haller olmakta olduğunu fark eden kalfa ve çıraklar çalışmayı bırakmışlar, onu izliyorlardı.

"Durmayın! Dövün! Dövün!" diye bağırdı birden Selâhaddin.

Bunun üzerine yeniden çekiçlerine sarıldılar. Gitgide hızlanan, çınlayan seslerle çekiçleri minik örsler üzerine inip kalkmaya başladı. Celâleddin'in dönüşleri de iyice hızlanmıştı. Yolun tozlarını savura savura, fırtınanın çevrintilediği bir hortum gibi dönüyordu kuyumcu işliğinin önünde.

Ey, baştan aşağı kanlara kesen gonca, sen ki kendinden çıktın!
Bize de anlat: Nedir bu aşk? Öğret: Nedir kendinden çıkma?

Bacakları kendiliğinden harekete geçti Selâhaddin'in, bir de baktı, işlikten çıkmış! Kapıda kalfayla çıraklara bağırdı:

"Durmayın! Dövün! Dövün! Dövün!"

Kendisi de başladı raksa. Aynı çekiç ezgileri ve aynı dizeler eşliğinde, aynı ritmle... Aynı kendinden geçişle... Tüm dünyayı kendi özünde duymuşluğun ve tüm dünyayla karışıp kaynaşmışlığın o anlatılmaz duygusuyla...

Ama yaşlıydı Selâhaddin. Fazla sürdüremedi raksı. Durdu.

Celâleddin'e yerden bir selam verdi; güçsüzlüğü için kendisini bağışlamasını diledi.

Celâleddin onu omuzlarından kucaklayıp öptü. Sonra tek başına raksetmeyi sürdürdü.

Kuyumcu işliğinden bir define çıktı
Anlamı ne hoş, güzelliği ne büyük!

O akşam Selâhaddin, işliğini, araç gereçlerini ve bozulup ziyan olmuş altın varaklarını işçilerine armağan edip, ölene dek ayrılmamak üzere ozanla birlikte gitti.

Geçen yılki kırmızı kaftanlı ay parçası, bu yıl boz bir
hırkaya bürünüp geldi.
Geçen yılki gönüller yağma eden Türk, bu yıl Arap
şekline girdi de geldi.
Giysi değişti ama sevgili o sevgili, şişe değişti ama
şarap o şarap.
Hele bir iç bak, verdiği sarhoşluk hep o tatlı sarhoşluk!
Gece bitti. Ey sabah şarabı içen erler, aynı meşale gene
göründü sırlar penceresinden.
Ruh göçünden değil, birlikten söz etmedeyiz biz:
damlaların birliğinden.

Kuyumcu ustası Selâhaddin'in aynasında hem kendi yansısını, hem de Şems'in yansısını gördüğünü ozan bu dizelerle açıklıyordu.

Şeyhi "sırlar bilicisi" Seyid gibi, Selâhaddin de, çilecilikte en son noktaya ulaşmıştı. "Yol"da ilerlerken, hiç aralıksız günlerce namaz kılmış, haftalarca ağzına bir şey koymamacasına oruç tutmuş ve aylarca yapayalnız bir hücreye kapanmıştı.

Ama Seyid'den farklı olarak, taşkın ve coşkulu değil, serinkanlı, dengeli, kararlı bir kişiliğe sahipti.

Ozan tam on yıl hiç ayrılmadı Selâhaddin'den. Tıpkı daha önce Şems için yaptığı gibi, yetmiş küsur gazelinin son iki dizesinde, "Salâh-ı Hakk-u-din", "Salâh-ı din", "Salâh-u dil-ü din" gibi mahlâslarla onun adını taç yaparak dostunu ölümsüzleştirdi.

Çok sonraları Veled şöyle yazacaktır: "Selâhaddin'de Şems'in artamlarını bulunca, dostlarına şöyle dedi: Bundan böyle benim kimseyle işim yok, başımda şeyhlik havası esmiyor, bundan böyle hepiniz Selâhaddin'in rızasını dileyin, ona uyun. Sonra beni çağırdı: Selâhaddin'in yüzüne iyi bak. Hakikat padişahı nasıl bir insan, görmeye çalış. Can âleminin hükümdarı, mekânsız ve sınırsız ülkeler padişahı Şemseddin'den başkası değildir Selâhaddin. Bundan böyle sen de ona uy."

Şems'in gelişinden sonra vaazı tümüyle bırakmış olan Mevlâna, kendisinden vaaz etmesini dileyenleri hep geri çeviriyordu. Ama Selâhaddin'in bu konudaki dileğini kıramadı ve tek bir kez minbere çıkmayı kabul etti. Kendisini sevenlere, "Selâhaddin'in yanında Şems'in adını anmayın, çünkü aralarında hiçbir fark yoktur. Ama erenlerde ilâhi bir kıskançlık vardır," diyordu.

Gerçek ruh büyüklüğünün ne olduğuna hayatlarının sonuna dek erememiş olanların kıskançlığı ise, hiç kuşkusuz Celâleddin'in sözünü ettiği kıskançlıktan değildi. Ozanın Selâhaddin'le dostluğu, Şems'in ölümüne sevinen ve Mevlâna'nın artık yatışıp eski haline döneceğini umanlar için tam bir hayal kırıklığı oldu.

Üstelik Selâhaddin bir köylü çocuğu, sıradan bir zanaatkârdı. Herkes gibi yiyip içen, herkes gibi gündüzleri çalışıp geceleri uyuyan, kısacası herkesinkine benzeyen hayatı her gün, her an gözler önünde olan sıradan birinin yüceliğini kabul etmek... Ayaktakımı, yalnızca kendilerini büyük insanlarla birleştiren şeyleri görürler, kendilerini onlardan ayıran şeyleri görmek istemezler ve göremezler. "Hiç kimse kendi yurdunda peygamber olamaz" sözü de bu yüzden söylenmemiş midir? Hak etmedikleri halde büyüklük savında olanların

da, kendilerini tanıyanlar ve kendileri gibi olanlarla aralarına kalın duvarlar, kılıçlar, muhafızlar, görkemli törenler, sözümona bilgece sözler ve kibirli, kurumlu hallerle bir engel yükseltmelerinin nedeni yine bu değil midir?

Müridler arasında dedikodular ve yakınmalar yine başlamıştı. Birinden kurtulduk derken, başımıza bir başkası çıktı, diyorlardı. Gene tuzağa düştük. Üstelik bu gelen öbüründen de beter. O ışıktı, bu ise kıvılcım. O söze ve yazıya hakimdi, bilgiliydi, erdemliydi. Keşke bu köylünün yerine yine o hemdem olsaydı şeyhimize!

Salt sağ olanı aşağılamak için, ölmüş olana ne övgüler, ne övgüler...

"Hiç olmazsa o Tebrizliydi, kibardı, nazikti; bunun gibi çocukluğundan beri tanıdığımız bir Konyalı değildi. Okuması yazması, iki çift sözü bir araya getirecek bilgisi bile yok bunun. Bizden niye üstün, anlayamıyoruz. Kötüyle iyiyi bile birbirinden ayırt edemez. Sabahtan akşama dek işliğinde kuyumculuk eden, tak tuk-tak tuk çekiç sallayan bir adam. Bütün komşuları kendisinden yaka silkmiş durumda. Doğru dürüst bir Fatiha bile okuyabildiği şüpheli. Bir şey sormaya kalksan, gözlerini belertir kalır. Mevlâna gibi büyük bir bilgin, ne diye böyle bir adama kapıldı, anlamıyoruz."

Selâhaddin, gerçekten de okur yazar değildi. Ama okur yazar olan her insan düşünceli olamayacağı gibi, okur yazar olmayan her insan da düşüncesiz demek değildir ki; hele de söz konusu olan rasyonel-mantıksal düşünme değil, duygusal-simgesel düşünme ise; "kafatası içindeki değil, göğüs kafesi içindeki akıl"sa...

Selâhaddin, sıradan halk arasından çıkmış, halkın sağduyusunun, hakikat sezgisinin timsali olmuş bir insandı. Başkalarının yıllar süren öğretimle edindiklerini, Selâhaddin yaşıyla, deneyimleriyle elde etmişti. Kaldı ki, kendisinin Seyid gibi, Şems gibi ve nihayet Celâleddin gibi öğretmenleri olmuştu. Bir gün şöyle söylemişti Celâleddin'e: "İçimde bilmediğim ışık kaynakları varmış, bunları sen ortaya çıkardın ve tıpkı bir ateş gibi harlandırdın."

Cahil olan, okuma yazması olmayan, kuyumcu ustası Selâhaddin değil, onun bilgin düşmanlarıydı.

Özel yaşamında uyguladığı katı disipline, öğretmenlerini bile şaşırtacak düzeyde telkin gücüne ulaşmış bir insandı Selâhaddin. "Üstün yeteneğiyle herkesi geride bırakıyordu," diye yazıyor Veled. "Âriflerden yıllar içinde alınabilecek şeyleri, insana bir solukta armağan ediveriyordu Selâhaddin. Dilsiz dudaksız sırlar söylüyor, dile getirmeksizin mana incileri deliyordu. Kulaklar, tek bir harf duymadan, bir ses işitmeden yararlanıyordu kendisinden. Sözleri gönülden gönüleydi."

Dönemin en bilgili, en kültürlü insanlarından biri olan Celâleddin, tek üstünlükleri sağlam bir bellek olan hazır bilgi tüketicilerinden nefret ediyordu. Selâhaddin, hakikati başkalarının düşüncelerinde aramıyor, onu, sırlarına girerek ölü altına can veren elleriyle kendi bulup çıkarıyordu. Ozana göre, hakikatin küçücük bir parçasına da olsa kendi çabasıyla ulaşan kişi, büyük defineyi de bulup çıkarabilirdi. Bir köylü çocuğu olan kuyumcu ustası Selâhaddin, Şems'in sözlerini, yani giysiyi değil, bu sözlerin anlamını, bu giysinin altındaki özü anlamış ve Mevlâna'nın iman ettiği insanı sevmek, emeğe saygı duymak gibi yeni değerlere o da yürekten iman etmişti. Ve Celâleddin, seçtiği yolda attığı her adımın hakikate uygun olup olmadığını tam on yıl boyunca onun yüreğinin aynasından izledi. Mevlâna'ya ayna oldu Selâhaddin; tıpkı bir zamanlar Şems'in olduğu gibi.

Bir gün dostlarıyla söyleşi sırasında, Farsça "küp" anlamındaki "hum" sözcüğünü "hunb" diye söyleyen ozanı düzeltmek isteyenler oldu. "Sözcüğün doğrusunun ne olduğunu sizin kadar ben de biliyorum," dedi ozan. "Ama Şeyh Selâhaddin böyle söylüyor. Ben de ona uymayı daha doğru buluyorum. Doğrusu onun dediği gibidir."

Pek çok insan, koşullara bağlı olarak kimi zaman erdem, kimi zaman ayıp olarak nitelendirilen şeylerden şu ya da bu ölçüde habersiz olabilir. Ama ayıpların en büyüğü, hiçbir şeyden haberi olmadığı halde, kendini her şeyden haberli sayan, bu yüzden de kendinde her şeyi yapma yetkesi gören kişilerin halleridir.

Devleti yönetenler, Selâhaddin'i Şems'ten çok daha tehlikeli buluyorlardı. Halkın aşağı katmanlarını temsil ediyordu Selâhaddin. Bu ise, Celâleddin'in sözlerinin, halkın bu kesimince anlaşılmaya

başlandığını, yakında onları harekete geçirebileceğini gösteriyordu. Devlet yöneticilerini kıskacına alan nefret ve korku, ozana büyük bir özveri ve sevgiyle bağlı olduklarına inanan mürid ve dervişlerin "ilâhi kıskançlığı"nı daha da kızıştırıyordu.

Yeni bir komplo. Yine bir cinayet düzenlenmesi. Bu kez kuyumcu Selâhaddin'e yönelik.

Ama yüce sanlı bilginlerin yüzkarası olarak gördükleri ayaktakımı, gerçekten de Selâhaddin'in arkasındaydı ve onun gücünü oluşturuyordu. Şemseddin Tebrizi'nin sahip olmadığı bir güçtü bu.

Komploculardan biri pişman olarak, Selâhaddin'i ortadan kaldırmaya yönelik girişimi Mevlâna'ya açınca, ozan telaşla dostuna koştu.

Selâhaddin'in her zaman serinkanlılık ve temkin yansıtan yüzü bir gülümsemeyle aydınlandı.

"Merak etme, bana bir şey yapamazlar!"

Aynı gün, dost düşman demeden herkesi medresede topladı. Bakışlarını tek tek her birinin üzerinde dolaştırdıktan sonra:

"Mevlâna tarafından seçilmiş olmamı kimileri çekemiyor," dedi. "Ama bunlar bilsinler ki, ben yalnızca, Mevlâna'nın kendi hakikatini gördüğü bir aynayım."

Öyle büyük bir irade gücü seziliyordu ki bu sözlerde, söylenceye göre, komplocular, boa yılanı görmüş tavşan gibi tutuldular, girişimlerinden vazgeçip bağış dilediler.

Hiç kuşkusuz sorun yalnızca irade, telkin gücünde değildi: Çünkü Şemseddin Tebrizi'de de vardı aynı güçler. Ama Şems Konya'da bir garipti. Ardındaki tek güç, çıplak söz, çıplak düşünce idi. Selâhaddin'in ardında ise, Konyalı zanaatkârlar, dolayısıyla de bütün Selçuklu ülkesinde örgütlü fütüvvet erleri, Ahiler vardı.

Kösedağ önlerindeki utanç verici yenilgiden sonra Sultan ve devletin öbür yöneticileri, gerçekte, Moğollar için vergi ve haraç toplayan birer memura dönüşmüşlerdi. Yıldan yıla artan bu vergilere halkın dayanacak gücü kalmamıştı. Kimsenin elinde bir şey yoktu ki, bir de onu vergi olarak versin...

Toprak aristokrasisi, büyük beyler, emirler bile batkın durumdaydılar. Savaşlar, açlık, soygun, yağmalar ve köylü ayaklanmalarıyla onların toprakları da terk edilmiş durumdaydı. Geriye bir tek zanaatkâr işlikleri kalıyordu.

Kaldı ki, zanaatkâr ilişkileri olmazsa, feodaller, halkı boyunduruk altında tutmaya ve vergi toplamaya yetecek kadar bir askeri gücün bile donanımlarını sağlayamazlardı. Üstelik Ahiler yalnızca ekonomik bir örgütlenmeyi değil, ortaçağ Avrupasının şövalye tarikatlarına benzer bir dinsel-askeri örgütlenmeyi de gerçekleştirmişlerdi. Ahi kardeşliğine kabul edilip kuşak kuşanan bir zanaatkâr, profesyonel bir asker kadar değilse de, silah kullanmayı da öğreniyordu. Genç usta ve kalfalardan oluşturulan Ahi müfrezeler, ülkenin en güçlü silahlı örgütü haline gelmişlerdi.

Komploya yeltenen üç beş zavallı derviş şurda dursun, paralı askerleri olan beyler, emirler bile Ahilerden korkarlardı. Moğol zaferinden birkaç on yıl sonra Selçuklu topraklarını dolaşan bir Arap gezgine göre, ülkede, çoğu kaçıp gizlenen genel valilerin görev ve sorumluluklarını Ahiler üstlenmişlerdi. Ahi şeyhlerinin kararlarıyla halka zulmeden feodaller, tiranlar, onların adamları, askerleri, korucuları gözlerinin yaşına bakılmaksızın öldürülüyorlardı.

Başvezir Pervane bile Ahilerin gücü karşısında boyun eğmişti. Toplanmakta olan vergilerin adaletsizliği konusunda Ahilerin kendisine ilettikleri yakınma üzerine Celâleddin'in Pervane'ye yazdığı tek bir mektup, haksızlığın düzeltilmesine yetip artmıştı. Pervane, ozanın yüzüne karşı söylediği gerçekleri dinliyor, her fırsatta onun öğütlerine başvuruyordu; çünkü ozanın güleryüzünü, kayrasını kazanmak, Ahilerin, fütüvvet erlerinin desteğini arkasına almak demekti.

Kuyumcu ustası Selâhaddin'le ve ondan sonra da Ahi şeyhi Hüsameddin'le dostluğu, ozan için büyük bir güvenceydi. Bu dostluklar, doğrudan doğruya halkı arkasına almış olması anlamına geliyordu.

Selçuklu ülkesinin en büyük, en ünlü kişileri, vezirler, emirler, beyler, saygılarını sunmak için sık sık ozanı ziyaret ediyorlar, onu saraylarına, konaklarında düzenledikleri şölenlere çağırıyorlardı.

Ancak Celâleddin'in yakın dost, öğrenci çevresi bütünüyle değişmiş bulunuyordu. Tüccar Hacı Emir, ipekçi Ahi Ahmed, pamukçu Nasreddin Katani, çiftçi Ahi Muhammed, azad edilmiş bir köle olan Siryanus, berber Çoban Dellâk, dülger Bedreddin, debbağ Hüsameddin, hanende Osman Şerafeddin ve Kemal Kaval, neyzen Hazma, rebabçı Ebu Bekir, Bedreddin Yavaş, Rum ressam Aynüddevle, Ermeni usta Kaloyan, mimar Bedreddin Tebrizi, tellâk Ahi Natur ve Selçuklu başkentindeki bütün Ahilerin başı olan Ahmedşah gibi kişilerin başı çektiği bu çevrede, ayrıca terziler, tabağlar, kasaplar, çulhalar, esnaf, işçi, zanaatkârlar, her kesimden Müslümanlar, Yahudiler, Hıristiyanlar, Rumlar, İranlılar, Araplar, Ermeniler, Türkler yer alıyorlardı.

Dostlarıyla bazen medresede söyleşen Celâleddin, bazen de onlarla uzun yürüyüşlere çıkıyordu. Sille'deki ünlü Bilge Platon manastırında haftalar geçiriyor, Konya çevresindeki cennet bahçelerini andırır üzüm bağlarında sema âlemleri düzenliyor, raksediyor, şiirlerini okuyordu. Köylüler, tüccarlar, azat edilmiş köleler, âhiler, fütüvvet erleri, bu şiirleri yazıyorlar, ezberliyorlar ve başka insanlara okuyorlardı. Ulemanın kıskançlığından ve yöneticilerin nefretinden Celâleddin'i koruyan yine bunlardı.

Bu nefret, ozanın ölümüne kadar dinmeyecek, devletin en güçlü kişilerinden, Sultanın genel valisi Sahib-ata bir gün yakınlarına şöyle diyecektir: "Mevlâna büyük adam. Ama kendisini ayaktakımı çevrelemiş. Bu heriflerin hepsini kılıçtan geçirip Mevlâna'yı onların arasından çıkarmak gerek!"

Bu sözler ozanın kulağına ulaşınca, tıpkı bir zamanlar Selâhaddin'in, kendisine karşı komplo düzenlenmesi haberini karşıladığı zamanki gibi bir gülümsemeyle:

"Güçleri varsa, hiç durmasınlar!" demişti.

Basit insanların güven ve sevgileriyle, ruh soyluluğunun simgesi olan kuyumcu ustası Selâhaddin sayesinde Mevlâna'nın coşkunluğu yatıştı. Yıllar geçtikçe, her hareketin düşünceyle, her sözcüğün yüreğin buyruğuyla uyum içinde olduğu sınırsız bir yüce huzura kavuştu Celâleddin.

"Sonsuzluğun tadına baktık ama edebi uykuya dalmadık. Biz zamanın hem yüreğiyiz, hem ruhuyuz, hem de sancağıyız." Böyle diyordu ozan.

Halk yalnızca bilinciyle, beyniyle değil, yüreğiyle de anlıyor, benimsiyordu kendisini. Bu da ozanda, haklılığına, dünyayı algılayışının doğruluğuna sarsılmaz bir inanç yaratıyordu.

S ö z

Selâhaddin'le dostluğu, ozanın yaşamının en mutlu dönemi oldu. Tam olgunluğa erdiği, ama hâlâ alabildiğine güç dolu olduğu bir dönemdi bu. Çevresi, kendisine yürekten bağlı inanç erleriyle kuşanmıştı.

Zindanlar içinde en korkuncu, insanın kendi kafasında kurup yükselttiği zindandır. Celâleddin bu zindandan çıkıp özgürlüğüne kavuşmuş, dogmalardan, şeriat yasalarından, geleneklerin bukağılarından kurtulmuştu. "Sarığımı rehin ettim. Secdeden, seccadeden bezdim," diyordu artık.

Müslüman geleneklerine tepeden tırnağa aykırı bir olgu olarak, ozanın izleyicileri arasında kadınlar da bulunuyordu. Şaşacak bir şey yoktu bunda: Aşkın ululanması ve insan yüreğine tapma, elbette kadınlar arasında beklenen yankıyı bulacaktı.

Vakanüvisler bu bakımdan adlarını anma cesaretini gösterememişlerse de, içlerinden bazılarının takma adları günümüze ulaşabilmiştir.

Güzelliğinden dolayı Tavus diye anılan harpçı ve şarkıcı bir kadın bunlardan biriydi. Hayranlarının kendisine verdikleri para ve mücevher armağanlarıyla zenginleşen Tavus, bütün kölelerini, hizmetkârlarını azat etmiş ve ozanın izleyicisi olmuştu.

Yine, bütün eşitler arasında bir eşit olarak ozanın çevresinde toplananlar içinde yer alan Fahrünisa hanımın adı da günümüze ulaşan adlar arasındadır.

Hatta, ozanın öğrencilerinden bir hanımın, Tokat'ta bir tekkenin başına geçtiği bile bilinmektedir.

Beylere, emirlere, devlet büyüklerine güleryüz göstermeyen ozan, onların karılarıyla görüşüyor, söyleşiyordu; kadınların kalbi, kocalarınınki gibi iktidar ve mal hırsıyla katılaşmamıştı. Saray ileri gelenlerinden Emineddin Mikael'in karısı, kadın geceleri düzenliyordu. Bu gecelerde kadınlar şarkılar söyleyip raksediyorlar, ozanın şiirlerini okuyorlar, geceye katılan ozanın üzerine gül yaprakları, gül suları serpiyorlardı. Ve sofu ulema bütün bunları dehşetten fincan gibi açılmış gözlerle izliyordu. Bu kadınlar arasında Gömeç Hatun adında bir de prenses vardı; Sultan Gıyaseddin'le Gürcü prensesi Tamara'nın kızı olan Gömeç Hatun, başvezir Pervane'nin karısıydı ve daha çok "Gürcü" takma adıyla anılıyordu.

Gürcü Hatun devletin ikinci başkenti olan Kayseri'ye, kocasının yanına giderken, "ayrılık acısı dayanılmaz olunca yüzünü görebilmek için", resim öğrenimini Konstantinopol'de gören ressam Aynüddevl'e, Celâleddin'in bir portresini ısmarlamıştı.

İslam'da insan ve hayvan resimleri yapmak yasaklanmış olduğu için ressam epey bir süre ikirciklendikten sonra, yanına en güvenilir adamlarını alarak, siparişi yerine getirmek için medreseye, Celâleddin'e gitti. Daha ağzını açmadan, ozan onun niyetini anlayarak:

"Eğer becerebileceksen, hemen başla!" dedi.

Pervane'nin karısı, ne de olsa yarı Gürcü, yani Hıristiyan sayılırdı; Aynüddevl ise, İslamiyeti kabul etmiş bir Rum'du. Ama Celâleddin, Bilginler Sultanı'nın oğluydu. Tam on kuşaktır Müslümandı. Her şey bir yana, bir ressama poz vermeyi kabul etmiş olması bile, Müslümanlık açısından putataparlığa eş bir din sapkınlığıydı.

Aynüddevl hemen işe girişti. Yardımcıları en güzel Kahire kâğıtları, boyalar, fırçalar getirmişlerdi. İlk çalışma bir boy portresi oldu. Ressam çok heyecanlıydı. Portre bitince, kâğıdına gerçeğin ancak soluk bir kopyasını yansıtabildiğini gördü. Hemen ikinci bir çalışmaya başladı. Ama karşısında duran insanın yüzünün ifadesini, iç anlamını bir türlü yansıtamıyordu kâğıda. Sürekli değişiyordu bu anlam; sanki karşısında bir değil, birçok insan duruyordu.

Yirmi kadar farklı porte çalışması yaptı Aynüddevl. Ama fikrince tümü de başarısızdı. Ressamın gözünde umutsuzluk gözyaşları belirince, Celâleddin onu şu dizelerle avuttu:

Ah bir görebilseydim kendimi!
Beyazı verir renklerin bileşimi
Ama benim ruhum sükûn nedir bilmiyor
Yine de içim çok rahat
Sınırsız denizinde ruhumun
Denizler boğuldu çünkü.

Aynüddevl'in yaptığı yirmi resmin yirmisini de bir sandığa gizleyen Gürcü Hatun, resimleri Kayseri'ye götürdü. Bugün bu resimlerin ne olduğu bilinmiyor.

Ama yedi yüzyıllık yasağa karşın, ozanın boy portesi resimlerinden birinin kopyası, yaşadığımız çağa kadar ulaşabilmiştir. Gelgelelim, bu tek kopya resim de, İstanbul Yenikapı'daki tekkenin 1906'da yanmasıyla, yok olmuştur.

Halkın sevgisiyle korunan Celâleddin, düşündüğü her şeyi, içinden geldiği gibi sultanların bile yüzlerine söyleyebiliyordu.

Bir gün, medresesine, maiyetiyle birlikte Sultan II. İzzeddin Keykavus gelmişti. Ozan, konukların oturmasını bekledikten sonra, hiç iltifatta bulunmadan, söyleşisini kaldığı yerden sürdürmüştü. Çünkü Sultanın, söyleşisini dinlemek, onun öğütlerinden yararlanmak için değil, kardeşlerine karşı verdiği taht kavgasında onun otoritesinden yararlanmak için geldiğini biliyordu.

Çulhacılar, debbağlar, dülgerler arasında bir süre oturan Sultan:

"Biz," dedi; "Mevlâna hazretlerinden öğüt nasihat almaya gelmiştik!"

"Ne öğüdü vereyim ben sana!" dedi Celâleddin; "Sana çoban ol demişler, kurt oluyorsun. Bekçilik et demişler, hırsızlığa yelteniyorsun. Seni sultan yapmışlar, sen tutup şeytana uyuyorsun!"

Söylenceye göre, bu sözler padişaha çok dokundu ve Mevlâna'nın huzurundan ağlaya ağlaya çıkıp gitti.

Sultan, maiyetinin ve Celâleddin'in öğrencilerinin önünde ger-

çekten ağladı mı? Bunu evetlemek oldukça zor. Ama Sultanın oturup ağlanacak bir durumu vardı: Ozanın öğüdünün de açıkça ortaya koyduğu gibi, Ahiler, zanaatkârlar tümüyle kendisine karşıydı. Taht uğruna girişilmiş bir kardeş kavgasında, bu güçlerin desteği olmaksızın başarıya ulaşmaksa, olanaksızdı.

Gerçekten de, çok geçmedi, İzzeddin'in yazgısı belirlendi: Tahta kardeşi geçti. II. İzzeddin Keykavus ise, önce gurbet ellerde, Konstantinopol'de kendisine sığınacak bir yer aradı, ardından, yıllar süren dönüp dolaşmalarında sonra, ta Kırım ellerinde bir sürgün olarak yaşamını noktaladı.

Söz, Celâleddin için eylemdi. Şöyle diyordu: "Ben toprağı inciye dönüştürüyorum. Çalgıcıların teflerini altınla dolduruyorum. Susamışlara şarap sunuyorum; kurumuş topraklara Kevserler akıtıyorum. Tüm dünyayı cennete, gamlıları sultana, kiliseleri mescide, darağaçlarını minbere çeviriyorum." Kendisi için, "Ben öyle bir kulum ki, efendimi azat ettim, öyle bir ustayım ki, ustama usta oldum," diyordu. "Şu dünyaya daha dün geldim, ama dünyayı bayındır eden benim." Yoksa ozan kendinde mucizevi güçler mi görmektedir? Hayır! O, mucizelere inanmaz.

"Bana mucizeden söz ediyorlar," diyordu öğrencilerine. "Birisinin buradan Kâbe'ye bir günde gittiğini söyleseler, buna hiç şaşırmam; bunun keramet denilecek bir yanı yoktur. Çünkü bu eğer kerametse, sam yelinde de bu kerametler var; nereye isterse bir anda gidebilir. Keramet ona derler ki, seni ikilikten kurtarsın, aşağılıkken yüce yapsın, bilgisizken akıllı etsin, cansızken canlılığa eriştirsin. Aslında ilk önce de sen bir hiçtin, topraktın, Tanrı seni bitki dünyası mensubu yaptı. Sonra o dünyadan sefer ettin, et ve kan pıhtısına dönüşerek hayvanlar dünyasına ve oradan da sefer ederek, en sonunda insanlar dünyasına geçtin. Ne geldiğin yoldaki konakları bilirsin, ne hangi yoldan geldiğini, ne de nasıl geldiğini... Seni getirdiler, bir de baktın ki, gelmişsin! İşte gerçekten keramet denilecek şey budur!"

İnsan bütün dünyayı içine sığdırabilir.

İnsani olan her şey, Celâleddin'in dünyası içindeydi. O, şiirle-

rinde, kendisinin mucizevi birtakım yeteneklere sahip olduğundan değil, dünyada insan olmanın mucizesinden ve insan denen varlığın sahip olduğu sınırsız olanaklardan söz ediyordu.

Elli yaşındaydı. Binlerce dizeden oluşan yüzlerce şiir yazmıştı. Ölümünden sonra "sır kâtipleri" *Divanı Kebir*'i oluşturduklarında, bu büyük kitapta iki bin yedi yüz üç gazel, bin yedi yüz doksan rubai, toplam olarak, yaklaşık elli bin dize bulunduğu görülecekti.

Onun için her şey şiir söyleme nedeni olabilirdi. Moğollarla savaş, söğüt ağacında ilk yaprakçıkların görünmesi, sokakta oynayan çocuklar, aç bir sokak köpeği, aklına gelen herhangi bir düşünce, dostunun ya da düşmanının bir sözü vb vb. Şems'in gelişinden sonra, eline kalem almamıştı. Çünkü büyük bir coşkunluk, kendinden geçiş dönemiydi bu: konuşuyor, bağırıyor, sövüyor, haykırıyordu. Ama bu haykırışları, hatta sövgüleri, onun, simyager potasını andıran yüreğinin ateşiyle şiirin altınına dönüşüyor, sır kâtipleri de bu şiirleri hemen yazıya geçiriyorlardı. Bir gün öğrencileriyle söyleşirken, Horasan'da şiirin ayıp sayıldığını, orada kalmış olsaydı, herhalde bir vaiz olarak kalacağını; şimdi şiir yazmasının nedeninin ise, Anadolu halkının şiiri ve müziği sevmesi olduğunu söylemişti.

Gerçekten de, Belh'te kalsaydı. Celâleddin ne olurdu? Bu soruya yanıt verebilmek pek kolay değil. Büyük olasılıkla Moğollar tarafından öldürülürdü. Bu bir olasılık. Ama kesin olan bir şey var: Şiir, kendisi için hiçbir zaman bir amaç olamazdı.

Şiir üzerine fazla bir şey söylememiştir Celâleddin, "Nedir ki şiir, onun üzerine laf edeceğim!? Benim şairlikten çok daha önemli başka zanaatım var!"

Yine de, ozanımızın şiir, kafiye üzerine ne düşündüğünü kimi şiirlerinden ve söyleşilerinden anlayabiliyoruz: "Ben kafiye düşünürüm, sevgilimse bana şöyle der: 'Benim yüzümden başka bir şey düşünme! Tek beni düşün, ey benim kafiye düşkünüm! Hem harf dediğin nedir ki, onu düşünesin! Harf, üzüm bağını çevreleyen çittir.' Sonunda gazelden de, beyitten de kurtuldum! Müfteilün, müfteilün, müfteilün öldürdü beni. Bir yanıltmacadan başka bir şey olmayan kafiyeyi sel götürdü."

Döneminin saray şairleri güzel oturmuş kafiyeler, özgün benzetmeler için kafa patlatıyorlardı. Oysa asıl üzerinde durmaları gereken şey, düşünceydi. Onların tek düşündükleri, ustalıktı: Kimselerinkine benzemeyen kafiyeler bulmak, benzetmeler yapmak, padişahı övmek, padişah düşmanlarını yermek.

Celâleddin'in ilgisi yoktu bu tür şiirle. Onun istediği şey "can tenceresinden kanlı köpükler saçmak, iki cihanın sözünü de bir ağızdan, bir hamlede söyleyivermek"ti. "Kafiyeyi, sözü, sesi birbirine vurup paramparça etmek ve seninle bu üçü olmaksızın, baş başa konuşmak istiyorum," diyordu.

Kafiye ve vezin konusu Celâleddin'i de düşündürüyordu aslında. Ama bu konuda zorlandığı için değil; tam tersine, kafiyenin ve veznin kendisini sınırlamasından, düşüncelerini bukağılamasından dolayı. Dinlerin, tarikatların katı kurallarından, kör inançların ve dogmaların zindanından kendini kurtarmış bir insanın, kafiyenin zincirlerine bağlanıp kalması düşünülemezdi.

Celâleddin'in nasıl yeniden yana, öncü bir kişi olduğunu anlamayanlar, zamanında olduğu gibi, bugün de, onun şiirlerinde kafiye ve ölçü bozuklukları olduğundan söz ediyorlar. Oysa ozanın düşünceleri, tutkuları, klasik saray şiirinin kafiye, vezin bukağılarına vurulamayacak denli güçlü, coşkuluydu. Bu nedenle de ozan, şiirinde ne yaptığını çok iyi biliyordu.

Hayatı ve dünyayı, sürekli bir oluş, sürekli bir değişme ve yenilenme olarak gören ozan, "Şu hem var, hem yok olan dünyadan, yoklar azar azar gittiler, varlar geliyorlar," diyor ve ekliyordu: "Eski mallar satanların nöbeti geçti. Biz yeni şeyler satıyoruz. Bu pazar, bizim pazarımız artık."

Elli yaşına geldiğinde, bir ozan ve düşünürün bu dünyada erişebileceği her şeye erişmiş olduğu düşünülebilirdi. Konya'nın bağlarında, bahçelerinde, Gevhertaş medresesinin duvarları arasında söylediği şiirler, binlerce fersah ötelerde bile biliniyor, okunuyordu. Sözleri, İslam dünyasının dört yanına yayılmıştı. Buhara'dan Semerkand'a, Tebriz'den Kahire'ye, Yemen'den Şam'a ve Kordoba'dan Malaga'ya

kadar binbir değişik ülkeden insanlar, Moğol boyunduruğunun ve feodal-köleci toplum yapısının zindan karanlığında bir meşale gibi yanıp çevresini ışıtan Mevlâna'ya koşuyorlardı.

Ama bütün bunlar yetmiyordu ozana; ölene dek de yetmeyecek ve o hep daha ileriye, daha ileriye ulaşmak isteyecekti. Elde ettikleriyle yetinmek, onun için manevi ölümdü; yaşamak, hayatla birlikte değişmek demekti.

> Bugün Ahmed benim, ama dünkü Ahmed değil
> Bugün Anka benim, ama kursağı yemle dolu olan değil
> Bir padişah vardır ki, bütün padişahlar onu arar
> Bugün o padişah benim; dün bildiğin padişah değil.

"İster din ulusu ol, ister meyhane rindi; fark etmez benim için bugün pazar mı, cuma mı?" diyordu ozan. Cuma Müslümanların, pazarsa Hıristiyanların kutsal günüdür; ama Celâleddin için bütün dinler eşittir. Din, ırk, ulus, sınıf ayrımı yapmaksızın tüm insanlara sesleniyordu o. "Gelin, birlik şarabından içelim. Çünkü hepimiz bir ağacın dalı, bir ordunun askerleriyiz!"

İnsanlığın birliğinden söz etmek, görülmemiş bir yüreklilikti o dönem için. Ve Celâleddin, kendisini izleyenlerden de aynı yüreklili-ği, aynı duygu ve düşünce gücünü göstermelerini istiyordu.

Halkın ozanıydı Celâleddin. Bu yüzden de tüm insanlığın ozanıydı.

Her büyük sanatçı ulaştığı yüceliği ve kendi değerini bilir. Celâleddin Rumi de biliyordu bunu.

Bir gün medresede, öğrencilerinden birinin hücresine girerken, öğrencisinin, uyuduğunu görmüştü. Öğrenci rahat etmek için sırtını Celâleddin'in şiir kitabına yaslamıştı.

"Demek böyle!" dedi ozan. "Şiirlerimiz böyle arkaya atılmış! Ama Tanrı tanığımdır ki, bu şiirler doğudan batıya tüm dünyayı dolaşacak. Tapınaklarda, toplantılarda, şölenlerde insanlar sözlerimi yineleyecek, şiirlerimi okuyacak. Her halk şiirlerimle güzelleşecek, onlardan yararlanacak."

Celâleddin insanlığın ölümsüz olduğuna inanıyordu. Bu yüzden de kendisinin ölümsüzlüğüne inanıyordu.

"Su gibi akıp gitmedeyiz. Ama şarap gibi, halkın kanının içindeyiz. Ayaklarımızı uzatıp yerde hareketsiz yatıyor olsak ne çıkar? Uçsuz bucaksız denizlerde seyreden bir yelkenlide uzanıp yatmış insanlar gibi sonsuzcasına hareket edecek, ilerleyeceğiz!"

Yanılmadı ozan. Yedi yüzyıldır şiirleri mescitlerde, tekkelerde, şölenlerde, toplantılarda, üniversitelerde okunuyor. Bilginler bu şiirleri inceliyor, cahil insanlar inançla, ezberden okuyor.

Hindistan'dan Kuzey Afrika'ya kadar, Celâleddin Rumi'nin şiirini bilmeyen, şu ya da bu şekilde bu şiirin etkisi altında kalmayan tek bir düşünür ya da ozan bulabilmek olanaksızdır.

On dokuzuncu yüzyıl İran'ında, halk ayaklanması önderi Süleyman Han idam edilmeye götürülürken onun şiirini okuyordu.

> Yüzünü göster, gül bahçesini görmek istiyorum
> Dudaklarını aç, bala banmış güller istiyorum
> Ey güzellik güneşi, bir an sıyrıl buluttan ve görün
> O ışıklar saçan yüzü görmek istiyorum.
> Gene davulların çağıran sesini duydum da
> Doğan gibi uçup geldim: padişah kolu istiyorum
> Ey aşk yeşilliğinden kopan tatlı esinti
> Bana da dokun, reyhan kokuları istiyorum
> Bilirim, bütün güzellikler ödünçtür, iğretidir
> O yüzden ben mutlak güzelliği istiyorum
> Yoksulum alabildiğine, ama küçük bir akik istemem
> Benzersiz akiklerin madenini istiyorum.

Celâleddin, halk Farsçasıyla yazıyordu şiirlerini. Farsça, ortaçağda, yakın ve Ortadoğu'nun edebiyat diliydi; Latincenin Avrupa'daki durumuna benzetilebilir Frasçanın bu durumu. Ancak Celâleddin'in, Arapça, Rumca ve Türkçe şiirleri de vardır.

Günümüzde dünyanın hemen bütün büyük dillerine çevrilmiştir Celâleddin'in şiirleri. Goethe, Hegel bu şiirlere hayran olmuşlardır. Yirminci yüzyılın büyük ozanlarından İkbal, onu öğretmeni ve yol göstericisi olarak kabul ettiğini söylemiştir. Ünlü Türk ozanı ve komünist Nâzım Hikmet de, hapishanede, ilk iki dizesini

Celâleddin'den aldığı, son iki dizesiyle ona yanıt verdiği bir rubai yazmış,* ayrıca son romanında birkaç yerde *Mesnevi*'nin başlangıç dizelerinden alıntı yapmıştır.

Celâleddin kendisini de, kendisini izleyenleri de "âşık" olarak adlandırıyordu. İlk Türk âşıklarından biri, zamanının bilimini, bilgisini öğrenmek için Karadeniz kıyılarından Konya'ya yayan gelen genç bir Türk köylüsüydü. Celâleddin'in ölümünden az önce onunla birlikte olmuş, onun söyleşilerine katılmış bu genç Türk âşığının adı Yunus Emre idi.

> Yunus'un bu sözünden sen mana anlar isen
> Konya minaresini göresün bir çuvaldız

gibi dizelerinden Konya'ya geldiği anlaşılan Yunus Emre'nin, burada Celâleddin'in söyleşilerinde ve sema meclislerinde bulunduğunu gösteren dizeleri de vardır:

> Mevlâna sohbetinde saz ile işaret oldu
> Ârif maniye daldı çün biledür ferişte

Celâleddin'den kırk yedi yıl sonra ölen Yunus Emre'nin,

> Mevlâna hüdâvendigâr bize nazar kılalı
> Anun görklü nazarı gönlümüz aynasıdır

gibi dizelerinden de, ozana büyük saygı duyduğu anlaşılmaktadır.

Celâleddin Rumi'nin isyancı bir özle dolu coşkulu şiirlerinin gerçek mirasçısının, babasının adına bir dervişlik tarikatı kurup şiirler yazmaya çalışan Sultan Veled'den çok, Baba İshak izleyicilerinin anti-feodal halk hareketine katılan bu genç Türk âşığının olduğunu söylemek yanlış olmaz.

O zamanlardan günümüze, yedi yüzyıldır, Türk şiiri işte bu iki ayrı koldan akıp gelmededir. Bu kollardan biri, halk şiiri geleneğini sürdüren âşık şiiri; öbürü ise padişahların, feodal beylerin gönül-

---

* N. Hikmet'in, R. Fiş'in sözünü ettiği rubaisi şudur:
Bir gerçek âlemdi gördüğün ey Celâleddin, heyüla filan değil
uçsuz bucaksız ve yaratılmadı, ressamı illeti-üla filan değil
Ve senin kızgın etinden kalan rubailerin en muhteşemi:
"Suret hemi zıllest..." filan diye başlayan değil -ç.n.

lerini şenlendirmek için yazılan klâsik divan şiiridir. Kollardan ilkinin kaynağında Yunus Emre, ikicisinin kaynağında ise Sultan Veled bulunmaktadır. Ama hiç kuşkusuz kolların her ikisi de, adı Celâleddin Rumi olan büyük okyanustan kaynaklanmaktadır.

Elli yaşındayken Celâleddin bütün bu okyanusu; hakikat yolculuğu boyunca anladığı, sezdiği, gördüğü, duyduğu ve olduğu her şeyi bir yerde toplamak için bir kitap yazdı. Kendisinin, adını yalnızca *Mesnevi* koyduğu bu kitabı, başkaları yıllar yılı "İran Kur'an'ı" olarak adlandırdılar.

"Mesnevi", her beyti başka kafiyeli manzume demektir; kafiye genişliği olduğu için, eskiden manzum hikâyeler çokluk bu yolla yazılırdı ve pek çok ozanın bu yolla yazılmış pek çok yapıtı bulunmaktadır. Ama günümüzde "Mesnevi" denildiği zaman, yalnızca Celâleddin'in yapıtı anlaşılır.

Yapıt incelendiğinde, ozanın bunu nerelerde, nasıl, hangi koşullar altında yazdığı da anlaşılmaktadır. Sokakta yürürken, öğrencileriyle söyleşirken, evde otururken, sema ederken, hatta hamamda yıkanırken söylediği anlaşılan dizeler bulunmaktadır *Mesnevi*'de. Celâleddin söylüyor, Hüsameddin hemen cilbendinden kâğıdını, divitinden kalemini çıkarıp vecd içinde yazmaya koyuluyordu.

Mesnevi'yi okurken duyulan yalnızca ozanın sesi değildir. Araya Hüsameddin'in ya da başka birilerinin soruları girer; ozan bu soruları yanıtlarken birden yolculuk yıllarının anılarına dalar, sonra yine yaşadıkları zamana döner; derken bir hikâye anlatır, bu hikâye kendisine bir başka şey anımsatır, ona geçer, ordan okuduğu bir kitaba atlar, kitaptan yaptığı alıntı kendisine bir atasözünü anımsatır, atasözü Kur'an'dan bir sureyi çağrıştırır, derken Mutannabi'nin bu sure üzerine bir sözünü anımsar, buradan Attar'a, Senaî'ye geçer... Senaî deyince, babası Bilginler Sultanı'nın anlattığı bir halk söylencesi aklına gelir, bu söylence Şemseddin'in anlattığı bir başka söylenceyi anımsatır, derken araya şeyhi Seyid'in bir öğüdü girer ve bütün bunlar, yaratıcı bir mimarın özgürce yararlanacağı yapı gereçlerine dönüşür.

Kitapta söyleştiği kişilerin arasında Hüsameddin başta gelir. Celâleddin dostuna, *Mesnevi*'nin yazılmasına önayak olduğu için

teşekkür eder ve geceler boyu kendisini ha bire yazmak zorunda bıraktığı için bağış diler.

Mesnevi'de savaşlar, felsefi ilkeler, tartışmalar, öyküler, söylenceler özgür bir ölçü içinde yer alır. İnsanların gündelik konuşmalarında bile kimi zaman uygun sözcüğü bulmakta zorlandıkları görülür; *Mesnevi*'de ise, bu kadarcık bir zorlanma bile görülmez; alabildiğine rahat, özgür dizelerle yazılmıştır. Bu rahatlık ve özgürlük nedeniyledir ki, yedi yüz küsur yıl sonra bile *Mesnevi*'yi okuyan kişi, kendini, ozanın yüreğinde bu dizeleri yaratan olayların içinde buluverir.

Mesnevi'den öğrendiğimize göre, ozan bir sabah nicedir ağzına bir lokma bir şey koymadığını fark eder. Bir parça ekmek yedikten sonra da, üzüntüyle, yediği şu bir lokma ekmeğin bile düşünce akışına engel olduğunu söyleyerek, Hüsameddin'e bir başka sefere kadar kalemi kâğıdı kaldırmasını önerir. "Hedefe ulaşmak ancak sabırla mümkündür."

Mesnevi'nin birinci cildi böyle biter.

Ancak "bir başka sefer" epey zaman sonradır. Hüsameddin'le birlikte ağızlarına birer lokma ekmek koydukları o sabahla, ölümsüz kitabın ikinci cildine başladıkları gün arasında koskoca bir beş yıl geçecektir.

Bu arada da Celâleddin bir büyük kaybın daha acısıyla uğunacaktır. Hayatının bu son kaybı, kuyumcu ustası Selâhaddin'in ölümüdür.

"Mevlâna ve Selâhaddin," diye yazıyordu Sultan Veled; "İki bedende bir can gibiydiler. Tam on yıl boyunca, sütle şeker gibi uyum içinde yaşadılar. Birbirleriyle sarhoş oldular ve ayrılığın mahmurluğunu bilmediler. Dostları saf olup çevrelerinde yer aldılar. İkisi denizdi sanki, öbürleriyse köpük. İkisi iki aydı, öbürleri yıldız. İkisi iki padişahtı, öbürleri kul. Herkes kendilerinden yararlanmadaydı."

Ama Selâhaddin artık çok yaşlıydı. Yakalandığı ölümcül hastalık bedenini bir mum gibi eritiyordu, ama iradesi hâlâ o çelik iradeydi ve çektiği acıları kimseye göstermiyordu. Var gücüyle direniyordu hastalığına karşı.

Mevlâna dostunu her gün ziyaret ediyor, onun o müthiş iradesinin hastalığı yeneceğine inanıyordu.

"Mevlâna dostunun ölmesini istemediği için," diye yazıyor Veled; "Selâhaddin'in hastalığı uzadıkça uzamadaydı. Sonunda bir gün dayanamadı ve Mevlâna'ya, 'İzin ver de bu dayanılmaz acılardan kurtulmak için öbür dünyaya göçeyim artık,' dedi."

Selâhaddin'in hiçbir zaman hiçbir isteğini geri çevirmemişti ozan. Kendisi için ne kadar acı olsa da, bu isteğini de yerine getirmeliydi. Dostunun çektiği acılar ne kadar büyük olmalıydı ki, ayrılık acısını bile göze alıyordu.

Yüzüne uzun uzun bakarak vedalaştı Selâhaddin'le ve bir daha kendisine hiç uğramamak üzere ayrıldı yanından.

Üç gün ziyaret etmedi dostunu. Selâhaddin isteğinin kabul edildiğini anlamıştı. Ölüme hazırlandı. "Beni acıyla, ağıtla değil, şarkıyla, neşeyle verin toprağa," diye vasiyet etti.

Ozan ve dostları vasiyeti yerine getirdiler. 29 Aralık 1258 günü, benzeri o güne dek Müslüman dünyasında görülmemiş bir cenaze töreniyle toprağa verildi Selâhaddin. Cenaze alayında davullar, kudümler, defler çalınıyor, besteler okunuyordu. Celâleddin, alayın en önünde, başı açık, sema ediyor, naralar atıyor, gazeller okuyordu.

> Yaydan ok fırlar gibi gittin, bak kirişi hâlâ ağlamada yayın
> Sana ağlamayı ancak insana ağlamayı bilen bilir, Selâhaddin!

Şeriatçıların, mollaların şaşkınlıktan dilleri tutulmuştu: Neler yapıyordu bu çılgın, bu dinsiz Mevlâna?

Ama Celâleddin'e kimse bir şey yapamazdı.

Selâhaddin'i yitirdikten sonra tam beş yıl sustu ozan.

Selâhaddin olmasaydı, Şems'in içinde yaktığı ateşte Celâleddin'in kendisi de yanıp yok olabilirdi. Selâhaddin onu hem kendi ateşinde yanmaktan korudu, hem de bu ateşin beylerin nefret rüzgârlarıyla sönmesini önledi; bu ateşi yatıştırdı, yumuşattı, ehlileştirdi.

Ama artık her şey yanmış, her şey söylenmişti. Ve Celâleddin, *Mesnevi*'nin esinlendiricisi Hüsameddin Hasan ortaya çıkmasaydı, bu büyük yitikten sonra büyük olasılıkla tıpkı şeyhi ve yol göstericisi Seyid gibi, ömrünün sonuna dek kendi içine kapanırdı.

Konya Ahilerinin şeyhinin oğlu olan Hüsameddin, babasının ölümünden sonra şeyhlik postuna oturmayı reddetmiş ve küçük bir tekkenin başına geçerek, ozanın "sır kâtibi" olmuştu. Şems'i kabul edenler arasında, ozanı ulemanın ve beylerin hışmına karşı Selâhaddin'le birlikte koruyan ilk kişiydi Hüsameddin. Ayrıca, müridlerine, zanaatlarını bırakmayıp, ozana ve öğrencilerine para yardımı yapmalarını söyleyen ilk Ahi önderiydi.

Selâhaddin'in ölümünden sonra ozan, izleyicilerinin başına Hüsameddin'i geçirdi. Artık herkesin derdiyle Hüsameddin uğraşıyor, öğüt veriyor, yol gösteriyor, kendisine iletilen sorunları çözüyordu. Ozan eline ne geçerse bir puluna bile dokunmadan Hüsameddin'e gönderiyor, o da herkesin hakkı neyse, dağıtıyordu. Bir gün Aksaray'ın ileri gelenlerinden Taceddin Mutez, ihvana bir sofra düzülmesi, sema meclisi düzenlenmesi ve kendisine dua edilmesi için Celâleddin'e yüklüce bir para gönderdi. Ozan, hep yaptığı gibi parayı doğruca Hüsameddin'e yollayınca oğlu Veled kendini tutamadı:

"Ne gelirse Hüsameddin'e gönderiyorsun. Evde hiçbir şey yok. Biz ne yapacağız?"

Oğlunun yakınmasına yanıtı şu oldu ozanın:

"Vallahi, billahi, tallahi, Bahaeddin, yüz bin tane zahit açlıktan ölecek hale gelse, bizde de tek bir somun olsa, onu da Hüsameddin'e göndeririz."

Bir gün de bir dostu:

"Üç naibten hangisi daha yüce: Şems mi, Selâhaddin mi yoksa Hüsameddin mi?" diye sordu.

Şu yanıtı verdi ozan:

"Ey yoldaş! Şems güneş gibiydi. Selâhaddin aya benzerdi. Şah Hüsameddin'se yıldıza benzer... Güneş batınca geceyi ay aydınlatır. Ay bulutun ardına girince de, yıldızların hükmü başlamaz mı?"

Ama belki de ozanın son aşkı olduğu, o güne dek sevdiği, yitirdiği herkesi kendinde birleştirdiği için Hüsameddin'in yeri bir başkaydı. Ozanın ona bağlılığı anlatılacak gibi değildi. Nesi var nesi yoksa

ona veriyor, onun hiçbir isteğini geri çevirmiyordu. Onları ilk kez birlikte görenler, Mevlâna'yı Hüsameddin'in öğretmeni değil, müridi sanabilirlerdi.

Mesnevi üzerindeki çalışmaları ilerledikçe, ozanın da Hüsameddin'e bağlılığı arttı. Bunun kanıtı, *Mesnevi*'nin kendisidir: Sayfalar ilerledikçe, ciltler birbirini kovaladıkça, Hüsamedin'e övgülerin düzeyi de yükselmektedir.

Yine de –kendisine bu kadar bağlı olmasına karşın– ozanda ölümsüz yapıtına devam etme isteği uyandırabilmek için Hüsameddin'in beş yıl uğraşması gerekmiştir.

Hicri takvimle 662 yılı Recep ayının 15. günü, bugünkü takvimle ise 1264 yılında Celâleddin, *Mesnevi*'nin ikinci cildinin hüzün dolu dizelerini dikte etmeye başladı.

> Bir süre gecikti *Mesnevi*. Kanın süt olması için zaman gerek
> Zaman gerek, bahtının sana verdiği yeni çocuğun doğması için
> Hak ziyası Hüsameddin göğün yücesinden dizgin çevirdi de
> Akord edildi *Mesnevi* çengi, çalınmaya başlandı.

Mesnevi dünya edebiyatında eşi benzeri olmayan bir yapıttır. Bu, her şeyden önce bir ozanın yazdığı değil, söylediği bir yapıttır. Şiir, açıkça ve yüksek sesle okunmak içindir. Yirminci yüzyıl ozanlarına mal edilen bu yeniliği, Celâleddin on üçüncü yüzyılda uygulamıştı.

Mesnevi, büyük bir söz ustasınca yaratılmıştır. Ama söz konusunda en ufak bir şekilde zorlandığı görülmez kitabında... Şiir formunun büyük ustasıdır Celâleddin, ama şiirini yaratmak için hiç zorlanmaz.

Önceden tasarlanmış bir planı da yoktur *Mesnevi*'nin. Hiçbir düzene, kurala, yasaya uymaz. Tek yasası özgürlüktür. Özgür düşünce, özgür ruh, özgür anlatım, özgür çağrışımlar...

Altı cilt, yirmi beş bin altı yüz on sekiz beyit, on beş yılda yaratılmışlardır. Ama biçim olarak, dünyaya bakış olarak bunların tümü, tek bir kitaptır.

Çağrışım gücü sınırsızdır Celâleddin'in. Ve bir olgunun özünü gösterebilmek için bağdaştırılmaz oldukları sanılan şeyleri bağdaştırır, bir arada olamazlar diye bilinen şeyleri, bir arada gös-

terir. Çağrışım, *Mesnevi*'nin motorudur; bu motorun yakıtı ise Celâleddin'in diyalektiğidir.

Ozan yüksek sesle düşünür. Bir düşünce bir başkasını çağrıştırır, bu bir başkası da bir başkasını. Düşüncesini pekiştirmek için araya bir halk hikâyesi sıkıştırır. Bu hikâyedeki tiplerden (insan da olabilir bunlar, hayvan da) biri, kendisine eski İran ya da Yunan mitolojisinden bir söylenceyi anımsatır; derken bu söylenceyi, kendi başından geçen, bazen gülünç, bazen hüzünlü bir olaya bağlar; sonra buradan yine ilk hikâyeye döner; ama hikâyeyi tamamlamadan araya felsefi bir ilke, bir atalar sözü ya da Kur'an'dan bir sure sokar, bu arada öğrencilerinin sorularını yanıtlar, sonra, kaçıncı defaysa artık, yeniden ilk hikâyeye döner, sözün kubbesini diker: Düşüncesini olanca tamlığıyla açıklamıştır artık.

Ve böylece, şiirli bir anlatım, tıpkı hayatın kendisi gibi özgürce akar gider. Hep aynı vezinde ve öykü anlatma biçeminde olduğu için bazen monotonlaşır: Tıpkı çok uzun bir süre, aynı hızda yağan yağmur gibi... Ama sonra birden coştuğu, köpürdüğü görülür. Kimi kez neşelidir, kimi kez hüzünlü. Ağza alınmaz sözlere bile rastlanır yer yer.

Ne üzerinedir peki bu kitap? Dünyanın birliği, insanın birliği üzerine; ama aynı zamanda da dünyanın ve insanın sonsuz çeşitlilikleri üzerine. İnsanın yüceliği üzerine: ama yanı zamanda da insanın zayıflıkları üzerine. Aşk üzerine; ama aynı zamanda da nefret üzerine.

Mesnevi"nin ne üzerine olduğu sorusuna yanıt verebilmek için, yine *Mesnevi* gibi bir kitap yazmak gerekir.

Bu oylumda epik yapıtları halklar genellikle yüzyıllar içinde yaratırlar. Üstelik *Mesnevi*'ye pek çok halkın öyküleri, masalları, söylenceleri, atasözleri, deyimleri, deyişleri girmiştir. Ama yine de bu kitap bir kişi tarafından yaratılmıştır. İnsan aklının kolayca alabileceği bir şey değildir bu. Bu kitaba ortaçağda *İran Kur'an'ı* denilmesinin nedeni de bu olsa gerek.

Sonraları *Mesnevi*'ye *Sufizm Ansiklopedisi* ve *On üçüncü Yüzyıl Folklor Ansiklopedisi* diyenler de olmuştur. Bu adlandırmalar da kanımızca yanlış sayılmaz. Yine yanlış sayılamayacak başka adlan-

dırmalar da yapılabilir *Mesnevi* için: *bilim dergisi*, *moral ve etik kurallar düsturu*, *psikoanaliz klavuzu* ya da *bilinç akışı elkitabı* gibi...

Bu kitapta her şey var. Her şey üzerine her şeyin söylendiği bir kitap, *Mesnevi*. Dünya gibi bir kitap: birliği, sınırsız çokluğunda görünen...

Ne sultanlar, padişahlar tarihidir *Mesnevi*, ne de *Gemici Simbad'ın Serüvenleri*...

Tüm dünyayı kendi özünde duyma ve kendi varlığının bilincine varma arzusu içindeki insan ruhunun senfonisidir bu kitap.

Bu alışılmadık kitabın yazgısı da alışılmadık oldu. Tamamlanmasından sonra pek çok kişi baştan sona ezberledi *Mesnevi*'yi. *Mesnevi*'yi ezberden bilenlere "Mesnevi-han" denildi.

İran'da, Orta Asya'da, Hindistan'da ama en çok Anadolu'da, Celâleddin Rumi'nin şiirinin okutulduğu, yorumlandığı "Dar-ül Mesnevi" adı verilen özel okullar açıldı. Arapça, Türkçe ve Farsça yüzlerce cilt *Mesnevi* yorumu yazıldı.

Bu kitabın Avrupa'da on dokuzuncu yüzyıla gelinene dek pek az tanınmasını ise, ancak ortaçağ Hıristiyan Avrupası'nın dinsel hoşgörüsüzlüğü ve dünyanın zengin bir kültüre sahip halklarının çoğunu vahşi olarak gören burjuva Avrupası'nın cehalet dolu kibriyle açıklayabiliriz.

Ölümsüzlük

Konya'daki iktidar her gün biraz daha zayıflıyor, güçten düşüyordu. Çeşitli yerlerde art arda ayaklanmalara tanık olunuyordu. Beyler arasındaki kavgalar, kadıların rüşvetçiliği, kesenekçilerin acımasızlığı ülkeyi tümüyle iflas ettirmişti. Köyler ıssızlaşmıştı. Yollar aç eşkıyaların egemenliğindeydi. Bir zamanlar art arda kervanların geçtiği yolları otlar bürümüştü. Bir zamanların güçlü Selçuklu devletinin sonu yaklaşıyordu.

Celâleddin kimseyle görüşmüyordu. Hüsameddin'i kendine naib seçişinin üzerinden on yıl geçmiş, *Mesnevi*'nin altıncı ve sonuncu cildinin sonuna yaklaşmışlardı. Hep yaptıkları gibi, Hüsameddin

yazdıklarını okuyor, Celâleddin de bunlardan hangilerinin nasıl düzeltilmesi gerektiğini söylüyordu. Kitabın tamamlanması için de bir tek "üç şehzadenin öyküsü" kalmıştı. Ama bu öykü Şems'in söyleşi kitabında da vardı. Dolayısıyla Veled de ekleyebilirdi bunu *Mesnevi*'ye.

Hayattaki işini bitirmişti Celâleddin. Ayrılık zamanı gelip çatmıştı.

Oradan oraya göç sıkıntılarıyla geçen çocukluk, öğrenim için o gurbetten bu gurbete dolaşma, azmi güçlendiren, iradeyi çelikleştiren ama bedeni yıpratan çileler nedeniyle, yetmiş yıldır kahrını çeken bedenine artık sözü geçmez olmuştu.

Bir mektubunda Hüsameddin'e şöyle yazıyordu:

"Beden dediğin binbir illetle dolu bir binek hayvanı: Bir bakıyorsun hasta, bir bakıyorsun kaplan gibi; hele bazen bir topal eşek ki, hiçbir zaman yüreğin buyruklarına uymaz, onunla atbaşı gitmez. Sarsak, ağır aksak, bir geri döner, bir ileri gider, ne ölür, ne iyileşir."

Günlerini hep kendi içine gömülmüş olarak geçiriyordu. Bazen, bu halinden sıyrılıyor, ölüm üzerine garip şiirler söylüyordu:

> Ey, kafesinden uçup gitmiş olanlar, gösterin bize yüzünüzü!
> Ey gemisi sulara gömülenler, balık gibi bir an görünün bize!
> Yoksa günlerin havanında inci gibi dövülüp toz mu oldunuz?
> Ama ne çıkar, o toz günlerin sürmesidir, sürmelenin siz de!
> Ey doğanlar, ölüm gelip çatınca korkmayın sakın!
> Ölüm ikinci doğumdur âşıklar için; doğun, doğun!

273 güzünde, Konya'da pek sık görülmeyen bir soğuk oldu; sürekli yağmur ve içe işleyen bir rüzgârla birlikte...

Bir cuma günü evine dönerken ozan sağanak yağmura yakalandı. Sırılsıklam ıslanmış, çok üşümüş durumda döndü evine.

Sabah yatağından kalkamadı. Zayıf, soluk bedeni ateşler içinde yanıyordu. Gözleri kor gibiydi.

Kira Hatun hemen hekimlere haber saldı. Sadık dostları, Ekmeleddin Tabib'le Gazanferi koşup geldiler. Bir deri bir kemik kalmış ozanı muayene ettiler. Tanıları humma oldu. Çeşitli şifalı otla-

rın sularını içirdiler, merhemler hazırlayıp bütün bedenini ovdular. Birkaç gün sonra ateş düşmeye başladı.

Ertesi hafta çarşamba günü, sabaha doğru bütün Konyalılar müthiş bir çatırtıyla evlerinden dışarı uğradılar: Her yan zangır zangır titriyordu.

Gündüz iki yer sarsıntısı daha oldu. Yoksul mahallelerinde çatıları çöken evlerde ölenler oldu. Konyalılar –Pervane'yle öbür devlet büyükleri de içlerinde– evlerinden çıkıp çadırlarda gecelemeye başladılar.

Akşam, altı Ahi büyüğü, işliklerinden çıktıktan sonra sağlık durumunu öğrenmek için Celâleddin'e uğradılar.

Veled kendilerini hastanın yanına götürdü.

Ozan, sırtını yastıklara dayamış, yatağında yarı oturur durumdaydı. Ayakları soğuk su dolu bir leğenin içindeydi. Ellerini de zaman zaman yine soğuk su dolu bir leğençeye daldırıyor, ateşini düşürebilmek için ıslak elleriyle yüzünü, göğsünü ovuyordu.

Ahilerin ozana uğramaktan tek amaçları basit bir hasta ziyareti değildi. Gökte, yerde ve yerin altında olup biten her şeyden ozanın haberdar olduğuna inanıyorlar ve birbirini izleyen yer sarsıntılarının sonucunun ne olacağını, ne yapmaları gerektiğini öğrenmek istiyorlardı. Ama hastanın durumunu görünce, kafalarındaki soruyu sormaya cesaret edememişlerdi.

Celâleddin'se onların derdini anlamıştı. Eski vakayinamelerden öğrendiğine göre, Konya'da ilk iki yer sarsıntısı tehlikeli oluyordu, o da her zaman değil... Bu bakımdan, sağlık dileklerine teşekkür ettikten sonra, soluklanmak için sık sık durarak:

"Yer sarsıntısına gelince..." dedi; "Korkmanıza gerek yok. Garip dünyamızın karnı acıkmış." Elini tahta gibi kuru göğsüne dokundurarak sürdürdü:

"Yakında yağlı bir lokma yer, yatışır..."

Ertesi sabah, gösterişli cübbesi, üç arşınlık sarığı ve yanında müridlerinin en kıdemlisiyle Şeyh Sadreddin Konevi geldi ziyaretine.

Az dert açmamıştı ozanın başına bu yaşlı tilki. Sema etmeleri, şarkı söylemeleri, şiirleri konusunda aslı astarı olmayan ihbarlarda bulunmuş, ozana kara çalmaya çalışmıştı. Ve hiç kuşkusuz ozanın ölüme yaklaşmasında bütün bunların da payı vardı; çünkü, bilindiği gibi, ozanları öldüren, hastalıktan çok, üzüntüdür. Ama Şeyh Sadreddin akıllıydı: En azından, ne zaman duracağını ve gerileyeceğini bilecek kadar. Çetin cevizdi bu kez karşısındaki. Bunu anlamıştı. Bu yüzden de son yıllarda herkesin önünde ozana saygı göstermekle kalmıyor, onun şifa bulmaz bir hayranı olduğunu söylüyordu her yerde.

İşte şimdi de geçmiş olsun demeye gelmişti ozana.

Bedeni güçten düştüğü için, ruh gücünün de zayıflamış olduğunu, hele oğlu Veled'le naibi Hüsameddin'in yanında eski defterleri açmayacağını umuyor, ozanla bu son görüşmesinden sonra kendini onun tek gerçek yorumcusu ve halifesi gibi göstermeyi tasarlıyordu. Öyle ya, ölülerin bir şeye itiraz ettikleri görülmüş müdür?

Şeyh başıyla bir işaret yaptı. Mürid hemen yerden bir selamla hastanın yatağının önüne biri kızılcık, biri nar şerbeti dolu iki testi bıraktı. Hummaya iyi geldiğine inanılırdı kızılcık ve nar şerbetinin.

Sonra kendisi de yerden bir selam verdi ve:

"Cenabı Hak'tan Sultanımıza acil şifalar vermesini diliyoruz," dedi.

Ozanın ruh gücünün de beden gücüyle birlikte azalmış olacağı hesabında yanılmıştı şeyh.

Yatağında biraz daha doğrulan Celâleddin, sesinde en ufak bir alay titreşimi olmaksızın, coşkuyla:

"Şifa sizin olsun, saygıdeğer Şeyh," dedi. "Sevenle sevgili arasında, zardan bir gömlek kaldı. Sizi bilemem, ama ben sevenlerin kucaklaşmasının çırıl çıplak olmasını yeğlerim!"

Başını hafifçe döndürüp yatağın başucunda oturmakta olan Hüsameddin'e baktı.

> Bırak gömlek kıldan da ipekten de ince olsun!
> Aşk kucaklaşması anadan doğma tatlı olur.
> Ruhumdan bedenimin gömleğini çıkarıp attım
> Çırıl çıplak son aşamaya yakalaşıyorum.

Soluklanmak için durdu. Sessizlikte Hüsameddin'in kamış kaleminin gıcırtısı duyuluyordu. Yıllar süren ortak çalışmalarından alışkın olduğu bu gıcırtı, sanki yedek bir soluk olmuş, canlandırmıştı ozanı. Başı önüne eğik duran Şeyh Sadreddin'i de, donup kalmış gibi kımıldamaksızın kendisine bakan Hüsameddin'i de görmüyor gibiydi. Bakışları uzaklarda, belirsiz bir noktaya takılmıştı. Kendi sesini dinleyerek sürdürdü:

Sen ne bilirsin, içimde nasıl bir padişahla birlikteyim ben?
Bakma altın sarılığına benzimin, ayağım demirdendir benim.
Bir bakarsın güneşim, bir bakarsın inciyle dolu bir denizim.
İçinde bütün gökyüzü vardır, dışında bütün yeryüzü gönlümün

Şu dünya denen küpün içinde balarısı gibi uçmadayım
Vızıltımı feryad olarak alma: balla dolu bir yurdum var benim
Hepsi benim buyruğumda: devler, cinler, insanlar
Bilmiyor musun, Süleymanım ben: yüzüğümde mühür var.
Neden solup döküleyim ki, her parçam açılmış benim!
Eşek kiracısına kul olur muyum hiç: eyerlenmiş burak'ım var
benim.

Sustum: bu sözleri anlayabilecek bir akıl yok sende belli
"Anlayışım keskindir" diye boşa kulak sallama,
aldatamazsın beni!

Sadredin, başı önünde ayrıldı Celâleddin'in evinden. Ne cariye, ne köle, ne kapatma vardı bu evde. Kendi hankahındaki gibi hizmetkârlar, hadımağaları, perdeçavuşları da yoktu. Ama kırık dökük bir iki eşyayla pek çok yoksulca döşenmiş bu evin sahibinde öyle bir güç vardı ki, işte, yanına padişahlar gibi kibirle giren devletin en büyük ilahiyatçısı, güneşi görünce eriyen bir buz boncuğu gibi, yok olarak, hiçlenerek çıkmıştı.

Hiçlendiğini rastladığı herkesin fark etmesinden korkan Şeyh Sadreddin, bakışlarını uzaklarda belirsiz bir noktaya dikip, Tanrı kayrasına ermişçesine vakur, azametli adımlarla yürümeye başladı.

Öte yandan ozana da pahalıya mal olmuştu şeyhle bu söyleşisi.

Bütün gün, tek bir sözcük bile ağızlayacak güç bulamadı kendinde, yatağında kımıltısız yattı.

16 Aralık 1273 günü ılık, güneşli bir gündü. Ozan, daha iyi hissediyordu kendini. Bütün gün ziyaretçileriyle söyleşti, şiirler söyledi. Hüsameddin, ağzından çıkanları olduğu gibi yazıyordu.

Veled ve ikinci evliliğinden olan oğlu Alim Çelebi ozanın başucundan hiç ayrılmıyorlardı.

Veled kaç gecedir gözlerini kırpmadığı için, gözleri yuvalarına çökmüş, yanaklarındaki allıktan iz kalmamıştı.

Sabaha doğru ozan oğluna seslendi. Yuvalarına çökmüş gözlerine hüzünle baktıktan sonra:

"İyiyim ben..." dedi. "Hadi git biraz dinlen."

Veled, döndü, gözyaşlarını zor tutarak çıkıp gitti. Celâleddin oğlunu bakışlarıyla izlerken, dudaklarından dizeler dökülmeye başladı:

Hadi git yat, bırak geceleri dönenip duran şu yanmış dertliyi
Sabahlara dek yapayalnız sevda dalgaları arasında
bocalayan dertliyi
İster git, cefa et bize, ister gel, bizi bağışla
Kaç bizden, selamet yolunda yürü, kaç ki sen de belaya uğrama.
Sürünmedeyiz biz gözyaşları dökerek gam bucağında
Yüz yerde yüz değirmen kur akan gözyaşlarımızın yolunda.
Güçlü biri var, yüreği mermerden; o bizi alıp götürmede
Öyle biri ki: dilediğini öldürür de kimse kan hesabı soramaz ona.
Ey yüzü sararmış âşık! Bana senin bağlılığın gerekli değil.
Yalnız hakikate bağlan sen, yüzü güzel olan tek Hakikattir.
Dün gece bir pir gördüm düşümde, aşk köyündeydi
Eliyle, "Yanımıza gel!" diye bana işaret etti.

Öğretmeninin titrek bir sesle söylediği bu dizeleri, Hüsameddin bu kez mürekkeple değil, gözyaşları ve gönül kanıyla geçiriyor olmalıydı kâğıda. Dünyaya hayran ozanın, büyük aşkının son itirafıydı bu sözler. Gözyaşları boşa dökülmemişti; hakikat değirmeninin taşını bu gözyaşları çevirecekti. Büyük ozan bu son şiirinde, oğlu Veled'in, kendisinin anısına sadık bir halife değil, hakikate sadık bir başkaldırıcı olması umudunu da dile getiriyordu.

Pazar, kahredici bir suskunluk içinde geçti. Celâleddin iyice kötüleşmişti.

Haber, önce zanaatkâr işliklerinin yer aldığı çarşıya ulaştı, ordan derviş hanaklarına, medreselere, mescitlere, kentlilerin evlerine, beylerin konaklarına, yoksul mahallelerine, çevre köylere ulaştı. Konya, sanki az sonra inecek bir darbe karşısında sinmiş gibiydi. Güneşin kıpkırmızı tekerleği batıda Tekkeli dağlarının ardına çekilirken, kentin sokaklarını da feryatlar kapladı. Bilginler Sultanı'nın oğlu, Gevher ve Kira hatunların kocası, Veled ve Alim Çelebi'nin babası, Şemseddin Tebrizi'nin dostu, kuyumcu ustası Selâhaddin'in, Hüsameddin Çelebi'nin, Alaeddin Siryanus'un ve daha nicelerinin öğretmeni, Konya medresesinin başı, büyük sufi Mevlâna Muhammed Celâleddin artık yoktu.

Ama *Mesnevi*'nin ve *Divanı Kebir*'in yazarı Celâleddin Rumi sonsuza dek insanlıkla birlikte kalacak, insanlık var oldukça yaşamaya devam edecek, daha doğmamış kuşaklarla birlikte yeniden, yeniden doğacaktı.

O, bu gerçeği de biliyordu:

"Ben o padişah değilim ki, tahtan ineyim de tabuta gireyim. Alnımda ölümsüzlüğün damgası var." Bu bakımdan, vasiyet etmişti:

> Kimse ağlayıp sızlamasın öldüğüm gün
> Hele ayrılıktan hiç söz edilmesin.
> Buluşma günüdür ölüm, ayrılık değil
> Güneşle aya batmaktan ne ziyan gelir?
> Yere hangi tohum ekildi de bitmedi?
> İnsan tohumuna gelince başka olacak değil ki!

Bütün gece oğulları, dostları, öğrencileri, başucunda bekleyip son görevlerini yaptılar. Şafakla birlikte Konya'nın her yanında tellalların sesleri duyuldu:

"Selâ!.. Selâ!.. Selâ!.."

O geceyi Konya'da nice insan, kimi evde, kimi tekkede, kimi kervansarayda, kimi de medresede, kendilerini büyük ozanla son vedalaşmaya çağıracak acı işareti bekleyerek uykusuz geçirdi. İşaret alınır alınmaz, kadınlar, çocuklar, zanaatkârlar, Ahiler, fütüvvet erleri, bil-

ginler, rintler, bey konaklarının hizmetkârları, çevre köylerden gelen köylüler, bütün halk yollara döküldü ve ozanın yıllarca üzerinde taşıdığı feracesine sarılı tabutunun ucundan tutabilmek için birbirini çiğnercesine dalgalanmaya başladı. Görenek uyarınca tabutun önünde sekiz öküz çekiliyordu, bunlar mezar başında kurban edilecekti.

Cenaze alayı, sultan sarayının bulunduğu Alaeddin tepesini, cenazenin kalkacağı camiye bağlayan ana caddeye çıktığında, kalabalık inanılmaz boyutlara ulaştı. Türkler, Horasanlılar, Rumlar, Ermeniler, Müslümanlar, Hıristiyanlar, Yahudiler... Herkes gelmişti, herkes ozanla kendi meşrebince vedalaşmak istiyordu. Hafızlar Kur'an, hahamlar Tevrat okuyor, Hıristiyan din adamları kendi ayinlerini yapıp Zebur'dan ezgiler söylüyorlardı. Nefirler, neyler, rebablar çalınıyor, mazharlar dövüyor, aşk şiirleri okunuyordu. Kimi feryat figan ağlıyor, kimi baş açık, yalınayak sema ediyordu. Sonunda kalabalığın baskısından yürüyemez oldu cenaze alayı. Bunun üzerine Pervane'nin bir işaretiyle muhafızlar kılıçlarını sıyırıp kalabalığı dağıtmaya giriştiler.

Bu, ozanın ölümünden sonra onu halktan ayırmanın ilk girişimiydi. Ulema, fakihler ve ozanın dostlarının taşıdıkları tabut kalabalığın baskısından yere düşüp parçalanmasaydı, halka kılıç çeken muhafızların başına neler gelirdi kim bilir? Ama parçalanmış tabutun içinden bembeyaz kefeniyle ozanın ölüsü görününce halk donmuş gibi kımıltısız kalakaldı. Dostları ozanı yerden kaldırdılar, kaskatı sessizlikte, okunan dualara tabutu onaranların keser sesleri karıştı.

Bu sırada, başlarındaki kocaman kavuklara uzun sarıklar sarılmış bir avuç ulema arasından yaşlı bir adam fırladı ve çevik bir yürüyüşle Sultan Kapısına çıkan yokuşun başında duran Muineddin Pervane'nin yanına gitti. Bir zamanlar ozanı sınavdan geçirmeye kalkan ulemanın buyruk kulluğunu yapan adamdan başkası değildi bu. Pervane'nin yanına varınca, yağlı sakalı yere değene dek eğilip üç kez selam verdikten sonra, soluk soluğa:

"Ey emirler padişahı!" dedi. "Din ulularının sana bir sorusu var: Şeyhlerine cenaze töreni düzenleyen Müslümanların arasında Hıristiyanların, Yahudilerin ne işi var? Bir İslam padişahının cenaze

törenine ne hakla katılıyor bu gavurlar? Cenabı Allah'ın sevgili kulu Mevlâna Muhammed Celâleddin'e son görevimizi dinimizce ve töremizce yerine getirmemiz için, emir buyurun, defolsun bu adamlar!"

Pervane, başını öne eğerek:

"Haklısın, fakih!" dedi.

Sonra Yahudi ve Hıristiyanların din önderlerini yanına çağırıp, dindaşlarını alıp buradan gitmelerini söyledi.

"Ey, gönlü yüce hünkârım!" dedi Peder Stefani; "Güneş nasıl ışığıyla tüm dünyayı aydınlatırsa, Mevlâna da hakikat ışığıyla tüm insanlığı ışıttı. Güneş herkesindir. 'Yetmiş iki milletin sırrını benden öğrenin!' diyen o değil miydi? Biz dindaşlarımıza çekilip gitmelerini söylesek bile, onlar bizi dinlemezler..."

Yahudilerin önderi Hayaffa da gözyaşlarını yeniyle silerek:

"Mevlâna ekmekti," dedi. "Ekmekten kaçan aç görülmüş müdür?"

Muineddin Pervane'ye kollarını çaresizce iki yana açmak düştü. Başka ne gelirdi ki elinden? Hiçbir güç bu kalabalıkta gavuru Müslümandan ayıramazdı. Zaten Celâleddin için onların hepsi bir değil miydi?

Gel, ne olursan ol, gel!
İster tanrıtanımaz ol, ister ateşetapar!
İster bin kez tövbeni bozmuş ol!
Bizim dergâhımız umutsuzluk dergâhı değildir.
Gel, ne olursan ol, gel!

Tabut yeniden omuzlara alındı. Yeniden şiirler, dualar, şarkılar, hıçkırıklar, feryatlar duyuldu. Ve yeniden kalabalığın baskısıyla cenaze alayı durdu. Kılıçlar, sopalar yeniden sıyrıldı. Tabut yeniden başlar üstünden yere düştü.

Şimdi tabut içinde geçtiği yolu, yaşarken yirmi dakikada aşardı Celâleddin. Tam dört kez tabutu yere düştü. Tam dört kez muhafızlar halka karşı kılıç üşürdüler. Ve tam dört kez dülgerler –ozanın has dostları– onun son bineğini onarmak zorunda kaldılar. Sabah erken yola çıkan cenaze alayı ancak gün batarken camiye ulaşabildi.

Tabut musallaya konunca, Şeyh Sadreddin öne çıktı, yeninden tespihini çıkardı, çekmeye başladı. Namazı o kıldıracaktı. Celâleddin'in vasiyeti böyleydi. Muarrif:

"Şeyhlerin padişahı, buyurun!" diyerek, Sadreddin'i çağırdı.

Sadreddin cemaatin önüne geçmek için ilerleyince, öldüğü an ozanın başucunda bulunan ve gözlerini kapatan Ekmeleddin Tabib dayanamadı:

"Edebe riayet et, muarrif!" dedi. "Şeyhlerin padişahı yalnız Mevlâna'dır."

Sadreddin, elinde tespihi, kalakaldı. Başı uğulduyordu. Bir iki adım atıp tabutun önüne geçti. Tam tekbir getirecekken, kendinden geçip yere yığıldı.

Bunun üzerine Kadı Sıraceddin önce çıkıp namazı kıldırdı.

Ve sonunda bu korkunç gün bitti. Belhli Bilginler Sultanı'yla Konyalı kuyumcu Selâhaddin'in mezarlarının önünde taze topraktan bir tümsek daha yükseldi. Öküzler kesildi, etleri yoksullara üleştirildi. Kalabalık ağır ağır dağıldı.

Mezardan, batan güneşin kızıllığı içindeki kente son dönen Hüsameddin oldu. Dostu, öğretmeni Mevlâna Celâleddin toprakta değil, onun gönlündeydi. Akşamın alacakaranlığına gömülmüş evlerine doğru dağılan bütün şu insanların gönlündeydi. Ozan burada da gerçeği söylemişti.

> Ölümümüzden sonra mezarımızı yerde arama
> Âriflerin gönüllerindedir mezarımız bizim.

O günden bu yana yedi yüzyıldan fazla zaman geçti. Ve işte biz Konya'da, Alaeddin tepesinin üzerindeyiz. Kenti çevreleyen kale duvarlarının izi bile yok ortada. Rüzgâr ağaçların yapraklarını hafifften hışırdatıyor. Müslüman dünyasının güçlü hükümdarının sarayının bir zamanlar bu tepe üzerinde bulunduğunu yalnızca yarı yıkık bir kuleden anlayabiliyoruz.

Kentin ana caddesinin sonundaki caminin minareleri buradan çok iyi görünüyor. Caminin kubbesi, Konya'nın kış göğünün ren-

ginde. Celâleddin Rumi yedi yüz küsur yıl önce bu yoldan gitti son yolculuğuna. Kubbe-i Hazra'nın yeşil kubbesi de, gömülmesinden iki yüz elli yıl sonra dikildi mezarının üzerine.

"Yeşil Türbe" bugün bir müze. Ozana ait pamuklu hırka, üç sikke, el yazması şiirleri, çağdaşlarının el yazması kitapları burada korunuyor. Baston topuzundan, üzeri besmeleli kayık biçimli şapkasına dek, Şemsi Tebrizi'den geriye kalanlar da bu müzede bugün.

Geniş iç avluda sürekli bir su şırıltısı var. Sabahtan akşama dek, hiç bitmeyen bir akın halinde insanlar geliyor buraya. Çarşaflı köylü kadınlar; kara gözlüklü, mini etekli, boyunlarında fotoğraf makineleri asılı Avrupalı turistler... Ankara'dan, İstanbul'dan, Afganistan'dan Hindistan'dan insanlar... Esnaflar, zanaatkârlar, öğrenciler...

Müzenin girişinde ayakkabılar çıkarılıyor. Teypten, hafifçe, ozanın en sevdiği çalgılar olan rebab ve neyle çalınmış müzik yayını yapılıyor. Camlı dolaplarda, beyaz giysileri içindeki âşıklar donup kalmışlar. Hemen yanımızda birisi, ozanın duvarda asılı bir sözünü okuyor fısıltıyla:

"Ya göründüğün gibi ol, ya olduğun gibi görün!"

Ne sultanlar, ne vezirler kaldı dünyamızda. Hele onların yayınladıkları fermanları, emirleri bugün birkaç uzman kişi dışında kimseler hatırlamıyor. Selçuklu sultanlarının adlarını bile doğru dürüst sayabilecek olanlar sınırlıdır.

Yedi yüz küsur yıl geçti ama insanlar durmadan Celâleddin'e koşuyorlar. Günde, yaklaşık on altı bin kişi. Niçin?

Caddeye çıkıyoruz. Şu anda bize aklın alamayacağı kadar uzak görünen o gün gibi tıpkı, güneş Konya ufkunda ateşten bir top halinde. Üzerimizden geçen tepkili bir uçak, ardında göğü boydan boya çizen bembeyaz bir şerit bırakıyor. Yedi yüz küsur yıl geçti.

Ama bize öyle geliyor ki, insanoğlunun Ay'da yürümesi Celâleddin Rumi'yi hiç şaşırtmazdı. Aklının ve ruhunun gücüne egemen olan insanın, evrene boyun eğdireceğine inanan biriydi o.

Araç değil, amaç ilgilendiriyordu onu. Ve amaç: Mükemmel İnsan'dı.